

Peeter Vihalemm. Saateks

MEEDIAKANALITE ERIPÄRA

Ragne Kõuts. Ajakirjandusliku arutelu ja meediakanalite paljususe tähtsusest
Reet Kasik. Ajalehe uudistemaailm tekstina
Aili Künstler. Meediakeel Eestis aastal 2013: teel „rahvusvahelise kogukonna“ rüppe
Tiina Kaukvere. Postimehe paber- ja veebiväljaande lugemine üliõpilaste hulgas
Mihkel Tamm. Uudiste lugemine paberlehest, veebiväljaandest ja nutitelefoniist
Evelis Eek. Ülikoolis omandatavate veebiajakirjandustööks vajaminevate pädevuste vastavus tööandjate ootustele
Urmas Paidre. Vastutuult purjetades — LõunaLehe eduloo põhjuste otsinguil
Peeter Liik. Televisiooni spordireportaažidele iseloomulikud jooned Eesti, USA ja Briti ajakirjanduspraktikas
Sten Teppan. Organisatsiooni funktsioonide ja toimetaja rollide muutumisest rahvusringhäälingus: staažikate ajakirjanike käsitus

KAKS ETTEKANDEKOOSOLEKUT

Kultuur Eesti ajakirjanduses ja kultuuriajakirjandus: arutelu EAAS-i koosolekul 11. oktoobril 2013

Kodanikuajakirjandus kui tabamata ime: arutelu EAAS-i koosolekul 20. jaanuaril 2013

POLIITIKA JA KRIITIKA

Taavi Eilat. Ajakirjanduse ja poliitikute roll ning suhted poliitilises skandaalis Silvergate'i näitel
Kadri Inselberg. Ajakirjanduskriitika ajakirjanduse rollist Eesti ühiskonnas 2011–2012: Ajakirjanduskriitika või demagoogia?

AJALUGU

Juhan Peegel. Äratusest rahvuseni
Helle Tiikmaa. Eesti Ajakirjanike Liit — ajas muutuv ja kestav: noppeid EAL-i arhiiviriivuleilt

VARIA

Peeter Vihalemm. Lõpetajad ja lõputööd Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis 2013. aastal
Barbi Pilvre. Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituudis 2013. aastal kaitstud meedia- ja ajakirjandusteemalised lõputööd
Sulev Uus. Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2012–2013

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2013

EAAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

**Eesti
Akadeemilise
Ajakirjanduse
Seltsi
aastaraamat**

2013

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2014

Toimetajad:

Indrek Ude, Peeter Vihalemm

Toimetuskolleegium:

Neeme Korv, Maarja Lõhmus,
Indrek Treufeldt, Indrek Ude,
Sulev Uus, Sulev Valner,
Peeter Vihalemm

Koostajad:

Maarja Lõhmus, Indrek Ude,
Sulev Uus, Peeter Vihalemm

Keeletoimetaja: Katrin Kern

Makett ja küljendus: Artur Kuus

Kaanekujundus: Andrus Peegel

EAAS-i aastaraamatu väljaandmist
toetavad Eesti Kultuurkapital, Eesti
Meedia ja Ekspress Grupp

© Eesti Akadeemiline
Ajakirjanduse Selts
2014

ISSN 2228-0316

Trükk: AS Pakett
Trükiarv: 200

Sisukord

Peeter Vihalemm. Saateks 9

Meediakanalite eripära

Ragne Kõuts. Ajakirjandusliku arutelu ja meediakanalite paljususe tähtsusest 12

Reet Kasik. Ajalehe uudistemaailm tekstina 21

Aili Künstler. Meediakeel Eestis aastal 2013: teel „rahvusvahelise kogukonna“ rüppe 27

Tiina Kaukvere. Postimehe paber- ja veebiväljaande lugemine üliõpilaste hulgas 31

Mihkel Tamm. Uudiste lugemine paberlehest, veebiväljaandest ja nutitelefonist 38

Eveliis Eek. Ülikoolis omandatavate veebiajakirjandustööks vajaminevate pädevuste vastavus tööandjate ootustele 44

Urmas Paidre. Vastutuult purjetades — LõunaLehe eduloo põhjuste otsinguil.....51

Peeter Liik. Televisiooni spordireportaažidele iseloomulikud jooned Eesti, USA ja Briti ajakirjanduspraktikas.....57

Sten Teppan. Organisatsiooni funktsioonide ja toimetaja rollide muutumisest rahvusringhäälingus: staažikate ajakirjanike käsitus..... 64

Kaks ettekandekoosolekut

Kultuur Eesti ajakirjanduses ja kultuuriajakirjandus: arutelu EAAS-i koosolekul 11. oktoobril 2013 82

Kodanikuajakirjandus kui tabamata ime: arutelu EAAS-i koosolekul 20. jaanuaril 2013 96

Poliitika ja kriitika

Taavi Eilat. Ajakirjanduse ja poliitikute roll ning suhted poliitilises skandaalis Silvergate'i näitel 106

Kadri Inselberg. Ajakirjanduskriitika ajakirjanduse rollist Eesti ühiskonnas 2011–2012: Ajakirjanduskriitika või demagoogia?..... 113

Ajalugu

Juhan Peegel. Äratusest rahvuseni 120

Helle Tiikmaa. Eesti Ajakirjanike Liit — ajas muutuv ja kestav: noppeid EAL-i arhiiviriuleilt .. 123

Varia

<i>Peeter Vihalemm</i> . Lõpetajad ja lõputööd Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis 2013. aastal	130
<i>Barbi Pilvre</i> . Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituudis 2013. aastal kaitstud meedia- ja ajakirjandusteemalised lõputööd	133
<i>Sulev Uus</i> . Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2012–2013.....	135

Saateks

Seekordne Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat on oma üldiselt laadilt üsna sarnane kolme varasemaga. Selles on ülevaatlikke artikleid meedia ja ajakirjandusega seonduvatest doktori-, magistri- ja bakalaureusetöödest, seltsi ettekandekoosolekutel põhinevaid artikleid ja traditsiooniline publikatsioon Juhan Peegli käsikirjalisest pärandist. Esmakordselt avaldame lisaks ülevaatele Tartu ülikoolis kaitstud ajakirjanduse ja meedia alastest lõputöödest ka samalaadse lühiülevaate Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituudis kaitstud lõputöödest.

Tahaksin esile tõsta kahte kokkuvõtet seltsi koosolekutel toimunud aruteludest — nii pikematest esinemistest kui ka kommentaaridest ja repliiki-

dest kultuuriajakirjanduse ning kodanikuajakirjanduse teemadel.

Heal meelel võib tõdeda, et meie aastaraamatud on leidnud üsna laialdast kasutamist õppetöös, nii loengukursustel kui ka üliõpilaste uurimistöodes. Loodetavasti on mõndagi tähelepanuväärset ka käesolevas, järjekorras neljandas aastaraamatus.

Suur tänu Eesti Kultuurkapitalile, Ekspress Gruppile ja Eesti Meediale, kelle toetus aastaraamatu väljaandmise võimalikuks tegi.

Peeter Vihalemm

2. aprill 2014

**M E E D I A K A N A L I T E
E R I P Ä R A**

Ajakirjandusliku arutelu ja meediakanalite paljususe tähtsusest

Ragne Kõuts

Nii teaduskirjanduses kui ka ajakirjanduses esinevad mõisted „integratsioon“ ja „desintegratsioon“ üsna tihti. Inimesed liiguvad turvalisematesse elupaikadesse, nii üksikisiku kui ka riigi tasandil on võimalik kokku puutuda võõraste eluviiside ja kommetega — avatud maailmas on traditsioonilised piirid rahvuste ja riikide vahel justkui kadunud. See paneb küsima, kuidas mitmekesiste väärtuste, kommete ja toimimisviisidega kooslused saavad üldse koos elada ja püsida. Traditsiooniliselt on eeldatud, et ühiskonnana toimimiseks on vajalik üsnagi kaalukas väärtuste, normide ja eesmärkide ühisosa, ning seetõttu on riiki sisserännanud grupe erinevate riiklike meetmete abil püütud sihtriigi „reeglistikku sulandada“.¹ Arvatakse, et selle taga on suuresti majandushuvid, mis nõuavad kultuuri- ja keelelist homogeensust.²

Ühiskonna koospüsamise sotsiaalteaduslikul uurimisel lähtutakse enamasti tegevuskesksest paradigmat — uuritakse inimesi, et avastada ühiskon-

---

Artikkel põhineb 2013. aasta 28. novembril Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud doktoritööl „Media-connected society: The analysis of media content and usage patterns from a systems-theoretical perspective“ („Meedia kaudu seostatud ühiskond: Meedia sisu ja kasutusmustrite analüüs süsteemiteoreetilisest perspektiivist“; juh Peeter Vihalemm).
Vt <http://hdl.handle.net/10062/33931>.

¹ Vt nt Euroopa Liidu regulatsiooni: A new strategy for Social Cohesion: Revised strategy for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 31 March 2004. — http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/RevisedStrategy_en.pdf, vaadatud 12.09.2012; European Commission 2010 Handbook on integration for policy-makers and practitioners. — http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_12892_168517401.pdf, vaadatud 03.01.2013.

² Nils Muižnieks (Toim) How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges. Riga: University of Latvia Press, 2010, lk 19.

na toimimise mustreid. On viidatud võimalusele, et ühiskond püsib koos tänu inimeste koostegevusest väljakasvanud selgele struktuurile ja institutsioonidele, ühiselt jagatud väärtustele ja kultuurile, tõhusate lisanduvaid ühiskonnaliikmeid sotsialiseerivate mehhanismide olemasolule ja paljule muule, mis on otseselt seotud inimtegevusega. Aga kui süüvida üksikisiku elumaailma, peame tõdema, et elumaailmu on nüüdseks üle seitsme miljardi, tegutsemispraktikaid sama palju, ning igasuguseid mustreid kokku liites tegeleme vägivaldse lihtsustusega, mis üldistustaseme kasvades seletusvõimes kaotab.

Teistsuguse vaate ühiskonna koospüsamisele ja toimimisele on pakkunud süsteemiteoreetiline lähenemine — sotsiaalsete süsteemide teooria, mille keskmes seisab ühiskonna aluselemendina kommunikatsioon. Niklas Luhmanni mõtetele tuginevalt kontseptualiseeritakse nüüdisühiskonda kui hõlmavat kommunikatsioonivõrgustikku, mille üheks olulisemaks käigushoidjaks on massimeedia.³ Selles teoreetilises raamistikus määratletakse integratsiooni kui kommunikatiivsete sidemete olemasolu erinevate ühiskonna osade ja ühiskondlikku kommunikatsiooni haaratud indiviidide vahel. Siin ei küsita suhete „headuse“ kohta — kes on paremini ja kes on halvemini integreeritud.

Ühiskonna toimimise oluliseks eeltingimuseks ongi ühiskonna eri osade ja tasandite kommunikatiivne seotus. Kuna inimeste läbikäimine ruumis ja

³ Tema teooria põhijoonte kohta vt Niklas Luhmann. Sotsiaalsed süsteemid. Tlk Pille Metspalu. Tartu: Ilmamaa, 2009. Saksakeelne originaal ilmus 1984. Vt samuti Ragne Kõuts-Klemm. Inimeseta teooria: Sissejuhatus Niklas Luhmanni autopoieetilistesse sotsiaalsesesse süsteemidesse. — Akadeemia, 2007, nr 11, lk 2412–2441.

Tabel 1. Meediakommunikatsiooni integratsioonifunktsiooni tasandite analüüsi empiirilised indikaatorid

	Ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi tasand	Indiviidi tasand
Meediakommunikatsiooni funktsioon	Ühiskonna enesevaatluse teostamine: enesekirjelduse ja kognitiivsete maailmahorisontide pakkumine	Indiviidi side meediakommunikatsiooniga
Empiirilise analüüsi objekt	Meedia sisu	Kontaktid meediaga
Empiirilised indikaatorid	Aja ja ruumi konstrueerimine Teemade struktuur	Meediakasutuse mitmekülgsus ja intensiivsus Usaldus meedia vastu

ajas on nüüdisajal võrreldamatult suurem kui eelne-
nud sajanditel, ulatudes inimesele füüsiliselt kätte-
saadavatest piiridest kaugemale, täidab kommuni-
katsiooni vahendav mehhanism — massimeedia
— tänapäeva ühiskonna sidustamisel väga olulist
rolli. Meediakommunikatsioon võimaldab ühis-
konna osade vastastikust informeeritust ulatusli-
kult ja erinevatel tasanditel. Väitekirja eesmärgiks
oli leida vastus küsimusele: kuidas toetab meedia-
kommunikatsioon integratsiooni?

Empiirilisel eesmärgil on integratsiooni mõistlik
vaadelda kahel astmel. Esiteks jälgida seda, kuidas
ühiskond kui tervik toimib väga üldisel tasandil
— uurida ühiskonna osasüsteemide suhet tervi-
kuga ja meediakommunikatsiooni rolli selles ehk
süsteemiintegratsiooni, ja teiseks seda, kuidas on
inimesed lõimitud ühiskonnaga meediakommu-
nikatsiooni abil, ehk sotsiaalset integratsiooni.⁴ Süs-
teemiintegratsioon on selle vaate järgi ühiskonna
kui sotsiaalse süsteemi pidev reaktualiseerimine
kommunikatsioonis ning sotsiaalne integratsioon
oleks seevastu indiviidide episoodiline osalemine
kommunikatsioonivoos. Indiviiditasandil tekib kü-
simus, milliste kanalite kaudu ja mil viisil on indi-
viidid seotud tervikuga ja teistega. Seoste olemasolu
võimaldab indiviidil anda kommunikatsiooni oma
panus — jätkata kommunikatsiooniga.

Mõlema integratsioonitasandi empiiriliseks
uurimiseks on kasutatud kahte erilaadset meeto-
dit, millest meedia sisuanalüüs võimaldab vaadet
ühiskonna kui terviku tasandilt ja indiviidide mee-

diakasutuse analüüs annab teavet inimeste seotuse
kohta meediakommunikatsiooni ja ühiskonnaga.
Tasandite empiirilise analüüsi skeem on toodud
tabelis 1.

Töös kasutatud meetodid on üles ehitatud klas-
sikalisel sotsioloogilisel viisil, mille tulemuste tõl-
gendamine süsteemiteoreetilises paradigmas oli
väljakutseks ka väitekirja autorile.

Meediakommunikatsioon täidab ühiskonna eneserefleksiooni ülesannet

Terviku „kooshoidmise“ protsesside analüüsimi-
seks ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi tasandil
on läbi viidud Eesti, Soome ja Venemaa juhtivate
päevalehtede sisu võrdlev pika perioodi uurimus.⁵
Võttes arvesse kolme maa tihedaid kokkupuuteid
ning nende elukorralduses toimunud muutusi 20.
sajandi jooksul, on võimalik selgitada, kuidas mee-
diakommunikatsioon on ühiskonda kui tervikut
sidustanud.⁶ Selleks oli vajalik pikka perioodi hõl-
mav uuring, kus sisu oleks ilmunud järjepidevalt
ühte tüüpi meediakanalis, nagu näiteks 20. sajandi
jooksul igal maal ilmunud „juhtiv“ päevaleht. „Juh-
tiv“ tähendab siin n-ö ideoloogiat kujundavat, väl-
jaannete hierarhias kõrgeimat ja/või mõjukaimat
väljaannet, milleks on olnud Helsingin Sanomat
Soomes, Pravda Venemaal ja Eestis 20. sajandi al-
guses Päevaleht, okupatsiooniperioodil Rahva Hääl

⁴ Samasugustest integratsiooni mõõtmetest on lähtunud nt David Lock-
wood. Vt David Lockwood. Soziale Integration und Systemintegration.
— Wolfgang Zapf. (Toim) Theorien des sozialen Wandels. Köln, Ber-
lin: Kiepenheer & Wirtsch, 1971, lk 124–137; David Lockwood. Civic
Integration and Social Cohesion. — Ian Gough, Gunnar Olofsson.
(Toim) Capitalism and Social Cohesion. Houndmills: Macmillan, 1999,
lk 63–77.

⁵ Uurimus valmis Eesti Teadusfondi grandil nr 5854 ja Helsingin Sano-
mate fondi toel (projektide juhid Maarja Lõhmus ja Hannu Nieminen).
Eesti keeles saab ühe osaga selle tulemustest tutvuda artiklis Ragne
Kõuts, Maarja Lõhmus. Vaade ajakirjanduse ja ühiskonna seosele: Ees-
ti, Soome ja Venemaa lehesisu aastatel 1905–2005. — Akadeemia, 2013,
nr 9, lk 1539–1563.

⁶ Seejuures lähtutakse eeldusest, et kuigi ajakirjandusvabaduse mää-
r on olnud nendes rahvusühiskondades periooditi erinev, on ajakirjandus
olnud vahend, mis on konstrueerinud ja aidanud levitada kommuni-
katsiooni laial tasandil.

Tabel 2. Klasteranalüüsis eristatud tunnustekombinatsioonid (lõplikud tsentroidid)

	1. klaster	2. klaster	3. klaster	4. klaster	5. klaster	6. klaster
Poliitika ja seadusandluse teemad	25	18	43	31	52	33
Majandusteemad	22	31	21	32	18	23
Kultuuri ja hariduse teemad	10	13	16	22	17	24
Üldhuviteemad	19	13	11	13	10	15
Väärtusküsimused ja inimsuhete teemad	23	24	8	3	3	5
Artiklid, milles esineb ruumi aktualiseerimine	82	91	62	17	23	48
Artiklid, milles esineb aja aktualiseerimine	76	54	56	22	36	43
Artiklid, milles esineb viiteid minevikule	7	8	4	12	12	7
Positiivset tulevikupilti maalivad artiklid	21	19	18	38	23	37
Negatiivset tulevikupilti maalivad artiklid	4	2	10	5	9	5
Artiklites on esitatud tulevikuvisionide paljusus	9	3	33	16	23	14
Klastrisse liigitunud juhtumid*	Vene40 Vene80 Vene90 Vene2000	Vene20 Vene30 Vene50 Vene60 Vene70	Soome10 Soome20 Soome40 Soome50 Soome60 Soome70 Soome80 Soome90 Soome2000	Eesti10 Eesti20 Eesti30 Eesti40 Eesti50 Eesti80	Vene10 Eesti1900 Soome1900 Eesti90 Eesti2000	Soome30 Eesti60 Eesti70

* Arv maa nimetuse järel osutab analüüsitud kümnendile (30 – 1930., 70 – 1970. aastad jne); tumedamalt on tabelis toodud näitajad, mis keskmisest oluliselt erinevad.

ja pärast taasiseseisvumist Eesti Päevaleht.⁷

Arvestades materjali suurt mahtu ja sellest süsteemse valiku tegemise vajalikkust, valisime teiste samalaadsete sisu-uuringute eeskujul⁸ analüüsiks iga neljanda aasta konstrueeritud nädala lehenumbri, lisades sinna aastat kokkuvõtavad, ette- ja taha vaatavad aasta esimese ja viimase numbrid. Lehesisu kodeerisime suure meeskonnaga kodeerimisjuhendi alusel, millest väitekirjas on kasutatud artikli põhiteema, aja ja ruumi konstrueerimise kategooriaid.

Lisaks otsisin kolme maa ajalehtedest ühiskonna enesekirjelduse mustreid. Varjatud mustrite analüüsiks on töötatud välja mitmeid tehnikaid ja

algoritme, kuid käesoleva materjali puhul kasutasin klasteranalüüsi K-keskmiste meetodit, mis andis võimaluse klassifitseerida „juhtumeid“ ühe maa lehesisu kümnendite kaupa. Kümnenditeks agregeeritud tunnuseid oli mustrianalüüsis sobiv kasutada seetõttu, et eesmärgiks ei olnud kindlaks teha lehesisus ilmnevaid ühiskondlikke murrangupunkte või muutuste täpseid hetki.⁹ Klasteranalüüsi võtsin tunnused, mis kirjeldavad teemade struktuuri (poliitika, majanduse, kultuuri ja hariduse, üldhuvi teemade ja väärtusküsimuste teemade esinemissagedused eri kümnenditel) ning konstrueerivad aja (aja olulisus, viited minevikule ja tulevikule) ja ruumi suhet. Kuue klasteri kehtestamisega, mis osutus materjali puhul statistiliselt ja sisuliselt parimaks variandiks, andis klasteranalüüs lahendi, millesse haaratud tunnuste tsentroidid on toodud tabelis 2.

Tabeli põhjal võib öelda, et materjalilis saab näha

⁷ Vt põhjendust sellele, miks ei ole valitud Postimeest, mis on käesolevaks hetkeks kujunenud loetuimaks päevaleheks, artiklist R. Kõuts, M. Lõhmus 2013.

⁸ Daniel Riffe, Charles Aust, Stephen Lacy. The Effectiveness of Random Consecutive Day and Constructed Week Sampling in Newspaper Content Analysis. — Journalism Quarterly, 1993, Vol. 70, nr 1, lk 133–139; Patrick Rössler. Comparative Content Analysis. — Frank Esser, Thomas Hanitzsch. (Toim) The Handbook of Comparative Communication Research. New York: Routledge, 2012, lk 459–468.

⁹ Siin lähtutakse eeldusest, et aeg on nähtusena rekursiivne — igas ajamomendis sisalduvad ka eelmised ajamomendid.

erinevusi sellel alusel, millisele teemale või teemaledele on artiklid kümnendil fokuseeritud, kuivõrd nähtavalt on konstrueeritud paigutumist ajas ja ruumis ja kuivõrd ühene või pluralistlik on käsitlus tuleviku konstrueerimise seisukohalt. Esimest aspekti võib tõlgendada viitena sellele, kuidas on lugejaid integreeritud süsteemi tasandile, teist kui viidet integreeritusele identiteedi kaudu ja kolmandat kui osutust normatiivse integreerimise tugevusele või selle puudumisele.

1. klaster — identiteedifookusega depolitiseeritud enesekirjeldus. Võrrelduna teistega iseloomustab seda klasterit aega ja ruumi aktualiseerivate ja seega ajalis-ruumilist identiteeti konstrueerivate artiklite suurem osakaal. See klaster sai nimeks „depolitiseeritud enesekirjeldus“, sest võrreldes teistega esineb siia kogunenud juhtumite puhul lehesisus märgatavalt vähem poliitika ja seadusandluse teemavaldkonna artikleid. Teistest vähem on siin ka kultuuri- ja haridusteamalisi artikleid. 1. klastrisse koonduvad juhtumid, milles leidub suuremal määral väärtusküsimusi ja inimsuhteid puudutavaid artikleid. Klastrile iseloomulikku mustrit võib leida ainult venekeelsest valimist perioodidel 1940. ja 1980. aastad kuni viimane valimipunkti aasta 2005.

2. klaster — ruumi- ja majanduskeskne enesekirjeldus. Ka seda mustrit leidis ainult venekeelses valimis 1920ndatest kuni 1970. aastateni (v.a kriitilised 1940. aastad, mis osutusid sarnasemaks eelmise klasteri juhtumitega). Sellesse klastrisse koondusid juhtumid, milles majandusvaldkonna artiklite osakaal oli suurem kui ülejäänutes. Mõnevõrra rohkem kui teiste puhul esines 2. klastrisse koondunud juhtumite hulgas artikleid väärtusküsimuste ja inimsuhete teemadel. Aga kõige olulisem on, et siin leidub kõige rohkem tugeva ruumiaktualiseeritusega artikleid. Aja aktualiseerimisega artikleid olid samuti palju, kuigi võrreldes eelmise klasteriga mõnevõrra vähem. Ruumi tähtsustamine saab selgituse, kui võtta arvesse tolle perioodi Venemaa (NSV Liidu) geograafilise ekspansiooni püüded.

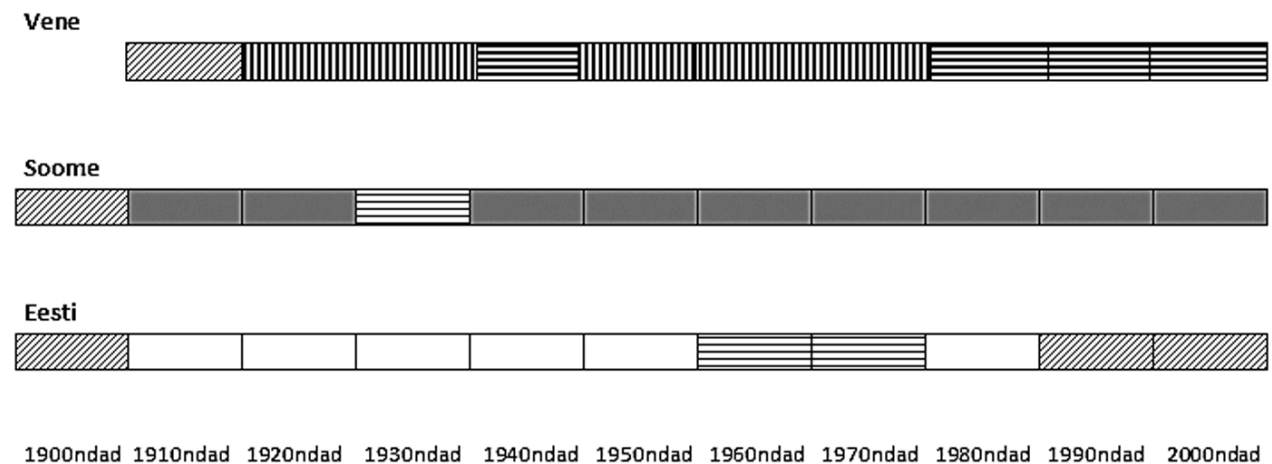
3. klaster — poliitika- ja identiteedifookusega pluralistlik enesekirjeldus. Kolmandasse klastrisse kuuluvatele kümnenditele on iseloomulik poliitika ja seadusandluse valdkonda käsitlevate artiklite suur osakaal, selgelt verbaliseeritud aja- ja ruumirõhutused ja tulevikuvisionide paljusid lehesisus. See, millised on klastrisse kuuluvatel kümnenditel

arutelud ühiselu reeglite ja korralduse üle, osutab viisile, kuidas meediakommunikatsioon toetab meediakasutajate integratsiooni süsteemiga. Aja ja ruumi nähtavalolek osutab identiteedimõõtme aktualiseeritusele. Lisaks on selle klasteri kümnenditele iseloomulik väga madal normatiivsus ja avatus erinevatele tulevikuvaadetele. Sel põhjusel rõhutasin klasteri nimetuses poliitikat, identiteeti ja pluralismi. Et niisugune enesekirjeldus oli iseloomulik Soome valimile peaaegu kõigil analüüsitud kümnenditel (v.a 20. sajandi esimene kümnend ja 1930. aastad), siis võib teha siit järelduse, et läbi sajandi on Soome olnud väga stabiilne ja ühiskonna integratsioonis on olnud olulised kõik mõõtmed.

4. klaster — selge dominandita või identiteedikonstruksioonita normatiivne enesekirjeldus. Võrrelduna teiste klasteritega on neljandasse gruppi liigitunud juhtumitele iseloomulik peaaegu kõigi tunnuste keskmisest madalam esinemine. Lehesisus ei ole domineerinud ükski teemavaldkond (ainult majandusvaldkonna artikleid on keskmisest mõnevõrra rohkem) ning ka aja ja ruumi kategooriad ei ole aktualiseeritud. Teistest klasteritest on kõrgem ainult normatiivsuse tase, mida ilmestab ühe selge tulevikuvisioni domineerimine. Selline tunnuste kombinatsioon viitab süsteemiintegratsiooni ja identiteedikonstruksioonide nõrkusele. Integreerida püüti vaid ühe etteantud, normatiivse tulevikueesmärgi sõnastamise kaudu. Selline enesekirjeldus oli iseloomulik Eesti meediakommunikatsioonile vahemikus 1910.–1950. aastad ja 1980ndatel.

5. klaster — poliitikakeskne enesekirjeldus. See klaster on teiste seas erandlik, koondades kõigi kolme valimi mõnesid kümnendeid nii kaugemast kui ka lähemast ajast. Meediakommunikatsiooni varjatud mustritele tuginedes klassifitseeris klasteranalüüsi meetod siia 20. sajandi alguse kümnendid, mis suhestab meediakommunikatsiooni 1905. a Vene revolutsiooni põhjustatud struktuursete muudatustega ühiskonnas. Samas liigitusid siia ka analüüsiperioodi Eesti valimi kaks viimast kümnendit — 1990. ja 2000. aastad. Sellesse klastrisse koondatud juhtumitele on iseloomulik suurim poliitika ja seadusandluse teemavaldkonna artiklite osakaal. Tõlgendan seda mustrit kui näidet meediakommunikatsioonist, mis integreerib selle mõjuväljas olijaid ainult süsteemitasandil. Aeg ja ruum ei ole kuigi

Legend

1. klaster — identiteedi fookusega depolitiseeritud enesekirjeldus
2. klaster — ruumi- ja majanduskeskne enesekirjeldus
3. klaster — poliitika- ja identiteedifookusega pluralistlik enesekirjeldus
4. klaster — selge dominandi või identiteedikonstruksioonita normatiivne enesekirjeldus
5. klaster — poliitikakeskne enesekirjeldus
6. klaster — mõõduka identiteedimõõtmega normatiivne enesekirjeldus

Joonis 1. Eesti, Soome ja Vene meediakommunikatsiooni teemade, aja ja ruumi kategooriatel baseeruvad enesekirjeldused ajalehtede sisus ajaskaalal (1905–2005)

kõrgel määral aktualiseeritud, ja normatiivsus, mis avalduks tulevikuvisionide kaudu, on samuti madal. Tulevikku ei ole ka pluralistlikult kirjeldatud — pigem see puudub käsitlusest üldse.

6. klaster — mõõduka identiteedikonstruksiooniga normatiivne enesekirjeldus. Kuues klaster on sarnane neljandaga (mille nimetasin selge dominandita või identiteedikonstruksioonita normatiivseks enesekirjelduseks), kuid eristub sellest selgemalt näha oleva identiteedimõõtmega tõttu, kuigi mingil määral ilmneb ka normatiivsus. Selline muster ilmnes Eesti valimis 1960. kuni 1970. aastateni ja Soome valimis 1930. aastatel. Võrreldes Eesti valimi teiste mustritega on kuuendas klastris selgemalt näha aja ja ruumi aktualiseerimine. Soome puhul aga on siin võrreldes teiste perioodidega iseloomulik kõrgem normatiivsus ja nõrgemad identiteedi ja süsteemiintegratsiooni kategooriad. Võimalik, et see osutab poliitilise süsteemi püüetele ületada 1930. aastate ülemaailmset majanduskriisi ja rahvusvahelist ebakindlust pigem ideoloogilisel viisil.

Järgnevalt paigutan kolme maa klastrid ka ajatlejele, et iseloomustada meediakommunikatsioonis ilmnenu ühiskonna enesekirjelduste muutumist (vt joonis 1).

Analüüsi põhjal järeldan, et kuigi valdavalt on ühiskonna enesekirjeldus keele- / kultuurispetsiifiline, võivad enesekirjeldused eri keeltes olla teatavate väliste muutuste perioodidel sarnased, nagu nt 20. sajandi alguse Eesti, Soome ja Vene ajakirjanduses.

Soomekeelses meediakommunikatsioonis oli ühiskonna enesekirjeldus kogu 20. sajandi jooksul suhteliselt muutumatu — nimetasin selle poliitikadominandiga ja aktualiseeritud identiteediga pluralistlikuks enesekirjelduseks. Aja- ja ruumikäsitluse ning teemade struktuuri suhteline stabiilsus osutab tugevale integratsioonile süsteemitasandiga ning identiteedi aktualiseeritusele meediakommunikatsioonis. Sellise enesekirjelduse oluline element oli ka madal normatiivsus ja pluralistlik tulevikukäsitlus.

Venekeelses meediakommunikatsioonis ilmnenu enesekirjeldus on oluliselt muutunud ning võib väita, et 20. sajandi alguses ja lõpus oli tegemist erinevate ühiskonnarefleksioonidega. Kui sajandi alguse enesekirjelduse nimetasin selle spetsiifilise aja-, ruumi- ja teemadekombinatsiooni alusel „ruumi- ja majanduskeskseks enesekirjelduseks“, siis 20. sajandi lõpu ja 21. sajandi alguse venekeelses ajakirjanduses tõin esile identiteedikeskse depolitiseeritud enesekirjelduse. Sajandi jooksul ei muutunud

aga see, et venekeelne meediakommunikatsioon ei ole püüdnud oma adressaate integreerida süsteemitasandiga, vaid integratsiooni keskmes on olnud identiteedi aktualiseerimine.

Eestikeelses meediakommunikatsioonis eristusid samuti mitu ühiskonna enesekirjeldust, osutades sellele, et Eesti ühiskond on 20. sajandi jooksul teinud läbi suuri muutusi. Ainult eestikeelsele valimile oli omane selge dominandita ja identiteedikonstruksioonita normatiivne enesekirjeldus, mis ei integreerunud süsteemitasandiga ega aktualiseerinud aja- või ruumikategooriaid (oli iseloomulik perioodile 1910.–1950. ja 1980. aastad). Teine enesekirjelduse laad oli eestikeelsele meediakommunikatsioonile (1960.–1970. aastad) ühine soomekeelsega (1930. aastad) — selge dominandita normatiivne enesekirjeldus, kuid eestikeelses meediakommunikatsioonis ilmnis identiteedi aktualiseeritus tugevamalt. Kolmas eestikeelses materjalis leidunud laad oli iseloomulik nii venekeelsele (1910. aastad), soomekeelsele (1900. aastad) kui ka eestikeelsele (1900. ja 1990. ja 2000. aastad) valimile — „poliitikadominandiga enesekirjeldus“, kus meediakommunikatsioon integreeris adressaate väga selgelt vaid süsteemitasandiga. Eestikeelses meediakommunikatsioonis nähtav enesekirjeldus on seega 20. sajandi vältel olnud kõrgelt normatiivne, kuid viimase kahe kümnendi enesekirjeldus osutab suurtele muutustele (poliitilises) struktuuris.

Kokkuvõttes näitasin ajakirjanduse sisu makrostruktuuride ilmnemise kaudu, kuidas meediakommunikatsioon saab süsteemitasandil pakkuda ühiskonnale selle enesekirjeldust ja kognitiivseid maailmahorizonte, millega on võimalik erinevatel viisidel suhestuda ka meediakommunikatsiooni adressaatidel — indiviididel. Ühiskonna enesekirjeldus on struktureeritud aja, ruumi ja teemade käsitluse kaudu. Võimalikud on variandid, kus meediakommunikatsioon pakub adressaatidele alust seotuseks süsteemitasandiga, aktualiseerib identiteedimõõdet või siis seostab puhtalt normatiivsete võtetega. Erinevatel perioodidel ja erikeelses meediakommunikatsioonis on aktualiseeritud erinevad integratsioonimõõdeted.

Analüüsist järeldub, et juhul kui massimeedia saab toimida ühiskonna autonoomse osasüsteemina, on tänases funktsionaalselt diferentseerunud

ühiskonnas esmase tähtsusega arutelu kooslust kooshoidvate ja ühist otsustamist võimaldavate toimimispõhimõtete üle — poliitikateemad saavad suurema tähelepanu kui teised teemavaldkonnad. Sel moel integreerib meediakommunikatsioon adressaate süsteemitasandiga. Ajalehte Helsingin Sanomat, mille sisus oli kogu 20. sajandi jooksul hoitud esiplaanil ühiselu reegleid ja korraldust käsitlevaid teemasid, on nimetatud just poliitikavaldkonna teemade suure osakaalu tõttu elitaarseks,¹⁰ mis viitab omamoodi ka selle väljaande olulisele rollile ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi stabiilsuse ja muutustega kohanemise toetamisel.

Autonoomselt toimivas meediakommunikatsioonis on selgelt näha ka ühiskonna teisenemise perioodid — siis muutub teemakäsitlus mitmekesisemaks ning laieneb ka aja ja ruumi horisont. Üksikkategooriate tasandil näib, et poliitikasüsteemi poolt domineeritud süsteemis (nagu see oli nõukogudeaegses totalitaarses ühiskonnas) muutuvad nii aja-, ruumi- kui ka teemadestruktuurid vastavalt ideoloogilistele suunistele, kuid teksti makrotasandil ilmnis siiski ühiskonna enesekirjelduste suhteline püsivus mitme kümnendi jooksul ka nõukogude ajakirjanduses. Kui massimeediasüsteem ei saa toimida vabalt, iseenda kehtestatud infovaliku printsiipide alusel, ja poliitiline funktsioonisüsteem suunab meediakommunikatsiooni sisu, ei teki meediakommunikatsioonis arutelu poliitilise süsteemi enda üle, mis omakorda elimineerib poliitilise süsteemi eneserefleksioonivõimaluse.

Luhmann ja mõni teinegi on välja käinud mõtte, et tänapäeva maailmas on vaid üks ühiskond — maailmaühiskond, mis seob kommunikatiivselt väga erinevates piirkondades toimivaid süsteeme. Tahan sellele siiski osaliselt vastu vaielda. Meediakommunikatsiooni pika perioodi analüüsist selgus, et keelepiirid on mingil määral ka kommunikatsioonipiirid. Enesest rääkimise semantika, ühiskonna enesekirjeldus, on käesoleva töö tarbeks läbiviidud analüüsi põhjal otsustades üsnagi selgelt seotud keeleruumiga ning ka välised mõjud ja sissetungid/ähvardused tõlgitakse sellesse keeleruumi lähtuvalt kultuurilistest ja sotsiaalpoliitilistest teguritest.

¹⁰ Raimo Salokangas. From Political to National, Regional and Local. — Nordicom Review, 2000, Vol. 20, nr 1, lk 31–76.

Tabel 3. Sotsiaalse integratsiooni analüüsiks kasutatud indikaatorid esinduslike elanikkonna küsitluste põhjal

Küsitluse aasta(d)	Tunnus/indeks
2002	Hinnang ühiskondlikele muutustele
2002, 2011	Usaldus riigiinstitutsioonide vastu
2011	Usaldus meedia vastu
2002, 2011	Üldistatud usaldus (usaldus teiste inimeste vastu)
2002	Poliitilise kuuluvuse määratlemine
2002	Poliitiline aktiivsus
2002, 2011	Kodanikuaktiivsus, osalus kodanikualgatuses
2002	Liberaalne orientatsioon
2002	Arvamusliidriks olemine
2002	Koht sotsiaalses kihis enesehinnangu põhjal
2002, 2011	Ajalehtede lugemine
2011	Raadiokuulamine
2011	Televaatamine
2011	Internetikasutus
2011	Uudisteportaalide jälgimine
2005	Teleuudiste jälgimine
2005	Ringhäälingu kanalite/programmide jälgimine internetis
2011	Sotsiaalvõrgustike kasutamine

Inimese võimalused olla ühiskonda kaasatud meediakommunikatsiooni abil

Inimeste meediakasutuse uurimine on toonud välja tendentsi suurema fragmenteerumise poole – meediaväljal on üha rohkem kanaleid, millest igäühe kasutajaskond on üha väiksem. Seda on nähtud ohuna integratsioonile ja küsitud, kas enam üldse on võimalik „ühendav tuum“, mis tekiks koondumisest üksikute kanalite ümber, nagu nt on eestlaste kollektiivses mälus säilinud ETV ja Eesti Raadio kui muutuste lipulaevad 1980ndatel. Käesolevas väitekirjas sõnastasin just vastupidi meediauurijate hirmudele meediakasutuse fragmenteerumise ühe olulise strateegiana toimetulekul ühiskonna kasvava kompleksusega. Just inimese meediakasutuse mitmekülgus ja intensiivsus võimaldab seotud olemist ühiskonna erinevaid osi käigus hoidva kommunikatsiooniga.

Analüüsides integratsiooni indiviidi tasandil, lähtusin Eestis viimasel kümnendil läbiviidud meediakasutuse sotsioloogilistest uuringutest, mis on selgitanud, milliste kanalite kaudu ja kuidas arvavad individid end olevat ühiskonnaga seotud. Tegemist

on esinduslike standardiseeritud küsitlustega, milles on lisaks meediakasutusele uuritud ka indiviidide osalust poliitikas ja kodanikuühiskonnas ning usaldust institutsioonide ja teiste inimeste vastu.¹¹ Üksiktunnused ja indeksid, mida olen kasutatud käesoleva töö tarbeks Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi küsitlustest „Mina. Maailm. Meedia“, on toodud tabelis 3 ja viidatud on ka uuringu läbiviimise aastatele.

Indiviiditasandi analüüsiks eeldasin süsteemiteoreetiliselt, et massimeedia roll on pakkuda taustatareaalsust, millega individid saavad kommunikatiivselt seotuda. Indiviidid saavad panustada ühiskonda kommunikatsiooni kaudu, mis eeldab nende seotust meediakommunikatsiooniga erinevate kanalite ja/või meediasisu kasutamise kaudu. Deklareerides kanali kasutamist, deklareerib indiviid ka arusaamist sellest, et tegemist on kommunikatsiooniga.

2002. a küsitluse andmete analüüsi põhjal selgus, et sotsiaalse integratsiooni erinevad tasandid on omavahel väga tugevalt seotud — individid, kes on tugevalt seotud vertikaalsel tasandil (institutsioonide ja organisatsioonidega), on tugevalt seotud ka horisontaalsel tasandil (teiste inimestega ja nende elumaailmadega). Tabelis 4 esitan eespool toodud tunnuste klasteranalüüsi tulemused ja tüüpidesse liigitunud isikute osakaalud valimis.

Meediakasutuse ja sotsiaalse integratsiooni suhteid näitasin 2011. a tulemuste analüüsis,¹³ millest on näha, et need, kellel on suurem huvi poliitika ja poliitilise osaluse vastu ja kes ka tegelikkuses löövad aktiivselt kaasa kodanikuühiskonna organisatsioonides ning aktsioonides, on ka intensiivsemad ja mitmekülgsemad meediakasutajad. Nemad kombineerivad oma meediakasutuses erinevaid kanaleid ja erinevat meediasisu. Selliseid üsna aktiivseid inimesi on 2011. a „Mina. Maailm. Meedia“ küsitluse andmetel Eesti elanikkonnas umbes 40%.

Väitekirja aluseks olevate artiklite põhjal võib teha järgmised järeldused.

¹¹ Aluseks on Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi esinduslikud ankeetküsitlused aastatest 2002, 2005, 2008 ja 2011. Nende uuringute põhjal kirjutatud ühisartiklid on esitatud väitekirjas.

¹² Ragne Kõuts. Social Integration in the Post-Socialist Society: The Case of Estonia. Gdansk-Berlin: Nordeuropa Institut der Humboldt-Universität zu Berlin, 2004.

¹³ Ragne Kõuts, Peeter Vihalemm, Marju Lauristin. Trust in the context of audience fragmentation. —CM (Communication Management Quarterly: Časopis za upravljanje komuniciranjem), 2013, Vol. 8, nr 26, lk 77–102.

	1. tüüp	2. tüüp	3. tüüp	4. tüüp	5. tüüp	6. tüüp	kokku
1. Horisontaalne integratsioon							
Usaldus teiste inimeste vastu	+	+	-	-	-	-	Ø
Arvamusliidriks olemine	+	+	+	-	-	-	Ø
Enesemääratlus sotsiaalses hierarhias	+	Ø	+	Ø	Ø	Ø	Ø
2. Horisontaalne/vertikaalne integratsioon							
Hinnang ühiskondlikele muutustele	+	+	+	-	-	-	Ø
Osalemine kodanikuühiskonna organisatsioonides	++	++	-	-	-	Ø	Ø
3. Vertikaalne integratsioon							
Poliitiline enesemääratlus	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	-	Ø
Osalus poliitikas	+	+	Ø	Ø	Ø	-	Ø
Usaldus institutsioonide vastu	Ø	++	+	++	Ø	--	Ø
Liberaalne orientatsioon	+	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø
Tüüpi liigitunud vastajate osakaal	4%	7%	24%	19%	32%	14%	100%

* Veerus toodud märkide tähendused: -- oluliselt madalam näitaja võrreldes teiste rühmadega; - mõnevõrra madalam näitaja; Ø keskmine näitaja; + mõnevõrra kõrgem näitaja; ++ oluliselt kõrgem näitaja.

Tabel 4. Erinevalt integreeritud grupid klasteranalüüsi põhjal 2002 (n=1470)¹²

- Indiviidide meediakasutus on ühelt poolt seotud meediasüsteemi võimalustega, meediakanalite ja sisupakkumise mitmekülgusega ning teiselt poolt indiviidi keelteoskusega ja muude pädevustega jälgida võõrkeelseid kanaleid.
- Indiviidi erinevate kanalite ja erineva meediasisuga seotuse viise iseloomustavad indiviidi eelistuste, teemahuvide, kasutusvajaduste ja keelteoskuse kombinatsioonid. Aktiivsem ja mitmekülgsem meediakasutus on üldjuhul seotud aktiivsema osalusega kodanikuühiskonnas ja poliitilises sfääris. Erinevate meediakanalite/meediasisu integratsioonipotentsiaal on erinev — süsteemitasandiga seotust võimaldab ühiskondlik-poliitilise sisu eelistamine ja vastavat sisu pakkuvate kanalite kasutamine.
- Eesti- ja venekeelse elanikkonna inforuumi ühisosa suurenemine saab nende praegust meediakasutust ja teemahuve arvesse võttes toimuda sotsiaalse integratsiooni tasandil. Venekeelse elanikkonna meediakasutus ei osuta hetkel potentsiaalile integreeruda Eesti ühiskonnasüsteemi tasandiga.

Auditooriumi fragmenteerumine ei seisne kapseldumises ühe või teise kanali ja/või meediasisu ümber. Indiviidid on seotud erinevate meediakanalite ja -sisudega vastavalt oma huvide, eelistuste, vajaduste ja oskuste kombinatsioonidele. Seetõttu on meediakasutuse mustrid sõltuvalt vaatlusperspektiivist nähtavad pigem fragmenteerumise konstelatsioonidena. Kui vaatame indiviidide kanalieelistusi, näeme üht pilti, jälgides nende temaatilisi huve

ja deklareeritud vajadusi, näeme teist pilti ja kolmas pilt avaneb kommuniqueerimise keelt arvesse võttes. Vaatluse esitamine mitmemõõtmelise analüütilise kujutisena ei ole lihtne.

Me ei oska veel hinnata, kuidas fragmenteerumine edasi kulgeb ja millise tasandi integratsiooni hakkab meediakommunikatsioon rohkem toetama. On oletatud, et internetimeedia ja sotsiaalvõrgustike kasutuse laienemisega fragmenteerub auditoorium veelgi.¹⁴ Paikapidavaid järeldusi on hetkel vara teha, sest internetimeedia ei ole oma potentsiaali veel täielikult avanud, kuigi ollakse üksmeelsed selles, et sotsiaalvõrgustike tähtsus sotsiaalses integratsioonis on suur. Kuna aga ühiskondlik-poliitilist sisu pakkuvad „traditsioonilised“ meediakanalid alles kujundavad oma ristmeedia/transmeedia strateegiaid, mis võimaldaksid meediakasutajate integreerimist süsteemitasandiga, ning ka interneti sisu kasutuse mõned aspektid ei ole inimestel veel selgelt välja kujunenud (nt endiselt on vähe märgata valmisolekut maksta kvaliteetse internetiajakirjanduse sisu eest), olen jäänud interneti rolli süsteemitasandiga integreerimisel analüüsidest pigem ettevaatlikuks.

Võttes arvesse ühiskonna üha komplekssemaks muutumist, näib fragmenteerumine süsteemiteoreetilisest perspektiivist olevat sobiv strateegia, et tagada indiviidide väga mitmekülgne seotus meediakommunikatsiooniga. Kui indiviididel on või-

¹⁴ James Webster, Thomas Ksiazek. The Dynamics of Audience Fragmentation: Public Attention in an Age of Digital Media. — Journal of Communication, 2012, Vol. 62, lk 38–56.

malus olla erinevate kanalite kaudu „seotud“, saavad need, kes on „seotud“, selle võimaluse endale sobivatel tingimustel realiseerida osalusena.¹⁵ Ilmselt saab seejuures oluliseks meediakanalite pakumine — vastavus indiviidi vajadustele ja ootustele. Tõenäoliselt pöörduakse siis, kui omakeelne kommunikatsioon ei rahulda, teiste kättesaadavate kanalite poole.

Kokkuvõtteks

Käesoleva töö suurim väärtus on pakkuda ühiskonnale üht täiendava enesekirjelduse võimalust, sest täiuslik ühiskonnavaatlus ei ole kunagi võimalik — uurija enda osalemise tõttu jääb vaadeldavasse sotsiaalsesse süsteemi (ühiskonda) alati „pime nurk“.¹⁶ Läbiviidud uuring aga võimaldab osutada küsimustele, mis vajavad edaspidi kindlasti vastamist.

Kuna tänapäeva ühiskond toimib (hüper)kompleksse sotsiaalse süsteemina, peab analüüs sellest põhjaliku ülevaate saamiseks hõlmama väga erinevaid süsteemi tasandeid ja osi. Kõnesoleva dissertatsiooni vaateväljast jäid välja integratsioonorganisatsiooni kui süsteemi ja isikutevaheliste interaktsioonisüsteemide tasanditel. Kuigi sotsiaalteadusliku uurimuse puhul on enamasti tegemist väljavõttega „reaalsusest“, mis kujutab endast ühte kompleksuse redutseerimise strateegiat, võimaldavad tänapäevased andmetöötlusviisid märksa

hõlmavamaid käsitlusi, kui seni tavaks. Meediakommunikatsiooni vaadeldes ei saa piirduda ühe meediumi vahendatud kommunikatsiooniga, vaid sellele peab lisanduma ka teisi, et nende alusel välja selgitada ühiskonna enesekirjelduse makrostruktuur. Analüüsi kriitiline aspekt seisneb aga asjaolus, et ühiskonna seesmise jaotumise selgitamiseks oleks vaja mõtiskleda ka osasüsteemide piirialadel toimuva kommunikatsiooni üle — sotsioloogiline analüüs peaks vaatluse alla võtma nende struktuurse koostoimimise punktid. Need võivad toimida ka ilma, et oleksid meediakommunikatsioonis artikleeritud.

Lisaks kõigele on ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi osaks ka ühiskonna-indiviidi suhe, mille kohta saab kindlasti midagi teada, kui küsitleda indiviide suunaga nende kommunikatsiooni eripäradele. Aga kuivõrd täpselt suudab igaüks oma tegevust reflekteerida, on omaette probleem. Kindlasti eeldab tänapäeva ühiskond indiviidilt teistsugust infohaldamise suutlikkust kui mõni aeg tagasi mõnevõrra lihtsama või selgemalt eristunud meediakanalite süsteemi puhul. Seega võiks püstitada järgmiseks süsteemiteoreetiliselt kavandatud empiiriliseks uuringuks hüpoteesi, et hüperkompleksse ühiskonna integreeritus on tagatud vaid haritud indiviidide olemasolu korral, kes panustavad sellele ühiskonnale sobivasse, seda rajavasse kommunikatsiooni.

¹⁵ Peter Dahlgren. *Media and Political Engagement*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹⁶ N. Luhmann 1984/2009.

Ajalehe uudistemaailm tekstina

Reet Kasik

Ajakirjanduskeelest rääkides tulevad enamasti juhtuks keelevead, valesti kasutatud sõnad, sobimatud kujundid ja kohmakad laused. Vähem on pööratud tähelepanu sellele, kuidas tekst on koostatud, milline on see tegelikkusepilt, mis kirjutatud looga lugejani tuuakse, ja kes selle pildi on konstrueerinud.

Uudistemaailm on uuel sajandil tugevasti muutunud. Kõikjale ulatuv ja pausideta töötav võrgumedia on ajavahe sündmuse ja sellest teatamise vahel peaaegu olematuks muutnud ja see on paratamatult mõjutanud ka ajalehede uudistemaailma. Järgmisel päeval ilmuv ajaleht ei saa sündmuste kajastamisel võistelda interneti ja raadioga. Nii on objektiivsete sündmusuudiste (mis toimus) asemel fookusesse tõusnud tekstiuudised — kes mida ütles ja mida teised selle peale ütlesid — ning üha suurem osa uudistekstidest kujutab endast allikaviidetega varustatud tsitaate ja refereeringuid. Ajakirjanik peidab ennast oma tootesse: ta ei ütle midagi enda nimel, vaid üksnes autoriteetide kaudu. Tsitaat on minetanud oma algupärase ajakirjandusliku funktsiooni kinnitada argumendina või illustreerida värvika näitena ajakirjaniku väidet. Üha rohkem on artikleid, kus tsitaadid ja tsitaadilähedased refereeringud vaheldumisi moodustavadki uudisteksti. Kuidas rääkida ajakirjaniku keelekasutusest, kui uudisajakirjaniku keelelooming peegeldub peamiselt saateverbi valikus — *NN ütles, nentis, sõnas, lausus, tõdes või lisas?*

Ametlike allikate positsioon ajakirjanduses on kõigutamatu ja neid on teatud kindel hulk — ajakirjanik valib sageli allikaks sellise, keda ta on ennegi kasutanud. Suur osa sõnumeid tuleb elukutselistelt sõnastajatelt ehk pressiesindajatelt ja kõneisikutelt, samuti rehitsevad ajakirjanikud regulaarselt

poliitikute, riigiametnike ja analüütikute blogisid, Facebooki, Twitterit jm allikaid ning korjavad oma uudised sealt. Arvamuslehekülgedel ja uudislehekülgedel pole olulist vahet — arvamuskülgedel esinevad arvajad oma autorinime all, uudiskülgedel on nendesamade inimeste needsamad arvamusel, seisukohad, argumendid ja hoiakud ajakirjaniku vahendatuna konstrueeritud uudistekstiks. Kõik see mõjutab otseselt ajalehest vastu vaatavat tegelikkusepilti ja uudistekstide keelt.

Vaatlen siinses artiklis ajalehe uudistekülgedel avaldatud tekste kolmest lähtekohast: millises sõnastuses infot lugejale pakutakse, millise pildi tegelikkusest uudiste keelekasutus loob ja kelle vaatepunktist sündmusi ja olukordi lugejale esitatakse.¹ Tekstinäited on Eesti suurima levikuga päevalehest Postimees.

Mida sõnum tähendab?

On ajakirjaniku valik, kui ta ei näe oma vahendajarolli asjade sisu lugejale arusaadavas keeles lah-tiseletamises ja kirjeldamises, vaid piirdub sõnade ja lausete edastamisega allikalt ajalehte, lugeja peale mõtlemata. Vahendatav tekst võib olla segane, vastuoluline, teemast mööda, keerutav, info pak-kumise asemel seda varjata või esitada niisuguses bürookraatlikus sõnastuses, millest lugejal on võimatu aru saada, mida talle tegelikult öeldud on. Spetsialistid räägivad igaüks oma erialakeeles ja seletavad asju teistele spetsialistidele. Kellele on mõeldud järgnev sõnum pensionifondide kohta? Oma tulevase pensioni pärast muretsev lugeja ei

Artikkel tugineb ettekandele EAAS-i koosolekul 18. mail 2013. Vt <http://hdl.handle.net/10062/33931>.

¹ Artikli teoreetiliseks ja metodoloogiliseks lähtekohaks on kriitiline tekstianalüüs, vt nt Norman Fairclough. Media Discourse. London: Edward Arnold, 1995.

oska sellega midagi peale hakata.

„Demograafilise olukorra tõttu väheneb lootus saada raha esimesest sambast, teise samba rahastamiseks on vaja teha aga ettemakseid,“ lausus Holst. Ta lisas, et pensioniraha suunamine teise samba fondi on kasulik otsus, sest sotsiaalmaksu osalise individualiseerimisega väheneb ümberjaotamise negatiivne mõju inimese pensionile. (PM 15.5.13)

Majandustekstidele on tüüpiline kvantitatiivseid meetodeid kasutava teadusregistri oskuskeel tõusvate ja langevate graafikutega ning protsentides väljendatud statistiliste andmetega. Inimestest ei ole majandustekstides peaaegu mingeid jälgi, majandust juhivad ja määravad sellised „tegijad“ nagu SKT, lisandväärtus, intressimäär, miinuskasv, negatiivne välisfoon, kasvu kahanemine, languse pidurdumine jms. Ent Eesti majanduse areng ei ole ainult majandusanalüütikute mängumaa. Palkade, hindade, töökohtade kaudu puudutab see iga inimest. Ajalehe tavalugejatest suudavad vaid väga vähesed majandusteaduslikke mõisteid lahti harutada. Kelle huvides on esitada majandust mingi iseisva nähtusena, kus konkreetsete inimeste konkreetsetel tegudel ja otsustel pole mingit osa? Lugeja tahaks teada, miks majanduses on asjad halvasti ja kuidas saaks olukorda parandada, aga ajaleht pakub näiteks niisuguse vastuse:

Võrreldes 2012. aasta neljanda kvartaliga kahanes sesoonselt ka tööpäevade arvuga korrigeeritud SKT ühe protsendi võrra. Majandusanalüütik Maris Lauri kirjutab oma blogis, et Eesti on sattunud keskmise sissetuleku lõksu. Nii nimetab majandusteadus riike, mis on saavutanud teatud arengutaseme, kuid sealt edasi liikuda enam ei suuda. Tema sõnul on samuti vähenemas ärikeskkonna eelis, sest kõik Euroopa riigid tegelevad tööturu dereguleerimisega ning maksumoormuse ja bürokraatia vähendamisega. Analüütik märkis, et odavalt enam ei saa, mistõttu tuleb teha väärtushüpe. (PM 14.5.13)

Blogidest, infoagentuuridest jm saadud tekste ei kirjutata lahti ega seletata ära lugejale arusaadavas vormis, aga ka allikaga vesteldes jätab ajakirjanik lii-

ga sageli küsimata enesestmõistetava küsimuse, mida öeldu tähendab või kuidas see tegelikku igapäevaelu mõjutab. Vaevalt et artikli „Muutuva teabega liiklusmärke peab veel ootama“ (PM 4.11.13) autor ka ise aru sai oma küsimusele saadud vastusest, mis ei takistanud tal seda sõnumina lugejale vahendamast:

Küsimusele, mille poolest uued liiklusmärgid erinevad või kui sage võib olla vajadus neis infot vahetada, vastas Kasesalu (maanteeameti pressiesindaja — R.K.) uuringut tsiteerides: „VMS-rakenduse majanduslik tulukus sõltub väga tugevalt kahest faktorist: kannatanutega õnnetuste kontsentratsioonist ja piiranguala pikkusest. Konkreetse objekti analüüsil tuleb varieerida piirangu ajalist ja ruumilist ulatust, et leida optimaalne lahend.“ (PM 4.11.13)

Ilmekaks näiteks selle kohta, kuidas ajakirjanik vahendab lugejale infot vaid selles ulatuses, nagu see talle parajasti kätte tuleb, on öendushaigla ödede tööaja probleemi käsitlemine. Artiklis „Õed võitlevad tööminutite vähendamise vastu“ (PM 4.11.13) vahendati ödede liidu ja sotsiaalministeeriumi vaatepunktist fakti, et uues kollektiivlepingus tahetakse senise 132 minuti asemel kärpida öe tööaega ühe patsiendi kohta 72 minutile päevas. Alles neli päeva hiljem ilmunud artiklist „Tervishoius kisub tülik“ (PM 8.11.13) sai lugeja teada, mida see tegelikkuses tähendab: varasema kollektiivlepingu järgi oleks 20 patsiendi kohta kaks öde, uue korra kohaselt üks öde. Mõlemas artiklis keskenduvad refereeritavatsiteeritavad allikad ödede töökoormusele. Jääb üle oodata, kas ja millal pakub keegi ajakirjandusele infot ka selle kohta, kuidas see mõjutab töökotade arvu, võimalikke koondamisi ja ödede palka. Omaalgatuslikult pole ajakirjanik selliseid küsimusi esitanud.

Liiklusseaduse muutmise eelnõu tutvustavas artiklis (PM 15.11.13) ei ole eristatud seaduse sisututvustust ja majandusministeeriumi pressiesindaja kommentaare. Nii on artikli ülapealkiri „Liiklusseaduse muutmise eesmärk on ohutuse parandamine“, selle all põhipealkiri „Vahtraleht vabatahtlikuks“. Põhitekstis järgneb alapealkirjale „Jalakäija ohutuse nimel“ lause „Riik on ka varem järk-järgult loobunud algajatele juhtidele kehtetatud liikluspiirangutest, näiteks varem kehtinud

kiirusepiirangust 70 km/h.“ Artikli autor ega toimetaja pole märganud loogilisi vastuolusid: milline seos on piirangute ja eraldusmärkide kaotamise ning liikluse ohutumaks muutmise vahel.

Kas keegi teeb midagi või asjad lihtsalt juhtuvad?

Kevadel 2013 oli probleeme uute viieeuroste raha-tähtedega: kohati ei tundnud kassapidajad neid ära. Ajakirjaniku küsimuse peale vastas järjekordne pressiesindaja:

Kahjuks jõudsid seekord Eesti Panga tutvustavad voldikud kauplustesse alles nädal pärast uue viieeurose käibeletulekut. (PM 11.5.13)

Miks neil nii kaua aega läks? Kas nad tulid jalgsi? Ajakirjanduses on tavapärane, et keeleliste valikutega konstrueeritakse niisugune maailm, kus asjad juhtuvad iseenesest: info jõuab või ei jõua kohale, tööpuudus kasvab või kahaneb, hinnad tõusevad, gümnaasiumide arv väheneb, käibemaks suureneb, elektribörs avaneb. Firma omanik ei vallanda töötajaid, vaid töötajad jäävad töötuks või kaotavad töökoha või mõnikord koguni vabanevad, kui tootmine selles piirkonnas lõpeb (kes lõpetab, seda ei öelda).

Sündmuse kirjeldamine iseenesest toimuvana on sobiv võte alati, kui tegijate vastutust ei taheta välja tuua. Seetõttu koostatakse laused sellest vaatepunktist, nagu oleks tegemist iseseisva nähtusega, millega toimub üht ja teist. Ajalehetekstide loodavas maailmas näib suur osa meie elust alluvat kõrvalekalduvatule loodusseadustele. Asjad lihtsalt juhtuvad või siis mingeid asjaolusid tuleneb, selgub, ilmneb ja paljastub: valdade ühinemisprotsess ei nihku pagast, õpetajate palgareform edenes kiiresti, siis aga takerdus, haldusreform võttis kätte ja siirdus määratusse tulevikku, väljaminekud hakkasid ühel heal päeval kasvama, sissetulekud aga vähenema. Konkreetsete inimeste eesmärgipärane tulemuslik tegevus (keegi teeb midagi mingil põhjusel) muudetakse grammatiliste vahenditega seisundiks, olukorrajelduseks — miski lihtsalt toimub või olukord lihtsalt on selline.

Kui ka lauses kirjeldatakse tegevusi, siis tegutsejateks ei ole inimesed, vaid mitmesugused majandus-

likud protsessid või poliitilised otsused: masu kärbib palku, elektribörsi avanemine tõstab elektri hinda, saastetasu kergitab vee hinda, aktsiisitõus halvab puiduvedu jne. Uudised on sõnastatud niisuguse keelelise malli järgi, kus tegija asemel on põhjus. Ajalehtede loodavas maailmas on terve hulk nähtusi, mis tegutsevad nagu mütolooilised olendid: inflatsioon ähvardab börsi, majanduskriis kõigutab eurot, turumajandus nõuab kulude optimeerimist, demograafiline situatsioon sunnib pensioniiga tõstma, rahvusvaheline konkurents asetab meid valiku ette. Aga mida teevad seal ajal konkreetsed inimesed, kes ometi ju kõigi nende protsessidega seotud on? Asjad ei juhtu iseenesest (v.a loodusõnnetused). „Hind tõuseb“ ei ole samasugune protsess nagu „temperatuur tõuseb“ või „tuul tõuseb“. Temperatuuri või tuule kohta ei ole mõttekas küsida „kes tegi?“, hind aga ei saa tõusta iseenesest, hinnal on alati keegi, kes selle hinna määrab ja raha endale võtab. Sellise keelekasutusega õnnestub varjata, et otsuseid teevad inimesed, kellel on nimi ja amet.

See on võimul olevate poliitikute ja vastutajate manipuleeriv keelekasutus, mille on ise seda märkamata loomuliku tekstikoostamisviisina omaks võtnud ka ajakirjanikud. Allikad (eriti poliitikud) jälgivad kiivalt, et nende öeldut antaks edasi täpselt selles vormis ja nende sõnadega, nagu nad on ütelnud. Ajakirjanikud on leppinud väravavahi rolliga ja lasevad sõnumi sisu formuleerida asjaosalistel endil nende huvidele vastavalt.² Seetõttu võib tähele panna, et positiivsetel tegevustel on tegija sagedamini olemas: valitsus *tõstab* õpetajate palka või *lisab* pensionimääradele 10 eurot, meie partei *alandab* kodukululusid jms. Kui aga asjad lähevad kehvemini, siis ebaõnnestumist kommenteeritakse tüüpiliselt olukorrana: näiteks et palgad või pensionid *tõusid* oodatust vähem või kodukulud tegelikult *ei alanenudki*. Lugeja huvides oleks teada, kes mida tegi või tegemata jättis, võimu huvides on osutada, et olukord lihtsalt on selline ja mingisugused asjad lihtsalt juhtuvad. Kas ka ajakirjanduskeel „lihtsalt on selline“ või on lootust, et uudisteajakirjanikud hakkavad kunagi taas sõnumite vahendamise asemel neid kogutud info põhjal ise ja oma sõnadega kirjutama?

² Vt selle tendentsi kohta ka Elihu Katz. The End of Journalism? Notes on Watching the War. — Journal of Communication, 1992, Vol. 42, nr 3.

Kelle häälekandja?

Keskealised ja vanemad inimesed mäletavad, et Nõukogude Eestis oli iga ajalehe päises nimetatud, et see on kommunistliku partei kohaliku komitee, töörahva saadikute nõukogu ja täitevkomitee häälekandja. Iseseisvas ja demokraatlikus Eestis neist määratlustest loobuti, aga küsimus on endiselt ajakohane — kelle häälekandja on ajaleht?

Meie elu mõjutavad mitmesugused poliitilised, majanduslikud ja kultuurilised otsustused. Nende sotsiaalsete tegevustega on seotud kaks osaliste rühma — ühed, kes neid otsuseid teevad, ja teised, kelle igapäevast elu need otsustused puudutavad, kelle elu nende otsustuste tagajärjel nii või teisiti muutub. Ajakirjaniku valikute tulemus on see, kelle vaatepunktist asju vaadatakse. Teemast sõltumata on meie ajalehtede uudised vaatepunkti järgi valdavalt riigikesksed. Kõik riigi sammud kajastatakse ära poliitikute, ametnike, juhtide vaatepunktist. Postimehe üle kahe lehe ulatuvas artiklis „Iga viies töövõimuspensionär mingi tööle“ (PM 17.5.13) tsiteeriti ja refereeriti ministrit ja hulka ametnikke, aga mitte ühtegi töötavat, tööd otsivat või mittetöötavat töövõimuspensionäri. Õpetajate palgatõusu käsitlevas artiklis (PM 8. 5.13) arutati, kas õpetajad ikka on lubatud palgatõusu saanud või ei ole. Tsiteeriti ja refereeriti jälle nii ministrit kui ametnikke, aga ühegi õpetaja käest ei küsitud midagi. 2012. aasta meedikute streigiga seoses kajastati meedikute organisatsioonide, valitsuse, haigekassa, haiglate liidu seisukohti, aga esimene patsient ilmus teemaga seoses nimepidi ajalehte kolmanda streiginädala lõpuks. Eesti haldusreformi kavades oleme saanud ülevaateid riigikogu ja valitsuse tegevusest: miks on haldusreform paratamatu, kuidas riigikogu ja valitsus seda teemat käsitlevad ning kuidas otsuste vastuvõtmine kulgeb. Teist poolt esindavad vallajuhid, kes nõustuvad või ei nõustu ühinema. Aga Eestis on sadu tuhandeid inimesi, kes neis valdades elavad ja keda see haldusreform, ükskõik milline ta ka tuleb, otseselt puudutab. Ei tule ette, et keegi neist peale vallajuhtide oleks haldusreformi teemal avalikkuses kaasa rääkinud. Ajalehed avaldavad iga kuu küsitlustulemusi, millise partei poolt valijad hääletaksid, kui valimised toimuksid

homme. Aga keegi ei rahasta küsitlusi, millise haldus- või haridusreformi kava poolt meie riigi elanikud hääletaksid.

Tööd ja toimetulekut käsitlevates tekstides on esiplaanil ettevõtjate vaatepunkt. Hinnatõusuteemalistes artiklites saavad sõna peamiselt need, kes hindu tõstavad. Neile antakse võimalus selgitada, kui palju ja miks nad hindu tõstavad, mis on selle põhjused ja miks see on paratamatu. Nii jääb põhiargumendina kõlama, et Eesti hinnad on ikka veel odavamad kui Lääne- ja Põhja-Euroopa riikides, varju aga nende hindade maksjate vaatepunkt, et Eesti inimeste sissetulek on võrdlusaluste riikidega kõrvutades mitu korda väiksem. Teenindusvaldkonna tööjõu voolavust käsitlevas artiklis (PM 11.11.13) kurdavad kõik küsitletud tööandjad, et neil on raske töötajaid leida, sest kohataotlejad küsivad ebareaalset palka:

Inimene tahab saada kätte vähemalt 500 eurot. Kuid kahjuks ei ole võimalik kõikidel ametikohtadel seda reeglit järgida.

Puudutamata jääb töövõtja vaatepunkt — kas ja kuidas sellise palgaga on võimalik toime tulla. Samal päeval refereerib ajaleht Soome ajakirjanduse uudist, kus oma näo ja nimega esinev töövõtja selgitab, miks „3000-eurone kuupalk ei motiveeri enam tööle minema“ (PM 11.11.13).

Meie ajakirjanduses representeeritud maailm on juhtivate poliitikute, ametnike ja ettevõtjate maailm. Lugejatele antakse infot selle kohta, mida, kuidas ja miks otsustajad teevad, aga valitsetavad ise satuvad meediatekstide konstrueeritud maailma osaliseks tunduvalt harvem. Rahva vaatepunkti ühe või teise otsuse või olukorra kohta ongi raskem teada saada — poliitikud neist ei räägi, ajakirjaniku märkmikus aga ei ole „rahva“ meiliaadressi või telefoninumbrit. Erandi moodustavad siin kultuuripoliitikat käsitlevad teemad, mida kommenteerima on enamasti võetud kultuuriametniku kõrvale ka mõni tuntud kultuuritegija.

Päriselt nn rahva hääle meie lehtedest muidugi taandunud ei ole. Sotsiaalteemasid kajastavad pikad ja detailsed lood heidikute ja õnnetute, mis tüüpiliselt kirjeldavad üksikjuhtumeid. Niiviisi muudab ajakirjandus ühete inimeste kannatused teiste meelelahutuseks. Millise infoväärtusega on

leheküljepikkune uudislugu sellest, kuidas ühes vanglas läksid kaks vangi omavahel kaklema ja said ennetähtaegse vabanemise asemel karistusaega juurde (PM 6.5.13)?

Ja nii pakubki meie ajakirjandus oma lugejale uudiseid kahesugusest maailmast — ühe maailma moodustavad poliitikud, ametnikud ja ettevõtjad oma probleemide, skandaalide ja tulevikukavade-ga, teise maailma moodustavad heidikud, õnnetud ja kannatajad, kes oma eluga kuidagi toime ei tule. Samal ajal saame samast lehest lugeda kokkuvõtet inimarengu aruandest (PM 16.5.13), et Eesti inimesed on enamikust eurooplastest optimistlikumad ja tuleviku suhtes positiivsemad. Ajaleheuudiste konstrueeritud maailmast tuleb selliseid inimesi tikutulega otsida.

Kus on tavalised inimesed?

Ajaleht peab informeerima, aga ajaleht peab ka lugejatele meeldima, et ennast paremini müüa. Lugejasõbralikkuse ja selle kaudu leviku suurendamise eesmärki loodetakse kõige sagedamini saavutada uudiste temaatilise valikuga, harvem pööratakse tähelepanu sellele, et leida kirjutisele isiklik, lugejalähedane vaatepunkt. Kui uudised on peamiselt teated Olümposelt, kus on siis lood, mis käsitlevad teemat personaalselt, konkreetsete inimeste kaudu? Nädalalõpulisad avaldavad portreelugusid, aga lugejalähedase vaatepunkti saab sisse tuua ka uudisväärtusega sündmuslugudesse. Näiteks artikkel „Kokkuhoid sundis kasarmut ülerahvastama“ (PM 22.4.12) räägib sellest, et mereväe kasarmus on kohti 130 ajateenijale, aga seal elab tegelikult paarsada meest. Artikkel algab tüüpiliselt staabiülema ja mereväebaasi ülema selgitustega, miks see nii on ja kuidas olukorda tulevikus kavatakse muuta, aga artikli lõpus küsitakse kommentaari ka paarilt ajateenijalt, kes seal ülerahvastatud kasarmus elavad. Samuti kujutab artikli juurde lisatud pilt seekord mitte staabiülemaid, vaid nimelt neid ajateenijaid. On selge, et ajakirjanik on n-ö objektil käinud.

Harvem, aga siiski leidub ka artikleid, kus uudisväärtusega sündmust vaadatakse sündmuses osalejate poolelt. Näiteks artikkel „Pettunud päästjad loobuvad tööst“ (PM 21.4.12) käsitleb päästekomandode sulgemist ja ühendamist. See artikkel

on kirjutatud neis komandodes töötavate päästjate vaatepunktist ja algab nii:

Üheksa päästekomandot suletakse juba vähem kui kuu aja pärast. Kuigi kõigile seetõttu töökaotavatele päästjatele pakuti ametikohta allesjäävates komandodes, otsustas neljandik meestest päästja ametikohast loobuda. „Ma tulin tööle ikka Vösu komandosse, mitte pakutud Loksale või Kundasse. Loksale on Vösult 27 kilomeetrit, Kundasse 50,“ tõi Vösu päästekomando meeskonna vanem Tiit Reinhold välja oma põhjuse, miks ta komando sulgemisel päästja ametiga hüvasti jätab.

Artiklis küsitletakse erinevate päästekomandode juhte ja antakse ülevaade, kui palju töötajatest läheb üle teistesse komandodesse ja kuidas töötajad muudatusesse suhtuvad. Lõpus saab sõna päästeameti pressiesindaja, kes selgitab, kuidas reform edeneb ja kuidas seda kavandatakse. Vaatepunkt on selles artiklis selgelt reformi kogejate, mitte reformi tegijate oma.

Kogēja vaatepunktiga algab ka artikkel „Rändlusturule tekitatakse konkurentsi“ (PM 7.4.12), mis räägib sellest, et EL seab telefonioperaatoritele hinnapiirid riikidevaheliste kõnede hindadele.

Suusataja Aivar Rehemaa mobiiltelefoni kuuarved ulatuvad talihoajal sadadesse eurodesse, sest välismaised operaatorid on ahned rändluskundede nõõrijad. Lähitulevikus peaks tema rahakott saama tublit leevendust. Rehemaa on oma sõnul vana kooli mees, kes eelistab suhelda telefoni teel. „Eks suusalaagrites tahad suhelda lähedastega ja helistavad ka ajakirjanikud,“ rääkis ta. Paraku maksab välismaal reeglina ka vastuvõetud kõne minut.

Rehemaa selgitustele, kuidas ta püüab kõnekulusid vähendada, järgneb üldistus, et sarnaseid probleeme on tuhandetel Euroopa Liidus ringirändajatel. Seejärel saab sõna konkurentsiameti esindaja, kes selgitab selle rahvusvahelise äri olemust ja Euroopa Komisjoni samme, kuidas kavatakse kõnede hindu langetada. Sedagi temaatikat kommenteeritakse ja selgitatakse tarbija vaatepunktist:

Kui te aga lähete mõnda teise liikmesriiki pärast 1. juulit 2014. aastal, siis võite jätta koduse operaatori sootuks seljataha — võite olla näiteks EMT klient, aga kui selgub, et näiteks Elisa pakub Saksamaal odavamalt teenust, siis sõlmita rändluslepingu Elisaga. Nii jääb telefoninumber samaks, kodus on ikka teenusepakkujaks EMT, välismaal aga olete Elisa või miks mitte Tele2 kunde.

Artikkel „Lisatasu toob pangale priske summa“ (PM 7.4.12) räägib pankade teenustasudest ja algab nii:

„See on röövimine päise päeva ajal,“ pahandab Season Travel OÜ juht Mae Kask SEB panga peale. „Nad kehtestavad teenustasu ja loodavad, et inimene ei tea, milline see tasu on. See läheb absurdiks — arvan, et niisugune teenustasu ei ole õigustatud.“

Seejärel selgitatakse tarbija (siin: firma) vaatepunktist, kuidas firma ja panga maksusuhted ja lepingud on kujunenud ja toimivad, ning artikli lõpus küsitakse kommentaare pankadelt, kuidas ja miks nad erinevaid teenustasusid võtavad.

Tähelepanu äratav, et selliseid artikleid, kus tegelesteks on ka inimesed, keda kirjeldatav sündmus otseselt mõjutab, leiab peamiselt laupäevasest lehest ja uudisväärtusega teemast hoolimata ei liigitu need žanriliselt uudisteks, vaid nn olemuslugudeks. Olemusloo tüüpiline žanriskeem on üksikult üldisele, teema juurde jõutakse konkreetse üksikjuhtumi kirjeldamise kaudu. Ka stiil ja keelekasutus on olemuslugudes värvikam ja personaalsem, nagu ülaltoodud näited osutavad.

Selline žanriliigitus argipäeva „tõsisteks uudisteks“ ja laupäevaseks meelelahutuseks on pärit

aastakümnete tagant. Uudised ei jagune kõvadeks ja pehmeteks mitte ainult teemade, vaid ka käsitlusviisi järgi: tavainimese vaatepunkti kaasamine teeb uudisest pehme olemusloo ja liigitab selle automaatselt nädalalõpu meelelahutuspaketti. Niiviisi on loomulikustunud arusaam, et ajaleht on endiselt poliitilise ja majandusliku võimu ja valitsejate, mitte aga meie riigi elanike häälekandja. Viimastel on parimal juhul üksnes otsustajate tegevust illustreeriv roll.

Ajakirjanduses on tava, et kui kedagi kritiseeritakse, siis peab ka kritiseeritav sõna saama. Otsuseid ja tegusid kajastatakse aga valdavalt ühepoolsest üksnes tegijate vaatepunktist. Miks peaks olema uudisväärtusega üksnes see, mida teevad otsustajad ja valitsejad? Kas see, kuidas tavalised inimesed oma eluga hakkama saavad, igapäevaseid probleeme lahendavad ning poliitikute, ametnike ja spetsialistide loodud maailmas elavad, on tõesti üksnes nädalalõpu meelelahutus või peaks iga pikema uudisloo juurde kuuluma vähemalt kaks vaatepunkti?

Ajakirjanduse valikud loovad tähendusi. Aja vaimuga kooskõlas nähakse valitsejate vaatepunktist kõike toimuvat majanduspeeglis: igal nähtusel ja tegevusel on hind. Inimeste abistamist, keskkonna kaitsmist, liiklus- ja alkoholiprobleeme vaadatakse sellest aspektist, mis see maksma läheb. Majanduse keel pakub vahendid kõigi elunähtuste käsitlemiseks ja mõistmiseks: haridus ja kultuur elavad *säästurežiimil*; neid esitatakse *tulusa investeringuna*, kui need *toodavad tulemusi* ja *rahuldavad kliente*; ülikoolide, teadlaste ja kultuuriasutuste väärtust hinnatakse selle järgi, kas ja kuivõrd nad suudavad *pakutavat teenust* või *toodangut müüa* ning oma oskusi *turustada*, vastasel juhul on tegemist hariduse või kultuuri *inflatsiooniga*.

Tähendussüsteemi valik on maailmapildi valik.

Meediakeel Eestis aastal 2013: teel „rahvusvahelise kogukonna“ rüppe

Aili Künstler

Küsisin huvi pärast oma pojalt, mis teda meediakeeles kõige rohkem häirib. IT-mees vastas kõhklemata: trükivead, eriti veebiuudistes. Talumatu kitsaskoht oli tema meelest pressiteadete töötlemata kujul esitamine uudise pähe: ei tausta, ei kajastamata jäänud teavet, ei mõistagi teavitaja huvidest lähtuva sõnastuse ja rõhuasetuste kriitilist analüüsi. Valvekoeri ei paista sugugi häirivat, et nad nii kellegi suuwoodri rolli on kanda võtnud.

Seega: häirib ikkagi ennekõike sisu. Pean selles temaga nõustuma. Järjest rohkem on kuulda olnud ka väiteid, et ajakirjandus kütab vaid kirgi ja hüsteeriat. Väidetavalt olla ajakirjandus neljas võim. Mis võim see on, mis hüsteeriat külvab ja kütab? Kelle huvides ajakirjanik õieti tegutseb? Ka iga sõna kaudu. Toimetajast meediatarbijana olen sunnitud tõdema, et autorid ja ajakirjanikud võtavad pahatihiti pruuki ja võimendavad keelendeid, mille korrutamise ei aita olukorra sisulisele analüüsile kuidagi kaasa. Halvemal juhul on tegu lausa valeteabega. Ka toimetajatöö kvaliteet on alla käinud. Tsensuuri pole muidugi vaja, küll aga nii mõnelegi autorile selgitust, mida tema kirjapandu lähemal vaatlemisel tähendab.

Kogukonnatamine ja rahvus

Näiteks Pronksiöö-järgsel ajal meedias muud juttu ei kuulnudki kui **eesti ja vene kogukonnast**. Hooiti kohub see ikka ja jälle pinnale, viimati kahjuks

ka oktoobris kohalike omavalitsuste valimise aegu. Käiatakse ja käiatakse ja köetakse sellega sisuliselt vaenu, sest ei eesti- ega venekeelsed moodustanud ega moodusta selles küsimuses ühtset sama mõteteviisi kandvat gruppi. Pealegi pole mingit põhjust rääkida Eestis eesti kogukonnast, nii et tegu on ühtlasi kahekordse valeinfoga: kui eesti kogukond, siis peab paik olema miski teine, kus põhikeelgi mõni muu. Jah, eesti kogukond on Moskvas ja Brüsselis või Austraalias. Huvitav, mis riigiga on tegu Eesti pinnal, kus toimetavad eesti ja vene kogukond? On oluline, et iga kirjutaja-rääkija mõtleks, millist ideoloogiat ta eesti kogukonnast Eestis rääkides õigupoolest teenib, kui paigutab NSVL-i koloniaalpoliitika järelmi — seni siin kodunemata venekeelse elanikkonna osa (seda ju enamasti kogukonnatades silmas peetakse), — ja siinsed eestlased samale pulgale. Seevastu, kui jutt on Eesti riigi kodanikest, ei tohiks rahvus või emakeel üldse päevakorda kerkida ega mainimist väärt olla: kõik Eesti kodanikud on igati võrdsed nii oma õiguste kui ka kohustuste poolest.

Selle kogukonnatamise taga on ilmselt inglise keel ja kehvake tõlkeoskus või kadaklus — on arvatud, et see sõna sobib märkima neidki, kes inglise keele ees maoli maas. Kui selles keeles *community*’st jutt, on eesti keeles tegu näiteks kas lihtsalt inimeste, elanike või kodanikega, teadlaste või teadlaskonnaga, asumiseltside, piirkonna või külaga. Varem öeldi: kogu küla tuli kokku (nüüd koguneb miskipärast külakogukond), ka rahvusvahelise üldsuse asemel tegutseb järjest sagedamini mingi eba-

määrane kogukond.¹ Eesti keel on inglise keelest konkreetsem. Kasutagem siis oma eelist täpsemalt informeeritud olla!

Kui ka Eesti ühiskonnas tegutsejad sellele ei mõtle, mida nende väljaõeldu-kirjutatu sisuldasa tähendab, tuleb seda teha vähemalt vahendajal, s.o meediatöötajal.

Täiesti paigast ära on inglise keele ja ma ei tea millise meelsuse tõttu järgmised sõnad: **eesti rahvas, rahvus, natsioon, kodanik, elanik, eestimaa-lane, eestlane**.

Näiteks Eva Piirimäe poliitikafilosoofia terminoloogia ettekande põhjal jäi 10. mail peetud rahvusraamatukogu oskuskeelepäeval mulje, et politoloogias tahetakse hakata juurutama — ja kala hakkab ju mädanema peast — eesti rahvuse asemel sõna *natsioon* n-ö Prantsusmaa prantslase tähenduses, hakata seega nimetama kõiki Eesti kodanikke eestlasteks. Rahvusest on miskipärast tehtud mingi koll, kuigi see märgib ju vaid keelelis-kultuurilist identiteeti. Kuidas kõlab keskmise venelase kõrvus *natsionalist* — sellest ma ei räägigi. Seega: sõna *eestlane* eestlase rahvuse märkimiseks pole kohane, aga kui see märgib venelast, siis on!

Eesti ei ole ometi koloniaalriik ega ole tal põhjust oma keelt ja meelt koloniaalimpeeriumi mõtviisi järgi sättida — tuleks ikka mõelda, miks kunagi neegritest prantslased said!

Ja seesama **neeger!** Just ajakirjandus peaks olema see pind, kus eesti keele arengulugu ja tähendusväljad järjepidevuses tuge saavad. Kui meil on kodunenud kõigile armas *neegripoiss* ja Agatha Christie „Kümme väikest neegrit“ kuulunud loomulikuna meie kultuuripilti, *mustad* aga märkinud pool sajandit Kaukaasia rahvaid, siis ei pea seda eesti keeleruumis inglise keele pingete pärast ringi tegema hakkama.

„Rahvusvahelisel“ kursil

Eesti ingliskeelses olme-, kultuuri-, meedia- ja kooliruumiski ringi vaadates jään küll üksjagu nõutuks. Huvitav, kelle kanda jääb siis ikkagi põhiseadusega ette nähtud kohustus „säilitada eesti keel ja kul-

tuur läbi aegade“? Inglise keelt kas või nui neljaks purssivate Eesti nn kultuuriinimeste puhul niisugust soovi ei paista küll olevat, pigem on kogu tegevus suunatud Eestist välja. Kas kohapeal nende nn rahvusvahelised projektid ka kellelegi korda lähevad, ei paista neid üldse huvitavat, muidu ei pandaks oma üritustele vaid ingliskeelseid pealkirju, pidamata vajalikuks esitada eestikeelset. Rääkimata sellest, et ka kõnetekst või kommentaarid olgu enesestmõistetavalt video- või muudes teostes peaaegu eranditult ingliskeelsed, mis eeldab seega ka ingliskeelse maailma konteksti tundmist nende mõistmiseks. On ju teada asi, et kultuurikoodi tundmata sõnum kohale ei jõua. Ja üks suur tegur kultuurikoodis on keel. Kogu seda sorti tegemine sarnaneb siiski väga Tallinna kesklinna „rahvusvaheliselt“ eduka ärimudeliga: pakume massidele eesti kultuuri pähe seda, mida nad tahavad: matrjoškasid, Leedu ja Valgevene linatooteid ja merevaiku.

Kes peaks eesti keeleruumi eest hea seisma? Kas ehk praegu veel arvukas nõukogude suletud ühiskonnas üles kasvanud elanikkonna osa, kel vastupanu vene keele ja kultuuri pealesurumisele veel veres? Või peab eesti kultuuriinimesi (sealhulgas meediat) tõesti sundima oma tegevusele vähemalt täpsustatud keeleseaduse eestikeelset tõlget lisama? On ju ilmselge, et Eesti kodanike hulgas on üsna palju neid, kes ehk inglise keelt kogu selle rikkuses ei oska ja kellel seetõttu pealinna kultuurielu ingliskeelses siseringi asja ei ole. Miks peavad ka nemad maksumaksjaina kinni maksma selle nn rahvusvahelise kultuuri, millel nendega ja neil sellega mingit asja ei ole?

Kas valdab „rahvusvahelist kogukonda“ oma kahjuks nii mõnigi kord üksjagu kesises inglise keeles suheldes samalaadne õnnetunne kui kaht võrokest, kes kokku saades lõpuks ka omas keeles rääkida saavad? No jah, midagi ühist ju on: ka oma keelekeskkonnast väljas tegutsevate nooremapoolsete võro vennaste kodukeel pole ehk kõige rikkalikum. Siiski — see on ikkagi oma. Kellest koosneb ja milles seisneb aga see „rahvusvaheline kogukond“, kui üles astutakse kuskil Tallinna tagahoovis ja publikki on kokku tulnud sealtamast nurga tagant omavahel inglise keeles suhtlema?

Eriti hull on asja juures see, et kogu see ingliskeelsus triivib koos kultuuritegijatega ilma ühegi filtrita meediasse: ei tõlgi nende ingliskeelseid tege-

¹ Interneti kodulehti vaadates leiab rohkesti igasuguseid kogukondi, üks põnevam on Eesti kodanike kogukond. Kodulehelt koolielu.ee/groups/index leidsin näiteks teksti: „Kogukondade lehel saate tutvuda erinevate kogukondade ehk aine- ja huvialaste gruppidega, kus on võimalik jagada olulist infot, õppematerjale ...“.

misi ei ajalehtede, „Aktuaalse kaamera“ ega Klassikaraadio kirjutajad-rääkijad ega toimetajad.

Toon siinkohal ära katke Veiko Märka teatrifestivali Draama puudutavast juba paari aasta tagusest artiklist „Mööndustega teater“ (Sirp 23.09.2011, nr 35):

Tänavuse, Priit Raua kureeritud teatripeo pealkiri oli „Allkirjaga teater“: nulltolerantsist oli loobunud, järeleandmisi tehti eelkõige seeläbi, et A ja O oli väliskülaline, matsid aga lükati (piltlikult öeldes) tagaridadesse. Näiteks oli ametliku programmi kõigil lavastustel sünkroontõlge (inglise keelde, ilmselt — A. K.), Zuga ühendatud tantsijate ingliskeelsel lavastusel „Kohe näha, et vanad sõbrad“ aga eestikeelset polnud.

Siit küsimus meediale: mida toetame, kui eestikeelsed tekstid „rahvusvahelist“ kultuurielu kajastades ingliskeelsete pealkirjadega täidame?

Pealkirjade keeleneedus

Seda, et muukeelsed pealkirjad (pealkirjad on raamatutel, kunsti-, muusikateostel, lavastustel, ka tantsulavastustel, üritustel jms) tuleb eestikeelses tekstis tõlkida, pole enesestmõistetavusena vajalikuks peetud käsiraamatutes mainida. See on olnud hea tava. Seal on lihtsalt toodud teoste kirjutamise näited: ballett „Luikede järv“ (venekeelne algselt, nagu teame), Beethoveni „Heroiline sümfoonia“ (saksakeelne algselt, nagu teame). Ja käsiraamatus pole kohustuslikuna algkeelset pealkirja vajalikuks peetud lisada. Loomulikult võib selle või kodulehe aadressi vm sulgudes vajaduse korral alati ära tuua, see on juba iga kirjutaja oma asi. Muide, ka nimed on tõlgitavad (isikunimedegi puhul, Peeter Suur näiteks), nii et pealkirjade esitamine nime-malli kohaselt ei takista neid veel tõlkimast.

Viimase paari aastaga on kogu Eesti avalik ruum täitunud nn rahvusvaheliste projektidega, millele pannakse ingliskeelsed pealkirjad, olgu tegu kunstinäituste, teoste, tantsulavastuste, festivalide vms pealkirjadega. Kui tegijad on oma tegevuse suunanud ainult nn rahvusvahelisele publikule, siis on justkui eesti meedia asi ka matsile see ära selletada, millest ta galeriis, etendusel vm ehk ei pruukinud aru saada. Ma ei näe ka vahet, et kui samad

inimesed tulevad mitmelt maalt kokku ja panevad ingliskeelsed pealkirjad näiteks Rootsisis, siis tõlgime pealkirja, aga kui nad teevad seda Eestis, siis mitte — sama rahvusvaheline tegevus ju.

Näiteks näituse pealkiri „11 Flirts“ on ju täiesti tõlgitav kui „11 flirti“. Eriti kole on selliseid inglise keeles esitatuna kuulata pikemas kultuurisaates, kus pealkiri kümneid kordi suhu võetakse ja kus igauks oma võimete kohaselt inglise keelt väänab.

Muide, keeleseaduses on juttu ainult audiovisuaalsete teoste esitamisest ja raadiosaadete kõnetekstist, mis tuleb tõlkida. Sellest ettekirjutusest on aga vähe abi: tihtilugu on ka rahvusringhäälingu saate lauses kaks sõna eesti keeles ja seejärel tulevad roodus kümne muusikateose ingliskeelsed pealkirjad. (Seoses „Aktuaalse kaamera“ uuendusega edastada ka massimuusikute tegemisi on vaid ingliskeelsete pealkirjade jorud jõudnud sinnagi.) Sama lugu on trükimeedias.

Tuleb meenutada, et keeleseaduse tegemise aegu polnud eestlaste seas oma loomingu inglise keeles pealkirjastamine (ja tegemine) veel nii hoogu läinud. Vaevalt et ajakirjanduses selles osas ühtset seisukohta leitakse. Omaaegne hea tava ei paista ka kedagi huvitavat.

Olen püüdnud Sirbis juurutada sellist esitusviisi, et tekstis on eestikeelne pealkiri ja sulgudes originaal — sealhulgas seega ka eestlase Eestis pandud ja ingliskeelses keele- ja kultuuriruumi mõeldud kultuuritoote oma. Mulle tundub, et kui ajakirjandus selles suunas survet avaldaks, sunniks see autoreid oma teostele ka eestikeelse pealkirja panema. (Kahjuks pean möönma, et isegi kui olen toimetaja suurte pingutustega eestikeelse pealkirjaga nõusse rääkinud, juhtub, et autori pealekäimisel see teksti jälle ingliskeelsena tagasi kirjutatakse — ja eestikeelne sulgudesse topitakse.)

Minu mõte pole, et ei või muus keeles pealkirja panna. Palun. Võib ja peab, kui teisiti ei saa —, aga meedia asi on see eesti keeles arusaadavaks teha. Ja kui autor on sellele mõelnud ja eestikeelsegi kõlava pealkirja leidnud ega piirdu vaid inglise keelest kohmakalt tõlkimisega, ongi kõik väga hästi.

Näiteks Eurovisioni lauluvõistlus, kus maksavad n-ö eurodirektiivid, näitab ju igati, et ka poplaulu pealkiri on tõlgitav. Kahjuks ei ilmne see tavaliselt kuidagi ei ajalehtedes ega ERR-i saadetes. Muudu suurepäraselt „Klassikatähtede“ koguperesaates

jahmatas saatejuht Reikopi suust kuuldu: nüüd tuleb esitusele „Fire“ — kuulajate hulgas oli ju ka eelkoolialisi lapsi. Kas tõesti peavad Eestis juba kõik inimesed inglise keelt valdama? Teise suupoolega räägitakse ju hoogsalt hoolimisest ja empaatiast. Kas seesugune käitumine pole ülbus rahvusringhäälingu auditooriumi suhtes? Kuni Eestis pole teiseks riigikeeleks inglise keel, on seesugune asi lubamatu. Ju kirjutati sellest samamoodi — ingliskeelse pealkirjaga — ka lehtedes. Päevalehed on muidugi erakapitali asi, ajakirjanikud aga siiski Eesti kodanikud enamasti.

Alaväärsuse paine

Ingliskeelsesesse mõtteruumi nihkumise kohta leiab meediast näiteid iga päev ja hulgaliselt. Siinkohal üks eriti ilmekas. Autor kirjutab eesti dokumentaalfilmi käsitledes: „Raasiku on alevik, mille iseloomustamiseks sobib ingliskeelne fraas *in the middle of nowhere*.“ Kas tõesti ei andnud eesti keeles midagi tabavat öelda? Öeldu-kirjutatu inglise keeles üle-

seletamist (et ikka aru saadaks, millest jutt) kohtab meedias järjest sagedamini. Autoriga pole midagi teha — selgitada ju saab toimetajatöö korras —, aga ajakirjanik peaks hoolega kaaluma, kas on mõtet oma lugu ingliskeelsele käibefraasile üles ehitada, või kui ta seda teeb, siis mõtlema, kelle ideoloogiat ja huve ta sellega teenib. Nii leiame end rahvana varsti ilmselt inglise keelt purssides sealtsamast, kus Raasiku sessamas keeles paiknevat.

Loomulikult pole siinkohal juttu ükskõik millise võõrkeele õppimisest ja valdamisest ning vastavas kultuuriruumis või vajadusel kasutamisest, mis on ainult teretulnud.

Lõpetuseks. Üks haritud venelanna ütles minuga ajakirjanduskeelest rääkides, et teda häirib väga, kui ta loeb ajalehest vigaselt käänatud sõnu: *emat, küsimuseid* jms. Ja küsis: „Mis on siis Eestis praegu õieti prioriteet? President rääkis vist midagi perekonnast ... aga ainus tähtis asi on nii väikesel rahval keel, ainult see, muidu on see varsti kadunud.“

Postimehe paber- ja veebiväljaande lugemine üliõpilaste hulgas

Tiina Kaukvere

1990. aastate keskpaigas tuule tiibadesse saanud veebiajakirjandus on tänaseks argielu lahutamatu osa. Uudisteportaalid on sageli esimesed, kuhu minnakse otsima nii operatiivset ja päevakajalist informatsiooni kui ka vaheldust ja meelelahutust. Veebiajakirjanduse menu taga on eelised teiste massimeediumide ees — interaktiivsus, multimediaalsus, kohekus ja kõikjalviibimine ning hüper-tekstuaalsus.¹ Uudisteportaalist on võimalik jälgida reaalaaja sündmusi erinevates vormides (fotogaleriid, video- ja helilõigud, tekst) ning tekkinud arvamusi teiste sisuloojatega jagada. Kuna relevantset artikleid on veebis omavahel lingitud, siis on lugeja see, kes otsustab, millises mahus ja järjekorras ta informatsiooni soovib saada.

Päevaleht seevastu ilmub vaid iga 24 tunni tagant ning sisaldab oluliselt väiksemat lugemismaterjali valikut ning vaid tekstilises ja pildilises esitusvormis. Kui veebimeedia pakub operatiivset informatsiooni tasuta, siis paberlehe eest tuleb maksta. Selle- gipoolest ei ole paberlehe lugejad kuhugi kadunud. Oma magistrیتöös püüdsin aru saada, millised on lugejate ootused paberlehe ja veebiväljaande suhtes ning kuidas erinevad nende väljaannete lugemis- praktikad. Mis on nišš, mida kumbki meedium täidab, ning kuivõrd hästi oma ülesannetega hakkama saadakse?

Nii ajalehtede kui ka veebiväljaannete loetavust

Artikkel põhineb 2013. aasta juunis Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitsitud magistrیتööl (juh Peeter Vihalemm). Vt <http://hdl.handle.net/10062/31069>.

¹ Pille Vengerfeldt, Pille Runnel. Uus meedia Eestis. — Peeter Vihalemm (Toim). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004, lk 236–238.

on varem üsna palju käsitletud Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi diplomitöodes. Üliõpilastööd käsitlevad enamasti ajalehe rubriikide, konkreetse ajalehenumbri või veebiväljaande loetavust eraldi. Ajalehe eri osade ning konkreetse lehenumbri loetavust on varem uurinud Aivar Viidik² ning Signe Opermann;³ Holger Roonemaa on jälginud,⁴ kui palju tähelepanu saavad paberväljaande artikkelid veebis; veebiväljaande lugemispraktikaid tudengite seas on käsitlenud Ann Hiiemaa;⁵ *online*-meedia lugemispraktikaid gümnaasiumiõpilaste seas on uurinud Kadri Palta-Kivi⁶ ja Merike Leitu.⁷

Uurisin Postimehe veebiväljaande lugemist ka ise oma bakalaureusetöös 2011. aastal ja jõudsin järeldusele, et lugemisvaliku teeb auditorium teema ebatavalisuse, olulisuse, aktuaalsuse ja läheduse aspekte arvestades.⁸ Samuti asutakse artiklit lugema

² Aivar Viidik. Nädalalehe Eesti Ekspress loetavus aastatel 1992–1998. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse osakond, 1999.

³ Signe Opermann. Konkreetse ajalehenumbri loetavus. Magistrیتöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2009. Vt <http://hdl.handle.net/10062/15818>.

⁴ Holger Roonemaa. Eesti Päevalehe loetavus paber- ja *online*-variantis 20–40-aastaste lugejate seas. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2007. Vt <http://hdl.handle.net/10062/15674>.

⁵ Ann Hiiemaa. Õpetajakoolitust läbivate tudengite käitumismuster Postimees.ee leheküljel. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, 2010. Vt <http://hdl.handle.net/10062/15394>.

⁶ Kadri Palta-Kivi. Postimehe *online*-väljaande lugemine gümnaasistide hulgas. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011. Vt <http://hdl.handle.net/10062/18135>.

⁷ Merike Leitu. Postimehe *online*-väljaande lugemine 12. klassi õpilaste hulgas. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2012. Vt <http://hdl.handle.net/10062/25842>.

⁸ Tiina Kaukvere. Postimehe *online*-väljaande lugemine üliõpilaste hulgas. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2011. Vt <http://hdl.handle.net/10062/18107>.

siis, kui pealkiri tekitab küsimusi. See võib olla seotud varasema kogemusega, huvidega jne, aga tegemist võib olla ka manipuleeriva pealkirjaga. Samas leidsin, et ka veebiväljaandes on tähelepanu hoidmisel oluline roll sellel, kas artikkel vastab ootustele. Veebiväljaande lugeja hoidub parema meelega üldistest ja taustinfot sisaldavatest lõikudest — läbi loetakse lühikesed ja selge sõnastusega artiklid.⁹

Minu magistritöö on bakalaureusetöö jätk. Otustasin uurida võrdlevalt võrguväljaande ja paberväljaande lugemispraktikaid. Seejuures pakkus huvi teadmine, kuivõrd erineb veebi- ja paberväljaande materjali loetavus: millised lood ja teemad saavad rohkem tähelepanu, millised artikleid ja teemasid loetakse tähelepanelikumalt, kui palju erinevaid teabeühikuid korraga haaratakse ning kas see arv on suurem veebi- või paberväljaande puhul. Samuti huvitasid mind lugemisvalikute põhjused. Kommunikatori jaoks on oluline mõista, kuidas kõita ja säilitada auditooriumi tähelepanu, vältida tõrjehäälestust, saavutada arusaamine ja teate oluliseks pidamine.¹⁰

Metodoloogia ja valim

Uurisin lugemispraktikaid Eesti suurima lugejaskonnaga väljaande Postimees paberlehe ja veebiväljaande näitel. Kuigi Postimehe toimetuse peab paberväljaande ja veebiväljaande sisu küllaltki erinevaks, kattub see siiski osaliselt ning ka ajakirjanikud-toimetajad on mõlema väljaande puhul ühed. Nii tekkis mul võimalus vaadelda muu hulgas ka seda, kui palju tähelepanu saavad paberlehe artiklid veebiväljaandes, kus uudisvoog on palju suurem ja kiiresti vahelduv.

Postimehe analüütiku Kristina Randveri¹¹ kinnitusel Postimehe veebi- ja paberväljaanded omavahel lugejate pärast ei konkureeri, kuna kattub vaid alla viiendiku lugejaist. Leian, et paberlehe või tasulise kvaliteetajakirjanduse toimetuse peaks lugeja huvi köitmise nimel pingutama, et veebimeedia kõrval jätkusuutlik olla. Põhiline küsimus on, miks ini-

mesed nende meediaväljaannete poole pöörduvad. Selleks et aru saada, kui palju meediasisu inimeste vajaduste rahuldamisele kaasa aitab või ei aita, peaksid meediauuringud keskenduma rohkem nende vajaduste tundmaõppimisele, väidavad tasude ja tarvete teooria autorid Elihu Katz, Jay Blumler ja Michael Gurevitch.¹²

Oma töös valisin uuritavateks Tartu ülikooli haridus- ja sotsiaalteaduskonna üliõpilased, seda eeldusel, et nad tunnevad meedias kajastatu vastu huvi. Üliõpilastele on iseloomulik lugeda uudismaterjali rohkem veebi- kui paberväljaandest. Et muuta selle grupi jaoks atraktiivsemaks ka paberväljaanne, mis peab konkureerima veebiväljaande eripäradega, on toimetuse jaoks oluline teada, mida ja miks eelistatakse lugeda veebiväljaandest ja mida paberväljaandest. Selleks tegin 35 tudengiga 2012. aasta 3. ja 4. oktoobril *think-aloud* vaatlused. Vaatlusalune tuli kokkulepitud kellaajal kokkulepitud paika ning luges Postimees.ee väljaannet, põhjendades samal ajal valjusti oma valikuid. Kogu vaatlusest tehti videosalvestus, mis hiljem transkribeeriti.

Lisaks uurisid Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi tudengid 4. oktoobril 2012. a kursuse „Meedia efektid ja efektiivsus“ raames 66 sotsiaal- ja haridusteaduskonna bakalaureusetudengi paberväljaande lugemist. Iga kursusel osaleja pidi leidma kaks Postimehe lugejat, keda küsitleda 4. oktoobri lehenumbri kohta. Soovituslik oli leida vastajateks üks meessoost, teine naissoost tudeng, üks haridusteadust, teine sotsiaalteadusi õpiv tudeng. Seda, et meeste ja naiste ning haridusteadlaste ja sotsiaalteadlaste arv oleks enam-vähem tasakaalus, püüti jälgida ka veebiväljaande lugejaid otsides. Tudengite ülesandeks oli ajaleht koos vastajaga lehekülgede kaupa läbi vaadata ja üles märkida, mida vastaja luges põhjalikult, mida pealiskaudselt või osaliselt ning mida ei lugenud üldse. Võimalusel tuli ka küsida, mis põhjusel artikkel huvitas või ei huvitanud.

Üldse kokku on magistritöös uuritud 101 tudengi Postimehe veebi- või paberväljaande lugemise praktikaid.

Ankeetküsitluse abil selgitati välja ka uuritavate üldised lugemisharjumused. Kokkuvõtlikult võib nende kohta öelda järgmist.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Peeter Vihalemm. Meedia efektid ja efektiivsus. Käsikirjaline loengukonsept. Tartu ülikool: Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2009.

¹¹ Kristina Randver. Kes on Postimehe lugeja? — Postimees, 10.01.2013, <http://arvamus.postimees.ee/1098636/kes-on-postimehe-lugeja/> (kastatud aprill 2013).

¹² Jay Blumer, Michael Gurevitch, Elihu Katz. Uses and Gratification Research. — *The Public Opinion Quarterly*, 1973, Vol. 37, nr 4, lk 521.

- Postimeest loetakse pigem veebiväljaandena.
- Veebiväljaannet külastatakse päeva jooksul mitu korda.
- Korruga kulutatakse veebiväljaandele 5–10 või 10–15 minutit.
- Postimehe paberleht satub pooltele lugejatele kätte vähemalt kord nädala jooksul.
- Paberlehe lugemisele kulub korruga 15–20 või 20–30 minutit.
- Veebiväljaandes loetakse enamasti Postimees.ee pealehte, rubriikidele liigutakse harva.

Taustaks võib veel märkida, et uuringupäeval ei olnud meediamaastik päris tavapärane, sest kestis tervishoiutöötajate streik, mida kajastasid nii Postimees.ee kui ka paberleht. Lisaks oli õhus mitu aktuaalset välispoliitilist teemat: Gruusia parlamendivalimised, Türgi ja Süüria sõjaline konflikt, Ameerika Ühendriikide presidendivalimised.

Kui põhjalikult loeti: sirvijatest läbilugejateni

3. ja 4. oktoobri Postimehe veebiväljaannetest märkas 35 uuritavat lugemisseansside ajal kokku 173 artiklit ja nuppu, millest 66 teabeüksust märkas rohkem kui üks uuritav. Kui arvestada vaid artikleid, uudisnuppe ja fotouudiseid, siis luges paberväljaande lugeja ühe lugemisseansi jooksul keskmiselt 15 artiklit. Veebis oli see näitaja viis. Erinevus on loogiline põhjendus — paberväljaannet loetakse korruga üldjuhul kauem. Veebiväljaande lugemisseansid on lühemad, kuna seda külastatakse mitu korda päevas. Kuid samas on veebiväljaande lugedevalik palju suurem, mistõttu võib kuluda rohkem aega, et huvipakkuv materjal üles leida. Mõningatel juhtudel pikendab artikli lugemisele kuluvat aega ka kommentaaride lugemine.

Mõnevõrra üllatuslikuna selgus, et sagedamini loetakse artikkel lõpuni veebiväljaandes, ehkki võiks arvata, et paberväljaande puhul on artiklile lihtsam keskenduda. Mõned veebiväljaande lugejad olid kasutusele võtnud lugemistehnika, mis aitas neil artik-

lile rohkem keskenduda. Selleks avati huvipakkuvad artiklid uues aknas ja asuti neid lugema pärast seda, kui kogu veebileht oli läbi sirvitud.

Lugemiseks valitud artikkel loeti veebiväljaandes lõpuni 58% juhtudest ja paberväljaandes 41% juhtudest. Osaliselt lugejate osakaal oli paberlehes (22%) suurem kui veebis (19%) nagu ka sirvijate (lugesid lisaks pealkirjale veel katkendlikult ka teksti) osakaal, mis oli paberlehe puhul 37% ja veebis 24%.

Sellisel suundumusel on mitu võimalikku põhjust. Kuna valik sõltub eelkõige teema lähedusest, siis võis juhtuda, et konkreetsest paberväljaandest oli lugejatel raskem enda jaoks huvitavat teemat leida. See võis pärssida lugeja tähelepanu. Samas on veebiväljaande lugedevalik lai ning võis leiduda mitu huvipakkuvat, praktilist ja igapäevaeluga seotud artiklit. Nii näiteks paelus paberlehes koeraomanikke rubriik „Aed ja kodu“, milles kirjutati lemmikloomadest. Oma erialaga otseselt seonduvaid teemasid leidsid paberväljaandest eelkõige haridusteadust õppivad tudengid, nt sellised artiklid nagu „Õpetajate päeva puhul tunnustati parimaid koolmeistreid“, „Kui hästi oskavad pealinna lapsed matemaatikat“, „Maris Jõks: Käime kontserditel ja muuseumites“.

Kui vaadata, millega paberlehe lugejad ise lugemise katkestamist põhjendasid, kerkis kõige enam esile suundumus, et artikkel ei pakkunud lugejale uut informatsiooni. Kuna uuritavad on üldjuhul aktiivsed veebiväljaande lugejad, võis ette tulla, et teemast oli ülevaade juba saadud. Selline tendents kerkis esile näiteks paberväljaande spordiudiste puhul, mis kajastasid eelmise päeva sündmusi. Samuti tundsid lugejad, et arstide tööstreiki käsitlevad teemad ei suuda enam midagi uut pakkuda, mistõttu nende lugemine katkestati.

Veebi- ja paberväljaande loetavust on silmakamera abil uurinud Poynteri instituut¹³ ning tõestanud, et veebis loetakse valitud artiklid sagedamini läbi kui paberväljaandes. Põhjuseks peetakse eeskätt asjaolu, et veebiväljaannetes on palju lühikesi uudiseid. Poynteri instituudi uuringust selgus, et veebiväljaandes loeti valitud tekstidest algusest lõpuni läbi 63%, kvaliteetlehes 40% ning tabloidides 36%.

¹³ Eyetracking the News: A Study of Print and Online Reading, 2008. — <http://www.poynter.org/extra/Eyetrack/previous.html> (kasutatud jaanuar 2013).

Seega on minu magistritöös ilmsiks tulnud tendents küllaltki sarnane Poynteri instituudi ulatusliku uurimuse tulemusega. Lisaks tuleb magistritöös välja seegi, et paberlehes on lühikeste uudisnuppude lugemine ebamugav, sest teksti suurus on silmale harjumatu väike.

Kui vaadelda pikemate paberlehe artiklite loetavust veebist, siis oli lõpuni lugenute arv suur vaid Mikk Salu artikli „Eesti tervishoiu tulevik — maksame rohkem, saame vähem“ puhul, milles võrreldi Eesti meditsiinisüsteemi Soome ja Rootsi omaga (läbilugejaid neli, märkajaid kolm, osaliselt lugejaid üks). Teema paelus huvitava teabegraafika ning aktuaalsusega, pealegi oli artiklit veebiväljaande tarvis toimetatud ja lühendatud. Aga näiteks paberlehe artiklit „Kui hästi oskavad pealinna lapsed matemaatikat“ märkas vaid kolm inimest ning keegi lugu läbi ei lugenud. Artiklit „Pisut teistmoodi Mannerheim“ märkas kaks uuritavat, kes lugu läbi ei lugenud. PRIA tegevust kritiseerivat artiklit „PRIA võttis tööle naasnud emadelt palgast maha“ sirvis veebis vaid üks küsitletu, kuigi tegemist oli pika loo ja suure fotoga 4. oktoobri Postimehe esiküljel.

Paberlehe lugude pealkirjad ei pruugi veebis toimida. Üldjuhul hirmutavad veebiväljaande lugejat ka pikad tekstid — pigem otsitakse märksõnu, mille põhjal artikli mõttest aru saada. Seega peaks toimeetus väga tõsiselt kaaluma, kas ikka tasub iga artiklit veebiväljaandesse panna. Kui on tehtud otsus, et artikkel võiks ka tasuta lugeda olla, siis tuleks seda toimetada veebipärasemaks ja lühemaks. Miks mitte kasutada oluliste ja ühiskonda raputavate artiklite puhul hoopis võimalust reklaamida tasulist portaali Postimees Pluss ning arendada sama teemat veebiväljaandes hoopis uute arvamusküsimuste toel? Viimasel ajal on Postimees seda võimalust ka üha rohkem kasutama hakanud, kuid kuna käesolevast tööst ilmnes, et lugejad tasulisi artikleid ei osta ning suur osa ei teadnud midagi ka Postimees Plussi olemasolust, siis saaks tasulist portaali kindlasti edukamalt müüa, mängides veebilehel selle võimalused ja pakkumised suuremalt välja.

Näiteks Anneli Ammase artiklit „Kui hästi oskavad pealinna lapsed matemaatikat?“ märkas Postimees.ee-s vaid 2000 lugejat, samas ulatub populaarsemate veebiväljaande lugude loetavus 35 000-ni.

Ka Holger Roonemaa uurimusest¹⁴ selgus, et veebiväljaandes kõige rohkem lugejaid kogunud artiklid ei pälvinud nii edukat kohta paberväljaande loetavuse edetabelis ning vastupidi. Roonemaa tõi välja, et veebiväljaandes kaob suur osa paberlehe artiklitest kiiresti pildilt, mistõttu huvipakkuvaid ei leita lihtsalt üles.¹⁵

Kui täpsemalt vaadelda sirvijate, osaliselt lugejate ja läbilugejate osakaalu rubriikide kaupa, saab kindlust oletus, et ühe põhjusena on veebiväljaandes lõpuni lugejate osakaal suurem seetõttu, et artiklid on lühemad. Seda näitab lühikeste spordiuudiste läbilugejate suur osakaal. Sellele, et veebiväljaande spordiuudised on lühikesed, viitasid ka uuritavad ise *think-aloud* vaatluse käigus. Veebis loeti lõpuni keskmiselt 79% spordiga seonduvast materjalist, ajalehes oli see protsent vaid 29, sest leht sisaldas ka pikemaid spordilugusid ning teisalt ei suutnud lühemad veeru-uudised lugejatele midagi uut pakkuda.

Suur oli veebiväljaandes ka majandusuudiste läbiloetavus, mille puhul töid uuritavad samuti välja artiklite lühiduse.

Paberlehes oli läbilugejate osakaal kõige suurem arvamusküsimuste puhul (51%). See oli ka ainuke valdkond, kus läbilugejate osakaal oli veebiväljaandes suurem. Vastuste kvaliteetivusest sisuanalüüsist ilmnes, et veebiväljaandest otsitakse pigem konkreetset ja faktipõhist informatsiooni või kergemat meelelahutust, mitte analüütilisi artikleid. Arvamusküsimusi kalduti veebis lugema vaid osaliselt.

Sirvijate osakaal oli nii paberväljaande kui ka veebiväljaande puhul kõige suurem rubriigis „Aed ja kodu“ (vastavalt 49% ja 50%). Et tegemist on pehmeid ja mittepäevakajalisi teemasid kajastava rubriigiga, siis on see ka mõistetav. Koduloomadega seotud probleeme käsitlev topeltkülg ei olnud väga uudisväärtuslik, mistõttu kippus lugeja teksti pigem sirvima, et näha, kas midagi uut jääb silma.

Mis teemad paeluvad lugejat?

Paberlehes osutusid kõige populaarsemaks Eesti uudiste leheküljed 6 ja 7, mida luges (osaliselt ja täielikult kokku) keskmiselt 73% ja 68% lugejatest. Need küljed olid peamiselt täidetud Mikk Salu meditsiiniteemalise artikliga „Eesti tervishoiu tule-

¹⁴ H. Roonemaa 2007.

¹⁵ *Ibid.*, lk 47.

vik — maksame rohkem, saame vähem“. Sisulistest üksustest mahtus siia veel võrdlev infograafik tervishoiukulutustest Eestis, Skandinaavia maades ja OECD riikides keskmiselt, samuti lühem artikkel „Haiglajuht: eesmärk on streik väärikalt lõpetada“.

Mikk Salu artikkel oli paberväljaandes üks märgatuid: seda märkas 63 uuritavat 66-st, läbi luges selle 35 uuritavat. Märgatud artiklite edetabelis oli lugu teisel, läbiloetute edetabelis kolmandal kohal. Lugejate pilku püüdis infograafik, kuid oluline oli ka teema, mis käsitles aktuaalset ja olulist tervishoiutöötajate streiki. Samas oli streigiteema ka põhjus, miks paljud vastajad lugemise katkestasid, sest olid temaatikast tüdinunud ja tundsid, et artiklite sisu kordub.

Üsnagi suurt tähelepanu pälvis 10., välisuudiste lehekül, mille luges läbi keskmiselt 68% ja mida märkas 86% vastajatest. Eelkõige märgati artiklit „Kreeka leidis raha vormeliringrajaks“ — 92% ehk 61 vastajat, vaatamata sellele, et artiklil ei olnud juures fotot. Loo luges läbi 38 vastajat, mis tähendab, et tegemist oli kõige loetuma artikliga. Uuritavaid paelus humoorikalt šokeeriv teema, kuna lugejad olid teadlikud, et Kreeka vaevleb finantsraskustes ja vajab teiste riikide rahalist toetust. Siit ilmneb, et šokeeriv lehematerjal tõmbab ja hoiab tähelepanu.

Üks loetumaid artikleid oli ka fotouudis „Protestiaktioon Püha Peetruse basiilika kuplil“. Foto tõmbas tähelepanu, mis artikli lühiduse tõttu püsis lõpuni. Aivar Viidiku tööst¹⁶ tuli samuti välja, et rohkem tähelepanu püüdis visuaalselt atraktiivne lühidalt esitatud materjal.

Minu tööst ilmnes, et tudengite seas on populaarne 2. lehekülje arvamusrubriik, mida luges 59% vastajatest. Eelkõige paelus arvamuskirjutuste töökoormusest, seda märkas 56 ja selle luges läbi 30 uuritavat. Seega mahtus see 12 kõige loetuma artikli edetabelisse. Artikkel PRIA-s puhkenud skandaalist, milles selgus, et emaduspuhkusest naastunud naistel vähendati töötasu, ei paelunud tudengitest vastajaid sedavõrd kui arstide streik. Teema jäi kauges — lugejad ei puutu kokku PRIA-ga, ei ole lapsevanemad ning suhtusid skeptiliselt ka soovoliniku tegemistesse.

Suurt tähelepanu sai meelelahutusrubriik (lk 22–23), mille külgi luges keskmiselt 47% vastaja-

test. Topeltkülje võttis enda alla Eesti teleseriaale käsitlev artikkel „Suhted ja sõltuvus elektroonilisel koodialtaril“, mille puhul äratas tähelepanu, et lugu oli kahel leheküljel suurelt välja mängitud. Samas häiris lugejaid liiga pikk lugu ja halb liigendatus, mistõttu selle jõudis lõpuni lugeda vaid 21%.

Ebamugav oli lugeda ka veeru-uudiseid, mis olid liiga väikses kirjas. Lugejatel tekkis küsimus, miks panna lehte uudiseid, mida ei ole võimalik korralikult lugeda. Töös ilmnes, et mida rohkem oli küljel veeru-uudiseid, seda väiksemaks osutus konkreetse külje loetavus. Näiteks sai üllatavalt vähe tähelepanu majandusuudiste kül, mille lugusid veebis kõige rohkem läbi loeti. Nii märkas küljeveerus asetsevat infograafikut börsist vaid 20% ja luges 8%. Kogu rubriigi keskmiseks loetavuseks oli 29%.

Ka silmakaamera uuringust¹⁷ on välja tulnud, et kõige enam tähelepanu äratavad paberväljaandes suured põhilood. Lühiuudised äratasid rohkem tähelepanu siis, kui neil oli juures väike foto. Veeru-uudise kõrval foto kasutamine on ajalehes aga siiski erandlik.¹⁸

Tulles veebiväljaande loetavuse juurde, on probleemid hoopis teised. Näiteks ei ole probleemiks lühiuudiste väike kirjapilt, kuna olenemata uudise pikkusest on kiri ikkagi sama suur.

Rubriikide ja alamportaalide pealehed saavad veebis küllaltki vähe tähelepanu. Lugu jõuab lugejani eelkõige siis, kui ta satub Postimees.ee pealehele. Uuritavatest liikus pealehelt konkreetse rubriiki vaid 26%. Sarnane tendents on välja koorunud ka varasematest Tartu ülikoolis tehtud uurimistöödest.

Võib oletada, et paljud lugejad eeldavad, et kui lugu ei ole pealehel, siis on see ilmselt vähem tähelepanu väärt. Samas ei mõjuta lugemist olulisel määral see, kas lugu on pealehe esilugu või mitte. Kui artikli teema jääb lugejale kauges, siis ta seda lugemiseks ei vali, olenemata sellest, kas see on Postimees.ee-s suurelt välja mängitud või mitte. Küll aga võib artikli paiknemine esilehel anda lugemiseks lisatõuke.

Veebiväljaande lugejate valikud langevad vähem kokku kui paberlehe puhul. Lugemiseks valitakse lähedasel teemal kirjutatud artikleid ning kuna uudisvoog on laiem ja muutub kiiremini, on valikuvõimalusi rohkem ja kattuvusi vähem. Siiski on võima-

¹⁶ A. Viidik 1999.

¹⁷ Eyetracking the News, 2008.

¹⁸ *Ibid.*

lik esile tuua artiklid, mis said suhteliselt suurema tähelepanu osaliseks.

Paberväljaande loetumate lugude edetabelis oli mitu arstide streigiga seotud artiklit: „Arstide ja haiglate liidu läbirääkimised ei kandnud vilja“, „Tervishoiuühendused tõstaksid lisaraha saamiseks 2,6 korda lahja alkoholi aktsiisi“, „Ligi ja Ansip ei toeta lahja alkoholi aktsiisi tõstmist“, „Noop [õlletehase direktor]: tervisetöötajate nõudmised on absurd- sed“, „Eesti tervishoiusüsteemi tulevik — maksame rohkem, saame vähem“, „Perearst: kehtivad vastuvõ- tuaja nõuded on illusioon“. Tegemist oli aktuaalse, olulise, konfliktse ning ka lähedase teemaga. Luge- jad tundsid, et peavad teemaga kursis olema isegi siis, kui tunnistasid, et see on neid ära väsitatud. Edetabelisse jõudnud streigiartiklite eripäraks oli ka see, et kuigi teemat oli palju käsitletud, andsid need uut informatsiooni või uue lähenemisenurga. Aga näiteks streigiteemalisi analüütilisemaid arva- musartikleid loetumate hulka ei sattunud, sest sageli ei andnud need uut faktipõhist informatsiooni, vaid pakkusid lihtsalt kellegi nägemust.

Arstide streigi veebikajastuse puhul ilmnes, et lugejad oleks soovinud lugeda päeva jooksul aset- leidnud sündmuste kokkuvõtet, sest kõiki sündmusi ja uuendusi oli raske jälgida ja infot müra- st erista. Toimetuse ülesandeks peaks olema mõelda, kuidas oleks lugejal lihtsam end pidevalt muutuva infovooga kursis hoida. Hüperlinkide abil on kaht- lemata lihtne varasemaid samateemalisi materjale üles leida, kuid nagu elu näitab, siis lugeja ühtegi üleliigset hiirevajutust ise teha ei soovi. Võib-olla tasuks pakkuda päeva jooksul toimunud sündmuste ülevaadet, kasutades ajatelge, või kirjutada päeva lõpuks veebiväljaandesse päevasündmusi kokku võt- tev ja analüüsiv ülevaade.

Tähelepanu äratavad ja säilitavad tegurid

Uurimistulemused kinnitasid tendentsi, et kõige mõjukam tähelepanu äratav tegur on teate teema, täpsemalt selle psühholoogiline lähedus. Uurimu- sest selgus, et artikkel valitakse lugemiseks, kui see on seotud 1) lugeja õpingute või huvialadega; 2) lugeja või tema lähedaste kogemustega või 3) lu- gejale lähedase paigaga. Signe Opermann on väl-

ja toonud,¹⁹ et lugeja tähelepanu haarab just tema igapäevase eluga (töö- või tegevusalaga) haakuv materjal.

Veebiväljaandest loetakse meeeldi ka praktilisi nõuandeid, samas kui paberlehest meeldib lugeda tausta avavaid ja analüütilisemaid artikleid. Veebi- väljaandes saab selle eripära tõttu selliseid materja- le rohkem esitada, samal ajal kui paberväljaandes tuleb nende edastamist rohkem kaaluda, arvestada asjast huvitatud lugejaskonna võimaliku suurusega.

Veebiväljaandes oli pealkirjal tähelepanu püüdja- na olulisem roll kui paberlehes. Seejuures köidavad lakoonilised pealkirjad, mis tekitavad lisaküsimusi, kuid millest on siiski võimalik välja lugeda loo keske- ne fakt. Veebiväljaandes ei avata lugemiseks artiklit, mille pealkiri ütleb sisu kohta ära kogu põhilise in- formatsiooni. Paberlehes, kus uudiste hulk on pii- ratud, oli pealkirja sõnastus uudise märkamisel tei- sejärgulisem. Huvitav illustratsioon oli aga seevastu tähelepanu äratajana olulisem paberväljaandes.

Kui veebiväljaandes püüdsid tähelepanu enam aktuaalsed ja ühiskondlikult olulised teemad, siis paberväljaande lugejatele pakkusid huvi ootamatud ja üllatavad teemad. Ka Aivar Viidik²⁰ leidis Eesti Ekspressi loetavust analüüsid, et paberväljaande lugejad ootavad, et lehematerjal oleks erakordne ja meelietutav. Selline materjal on ühtaegu nii mee- lahutuslik kui ka informatiivne.

Artikli valik sõltub autorist vaid sellisel juhul, kui on tegemist arvamuseartikliga, kuid üldjuhul on see teisejärguline.

Uurimuse tulemusena võib kokkuvõtlikult välja tuua järgmised tendentsid ning soovitused.

- Veebiväljaande lugeja eelistab lühikest ja kom- paktset käsitlust, mis aga ei tähenda, et lugeja soovib saada poolikut informatsiooni.
- Paberväljaande puhul kiputakse järelutama, et ku- na lugejal on lihtsam keskenduda kui veebivälja- ande lugemisel, siis võib lugemiseks pakkuda pikki tekstimassiive. Paberväljaande lugeja soo- vib küll lugeda analüütilisemat ja taustteadmisi andvat teksti, kuid tedagi ehmatada suur liigen- damata tekst.

¹⁹ S. Opermann 2009.

²⁰ A. Viidik 1999.

- Töös ilmnes, et lugemiseks valitud artikkel loetakse enamasti läbi just veebiväljaandes. Põhjus võib seisneda selles, et artiklid on veebis lühemad.
- Paberväljaande lugeja ootab uudset ja üllatavat sisu, veebiväljaande lugeja soovib olla operatiivselt kursis aktuaalsete ja oluliste temadega ning saada praktilisi nõuandeid (ülevaade ilmast vms).
- Ühiskondlikult ebastabiilsel ajal, mil uudisvoog on kiire ja mõne teema puhul väga ulatuslik, võiks veebiväljaanne pakkuda oma lugejale analüütilisemat päevakokkuvõtet, kuna lugeja ei suuda end uuendustega iseseisvalt kursis hoida.
- Paberväljaande pikkade ja analüütiliste artiklite puhul tasuks pikemalt järele mõelda, kas neid on üldse mõtet veebiväljaandesse üles panna. Voog on kiire, mistõttu artiklid kaovad kiiresti pildilt ega ole sageli kuigi loetavad. Paberväljaande artikleid tuleks kindlasti veebiväljaande tarbeks kohandada (lühendada, konkretiseerida).
- Lugeja teeb lugemisvaliku teema lähedusest lähtuvalt, mistõttu artikli valikul on olulisemad tegurid teate teema ning vastuvõtja enda tegurid (kogemus ja huvid). Et veebimeedia võimaldab pakkuda väga mitmekesist sisu, siis tuleks seda ka teha, sest lugejate huvialad on erinevad. Samas ei tohiks ajakirjanduslik veebiväljaanne unustada oma rolli: harida auditooriumi ja teavitada teda ühiskondlikult olulistest temadest.
- Kui paberlehes tõmbab lugeja tähelepanu ka asjakohane foto, siis veebiväljaandes on olulisem artikli pealkiri, mis ei tohi olla valesti suunav ega liiga ammendav.
- Kui veebipealkiri meelitab lugema (näiteks sisaldab sõna „vaata“ või jääb lihtsalt arusaamatuks), siis võib lugeja küll artikli avada, kuid niipea kui selgub, millest see lugu räägib, lugemine katkestatakse.

Uudiste lugemine paberlehest, veebiväljaandest ja nutitelefonist

Mihkel Tamm

Telefonioperaatorite avaldatud 2012. aasta andmed näitavad, et suurema osa müüdnud mobiiltelefonidest moodustasid nutitelefoniid. Kus on nutitelefoniid, seal on ka nutirakendused ehk äpid. Enim kasutatavad Eesti arendajate toodetud äpid on uudiste lugemise rakendused, ennekõike Postimehe ja Delfi lugemiseks. Võime eeldada, et nutitelefoniide kui ühe uue võimaliku uudiste lugemise meediumi tähtsus kasvab.

Nutitelefoniid ning sellega kaasnev mobiilne internet ja nutirakendused on Eestis veel üsna uus asi. „Eesti statistika aastaraamatu 2012“ kohaselt kasutas mobiilset internetti 2010. aastal 3% elanikest.¹ Eurostati andmetel kasutas 2012. a I kvartalis nutitelefoniiga internetti Eestis 18%, Euroopa Liidus keskmiselt 24% 16–74-aastastest inimestest.² Aastaks 2013 on nutifoniide tähtsus ilmselt veelgi kasvanud.

Muutustest annavad aimu kõneoperaatorite EMT, Elisa ja Tele2 2012. aasta lõpus avaldatud andmed. EMT väitel moodustasid 71% 2012. aasta novembrikuus soetatud mobiilidest just nutitelefoniid. Elisa avaldas, et aasta jooksul nende esindusest ostetud telefonidest moodustasid nutitelefoniid 60%. Ka Tele2 Eesti kommunikatsioonijuhi Hans

Saarvelti sõnul moodustavad nutitelefoniid umbes 60% kõikidest nende ettevõtte kaudu müüdnud mobiilidest.³ Nende andmete põhjal võime eeldada, et nutitelefoniide osakaal on 2012. aasta andmetega võrreldes praeguseks kasvanud.

Kuid küsimus on, kuidas inimesed nutitelefoniid uudiseid lugedes käituvad. Kuidas mõjutavad telefoni tehnilised eripärad uudiste lugemist? Kas erinevatel meediumidel on uudiste lugemise mõttes vahet? Kas mõnest meediumist lugedes jääb meelde rohkem ja teisest vähem?

Bakalaureusetöö tegemise ja tulemuste käsitlemist tuleb alustada minu seminaritööst, milles uurisin, kas erinevatest keskkondadest lugedes teevad lugejad erinevaid valikuid ning millest see tuleneb. Seminaritööst selgus, et erinevatest keskkondadest lugedes tehakse tööpoolest paljuski erinevaid valikuid, põhjuseks eeskätt see, mida keskkonnad oma lugejatele pakuvad.

Seminaritöös korraldasin katse, milles palusin osalenutel lugeda konkreetse päeva (6. detsember 2012) artikleid Postimehe paberlehest, veebilehest ning nutirakendusest. Katse veebilehest ning nutirakendusest lugenute rühmadega toimus hommikul kell 8.40, sest päeva varasematel tundidel katuvad veebis avaldatud uudised kõige enam samal päeval paberlehes ilmunutega. Päeva jooksul katuvus oluliselt väheneb, sest veebilehel täiendatakse

Artikkel põhineb 2013. a juunis Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Peeter Vihaelemm). Vt <http://hdl.handle.net/10062/32224>.

¹ Eesti statistika aastaraamat 2012. Tallinn: Statistikaamet, 2012, lk 356.

² Mari Soeila. Kes, kus ja miks internetti kasutab? — Eesti Statistika Kvaralikirj, 2013, nr1, lk 34.

³ Autori kirjavahetus Hans Saarveltiga jaanuaris 2013.

se uudisvoogu pidevalt. Nutirakenduses oli lugejatel võimalik lugeda samu uudiseid, mis veebilehel, kuid esimeses on uudised järjestatud üksnes ilmumise aja järgi, nende tähtsust ei ole arvesse võetud, nagu seda suurel määral tehakse veebiväljaannetes.

Paberlehte lugenute uudistevalik kattus veebilehte lugenute valikuga 11% ulatuses. Nutirakendusest sai lugeda samasuguseid uudiseid kui veebileheküljelt. Seega sai seminaritöö tulemustest täheldada, et kuigi kõik katsealused lugesid sama Postimehe numbrit, oli uudistevalik eri meediumide puhul vägagi erinev.

Seminaritöö jaoks tehtud katse tulemusena sai võrrelda, kui põhjalikult ühest või teisest meediumist uudiseid loeti.

Paberlehest loeti kokku keskmiselt 40 uudist, mis moodustas 53% kõikidest paberlehes pakutud uudistest. 28% ulatuses lugesid katses osalenud inimesed paberlehest samu artikleid. Keskmist artikli lugemiseks kulunud aega katsest ei selgunud.

Veebiväljaandest loeti kokku keskmiselt 42 uudist, mis moodustas 19% kõikidest veebiväljaandest kell 8.40 avaldatud uudistest. 26% ulatuses lugesid katses osalenud inimesed veebiväljaandest samu artikleid. Ühte artiklit loeti keskmiselt 55 sekundit.

Nutiseadmest loeti kokku keskmiselt 30 uudist. 47% ulatuses lugesid katses osalenud inimesed nutitefonist samu artikleid. Ühte artiklit loeti keskmiselt 41 sekundit.

Selgus, et Postimeest eri keskkondadest lugedes teevad lugejad tõepoolest erinevaid valikuid. Saadud tulemustest sai järeldada, et nutitefonidest loetakse uudiseid pealiskaudsemalt. Seda näitas nii loetud uudiste arv, uudise lugemisele pühendatud aeg kui ka intervjuudes ilmnunud tendentsid.

Kuigi seminaritöö käigus läbiviidud katsest ilnes, et nutiseadmetest uudiste lugemisele pühendatav aeg on peaaegu viiendiku võrra lühem kui veebist lugedes, olen arvamusel, et nutitefoni puhul on ka külgi, mille poolest võib selle kaudu uudiste lugemine võrreldes veebi või paberlehega olla isegi efektiivsem. Nimelt ei ole nutitefonis artiklite ümber ega keskel reklaame, samuti ei jää lugeja vaatevälja teisi artikleid, nagu võib juhtuda paberlehest uudiseid lugedes. Nutitefonist uudiste lugemise hea külg on see, et kui lugeja artikli juba avab, siis saab ta täielikult keskenduda ai-

nult ühele tekstile, segavad faktorid tema vaatevälja ei ulatu.

Selleks et teada saada, kas kasutatav keskkond mõjutab uudise lugemise kvaliteeti, korraldasin bakalaureusetöö tarvis uue katse.

Katse käik ja katsematerjal

Katse toimus 10. aprillil 2013, osales 18 inimest, kes jagati kolme kuueliikmelisse rühma — paberlehe, veebilehe ning nutitelefoni rühmaks, kes lugesid täpselt samu tekste.

Kõik katses osalenud olid Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi esimese ning teise kursuse tudengid. Valisin just selle grupi inimesi, sest neil on kõrgendatud meediahuvi ning ühesugused alustadmised.

Kolme rühma jagades pidasin silmas tasakaaluprintsipi, mille kohaselt pidanuks igas rühmas olema ühepalju esimese ning teise kursuse tudengeid. Samuti oli oluline iga rühma sooline tasakaal. Nutitefonist uudiseid lugeva rühma puhul tuli silmas pidada, et suuremal osal sellesse rühma määratud tudengitel oleks olemas isiklik nutitefon.

Tekstidena kasutasin Postimees.ee-s avaldatud artikleid, mis olid ilmunud rohkem kui üks kuu enne katset. Nii pikk ajavahe oli vajalik, sest isegi kui mõni katses osalenu oli artikleid varem lugenud, siis ei pruukinud tal kõik enam väga täpselt meelde olla.

Et teha katses osalenute jaoks tekstide lugemine tegeliku elusituatsiooniga sarnaseks, otsustasin luua paberlehe, veebilehe ning nutilehe, mis sarnaneksid võimalikult palju reaalse paber-, veebi- ja nutilehtedega.

Kujuteldava paberlehe, veebilehe ning nutilehe loomine oli oluline, et katsematerjal oleks kõigi jaoks ühesugune. Päris lehti ja rakendusi kasutades tekkinuks olukord, kus lugemiseks oleks valitud suurel määral erinevaid artikleid. Kuna bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada, kuivõrd just vahend mõjutab uudiste lugemise efektiivsust (täpselt — kui palju loetust meelde jäi), siis oli ülioluline, et eri katserühmadel oleks sama katsematerjal. Samuti andsid iseloodud keskkonnad mulle võimaluse valida just katseks sobivaid artikleid.

Loodud paberleht Keravälg koostati peamisi ajalehe sisu- ja vormiprintsiipe järgides. Neljalehekül-

Joonis 1. Paberlehe Keravälk esikül

jelise ajalehe esiküljel (vt joonis 1) asusid tähelepanuväärsemate ja paeluvamate lugude lühituvustused, mis võinuks lehte lugema kutsuda. Esikülje põhiuudis kandis pealkirja „Vaba ajakirjandus kadunud?“, mis eeldatavasti pidi ärgitama ajakirjandustendengeid artiklit lugema, sest see puudutas otseselt nende eriala. Ülejäänud kolm uudist, mis esikülje allreas olid esile toodud, olid spordiuudis „Kanepi naaseb mänguväljakutele“, välisuudis „Euroopa ootab uut liidrit: Van Rompuy pakib pillid kokku“ ja meelelahutusuudis „Urmas Kruuse värvikas elu“.

Paberlehe Keravälk teine ja kolmas lehekülge moodustasid paariskülge (vt joonis 2). Lähtudes Eesti ajalehete ülesehitusest, olid ka paberlehe Keravälk teisel leheküljel Eesti uudised. Kodumaiste uudiste valikus oli artikkel tol hetkel sisepoliitiliselt kõrgendatud tähelepanu all olnud Politsei- ja Piirivalveameti kohta ning artikkel, mis puudutas rōivakaubandusettevõtte Baltika majandustulemusi. Kolmandal lehjeküljel olid välisuudised. Katses osalenutel oli võimalus lugeda esilehel põhiuudisena esitletud artiklit „Briti poliitikud leppisid kokku

uutes ajakirjandusreeglites“. Ülejäänud kaks artiklit olid „Hiina süüdistab USA-d regulaarsetes küberrünnakutes“ ja „Van Rompuy lahkub tuleval aastal poliitikast“.

Viimasele leheküljele paigutati meelelahutusuudised (vt joonis 3). Oluline on märkida, et autor arvestas meelelahutuse sisse ka spordiuudised, mille jaoks on ajalehtedes pühendatud tavaliselt terve paariskülge. Spordiuudisena oli katses osalenutel võimalik lugeda esiküljel esitletud artiklit „Kanepi naaseb tuleval nädalal turniirkarussellile“. Meelelahutusuudiste seas oli ka teine esiküljeuudis „Urmas Kruusel endise brūneti asemele kaasaks blondiin“. Ülejäänud kaks uudist olid „Potililled kolivad kevadel peenrassse“ ja „Bulgaaria vahetas juba valitud eurolaulu välja“.

Veebileht Keravälk sisaldas täpselt samu artikleid ja fotosid ning oli kujundatud võimalikult sarnaselt Eesti *online*-uudistekülgedega. Võtsin eeskujuna Postimees.ee elementidest. Et veebileht näeks välja võimalikult sarnane Eestis populaarsete *online*-uudistekülgedega, sättisin katse tarvis loodud veebiküljele ka reklaambännerid. Reklaamide seadmine ääreribale ning lehekülje alläärde pidanuks hajutama lugemise tähelepanu, samamoodi nagu reklaamid võivad mõjuda ka iga päev veebist uudiseid lugedes.

Nutitelefoni loodud veebilehes olid samuti täpselt samad artiklid ja fotod, kuid selle disainis ei järgitud Postimehe nutirakenduse disainilist poolt. Pigem sarnanes see Postimehe alla kuuluva meelelahutuskülje Elu24 nutiseadmetele kujundatud disainiga.

Katse tulemustest

Pärast kõikide artiklite läbilugemist tuli katsealustel vastata küsimustikule, milles nad kõigepealt iga artikli puhul märkisid, kui põhjalikult nad seda lugesid (põhjalikult, osaliselt, vaatasin üle, praktiliselt ei lugenud), ning seejärel vastasid kahele artikli sisuga seonduvale faktiküsimusele. Mõned küsimused olid etteantud vastusevariantidega.

Lugemiskvaliteedi erinevust katses osalenud rühmade vahel kontrollisin mitme meetodiga.

Esimene meetod arvestas, kui palju katsealustele uudistest meelde jäi ning kui põhjalikult nad uudiseid lugesid. Kõigi uudiste lugemise keskmist põhjalikkust on edaspidi nimetatud lugemisindek-

se näitaja (9,8) oluliselt madalam ning huvitav oli ka see, et kuigi lugemisindeksi järgi loeti nutitelefonist uudiseid veidi põhjalikumalt kui veebilehest, oli meeldejätmise kehvem.

Katse tulemuste arvutamiseks oli ka teine meetod, mis arvestas üldise lugemiskvaliteedi arvutamisel lugemisindeksi ning õigete ja valede vastuste seotust.

Selle meetodi puhul tuli kõigepealt arvestada, kuidas on katses osalenud isik märkinud, kui põhjalikult ta konkreetset artiklit luges. Põhjalikult lugemine oli väärt kolm, osaliselt lugemine kaks, artikli põgus ülevaatamine oli väärt ühe ning mitte-lugemine null punkti. Neid punkte seostatasin õigete ja valede vastustega. Kui katses osalenu märkis, et ta luges artiklit põhjalikult ehk kolme punkti vääriliselt, siis seda artiklit puudutavate küsimuste eest sai ta õigesti vastates kolm ning valesti vastates miinus kolm punkti. Kui ta märkis, et ta luges artiklit osaliselt, siis olid õiged ja valed vastused väärt vastavalt kaks ja miinus kaks punkti. Artikli põgus ülevaatamine andis õigesti vastates ühe ning valesti vastates miinus ühe punkti. Mittelugemine oli väärt null punkti.

Sellise arvutusmeetodi järgi sain järgmised tulemused. Välja on toodud kogu rühma üldine tulemus ning rühma ühe osaleja keskmine punktide arv; paberlehte lugenud rühm — 110 punkti, keskmine 22; veebilehte lugenud rühm — 88 punkti, keskmine 17,6; nutilehte lugenud rühm — 51 punkti, keskmine 10,2.

Arvutusmeetodite abil saadud tulemustest võime teha üsna kõnekaid järeldusi ja kokkuvõtteid. Paberlehest uudiseid lugenutel jäi teiste võrreldavate rühmadega loetud tekstidest meelde kõige enam fakte. Erinevatel meetoditel arvatades selgusid paberlehest uudiseid lugenud rühma kohta järgmised tulemused: esimene meetod — 11,6 punkti ehk 73% maksimumist; teine meetod — 22 punkti ehk 46% maksimumist.

Veebilehest uudiseid lugenutel oli uudiste lugemise efektiivsus sarnane paberlehest uudiseid lugenute omaga. Erinevatel meetoditel arvatades selgusid veebilehest uudiseid lugenud rühma kohta järgmised tulemused: esimene meetod — 11,4 punkti ehk 71% maksimumist; teine meetod — 17,6 punkti ehk 37% maksimumist.

Nutitelefonidest uudiseid lugenutel jäi võrrel-

des teiste testrühmadega loetud tekstidest meelde kõige vähem fakte. Erinevatel meetoditel arvatades selgusid nutitelefonist uudiseid lugenud rühma kohta järgmised tulemused: esimene meetod — 9,8 punkti ehk 61% maksimumist; teine meetod — 10,2 punkti ehk 21% maksimumist.

Keskendudes teisel meetodil tehtud arvutustele, võib teha mõne üldistuse. Selgus, et kõige parema tulemuse saavutas paberlehest uudiseid lugenud katserühm (22 punkti). Kõige parema rühma tulemuse tähistame 100%-ga. Veebist uudiste lugemise efektiivsus (meeldejäetud faktide arv) paberlehte suhtes oli 80% — see tähendab teise meetodi abil tehtud katse tulemuste suhet parima tulemuse suhtes. Nutitelefonist lugemise puhul oli vastav efektiivsus 46%.

Katse tulemusi analüüsidest võib tõdeda, et uudiste lugemise efektiivsus (faktide meeldejätmise) on tõepoolest seotud meediumiga. Veebilehest uudiste lugemine on efektiivsuse poolest viiendiku võrra kehvem kui paberlehest lugedes. Kõige vähem jäi meelde nutitelefonist lugejatele — üle poole vähem kui paberlehte kasutajatele.

Meetodi kriitikat

Katse oli minu arvates õnnestunud, sest andis uudiste lugemiseks eri meediume kasutanud rühmade kohta ilmekaid tulemusi. Arvan siiski, et katse vormi ja käiku saaks veel täiendada.

Esiteks tuleks kindlasti teha samalaadne katse ka suurema valimiga, et saada tulemusi, mis on laiemalt tõlgendatavad. Katses võiks osaleda vähemalt 15–20 inimest ühes rühmas, seega kokku vähemalt 45 inimest, aga alati tuleks hõlmata võimalikult suurem valim.

Käesoleva katse puhul oli oluline tagada võimalikult homogeenne valim. Suhteliselt sarnase taustaga katserühmade valik oli oluline, sest erinevatel vahenditest tulenevad uudiste lugemise efektiivsuse näitajad olid sel puhul paremini võrreldavad. Heterogeensema valimi puhul võivad katse tulemusi hakata rohkem mõjutama osalejate individuaalsed omadused (huvid, haridustase, tähelepanuvõime) — katserühmad ei pruugi olla võrdsed ning seeläbi oleks tulemuste omavaheline võrdlemine raskendatud.

Katse läbiviimine kolme katserühmaga korraga

õigustas end, sest osalenud isikud seati samal ajal samasse olukorda. Kui teha katseid rühmadega jär- gemööda, siis võib see tulemusi mõjutada, sest kui valim koosneb üksteisele suhteliselt lähedal seisva- test inimest, siis võib juhtuda, et võidakse üksteise- le vihjata, milles katse seisneb.

Edasiarendamist vajab küsimustik. Et saada pa- remat ülevaadet, kui palju jäi lugejale tekstist meel- de — millistest tekstiosadest rohkem ja millistest vähem —, võiks iga artikli kohta küsida rohkem küsimusi. Kaaluda võiks sedagi, kas esitada küsi- musi artikli eri lõikude kohta, et näha, kas lugeja- te tähelepanu muutub ka lõiguti. See annaks pare- ma ülevaate, kas uudiseid loetakse põhjalikumalt ainult esimeste ridade jooksul, esimestest lõikudest või terve artikli pikkuses.

Samuti on arenguruumi tehnilises osas, mille pu- hul võiks kasutada tegelike tekstidega veelgi sarna- semaid disainilahendusi. Eriti tuleks tähelepanu pöörata reklaamide asetamisele. Lisaks võib kaa- luda päris veebikülgedele lähedase disaini saavuta- miseks ka näiteks ääreribade lisamist, millelt katses osalejad saaksid avada teisi artikleid.

Oluline on välja töötada analüüsimeetod, mis annab parema ülevaate, kuivõrd põhjalikult artik- leid loeti ning kui palju nendest meelde jäi. Leian, et käesoleva bakalaureusetöö tulemuste arvutamiseks kasutatud teine meetod, mis arvestab lugemisin- deksi ja õigete vastuste suhet teineteisesse, on eri- nevuste esiletoomiseks parem kui esimene meetod, mis luges õiged vastused lihtsalt kokku.

Ülikoolis omandatavate veebiajakirjandustööks vajaminevate pädevuste vastavus tööandjate ootustele

Eveliis Eek

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, milliseid pädevusi võimaldavad ajakirjanduse formaalharidust pakkuvate ülikoolide ained tudengitel omandada ning kuivõrd on need vastavuses pädevustega, mida eelistavad meediaettevõtete esindajad veebi sisu tootvate ajakirjanike puhul. Ühest küljest oli tegemist hetkeolukorra võrdlusega, teisalt võimaldas see välja joonistada põhimõttelised erinevused ning sarnasused tööturu ja ülikoolide ajakirjanduspädevuste käsitluses.

Mitmes varasemas uurimistöös, kus on võrreldud ülikoolide ja tööturu eelistusi, on tuginetud vaid mõlema poole arvamustele või kõrvutatud nende eelistusi kvantitatiivsel kujul,¹ kuid see ei väljenda alati täit tõe tegelikkusest. Oma töös analüüsisin tööturu eelistusi kvalitatiivsel ja kvantitatiivsel tasandil ning võrdlesin neid ülikoolides tegelikult õpetatavaga, uurides selle selgitamiseks ainete õpiväljundeid.

Peamised teoreetilised lähtekohad olid Serena

Artikkel põhineb 2013. aasta juunis Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud magistritööl (juh Marju Himma-Kadakas). Vt <http://hdl.handle.net/10062/30877>.

¹ Carrie Anna Criado, Camille Kraeplin. Building a Case for Convergence Journalism Curriculum. — Journalism & Mass Communication Educator, 2005, Vol. 60, nr 1, lk 47–56; Ying Roselin Du, Ryan Thornburg. The Gap between Online Journalism Education and Practice: The Twin Surveys. — Journalism and Mass Communication Educator, 2011, Vol. 66, nr 3, lk 218–230.

Carpenteri artikkel² ajakirjanike pädevuste sõnas-tamiseks ja kategoriseerimiseks, Donica Mensingu uurimus³ tööturu eelistuste põhjuslike seoste esiletoomiseks ning Nieman Reportsi kogumik⁴ digitaalajastu hariduse eripärade väljatoomiseks. Ma ei käsitlenud pädevusi oskuste-hoiakute-teadmiste kogumina, vaid vaatlesin neid osapädevuse tasandil. Teisisõnu, analüüsi käigus nimetasin iga teadmist, hoiakut ja oskust üldnimega „pädevus“. Luubi alla võtsin sellised õppekavad, mis pakkusid laiapõhist ajakirjandusharidust ega keskendunud vaid ühele kindlale kanalile. Ülikoolis omandatavate pädevuste väljaselgitamiseks võtsin vaatluse alla nelja ülikooli (Tartu, Jyväskylä, Vytautas Magnuse ja Oslo ülikooli) kaheksa õppekava ning analüüsisin nende õppekavade ainete õpiväljundeid. Magistritöös tekkis üldpilt, milliseid pädevusi võimaldavad Eesti, Soome, Leedu ja Norra ülikoolid õppijal kõige rohkem omandada.

Tööandjate eelistuste väljaselgitamiseks intervjuerisin kuue meediaväljaande või nende osakondade juhte, küsides neilt, milliseid veebi sisu toot-

² Serena Carpenter. An Application of the Theory of Expertise: Teaching Broad and Skill Knowledge Areas to Prepare Journalists for Change. — Journalism and Mass Communication Educator, 2009, Vol. 64, nr 3, lk 287–304.

³ Donica Mensing. Rethinking (again) the Future of Journalism Education. — Journalism Studies, 2010, Vol. 11, nr 4, lk 511–523.

⁴ Teaching Journalism in the Digital Age. Nieman Reports, The Nieman Foundation of Journalism at Harvard University, Fall 2007, Vol. 61, nr 3.

vate ajakirjanike pädevusi nad eelistavad. Valimisse kuulusid Eesti ja Soome meediaväljaannete esindajad.

Nii ülikoolide kui ka tööandjate puhul tõin sisse rahvusvahelise mõõtme, et töös esitatud tulemused kehtiksid enama kui ühe riigi kontekstis. Töö eesmärk ei olnud riike omavahel võrrelda, vaid välja tuua ühised universaalsed jooned. Ülikoolides omandatavate ja tööandjate esindajate eelistatud pädevuste väljaselgitamise järel analüüsisin, kui palju need kattuvad või erinevad.

Kasutasin nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid uurimismeetodeid. Õppekavade analüüsis kasutasin kvantitatiivset kontentanalüüsi, koostades kodeerimisjuhendi varem defineeritud pädevuste tuvastamiseks õpiväljundites. Kvantitatiivset meetodit kasutasin ka semistruktureeritud intervjuudes mainitud pädevuste tuvastamiseks ja nende summeerimiseks, et statistilisel kujul näidata intervjuudes esinenud pädevuste ja õpiväljunditest tuvastatud pädevuste suhestumist. Meediajuhtide eelistatud pädevuste väljaselgitamiseks kasutasin semistruktureeritud intervjuu meetodit. Tuvastatud pädevuste analüüsimiseks ja kontekstualiseerimiseks kasutasin kvalitatiivset temaatilist sisuanalüüsi (*cross-case*-meetodil), et välja selgitada, milliseid pädevusi intervjuueeritavad veebi sisu tootvate ajakirjanike puhul hindavad. Eesmärk oli vaadelda intervjuusid teemast lähtudes, mitte vastaja tasandil.

Ülikoolides omandatava vastavust tööturul eelistatule pole autorile teadaolevalt TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi teadustöodes varem käsitletud.

Põhilised tulemused uurimisküsimuste kaupa

1. Milliseid pädevusi võimaldavad vaatlusaluste ülikoolide õppekavad tudengitel omandada?

Selgus, et kõikide uuritud õppekavade puhul on tudengitel kõige rohkem võimalik omandada „analüüsivõime“ ja „kriitilise mõtlemisega“ seonduvaid pädevusi. Tihti esinesidki need tegelikult ühendatud kujul kui „kriitiline analüüsivõime“. Seejuures ilmnes, et rohkem leidus ajakirjanduse õppekavades pädevusi, mis ei olnud ajakirjandusspetsiifilised,

vaid universaalsema iseloomuga oskused ja teadmised. Traditsioonilistest ajakirjandusoskustest, nagu „uudise kirjutamise oskus“, „loo jutustamise oskus“ ja „tekstitoimetamise oskus“, jõudis esimese kümne enimõpetatava pädevuse hulka vaid „uudise kirjutamise oskus“ (10. koht).

See näitab, et ajakirjanduse õppekavades domineerivad ained, mis annavad tudengitele küllalt universaalse kasutusala pädevusi, mida on võimalik rakendada ka muudel elualadel peale ajakirjanduse.

Lisaks selgus, et õppekavades sisalduvate ainete kaudu on õppijal võimalik omandada rohkem teadmisi kui oskusi. Samas tuleb märkida, et teadmised võivad olla oskuste aluseks ning selles kontekstis ei saa kindlalt väita, et õppekavade eesmärk oleks tingimata anda ennekõike teadmisi. Oluline osa õppekavade eesmärkidest on ka hoiakute ja väärtuste kujundamine ning arendamine, kuid uurimistöös kasutatud kvantitatiivse kontentanalüüsi abil ei olnud võimalik tuvastada õpiväljunditega otseselt seonduvaid hoiakuid ja väärtusi, mistõttu nende võimalikku omandamist ei ole töös õppekavade kontekstis käsitletud.

Kolmandaks ilmnes, et kokkuvõttes on ülikoolidest võimalik omandada pigem adaptiivseid pädevusi, mis kõigi eelduste kohaselt peaksid aitama tudengitel tööturule minnes kergemini kohaneda uute olukordadega ja muutuvates keskkonnas paremini hakkama saada. Vähem tuli õppekavade õpiväljundite analüüsimisel välja rutiinseid pädevusi, mida on vaja kitsama fookusega ülesannete täitmisel. Seejuures oli rutiinsete pädevuste puhul rõhk mittetehnilistel pädevustel ja väga vähe esines tehniliste pädevuste õpetamist.

Tehniliste pädevuste õpetamine minimaalses mahus on igati põhjendatud, sest kiiresti arenevat ja muutuvates tehnoloogilistes tingimustes on tehniliste pädevuste väärtus lihtsalt tunduvalt väiksem, kuna need võivad aja jooksul suhteliselt kiiresti kasutuks muutuda, nagu seda on kirjeldanud näiteks Eric Hirsch⁵.

Viimaks selgus ka see, et 78% ülikoolides õpetatavatest ainetest on meediumineutraalsed ning kõigest 22% ainetest on konkreetse suunitlusega ühele või mitmele meediumile. Seejuures esines meediumisuunitlusega ainetes ka trend, kus ühe

⁵ Eric Donald Hirsch, Joseph Kett, James Trefil. *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. Boston: Houghton Mifflin, 1987.

aine raames käsitleti mitut meediumi korraga. See on märk meediakonvergentsi mõjust, kuna sellised ained seonduvad mitme meediumi kasutamise oskustega. Samas moodustasid korraga mitmele meediumile keskenduvad ained kõikidest uuritud ainetest kõigest 7%. Kui tuua siia võrdlus Wilson Lowery jt uurimusega,⁶ milles leiti, et ligi 85% nende uuringus osalenud koolidest rõhus õppekavades meediakonvergentsi põhimõtetele, siis on näha tulemuste selget erinevust. Tõsi, protsente ei saa valimi ja meetodika erinevuse tõttu täielikult kõrvutada, aga kui Lowery jt uuringust selgus, et meediakonvergentsi põhimõtetele rõhu panemine on koolide jaoks prioriteet, siis töö tulemused näitavad, et valimisse kuulunud ülikoolides ei saa seda prioriteediks pidada. Sellest saab ehk järeldada, et ülikoolid on jäänud truuks *universitas*'e põhimõtetele ega jookse ainult tehnoloogilistel muutustel ja tööturu soovidel järel. Teisalt võib see aga väljendada nähtust, mida iseloomustasid ka John Russial ja Arthur Santana,⁷ et muutused ülikoolides on pigem pikaajalised protsessid ning akadeemiline maailm ei tule tehnoloogiast tulenevate muutustega nii kiiresti kaasa kui tööturg.

Veel on märkimisväärne, et meediumisuunitlusega ainetest oli kõige rohkem just veebile orienteerumist. Lisaks oli populaarseim mitme meediumi kombinatsioon — paberajakirjanduse ja veebiajakirjanduse lõimumine —, kusjuures selliseid aineid leidis isegi rohkem kui üksnes paberajakirjandusele orienteeritud. See on märk uue meediaga seotud ainetes tähtsustamisest ning samas ka paberajakirjanduse ja veebiajakirjanduse üha suuremast seostamisest. Tulemustest võib järeldada, et levinud on arusaam, et paberajakirjandust ei saa enam õpetada eraldiseisvana ning paberajakirjandusele keskenduv aine peaks sisaldama ka veebiväljundi osa.

2. Milliseid veebi sisu tootvate ajakirjanike pädevusi eelistavad Eesti ja Soome uudisteportaalide ja päevalehtede juhid ning osakonnajuhid?

Tööandjad tõid välja nii hoiakuid, teadmisi kui ka oskusi. Kõige rohkem mainiti oskusi, teisena hoiakuid ja kõige vähem teadmisi.

Kõige rohkem tunnustasid tööandjate esindajad „kiiruse ja produktiivsuse“ pädevust: kui kiiresti suudab ajakirjanik uudisele reageerida ja selle veebiuudiseks vormistada ning kui palju lugusid kindlas ajaühikus toota. Sisuliselt näitab see, et veebiajakirjanduses on nn liinitöö oht, kus kvantiteet võib kvaliteedi üles kaaluda.

Seejuures on tähelepanuväärne, et tööandjate vastustest võis välja lugeda, kuidas nad ise tegelikult ei soostunud eriti otsesõnu tunnustama, et veebiajakirjanduse töös on kiirus primaarne, kuigi nende intervjuuvastusteid tõlgendades tuleb see selgelt ilmsiks. Intervjueeritavad väitsid, et kiirust ei hinnata pelgalt kvantiteedi kontekstis, ja töid vastukaaluks välja, et kiiruse juures peab säilima ka kvaliteet. Ent see ei muuda kiirust kui veebiajakirjandust defineerivat mõistet ju olematuks. Kuivõrd hästi suudab veebi sisu tootev ajakirjanik ühitada kiiruse ja kvaliteedi, on hoopis omaette küsimus ja sõltub paljudest teguritest. Teisisõnu, kiiruse mõiste kasutamisest kõrvalehiilimine, väljavabandamine kvaliteedi rõhutamisega ei vähenda selle tegelikku domineerimist veebiajakirjanduses. Kiiruse töi veebiajakirjanikke mõjutava tegurina välja ka Gunnar Leheste.⁸ Kiirus iseenesest on veebiajakirjandusele omane tunnus, mis on ühtlasi ka üks selle meediumi tugevusi teiste ees. Mõiste vältimine viitab ilmselt probleemile, et tihtipeale see siiski mõjutab kvaliteeti.

Lisaks hindasid tööandjad ka „grammatiliselt õigesti kirjutamise oskust“ ja „uudise kirjutamise oskust“, kuid ka „loovust ja originaalsust“. Seejuures võivad tegelikult kergesti konflikti sattuda „loovus/originaalsus“ ja „kiirus“. Need oskused ei välista teineteist küll tingimata, kuid tahes-tahtmata võib originaalsuse saavutamine olla tunduvalt keerulisem, kui veebikeskkonnas töötavaid inimesi kannustavad tempo ja kvantiteedi nõudmine. Tõsi, loovalt ja originaalselt saab läheneda ka töö tegemise meetoditele ja sellisel juhul võib see toimida just nimelt töö kiiruse tõstmise funktsioonina, kuid tööandjate

⁶ Wilson Lowery, George L. Daniels, Lee B. Becker. Predictors of Convergence Curricula in Journalism and Mass Communications Programs. — Journalism and Mass Communication Educator, 2005, Vol. 60, nr 1, lk 32–46.

⁷ John Russial, Arthur Santana. Specialization Still Favored in Most Newspaper Jobs. — Newspaper Research Journal, 2011, Vol. 32, nr 3, lk 6–23.

⁸ Gunnar Leheste. Veebiajakirjanike tööd mõjutavad tegurid. Bakalaureusetöö. Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2012. Vt ka Gunnar Leheste. Veebiajakirjanike tööd mõjutavad tegurid. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2012. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2013, lk 53–58.

esindajad rõhutasid „loovust ja originaalsust“ ennekõike just lugude sisu konkurentide omast eristumise aspektist. Ka Russiali ja Santana⁹ uurimusest selgus, et veebiajakirjanike puhul hinnatakse ennekõike traditsioonilisi oskusi, nagu näiteks uudise kirjutamise võimet ja oskust ära tunda uudisväärus. Kirjutamisoskuse olulisus selgus ka Serena Carpenteri uurimusest.¹⁰ Olulisemate hoiakutena töid tööturu esindajad välja ennekõike niisuguseid pädevusi, mis aitaksid ajakirjanikel kohaneda uutest olukordades, õppida vajadusel selgeks uusi oskusi ning mis samal ajal ilmestaksid töötaja soovi täita talle antud ülesandeid ja leida motivatsiooni arenda. Sellest lähtuvalt mainiti „avatust muutustele“, „arenemissoovi“ ja „ambitsioonikust“, aga ka „töötahet“ ja „uudishimu“.

Olulisima teadmisenähtena töid tööturu esindajad välja „eriteadmised ajakirjanduse- ja kommunikatsiooniväljast valdkondades“. Intervjuudest selgus, et mõnede tööturu esindajate meelest on ajakirjandushariduseta inimestel ajakirjanikutööga hakkama saamiseks paremad eeldused. Teistsuguse erialase ettevalmistusega inimene võib tuua ajakirjandusse väärtuslikke spetsiaalteadmisi ja n-ö siseinfot kuskilt mujalt. Sarnase avaldusega paistsid juba 2000. aastal silma meediajuhid Priit Hõbemägi ning Igor Rõtov,¹¹ kes lisasid, et mingi muu ala spetsialistiks õppimine nõuab aega ja vaeva, aga ajakirjanduslike oskuste õppimine tuleb kiiremini, kogemuste kogunedes. Intervjuudest selgus, et meediajuhtide hulgas valitseb kohati endiselt samasugune suhtumine.

Adaptiivsete ja rutiinsete pädevuste skaalal hindasid tööturu esindajad ennekõike adaptiivseid pädevusi, mis võimaldaksid veebi sisu tootvatel ajakirjanikel kohaneda uutest situatsioonides ning tulla toime muutavas keskkonnas. Mõnevõrra vähem eeldati rutiinsete mittetehniliste pädevuste valdamist ning kõige vähem eelistati rutiinseid tehnilisi pädevusi. See on tähelepanuväärne, kuna veebi sisu igapäevane tootmine hõlmab paratamatult tehniliste oskuste kasutamist. Ilmselt seisneb põhjus kas selles, et nende valdamist eeldatakse juba eos ning eraldi mainimine ei tundu olulisena, või arvatakse, et tööks vajalike tehniliste pädevuste omandamine

ei tähenda laiapõhjalist õpet ning need on kiiresti omandatavad. Samas toodi ka välja, et tänapäeva tehnoloogia pole enam nii raske, et seda poleks võimalik töö käigus õppida, mistõttu toonitasid intervjuueeritavad just õppimisvõime ja -soovi olulisust, kuna need kaks korvavad puudujäägid tehnilistes pädevustes.

Tehniliste pädevuste juba n-ö eos valdamise eeldamise on esile toonud ka Dianne Lynch,¹² kes märkis, et tänapäeval üles kasvanud inimene on noorusel niivõrd palju tehnoloogiaga kokku puutunud, et vastavate pädevuste omandamine käib kiirelt ja valutult. Nende ülikoolis õpetamine on Lynchi meelest ajaraiskamine. Sellest lähtuvalt tekib aga küsimus, kas vanema generatsiooni ajakirjanikel on tehnoloogiliste pädevuste omandamine tänapäeval sama lihtne või võivad nad noorema põlvkonnaga konkureerides sattuda selles aspektis ohtu?

Peaaegu kõikides toimetustes, kelle juhte või osakonnajuhte töö jaoks intervjuueerisin (Postimees, Õhtuleht, Delfi, Helsingin Sanomat, Iltalehti, Keski-suomalainen), peavad ajakirjanikud üldjuhul olema suutelised tootma sisu nii veebi kui ka paberile. Sellest tulenevalt olid tegelikult mitu tööturul hinnatud pädevust üldajakirjanduslikud, mitte otseselt veebile orienteeritud. Teisalt tähendab see, et tööturu esindajad eeldavad ajakirjanikelt mitme meediumi kasutamise oskusi. Sellest lähtuvalt on kogu töö vältel kasutatud pigem mõistet „veebi sisu tootev ajakirjanik“, mitte „veebiajakirjanik“, sest mitu intervjuueeritavat rõhutas, et toimetustes ei saa rääkida puhtakujulistest veebiajakirjanikest, kes vaid veebi sisu toodavad ja kelle artikleid teistes kanalites kunagi ei avaldata.

Samamoodi oli esindatud rollikonvergens, kuna mitme toimetuse puhul tuvastasin, et veebi sisu tootev ajakirjanik peab täitma nii reporteri kui toimetaja rolli. Ka Max Magee leidis oma uurimuses,¹³ et veebiajakirjanike puhul on tähtis nii toimetamise kui ka reporteritöö oskus, mis viitab selgelt, et ajakirjanik peab olema suuteline mõlemas rollis hakkama saama. Minu tööst selgus, et peamine nende rollide ühendamise põhjus oli kiirus ja tõsiasi, et

⁹ J. Russial, A. Santana 2011.

¹⁰ S. Carpenter 2009.

¹¹ Alo Lõhmus. Lapsreporterist sirgub magister. — Postimees, 12.02.2000, <http://arhiiv2.postimees.ee:8080/leht/00/02/12e/lugu7.htm> (kasutatud aprill 2013).

¹² Dianne Lynch. Incubating Innovation at Journalism Schools. — *Nieman Reports*, 2007, Vol. 61, nr 3, lk 5–6.

¹³ C. Max Magee. The Roles of Journalists in Online Newsrooms. — *Online News Association* 2006, http://www.editteach.org/downloads/download_id=167&filename=Roles%of%Journalists%in%Online%Newsrooms.pdf (kasutatud aprill 2013).

toimetaja kui vahelüli muudab uudistele reageerimise aeglasemaks. Siit aga koorub välja rollikonvergenksi miinus. Kui reporter peab olema ühtaegu nii reporter kui ka toimetaja, siis on paratamatu, et ühe või teise tööloigu kvaliteet langeb. Kui arvestada, et mõlemat rolli tuleb vaheldumisi täita ka kiire töötempo tingimustes, siis on kvaliteedi langemise oht veelgi suurem.

3. Kuivõrd langevad kokku ülikoolis omandatavad ja tööandjate esindajate eelistatud pädevused?

Kvantitatiivsel tasandil saab öelda, et pädevused, mida pakub ülikool, ei lange täielikult kokku tööandjate eelistustega. See tähendab, et pädevust, mida tööturu esindajad kõige rohkem mainisid, ei õpetata ülikoolis kõige intensiivsemalt ja suuremas mahus. Kui näiteks ülikoolides saab tudeng kõige rohkem omandada „kriitilise analüüsivõimega“ seonduvaid pädevusi, siis tööturu esindajad mainisid intervjuude käigus kõige enam „kiiruse“ pädevust.

Ent samas oleks sellisele mittekattumisele tuginedes siiski vale väita, et ülikoolid üldse ei võimaldaks tudengitele neid pädevusi, mida tööturg ootab, kuna enamikku tööturu esindajate intervjuudes soovitud pädevusi saab siiski omandada õppekavas olevate ainete kontekstis. Küsimus on pigem eelistustes. Kui mingi pädevusega seonduvat ainet õpetatakse ülikoolis vähem kui mõnda teist, ei tähenda see, et tudeng ei võiks omandada mõlemat. Teisisõnu, pädevuse õpetamise maht ei ole alati võrdeline selle omandamise tasemega. Pigem saab öelda, et kui õppekavas on teatud pädevusega seonduvad ained esindatud suuremal määral, on lihtsalt suurem tõenäosus, et õppija selle pädevuse mingil tasemel ka omandab. Kui aga ülikooli eelistused (ained, mis võimaldavad teatud konkreetsete pädevuste omandamist kõige rohkem) ei kattu tööturu omadega (pädevustega, mida tööturule minevalt noorelt ajakirjanikult eeldatakse), siis ei tähenda see, et tudengil toimetusse tööle asudes ei oleks pädevusi, mida talt eeldatakse. Pigem saab öelda, et kui ülikooli ja tööturu prioriteedid kattuksid üks ühele, oleks suurem tõenäosus, et ka pädevused, mida eeldatakse ja mis tudengil on, ühtivad rohkemal määral.

See aga ei tähenda, et ülikool peakski üks ühele tähtsustama neid pädevusi, mida meediajuhid soovivad või tehnoloogia pidev areng nõuab. Ka Ruskal ja Santana¹⁴ kinnitavad, et tudengitele tuleks pigem õpetada adaptiivseid ajas muutumatuid pädevusi, mitte rõhuda tehnilisele treeningule. Liigne orienteeritus turule võib tähendada seda, et ülikool õpetab välja tudengeid, keda tööturg vajab teatud konkreetsetel hetkel, ega valmista neid ette pikemas perspektiivis, mil neil tõenäoliselt tuleb kohaneda nii tehnoloogilistest muutustest kui ka meediakonvergenstist tulenevate oludega. Ka Donica Mensingi sõnul¹⁵ on liigse turule orienteerituse juures oht selles, et tudengitele õpetatakse, milline on ajakirjandusmaastikul valitsev olukord ja kuidas selles konkreetsetes keskkonnas toime tulla, aga mitte seda, kuidas tudeng võiks muutuv keskkonnas ennast ja ajakirjandust edasi arendada.

Samas, kui võrrelda mõlema poole pädevusi üldisemal adaptiivse ja rutiinse dimensiooni tasandil, siis langesid tööturu esindajate ootused ja ainetes pakutav üsna täpselt kokku. Tööandjad hindavad veebi sisu tootvate ajakirjanike puhul ennekõike adaptiivseid pädevusi ning ka ülikoolid võimaldavad tudengitel just seda tüüpi pädevusi omandada. Rutiinseid mittetehnilisi pädevusi toodi eelistatuse kontekstis välja vähem ja ka ülikoolides on neid adaptiivsete pädevustega võrreldes võimalik vähem omandada. Kusjuures kõige vähem mainisid tööturu esindajad rutiinsete tehniliste pädevuste vajalikkust ja nende omandamise võimalust pakub ka ülikool kõige vähem.

Ainete õpiväljunditest ei olnud kodeerimiskava abil võimalik hoiakuid tuvastada, kuid tööandjate esindajate intervjuudest selgus, et inimese hoiakud mängivad veebiajakirjanduse töös siiski äärmiselt olulist rolli. Analüüsisin kõiki tööandjate esindajate väljatoodud hoiakuid kvalitatiivselt ning kaalusin nende hoiakute omandamise võimalikkust ülikoolides. Jõudsin järeldusele, et kümnest hoiakust, mida tööandjad välja tõid, on ülikoolis võimalik omandada või arendada viit: „töötahet“, „avatust muutustele“, „oma initsiatiivi“, „täpsust“ ja „koostööaldist hoiakut“. Hoiakud, mida tööandjate esindajad nimetasid, kuid mis on pigem inimesele loomupärased ning ülikoolides raskemini arendata-

¹⁴ J. Ruskal, A. Santana 2011.

¹⁵ D. Mensing 2010.

vad või omandatavad, olid „arenemissoov“, „uudishimu“, „ambitsioonikus“, „sihikindlus“ ning „pühendumus ja kohusetunne“. Seejuures on oluline märkida, et just neid viit hoiakut, mida on ülikoolis võimalik rohkem arendada, mainiti kümne hoiaku hulgas kõige rohkem.

Hoiakute sõltumatust tehnoloogilistest muutustest ja sellest tulenevalt ka nende kestvat väärtust toonitab Mike McKean,¹⁶ kes väidab, et loovus ja avatud hoiak võivad olla faktorid, mis aitavad tudengitel pidevalt muutuvus töökeskkonnas kohaneda ja asjakohaseks jääda. Seega on hoiakute kujundamine ja arendamine ülikoolides kahtlemata oluline ja võib ehk öelda, et isegi olulisem kui ajas kiiresti muutuvate tehnoloogiliste oskuste õpetamine. Uurimistöö andis üksnes põgusa vihje selle kohta, et ülikool võimaldab omandada ja arendada õppija hoiakuid, mida ajakirjanduse tööturg hindab ja väärtustab. Põhjalikum ja detailsem hoiakute uurimine ja tuvastamine ülikoolide õppekavadest on kahtlemata oluline ja huvitav probleem, mida järgmised teemakohased uuringud võiksid kajastada.

Kuigi õpiväljunditest võis kõige rohkem tuvastada teadmisi, siis tööandjad eelistasid võrreldes ülikoolis õpetatavaga esmase pädevusena teadmisi palju vähem. Ilmselt on põhjus selles, et teadmised on pädevus, mis on tihti mingite teiste oskuste või hoiakute alus. Näiteks on igati ootuspärane, et tööturu esindaja ei hakka eelistatud pädevuste kontekstis mainima „ajakirjanduse ja kommunikatsiooni teooriate tundmist“ ja hoopiski mitte „ajakirjanduse ajaloo tundmist“, sest neis ei pruugita näha ajakirjandustööks otsest praktilist kasu. Ent vale oleks väita, et need kaks nimetatud teadmist ei anna ajakirjanikule ühtegi pädevust, mis tuleks talle mõnes töösituatsioonis kasuks. Nii mõnedki teadmised, mis võivad esmapilgul tunduda kasutuna, võivad tegelikult olla veebiajakirjanduses hinnatud oskuste ja hoiakute aluseks. Mis võiksid olla nimetatud teadmiste nn järgmise astme tulemid, on aga juba võimalik edasise uurimise teema.

Ühest küljest on tõenäoliselt just sellised pädevuste kaudsed tulemid põhjuseks, miks Hõbemägi ja Rõtov¹⁷ 13 aastat tagasi ning ka mõned selles uurimistöös intervjueritud meediajuhid veel

käesoleval aastal väitsid, et ajakirjandusharidus on ajakirjandustöös väiksema väärtusega kui mõni muu haridus. Nagu on kirjutanud ka Epp Lauk,¹⁸ puudub ilmselt meediajuhtidel endil õige arusaam sellest, mida õieti ülikoolis õpetatakse, ning sellest tulenevalt ei ole päris selge, mis on ajakirjandushariduse väärtus. Lisaks tundub, et mitu meediajuhti näeb uutes töötajates eeskätt võimalust laiendada toimetuse teemadespektrit, sest neil on ehk teadmisi ja allikaid, mida seni toimetuses polnud. Pelgalt ajakirjandusharidusega inimene on oma karjääri alguses sellest aspektist võetuna võib-olla kehveemas seisus ja see seab ta tööturul näiliselt nõrgemale kohale. Ent teemadespekter on ju kõigest üks ajakirjanikuks olemise osa ning leian, et selle liigne tähtsustamine kujutab ohtu ajakirjandusmeislikkuse kui universaalse kompetentsuse olemusele.

Nüanss, mida tööandjad lisaks pädevustele oma töötajate juures väärtustasid, oli töökogemus ning selle toel kogutud isiklik allikatebaas. Ülikoolis antavad praktilised ülesanded on paljudele tudengitele esmane töökogemus ning võivad kaasa aidata ka isikliku allikatebaasi rajamisele. Nagu selgus õppekavade analüüsist, oli keskmiselt igas õppekavas vähemalt üks kohustuslik praktika.

Jeffrey Scheuer¹⁹ on toonitanud, et ajakirjanduslik praktika on ennekõike vajalik tööandjate ja ülikooli sideme tugevdamiseks. Kui see makrotasandi üldistus indiviidi tasandile tuua, siis kindlasti on praktika ka õppija jaoks oluline ülikooliõpingute ja töö siduja. Seega võib öelda, et praktika on ajakirjandushariduse oluline komponent, mille puhul ei saa küll üheselt tuvastada universaalseid omandatavaid pädevusi, sest iga praktika on individuaalse loomuga, kuid lisaks kõigile omandatavatele oskustele, teadmistele ja hoiakutele saab üldistatult öelda, et praktika on põhimõtteliselt ainus tegelikku töökogemust pakkuv komponent õppekavas.

Lõpetuseks

Uurimistöö selgitas välja, et kiirus on veebi sisu tootvate inimeste puhul üks eelistatuid päde-

¹⁶ Mike McKean. *Passing Along the Value of Humility*. — *Nieman Reports*, 2007, Vol. 61, nr 3, lk 27–28.

¹⁷ A. Lõhmus 2000.

¹⁸ Epp Lauk. Üksilm ja hapud viinamarjad: Mis on nüüdisajal ajakirjandusliku professionaalsuse mõõdupuu? — *Postimees*, 26.02.2000, <http://www.postimees.ee/leht/00/02/26e/lugu7.htm> (kasutatud aprill 2013).

¹⁹ Jeffrey Scheuer. *Journalism and Academia: How They Can Work Together*. — *Nieman Reports*, 2007, Vol. 61, nr 3, lk 23–24.

vusi. Ent siiski ei ole see ainus ajakirjanikutöös vajaminev pädevus ja osa tööandjaid on mõistnud, et tänapäeval ei tähenda veebiajakirjandus enam pelgalt mehhaanilist tõlkimist ja vahendamist, vaid ka uue sisu loomist, ning seetõttu ollakse tulevase ajakirjaniku pädevuste osas sama nõudlik kui ükskõik milline teine meedium. Ehk isegi nõudlikum, sest uus meedia muutub pidevalt ja nõuab ka vald-

konnas tegutsevatelt inimestelt pidevat muutumist, arenemist ja olukorraga kohanemist. Õnneks, nagu selgus käesolevast tööst, annab ülikool inimesele laiapõhjalise ajakirjandushariduse, mis kätkeb adaptiivse iseloomuga pädevusi, mis on just nimelt ideaalsed kiiresti muutuvas ja arenevas keskkonnas töötamisel — et mitte üksnes seal toime tulla, vaid selle töö olemust ka ise defineerida.

Vastutuult purjetades — LõunaLehe eduloo põhjuste otsinguil

Urmas Paidre

Hoolimata online-meedia lauspealetungist ja vastupidi lõviosale Eesti paberväljaannetest on Võrus sisuliselt alles 2003. aastast väljaantava LõunaLehe trükiarv pidevalt kasvanud. Selja taha on jäetud üks leht teise järel ja üle riigi ollakse kohalike lehtede kategoorias suuruselt igati auväärsele kuueandal positsioonil, kusjuures kolm eelmist on haardeulatuses. Milles seisneb sellise suure ja trendivastase edu retsept? Kas midagi on tehtud teistmoodi kui teistes lehtedes? Või on hoopis teemist algaja õnnega?

Majandussurutisest ehk masust, mis algas 2008. aastal, ei pääsenud ka Eesti ajakirjandus. Nurka suruti suurem osa Eesti ajakirjandusväljaannetest: reklaamikäibed vähenesid, tiraažid langesid müri-naga, paljud ajakirjanikud kaotasid töö, lisaks kõigele rippus kaela kohal *online*-kirve vahe tera.

Juba varem tubliit ja julgelt seilanud värske lehelaevuke LõunaLeht (asutatud 2002. a lõpus Võrus) sai tuule purjedesse just masutormidest ja nii võisid lugejad allakirjutatu lehe 10. aastapäevale pühendat artiklist 13. detsembril 2012 leida muu

hulgas ka järgmised read:

Täna sel päeval tuleb tunnistada fakti, et LõunaLeht on oma trükiarvult kahest siinse regiooni maakonnalehest juba kaks korda suurem ja ühest poole suurem! Seega edumaa kasvab üha ja seda tänu eelkõige lugejate usalduse pälvimisele.

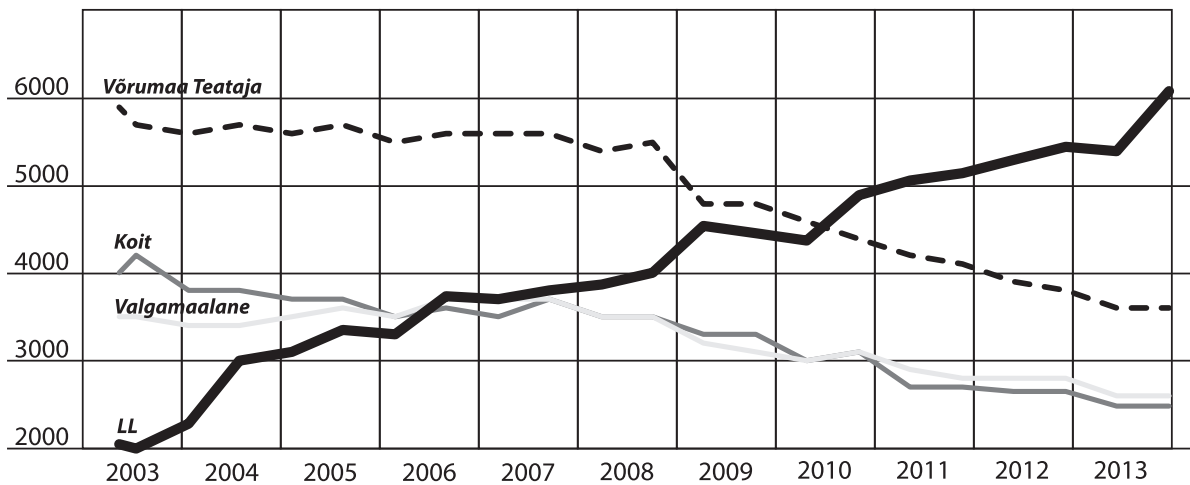
Samas pole LõunaLeht olnud edukas mitte üksnes Lõuna-Eesti kontekstis, vaid ka vabariiklikul tasemel. Ei ole ju saladus, et paberlehtede tiraažid langevad peaaegu kõikidel väljaannetel, neist kõige tublimad on suutnud oma trükiarvu enam-vähem samas suurusjärgus hoida.

Ainulaadsena vabariigis on LõunaLeht viimase nelja aasta jooksul, ehk masuaegadest saadik kasvatanud tänu tellijate-lugejate juurdekasvule oma trükiarvu tervelt 36%! Samal ajal on siinse regiooni teised lehed kaotanud oma trükiarvust kes neljandiku, kes koguni kolmandiku.

„Siinse regiooni teiste lehtede“ all pidasin silmas

Tabel 1. Suuremate üleriigiliste ajalehtede tiraažid jaanuarist 2008 jaanuarini 2012 (tuh)

	Jaanuar 2008	Jaanuar 2012	Muutus	
			Tuh	%
Postimees	68,0	58,2	- 9,8	- 14
Õhtuleht	61,5	51,2	- 10,3	- 17
Eesti Päevaleht	35,5	25,9	- 9,6	- 27
Äripäev	23,9	11,7	- 12,2	- 51
Eesti Ekspress	43,8	30,7	- 13,1	- 30
Maaleht	49,7	52,9	3,2	6

Joonis 1. Lõuna-Eesti ajalehtede trükiarvud.

Kagu-Eesti maakonnalehti: Ühinenud Ajalehtede grupp kuuluvat Valgamaalast, kohalikele omanikele kuuluvaid maakonnalehti Põlva Koitu ja Võrumaa Teatajat.

Kui kellelegi tundub artiklis kasutatud fraas „ainulaadsena vabariigis“ liialt pretensioonikas, siis olgu siinkohal toodud võrdluseks tuntuimate üleriigiliste lehtede samas ajavahemikus toimunud trükiarvu muutused (tabel 1).

Nagu näeme, kasvatas aastatel 2008–2012 üleriigilistest ajalehtedest oma trükiarvu ainult Maa-leht. Lõunalehe tiraaži kasv oli sellega võrreldes palju suurem — (36%): jaanuaris 2008 oli trükiarv 3780, neli aastat hiljem 5150. Vahemärkuseks on olgu öeldud, et suuremate lehtede trükiarvude langus on kestnud tänase päevani, kõige kiiremini on viimase aasta jooksul vähenenud just Postimehe trükiarv.

Unistuste kiire täitumine

Kõik LõunaLehe tegijate kunagised lehe trükiarvu puudutavad kauged eesmärgid täitusid üllatavalt ruttu ja ladusalt. Esimene eesmärk — jõuda järele kahele Kagu-Eesti maakonnalehele, Valgamaalasele ja Koidule — täitus juba neljandal tegutsemisaastal, kuna viimased tulid lahkel kombel ka „selg ees“ vastu.

Algusaastate ülihulljulge mõte saada suurimaks Kagu-Eesti leheks täitus seitsmenda tegutsemisaasta suvel, kui tellimiskiri Kroonpressi läks 200 eksemplari võrra suuremana kui senisel turuliid-

ril Võrumaa Teatajal.

Praeguseks on LõunaLeht juba teises kaalukategoorias kui toonane liider — trükiarvud 3600 versus 6100 räägivad iseenda eest. Koidu ja Valgamaalasega on vahe kärisenud sinnamaani, kus ei saa enam rääkida protsentidest, vaid kasutusele tuleb võtta sõna „kordades“.

Eesti Ajalehtede Liidu koduleheküljel maakonnalehtede trükiarve silmitsedes võib tõdeda, et kohaliku ajakirjanduse auväärt ajaloo kontekstis poisikeealine LõunaLeht on nullist alustanuna selja taha jätnud juba 14 kohalikku ajalehte ning selgelt eespool on veel vaid kaks suurt — Pärnu Postimees ja Sakala —, nappide sadadega Virumaa Teataja, Meie Maa ja Põhjarannik.

Fenomeni otsinguil

Milles siis seisneb LõunaLehe fenomen? Kuidas suudab üks ilma selge geograafilise identiteedita (levib kolmes ja pooles maakonnas) kohalik väljaanne olla nõnda edukas ja kasvada ajal, mil peaaegu kõik väljaanded on teinud läbi tiraažilanguse ning maailma ja Eesti ajakirjanduseksperdid vannuvad paberajakirjanduse kadu?

Selle fenomeni ammendavaid selgitusi pole ühe kirjatükiga ilmselt võimalik anda ja kõigile küsimustele polegi tõenäoliselt adekvaatseid vastuseid. Kuid võrreldes üldsuundadega on mõni selge eripära ja teistmoodi arusaam ning lähenemised ajalehe arendamisele siiski täheldatavad.

Ausalt ajaloost: amatöörlikkusest sündinud leht

Nende jaoks, kes LõunaLehest midagi suuremat ei tea, lühidalt tema sünnist ja varastest noorusaastatest, mis juba iseenesest on vägagi ebatüüpilised.

Kaks Tallinnast Võrru naasnud mikrokaliibrilist ettevõtjat otsisid vanas kodulinnas tegevust. **Innar Mäesalu** (praegu elukutseline poliitik ja Lääne maavanem) ning **Sven Härsing** (praegu LõunaLehe reklaamijuht ja omanik) avastasid, et kohalik maakonnaleht on servani reklaami täis ja hinnad vaat et Postimehe tasemel. Koos leiti, et kui veerand reklaamist suudetakse üle meelitada, siis võib juba leheäri alustada.

Kuigi kummalgi mehel polnud grammigi eest teadmisi meediaärist, üüriti linna uhkeimas büroo- hoones ruum ning soetati arvuti. Esimene õnnestumine oli tasemel ja kogemustega küljendaja leidmine. Et saavutada kohe suuremat reklaamihuvi, otsustati õnne proovida tasuta lehega.

Uudisteagentuur ETA kirjutas toona nii.

Kagu-Eestis hakkas ilmuma uus ajaleht

OÜ Hansekon tegevjuht Innar Mäesalu ütles Uma Lehele, et kuna paljud inimesed polnud rahul kohalike lehtedega, siis otsustasid nad luua alternatiivse väljaande. "Mujal Eestis toimivad sellised tasuta lehed väga hästi," lisas Mäesalu.

Tasuta jaotatav ajaleht ilmub kord nädalas neljapäeviti kaheksaküljelisena ning on saadaval praegu Põlva ja Võru maakondade suuremates kauplustes. Mäesalu sõnade kohaselt laienevad nad järgmisel kuul ka Valgamaale. Samuti on võimalik lehte koju tellida. (ETA 07.01.2003)

Paraku oli lehetegijate õnn üürrike, ning kui neli kuud oli tasuta lehte välja antud, oli omanikel raha otsas ja reklaamitunneli lõpus valgust ei paistnud. Mõeldud — tehtud: leht tuleb teha tasuliseks ja aidata rahval lehe kulusid katta! Kahjuks osutus reaalsus karmimaks kui oodatud. 2003. aasta 13. märtsil ilmunud esimest tasulist numbrit suudeti kolmes maakonnas maha müüa täpselt 672 eksemplari.

Algajad leheettevõtjad otsustasid õnne proovida ka raskekahurväe juures. Kõigest neli kuud ilmunud lehe müümise sooviga jõuti nii Ekspress Grupi kui

ka Eesti Meediani. Iseenesest mõistetavalt oli Eesti meediakontsernide huvi olematu.

Kuna finantsvahendid hakkasid LõunaLehe tegijatel otsa saama, siis kaasati uus rahakas kaasomanik Tallinnast. Sama aasta 1. septembril ehk üheksa kuud pärast ilmumahakkamist sõlmiti tööleping esimese ajakirjanikuga. (Jah, seni oli lehte pandud kokku eimillestki ja iseenese tarkusest.) Töölepingu finantseerimiseks tõsteti lehe hinda ühe krooni võrra, mis omakorda vähendas jälle läbimüüki.

Järgmise ehk 2004. a varakevadeks oli kaasatud finantsinvestorile selge, et tegemist on kõige muu kui tulusa äri- ja mees avaldas soovi leheärist lahkuda. Lehe saatus kippus minema kurva lõpu rada pidi, mille olid sisse tallanud varasemad katsetused Võrumaal ja selle ümbruses: ajaleht Kagukaar, ASi Võru Täht välja antud ajaleht Elu, kirjastaja **Vaiko Tigase** kirjastatud Linnaleht, mida ilmus kaks numbrit. Edaspidi täienes nimekiri ka Eesti Meedia kontserni Võrus katsetatud tasuta lehega 1Leht (ilmus neli kuud) ja ühe Võru poliitiku väljaantud tasuta ajalehega Uudistaja, mis ilmus samuti mõned kuud.

Pakkumine, millest oli võimatu keelduda

Samal ajal lõppes minu kui toonase Võru linnavalitsuse suhtekorraldaja tööttevõtuleping — oli selge siht ja soov ükskord oma õpingutega Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis (endises ajakirjanduse osakonnas) lõpule jõuda. Lehe toonased vedajad said sellest teada ja tegid pakkumise: tulgu ma väikeosanikuna kampa, aida-ku erialainimesena lehetegu nõustada. Millist ajakirjandusharidust nuusutanud ajakirjanikku/suhtekorraldajat ei ahvatle võimalus meediaärisse siseneda ja seda provintsiajakirjandusele iseloomuliku mõistliku tasu eest? Ja kuigi minu toonane meedia- kogemus piirdus ajakirjandusosakonna suvepraktikatega, Saksamaa korrespondendi staatusega Raadio Vaba Euroopas, kaastöödega maakonnalehele, Postimehele, Liivimaa Kullerile, ajakirjale Luup ja väliseesti ajalehe Eesti Rada aastatepikkuse väljaandmisega jne, oli seda LõunaLehe tegijate silmis piisavalt. Nagu teada, on pimedate riigis ka ühesilmne kuningas.

Paraku uhkest omanikustaatuses ja nõuandja rollist ei tulnud midagi välja, sest selgus, et ka liisandunud värskete omanike raha kadus kui leilivesi kuumalt keriselt, reklaamimüük oli lapsekingades, töö tellijatega korraldamata, sihipärast lehematerjalide ettevalmistamist ei toimunud.

Kui olin lehe siseeluga tutvunud, jäid vaid kaks varianti: võtta seda kui elu õppetundi ja unustada LõunaLehte investeeritud isiklik raha või pöörata ajalehe elus teine lehekülj, võtta peatoimetajana ohjad, minna edasi nende omanikega, kes olid lehe arengust huvitatud. Õnneks olid just toimunud kohalikud valimised ja lehe senine eestvedaja siirdus parteipoliitilisele tööle — abilinnapeaks.

Korrastusid ka omandisuhted ja alates 2004. aasta maikuust, mil lehel oli 250 tellijat, algas LõunaLehes tänaseni kestev sihikindel töö, mis on päädinud varem kirjeldatud eduga trükiarvu kasvatamisel ning ülikõrge kuuenda kohaga möödunud aastal Äripäevas ilmunud Eesti kirjastuste edetabelis.

Kahe jalaga maas

Kuna uus leheomanike ring on väike ja kõik on ka lehe juures tegevad, siis on otsustamine lihtne ja ülikiire. Paindlikkus ja oma klientide-lugejate ootuste tabamine on tänapäeva lehetegemisel olulisemaid tegureid. Samuti tuleb kasuks kahe jalaga maas olemine ja terve talupojamõistus.

Üks olulisemaid erinevusi võrreldes teiste lehtedega on lugejaskonna laiendamine „rahva sekka mineku“ abil. Vähemalt kaheksa aastat järjest on LõunaLehe tiim eesotsas põhitegijatega käinud piirkonna suurimatel rahvakogunemistel: Tartus Maa-messil, Vastseliina Maarahva laadal, Antslas Hauka laadal ning Põlva Intsikurmu laadal. Pakume soodsalt proovitellimusi ning suhtleme otse praeguste ja tulevaste lugejatega. Kuigi need päevad on toimetuserahvale väsitavad, tasub saadud tagasiside end kuhjaga ära. Lisaks teevad iga ürituse järel rõõmu need paarsada peret, kelle postkasti hakkab LõunaLeht järgmisest kuust jõudma.

Kuna leht on võrreldes teiste kohalike lehtedega oluliselt soodsam, vähemalt kaks korda mahukam (16–20 lehekülge) ja täisvärviline, siis on statistika näidanud, et isegi kuni 80% proovitellijatest liituvad meie üha kasvava lugejatehulgaga.

Ajakirjandust hävitav *online*

Teine suurim erinevus võrreldes enamiku lehtedega on möödunud kümnendi keskel puhkenud ja alles nüüd mõningaid raugemise märke näitava *online*-epideemiaga mittenakatumine.

Üksteise võidu suruti lugejaid vaat et poolvägisi paberlehtedest loobuma ja seda kõigi kolme juhtiva meediakontserni poolt. Uueks kummardatavaks kultusobjektiks sai võõrapärase nimega *online*-ajakirjandus. Paberajakirjandus on ajalugu — ajakirjanduse tulevik elab raalide üha vähenevatel pindadel! Sellise klassikalist ajakirjandust vabatahtlikult hävitava väärhoiaku eest väärinuks karuohaka auhinda paljud otsustajad eesotsas suure trio Kadastiku, Luige ja Rõtoviga!

Mis huvi peaks olema Postimehe lugejal jääda kalli raha eest paberlehe tellijaks, kui alates südaööst on järgmise päeva kõik artiklid internetis täies mahus loetavad? Mille pärast peab Päevalehe tellija maksma paberlehe eest, kui tasuta täismõõtmets PDF-leheküljed ripuvad tasuta lehe veebiväljaandes ja uute monitoridega näeb neid mugavalt n-ö üks ühele suurusega? Kuidas sa maksad kioskis 35 krooni Äripäeva eest, kui artikleid saab tasuta veebiväljaandes lugeda?

Kuna ma ise olen vähemalt kümnekond aastat *online*-meediat tarbides kasutanud lihtsasti installeeritavaid internetilehitseja lisavidinaid (*flash-block*, *Ad-block Plus* jne), mis võimaldavad mõne näpuliigutusega hoida kogu tarbitava *online*-meedia kenasti reklaamivaba, oli algusest peale aimata, et selline ei saa olla ajakirjanduse jätkusuutlik areng. Tarbijate oskamatus ja rumaluse peale ei ole võimalik tulevikumeedia mudelit üles ehitada. Täna oskab reklaame oma elektroonilistest ajalehtedest eemaldada sada, homme tuhat, mõne aja pärast 10 000, kunagi kõik.

Kuigi *online*-olümpose sära pole tänaseks enam nii silmipimestav kui mõned aastad tagasi, jääb mulle tagantjärelegi arusaamatuks Eesti suurte meediaettevõtete ja enamiku maakonnalehtede vajadus ajakirjanike raske tööga sündinud looming tasuta kasutamiseks veebi riputada. Kiired ja operatiivsed päevauudised veebiväljaandes – igati aktsepteeritav. Muidu raha eest tellitavate ajalehtede tavaartiklite tasuta eksponeerimine – ei saa aru.

Julgen väita, et kui poleks kasutatud sellist enese-

tapjalikku lehepoliitikat, ei oleks tõenäoliselt juhtiva päevalehe Postimehe tiraaž kukkunud väheste aastatega 68 000-lt (2008) tänase 50 000 peale ehk kaotanud neljandikku.

Kui kümme aastat tagasi oli lehelugejates veel teadmine, et ajalehe eest tuleb maksta, siis uus pealesurutud teadmine ütles: ajakirjandus on veebis ja see on tasuta. „Nad saavad ju vastutasuks minu klikid,“ pidasid lugejad uut suunda iseenesest mõistetavaks. Väidan, et mõistliku suhtumise ja pärisajakirjanduse enama väärtustamise toel oleks säilinud inimeste lugemisharjumus, trükiarvud poleks sellises mahus vähenenud ning ajakirjanike töökohati oleks kindlasti rohkem kui täna.

Valgustuslik hetk

Nagu enne mainitud, käib LõunaLehe meeskond ka laatadel tellimusi pakkumas ja lugejatega suhtlemas. Viis või kuus aastat tagasi, ühel järjekordsel laadal lähenes meie minipaviljonile lihtne pearätiga maapäritolu vanatädi, kõndis vaevaliselt kepi najal ja oli kõver nagu kreeka e, silma järgi vanust üle 80. Tegin oma standardpakkumise: „Austet proua, pakusime teile tutvumiseks parima ja soodsaima kohaliku ajalehe — LõunaLehe soodustellimust! Äkki saame kaubale?“ Vana naine ajas oma kõverast seljast hoolimata pea nii üles, kui loodus lubas, lükkas räti silmilt, vaatas mulle pikalt ja arusaamatult otsa ja kostis siis: „Latsökönö, a mille ma taad lehte tellmä piäss, ma kae kõkkö lehti tasulda internetist.“

Sel hetkel sain aru, et kui juba üle 80-aastastele inimestele on tasuta meediatarbimine netist muutunud iseenesestmõistetavaks põhiõiguseks, on traditsiooniline ajakirjandus omadega ummikusse jõudmas. Sellest valgustuslikust hetkest saime jõudu seilata jätkuvalt vastutuult ja nõnda karmistus veelgi LõunaLehes aastaid kehtinud põhimõtteline otsus — oma paberlehe lugusid me portaalis tasuta lugeda ei anna, sest lugejatel peab olema privileeg oma raha eest saada midagi rohkemat kui teised tasuta!

Nagu näitab ajalugu, oleme olnud õigel teel. Lehte peab saama vastuvõetava ja mõistliku hinnaga nii osta kui ka tellida, kuid tasuta me artikleid samal ajal lugemiseks ei jaga.

Tegelikult ju polegi võimalik tasuta head ajakirjandust teha — see maksab. Moel või teisel peab raha väljaandjatele laekuma. Hea meel on märgata, et

nüüd, aastaid hiljem, on see lihtne töö jõudnud ka meie ajakirjanduslike suurkorporatsioonide teadvusesse. Vähemalt Hans H. Luige osalusel tegutsenud meediagrupeerings on selgelt võetud suund — maksa ja loe. Ka Äripäev on vabalugemist kõvasti piiranud, vähem piiranguid seavad jätkuvalt Postimees ja Õhtuleht. Ka mitu maakonnalehte, mille käekäiku jälgin, on viimastel aastatel tasuta artiklite jagamist oluliselt koomale tõmmanud.

Sellisel moel on suhe klaar ka reklaamiandjatega, sest ostetud või tellitud leht sirvitakse nii või teisiti läbi ja huvitava loo allosas olevast reklaamist on raske mööda vaadata. See omakorda tagab reklaamiklientidele parema tagasiside ja koostöö jätkusuutlikkuse. *Online*-meedia vilkuvad bännerid (ja ka reklaamide asukohad) on mõne hiireklikiga eemaldatavad, või nagu viimasel ajal võib täheldada, on tänapäeva inimestel kujunenud välja oskus veebireklaamidest mööda vaadata.

Kohalik leht — nõukogudeaegsetest rajoonidest väljaspool

Otsides veel tegureid LõunaLehe fenomeni selgitamiseks, tuleb korraks peatuda geograafilistest raamidest väljamurdmisel. Eestis on selgelt välja kujunenud kaks lehetüüpi: üleriiklikud ja kohalikud ehk maakondlikud väljaanded. Maakonnad, nagu me teame, on ajaloolist eripära eirates tuletatud nõukogudeaegsetest rajoonidest.

Meie lehemudel on Eestis ainulaadne: regionaalne, mitme maakonna piire ületav tasuline kohalik nädalaleht. Teadaolevalt teist sellist Eesti Vabariigi ei ole. Muide, esimene katse niisugust regionaalset ajalehte välja anda tehti siinmail ammu: aastail 1989–1991 ilmus Lõuna-Eesti nädalaleht Lõunakaar.

Tänapäevane inimeste üliliikuv elulaad ja piirkondade areng ei käi ammu enam maakondlikke, et mitte öelda rajoonilikke piire mööda. Võrumaa pealinnast kõigest 8 kilomeetrit eemal algab tänapäeval juba Põlvamaa ja ennevanasti oldi üks ajalooline Võrumaa. Otepää jaoks pole maakonnalinn Valga mingi tõmbekeskus, nagu mitme Põlvamaa valla jaoks pole seda Põlva. Lõppkokkuvõttes peavad paljud Kagu-Eesti elanikud „oma linnaks“ hoopis Tartut.

Seega vajavad tänapäeva Kagu- ja Lõuna-Ees-

ti elanikud ümbruskonna elule avaramat pilku kui vaid endise rajooni piires, ja samas kipub vabariiklik press siinse piirkonna asjadest kirjutama enamasti siis, kui on juhtunud midagi erakordset või skandaalset.

Lugejasõbralik hinnapoliitika

Lisaks sellele, et LõunaLehe tegijad on püüdnud lugedesse rohkem elu ja särtsu sisse panna, kui ühelt kohalikult lehelt seda tavapäraselt oodatakse, on ajaleht ajanud ka ülimalt sõbralikku hinnapoliitikat. Kuigi LõunaLeht on praegu vähemalt topelt mahukam kui teised kohalikud lehed ja sealjuures veel täisvärviline, on ta kaanehinnalt ja tellides siiski odavam! Eks seegi ole üks edu võtmeid. Kui jätkki LõunaLehe tellimata, siis kokku hoitud rahaga — enamasti 2 eurot kuus — ei saa endale just midagi erilist lubada. Käigu siis parem juba ajaleht!

Väike vahelepõige veel ühe valgustusliku momendi juurde. Neli-viis aastat tagasi Hiinas viibides õnnestus külastada ka ühte internetifirmat. Püüdsin uurida, kuidas suhtuvad sealsed ajalehed sellesse, et üha rohkem ajakirjandust kolib internetti ja millised mõjud on sellel protsessil olnud.

Küsitletav ei saanudki mu küsimuse sisust aru. Lehte osta on ju niivõrd odav ja igaühele taskukohane, et keegi ei hakka selle pärast küll arvuti taga oma silmi rikkuma! Võib vaid esitada hüpoteetilise küsimuse, et kui Postimees maksaks kioskis näiteks vaid 0,1 eurot, siis milline võiks olla lehe tiraaž ja kui paljud viitsiksid teda veel veebiversioonis lugeda?

Kohaliku ajakirjanduse tulevikumudel

Minu hinnangul kasutab LõunaLeht osaliselt juba praegu kohaliku ajakirjanduse tulevikumudelit: üks kord (maksimum kaks korda) nädalas ilmuv mahukam leht, mis kirjutab teemasid rohkem lahti ja teeb uurivat ajakirjandust. Ka kohalikud persooni- ja meelelahutuslood on oodatud. Samas on kord nä-

dalas piisav, et edastada enamik piirkonna reklaame ja kuulutusi.

Kohalike uudiste operatiivseks edastamiseks pole enam tänapäevased ka kolm korda nädalas ilmuvad maakonnalehed. Elu on läinud niivõrd kiireks, et selleks saab olla vaid kohalik portaal või raadio. Vähemalt regiooni üks suuremaid *online*-portaaale on LõunaLehel olemas, ettevaatavalt soetasime osaluse ka majandusraskustesse ja pankrotiohtu sattunud raadiojaamas Marta. Viimasest on kavas välja arendada oma raadio kagueestlaste jaoks.

Lisaks on hea meel tõdeda, et ka LõunaLehe Tartu tütarväljaanne – Tartu Ekspress – on nüüd juba mitu aastat suutnud püsida kasumis ja rõõmustab tartlasi isegi kuni 40 000-lise tiraažiga. LõunaLehega ühiselt müüdiv reklaamipakett on Lõuna-Eestis konkurentsituult suurim trükireklaamivõimalus. Paberlehtedest, *online*-portaalist ja raadiojaamast loodame regionaalse ajakirjanduse arendamisel tõusvat ka sünergijat, mis peaks lubama julgemalt tulevikku vaadata.

Kaadrid otsustavad kõik

Kaadrid otsustavad kõik, parodeeritakse aeg-ajalt nõukogude aega. Lisaks tublile ja häid töötulemusi näidanud reklaamijuhile, kellest oli juba eespool juttu, väärrib kindlasti esile tõstmist ka ajakirjandusinstituudi diplomiga kauaaegne tegevtoimetaja **Vidrik Vösoberg**, kelle tasakaalukus, erialased oskused, terav sulg ja professionaalne objektiivsus on lugejate seas hinnatud.

Veel ei saa käesolevate kirjaridade avaldamise kohast tulenevalt mainimata jätta, et praegustest LõunaLehe sisulistest töötajatest ja kaasautoritest on ligikaudu 90% (olnud) ühel või teisel moel seotud õpingutega Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis. Äkki kogu ülaltoodud edutegurite otsimine ja selgitamine oli üks tühi töö ja vaimunärimine ning tegelik edu valem peitubki hoopis viimases peatükis ja instituudi poolt rohkemal või vähemal määral koolitatud inimfaktoris?

Televisiooni spordireportaažidele iseloomulikud jooned Eesti, USA ja Briti ajakirjanduspraktikas

Peeter Liik

Televisiooni spordireportaaži on Eestis väga vähe uuritud, akadeemilisel tasandil on sellega enne mind tegelenud üksnes Toomas Uba¹. See on kahtlemata žanri alahindamine, sest paljude arvates on tegemist spordiajakirjanduse tippžanriga.

2013. aasta suvel kaitstud magistritöö eesmärgiks oli uurida televisiooni spordireportaaži ja tuua välja sellele iseloomulikud jooned, mis ilmestaksid žanri tehnilisi ja metodoloogilisi toimimismehhanisme. Eesmärk oli luua ka teoreetiline lähtekoht ajakirjanikule, kes soovib alustada televisioonis tööd spordivõistluste kommenteerimisega, või juba praktiseerivale spordikommentaatorile, kes soovib oma oskusi arendada.

Intervjuerisin viit Eesti spordireporterit, kes tegelevad (või on tegelnud) televisioonis spordivõistluste kommenteerimisega: Lembitu Kuuse, Tarmo Tiisler, Ott Järvela, Kalev Kruus ja Raul Rebane. Lisaks uurisin kümnet (seitse jalgpalli ja kolm kergejõustiku) spordireportaaži salvestust Eesti, Briti ja USA telekanalitel.

Eesti spordireporterite hinnangul on hea spordi-

reportaaži alusteks ennekõike loomulik talent, eetris rääkimise oskus, spordi põhjalik tundmine ja mitme tegijaga reportaaži puhul laitmatu klapp partneriga.

Alljärgnevalt toon välja kümme järeldust, mis oleksid ühest küljest tööd kokkuvõtavad teesid ja teisalt võiks neid käsitleda ka kui kõige olulisemaid punkte, mis iseloomustavad head reportaaži või selle tegemise protsessi.

1. Spordireportaaži tegemine ei toetu kunagi ainult andekusele ja suurem osa sellest tööst on õpitav.

Kui vaadelda esimest komponenti ehk loomulikku talenti, siis tõi mitu spordireporterit välja, et spordireportaaži žanri ei ole võimalik mehaanilisel kujul õppida. Kuigi mõni möönis, et teatavad tehnilised nüansid (nagu hääle kasutamine) on õpitavad ja žanritäiuse poole püüdlemisel tulekski neid õppida, siis reportaaži tegemise tuumne osa nõuab andelisi eeldusi ning ennekõike on oluline televaatajale pakutav emotsioon.

Arvan, et selle aspekti puhul on pigem tegemist n-ö ametisaladuste kaitsmisega. Selgus, et enamik televisiooni spordireportaažide tegijaid on iseõppijad ning ilmselt sellest tulenevalt on neile jäänud

Artikkel põhineb 2013. aasta juunis Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud magistritööl (juh Aune Unt). Vt <http://hdl.handle.net/10062/31122>.

¹ Toomas Uba. Spordireportaaž raadios ja televisioonis. — Fakt, Sõna, Pilt IV. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1968, lk 118–177.

ka mulje, et žanris tegutsemine rajaneb niivõrd palju individuaalsusel. Minule teadaolevalt ei ole Eestis kunagi toimunud televisiooni spordireportaaži laiemapõhjalist koolitust ning teoreetilise kirjanduse puudumist kinnitasid ka intervjuueeritavad. Kui välja arvata eeskujudelt õppimine, mida ka intervjuueeritud reporterid välja tõid, siis ongi iseõppimine tegelikult ainus selle žanri omandamise alus.

Ent see tähendab jalgratta üha uuesti leiutamist ja võib paratamatult tingida teatava ebakorrapärasuse kvaliteedis. Ma arvan, et ka igal improviseeritud esitusel, mis toetub talendile, on struktuur ja tehniline baas. Kas kommentaatorid seda ise tunnistavad või mitte, ei olegi tegelikult oluline. Nii minu bakalaureuse-² kui ka magistritöö jaoks uuritud Eesti, Briti, USA ja teiste riikide televisiooni spordireportaažide analüüsid tõestasid, et igal reportaažil on teatav struktuur ja selles peegelduvad žanritehnilised nüansid, mis korduvad reportaaži tegijast ja enamasti ka spordialast olenemata. Seega eksisteerib televisiooni spordireportaažide juures ühisosa, mis ei ole individuaalne ja mida ei pea tingimata kategoriseerima talendikuse alla. Vastupidi, leian, et andekusel või talendil on televisiooni spordireportaaži tegemises kõigest marginaalne osa ning suurem osa sellest, mis reportaažist nii atraktiivse akti teeb, on metoodiline ja tehniline ning sellest tulevalt ka õpitav.

2. Televisiooni spordireporterile sobivate häälte spekter on lai.

Üks nn loomuliku talendi alla liigitatavaid tegureid võiks olla reporteri hää. Kuigi intervjuudest ei selgunud kindlat ideaalse reporteri häälevalemit ja pigem toonitati, et hää ei ole põhimõtteliselt reportaaži kvaliteedi jaoks kuigi määrav, ilmnesid vastustest siiski teatavad märkimisväärsed suundumused. Selgus, et spordireporterite arvates sobib reportaaži tegemiseks pigem madalam hää, kuna see võimaldab häälega rohkem mängida ja pinget kruvida. Samas toodi ka välja, et madalama häälega on kiirema kõnetempo juures keerulisem arusaadavust säilitada, mistõttu teatavatel juhtudel võib öelda, et ma-

dalam hääletoon sobib kommenteerima pigem aeglasema tempoga spordialasid ning kõrgem kiirust nõudvaid spordialasid.

Samas, töö jaoks analüüsitud spordialade puhul ei olnud see nüanss tajutav. Jalgpalli kui kiirema tempoga spordiala puhul esines nii kõrgemate kui madalamate häälega reportereid, ent väide, nagu kõrgem hää sobiks sellise kiirema tempoga spordialaga paremini, ei pidanud paika. Samamoodi ei saa öelda, et kergejõustiku kui aeglasema spordiala puhul oleks madalama häälega reporterid parema mulje jätnud kui kõrgema häälega reporterid.

Seega võib pigem järeldada, et kuigi erinevate hääte puhul võib rääkida ühe või teise spordiala paremini sobimisest, siis ei ole see sugugi rangelt määratletav, vaid pigem ähmaselt tajutav tendents, ja kui me ei räägi just äärmuslikult veidra kõlaga häälest, siis on spordireporterile sobivate häälte spekter väga lai.

3. Spordireportaaži ettevalmistuse aluseks on pidev spordiala kursis olemine.

Spordiala tundmise üks olulisemaid aluseid on ettevalmistus. Spordireporterid eristasid sarnaselt Toomas Ubaga³ pidevat ja konkreetset ettevalmistust. Esimese all peetakse silmas järjekindlat spordialade infoga kursis olemist ja konkreetse all nii operatiivsete kui ka reportaažiga (võistlejatega) seonduvate ajalooliste teadmiste olemasolu. Niisugust pagasit koguda aitab ühest küljest otseselt spordiala jälgimine meedia vahendusel, teisalt selle kohta lugemine ning kindlasti ka vahetu kontakt alaga seotud inimestega.

Pidev ettevalmistus tuleneb peamiselt kogemusest ja alale pühendumusest. On selge, et reporter, olgu ükskõik kui intelligentne või ajakirjanduslikult pädev, ei suuda spordiala n-ö nullist paari päevaga selgeks teha. Mitu intervjuueeritavat tõid välja, et nende teadmistepagas on välja kujunenud spordiala pikki aastaid pidevalt jälgides ning sellele pühendumises. Tegelikult saab öelda, et spordiajakirjanik pühendub spordiala tundmisele isegi sama palju kui tippspordlane või rohkemgi. Sellega seoses kerkib teravalt esile küsimus, kas reporter on ekspert, kes võib avaldada oma arvamust (vt 5. järeldust).

² Peeter Liik. Spordi otsereportaaž Vancouveri taliolümpiamängudel ETV, BBC, CTV, SVT, YLE, ZDF ja Eurospordi näitel. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, 2010. Vt <http://hdl.handle.net/10062/15323>.

³ T. Uba 1968, lk 125.

4. Igale reportaažile eelneb konkreetne ettevalmistus ehk operatiivse info kogumine.

Spordiala tundmise operatiivsem pool ehk konkreetne ettevalmistus toimub päev või kaks enne võistlust või võistluspäeval. Intervjueeritavate sõnul jaguneb konkreetne ettevalmistus peamiselt kolmeks: statistiline info, viimased uudised ja vahetu info kohapealt. Kaht esimest saab hankida interneti ja teiste meediaväljaannete vahendusel, kolmas aga eeldab, et reporter teeb reportaaži kohapealt. Vahetu info on ajakirjanduslikult väärtuslikum ettevalmistuse käigus hangitav osa, sest kätkeb endas kõige rohkem eksklusiivset ja originaalset informatsiooni. Ülejäänud on vahendatud ja kopeeritud. See- ga vaatamata interneti võimalusele teha reportaaži distantsilt ehk monitorreportaaži — reportaaži tegemiseks vajalik informatsioon, mida kommentaari käigus pildile lisada, on kiiresti kättesaadav ka eemal olles —, on kohapealne reportaaž oluliselt väärtuslikum.

Konkreetselt ettevalmistuse etapis kogutud informatsiooni kasutatakse reportaaži käigus taustinfo esitamise faasis, mis uuritud reportaažide põhjal järeldades paigutub tavaliselt reportaaži emotsionaalselt vähem pingelistele hetkedele.

Kuigi kõik intervjueeritud spordireporterid mainisid, et suurem osa reportaažist on siiski improvisatsioon, mitte ettevalmistatud jutt, on oluline esile tuua Raul Rebase seisukoht, et kuna statistilise ja ajaloolise taustinfo kogumine on tänu interneti avallike andmebaaside tekkimisega muutunud lihtsaks ja kiireks, on ressursid kasulikult suunata hoopis emotsionaalsele ja keelepõhisele ettevalmistusele.

5. Spordiala pidev jälgimine ei tee reporterit ekspertiks — hinnangud ja arvamused on alati tugevama kaaluga, kui nende taga on eksperdi, mitte reporteri kogemus.

Tom Hedrick⁴ toob välja USA spordireporterite arvamuse, mille järgi ei ole reporteril reportaaži käigus õigust esitada hinnanguid või isegi avaldada hinnangulise sisuga arvamusi, vaid ta peaks hoidma neutraalset tooni ning püsima vahendaja rollis olenemata sellest, kui hästi ta spordiala tunneb. Kõik

hinnangud ja arvamused tuleb USA koolkonna järgi jätta ekspertkommentaatorile. Ent töös intervjueeritud Eesti spordireporterite jaoks oli taoline vaatekoht võõras või isegi vastuvõetamatu. Nende arvamus oli vastupidine — just reporter peaks andma hinnanguid ja võtma seisukoha. Ülima neutraalsuse tõttu jääks tema jutt üdini kuivaks.

Mis puutub Hedricku arvamusse reporteri kohta, kes on läbi ja lõhki konkreetse ala spetsialist ning tunneb seda võib-olla isegi paremini kui sportlane ise, siis on tema seisukoht endiselt resoluutne — reporter jäägu vahendajaks. Isegi aastatepikkuse jälgimisega ala põhjalikult tundma õppinud reporteri teadmised jäävad endise sportlase või treeneriga omadega võrreldes siiski pinnapealseks; need võivad küll laialdased olla, kuid ei tungi sellegipoolest nii süvitsi spordiala tehnilistesse alaspetsiifilistesse nüanssidesse kui tõelise eksperdi omad. Erandina saab rääkida reporteritest, kellel on endise või praeguse professionaalse sportlase taust. Ka töös uuritud reportaažides leidis selliseid ning siis ei kehti enam Hedricku esitatud põhjendused, miks reporter ei tohi anda hinnanguid.

Intervjuudest selgus, et üldiselt tuleb jälgida sedagi, et sportlase staatus ei võtaks reporteri rolli üle võimust, sest olulised on ennekõike siiski ajakirjanduslikud pädevused. Teatavate mööndustega saab sama öelda ka ekspertkommentaatori kohta (vt 6. järeldust).

6. Sujuva koostöö reporteri ja eksperdi vahel tagab rollijaotus, mis ideaalis ei ole liiga range, kuid annab reportaažile siiski struktuuri.

Minu bakalaureusetööst selgus reporterite ja ekspertide ülesannete üldine jaotus. Reporter tegeles kirjeldusega, taustinfo jagamise ja statistika esitamisega, ekspert kommenteeris võistlejaid, võistlusolukordi ja vajadusel kritiseeris võistlejaid. Agnieszka Borzecka⁵ käsitluse järgi saab öelda, et reporter tegeles instruktiivse ja seletava osaga ning ekspert argumentatiivse osaga. Sellisest jaotusest pidasid kõige rohkem kinni Põhja-Ameerika telekanalid. Selgus, et Euroopas ja Eestis oli rollijaotus vabam ja

⁴ Tom Hedrick. *The Art of Sportscasting: How to Build a Successful Career*. Maryland: Diamond Communications, 2000, lk 98

⁵ Agnieszka Borzecka, A. (2009). Narrative context of television sports commentary. Poznan: Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, 2009, lk 84

reporter võttis eksperdi rolli tihti enda kanda.⁶

Käesolev töö kinnitas kõike seda ning uute andmete valguses võib öelda, et kui võrrelda USA, Briti ja Eesti rollijaotusi, siis asetsevad USA ja Eesti äärmustes ning Briti reportaažid nende vahel. USA puhul saab endiselt rääkida väga rangest rollijaotusest, kus reporter oli selgelt vahendaja, ei avaldanud peaaegu kunagi oma arvamust ega esitanud hinnanguid. Eesti reportaažide puhul ei seadnud reporterid endale arvamuste ja hinnangute andmisel üldjuhul mingeid piire ning esitasid neid kohati isegi rohkem kui eksperdid. Briti reporterid üldjuhul hoidusid hinnangutest ja arvamustest, kuid nad esitasid neid siiski kaudsemal kujul, näiteks hinnangulise kirjelduse abil, või suunasid eksperte mingite arvamuste ja hinnangute poole.

Äärmuslikul rollijaotusel esines võrreldes kuldse keskteea pigem rohkem miinuseid kui plusse. USA puhul võis selline range jaotus jätta kohati kuivema mulje ja reporteril oli oht langeda pelgalt kuraatori või administraatori rolli. Selline rollijaotus tähendab väga suurt rõhuasetust eksperdile ning sellisel juhul muutub hea eksperdi leidmine veelgi olulisemaks. Eesti kontekstis ilmselt polekski selline variant väga hästi kasutatav, kuna esiteks ei ole reporterid harjunud nii steriilsel rolliga ja teiseks on raske leida piisavalt head eksperti, kes suudaks nii kandva osa enda peale võtta. Range rollijaotuse plussina saab välja tuua reportaaži selge struktuuri ning kuna improvisatsioonil on väiksem osa, siis saab öelda, et selline reportaaživorm on riskivabam. Pigem sobiks niisugust äärmust kasutada kommentaatoritepaaril, kes pole veel palju koos töötanud.

Eesti koolkonna peamine miinus seisneb selles, et reporter võib esitada asjatundmatuid kommentaare ja sellega terve reportaaži usaldusväarsust vähendada. Nagu tõin välja oma bakalaureusetöös, võivad väga otsesed hinnangud olla riskantsed, sest olenevalt hinnangu andnud reporterist võivad need mõjuda rohkem või vähem kahtlust äratavana.⁷ Ega televaatajagi rumal ole, ta saab aru, et hinnangu esitanud reporter on samasugune spordiasjatundja nagu kogenenum tugitoolisportlane. Plussina saab välja tuua, et selline pigem improviseeritud rollijaotus rõhub rohkem kommentaatorite omavahelisele suhtlusele ning sellest tulenevalt

võimaldab õnnestunud koostöö vilju ka selgemalt esile tuua. Lisaks muutub vabama rollijaotusega reportaaž subjektikesksemaks, sest improvisatsiooni osakaal on suurem.

Äärmustega võrreldes jättis parema mulje hoopis Briti koolkonna kuldne kesktee, kus reporterid hoidusid üldjuhul otsestest hinnangutest ning suutsid samal ajal vältida liialt steriilset kuraatori rolli, mis tähendab sisuliselt üksnes vahendamist. Sellistes reportaažides polnud puudu reportaažile kui subjektiivsele žanrile omasest iseloomust ning samal ajal suudeti hoida selget struktuuri. Kui bakalaureusetöös olin seisukohal, et reporterid peaksid võimalusel vastavalt USA koolkonna eeskirjadele igasugustest hinnangutest hoiduma, siis nüüd, olles arvestanud nii Eesti reporterite arvamusi kui ka Eesti, Briti ja USA spordireportaažide näiteid, olen seisukohal, et täielik reporteri steriilsus ei ole ideaal ning pigem tuleks püüelda Briti mudeli suunas, mis on leidnud kuldse kesktee riskantse subjektiivse vormi ja liialt vaoshoitud tonaalsuse vahel.

7. Ekspertkommentaatori valikul tuleks enne kõike jälgida seda, et ekspert oleks hea kõneleja. Kõlav nimi on teisejärguline.

Selgus, et Eesti spordireporterid valivad ekspertkommentaatoreid peamiselt selle järgi, kui hea kõneleja üks või teine ekspert võiks otse-eetris olla, ning väiksema tähtsusega on eksperdi tuntus või kuulsus. Üldjuhul eelistavad tuntuse ja hea kõneleja võrdluses pigem viimast omadust ka Briti ja USA spordireportaažide kommentaatorid. Kõlav nimi töötaks tõenäoliselt vaid reklaamina ja on selge, et ka suurepärase sportliku CV-ga halb rääkija ei suuda otse-eetris reportaažile piisavalt väärtust lisada. Isegi vastupidi — kehval kõnelejal on oht reportaaž ära rikkuda.

Ent Eestist suurema rahvaarvuga riikidel on üldjuhul paratamatult paremad võimalused leida tugeva staatusega hästi kõnelev ekspert. Nende üksikute hulgast hea kõneleja leida, kes veel kindla reporteriga hästi kokku sobiks, tundub rohkem lotovõiduna. Ilmselt seetõttu on mitmes Eesti spordireportaažis kasutatud hoopis vormi, kus reportaaži teevad kaks reporterit — põhikommentaator ja abikommentaator, nagu selgus nii intervjuudest kui ka uuritud reportaažidest. Sujuv koostöö ning klapp partneriga

⁶ P. Liik 2010, lk 47.

⁷ *Ibid.*

on mitme Eesti reporteri arvates hea reportaaži alus ning selle leidmise nimel tuuakse mõnel juhul ohvriks eksperdiarvamus.

8. Reportaažis oma riigi sportlastele suurema tähelepanu pööramine võib olla ebaobjektiivne, kuid on ajakirjanduslikus mõttes täiesti õigustatud.

Reporterite roll ülekandes on tugevalt seotud ka ajakirjandusliku objektiivsuse põhimõttega. Ühest küljest tähendab ajakirjanduslik objektiivsus just nimelt seda, kui reporter on vahendaja rollis ja faktid hoitakse arvamustest ja väärtushinnangutest lahus.⁸ Sellest küljest vaadatuna on aga reportaaži ajakirjanduslikus mõttes väga raske objektiivsena hoida, sest tegemist on juba olemuselt subjektiivse žanriga, eriti just spordireportaaž, kus võib esineda n-ö poolhoid omadele. Ka Eesti spordireporterid töid välja, et teatav objektiivsus on reportaažis vajalik, kuid otseselt ei saa üdini neutraalset tooni hoida. Ebaobjektiivsus võib sisse tulla just nimelt siis, kui reporter on ühe või teise meeskonna poolt. Eesti sportlaste poolt olemine on Eesti spordireporterite meelest täiesti lubatud ja isegi vajalik. Ka uuritud reportaažid näitasid, et just nimelt Eesti reporterid kipuvad rohkem omasid pooldama, kusjuures Briti või USA reportaažide puhul oma riigi sportlaste pooldamist ei esinenud.

Täpsemalt — teatav ebaobjektiivsus esines ka Briti ja USA reportaažides, nendes kajastati oma sportlaste tegemisi mõnevõrra rohkem kui teiste riikide sportlaste oma. Kuid reporter jäi siiski ka sellistel puhkudel erapooletuna pigem vahendaja rolli.

Seega on objektiivsus spordireportaažides ajakirjanduslikus mõttes kahe otsaga asi. Esiteks ei oleks žanri iseloomu arvestades ilmselt sugugi loomulik, et reportaaž jääks üdini objektiivseks, et reporter oleks üksnes vahendaja. Nagu ka rollide analüüsis välja tõin, siis see soosib kuiva ja liialt steriilset žanrikäsitlust. Samas, kui vaadata reportaaži tasakaalustatuse aspektist, siis on reportaaži ehedust ja subjektiivset loomust kaotamata võimalik ka selles osas võrdne käsitus säilitada. See tähendab, et väärtushinnanguid ja arvamusi ei peaks täielikult nulli-

ma, kuid jälgida tuleks sedagi, et reportaažist ei kooruks välja ühe või teise poole eelistamist. Teisisõnu, sportlasi või meeskondi tuleks hinnata ja käsitleda võrdselt ning elada kaasa pigem võistluspingele ja spordile tervikuna, nagu on rõhutanud ka Toomas Uba.⁹

Eesti spordireportaažid on aga tegelikult omaette nähtus. Põhjendus, et Eesti reportaažis võib reporter kaasa elada oma sportlasele, kuna Eesti rahvaarv on väike või Eesti puhul on tugevam kogukonnatunne, tugevam „omade“ tunne, on minu hinnangul ekslik. Jah, igati õigustatud on, kui reporter pühendab oma riigi sportlastest rääkimisele või nende tegevuse vahendamisele reportaažis rohkem aega, sest auditoorium ootab, et saab infot just oma riigi sportlaste kohta. Ajakirjanduslikus mõttes peab reporter teenima auditooriumi huvisid ja sellest lähtuvalt on selline tasakaalustamatus igati õigustatud. Ent kui oma riigi sportlastele kaasaelamine tähendab seda, et reporter ei suuda samadel alustel väärtustada mõne teise riigi sportlase head esinemist, siis on see liigse subjektiivsuse tõttu ka sportlike võrdsusprintsiipide hülgamine.

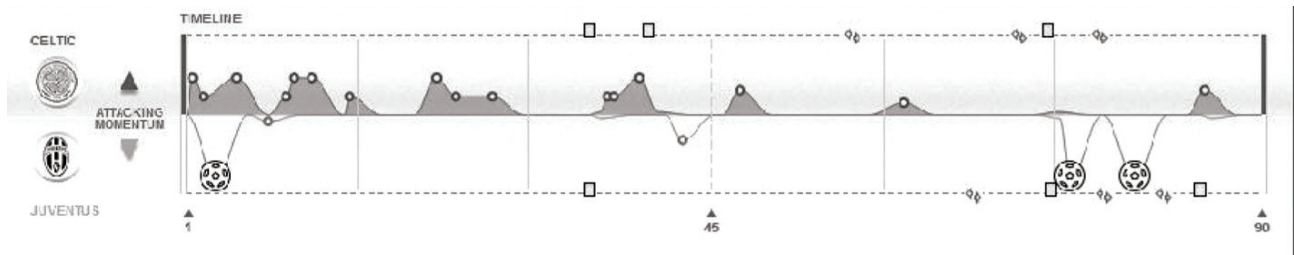
9. Spordireportaaži stiili dikteerib peamiselt spordiala tempokus ja selle määrab omakorda emotsionaalse pinge vaheldumise kiirus.

Eesti spordireporterite intervjuudest tuli olulise nüansina välja, et üldjuhul ei mõelda spordialade kommenteerimisel reportaaži spordialast sõltuvatele stiililistele erinevustele. Ent minu bakalaureusetööst selgus, et spordiala, täpsemalt öeldes selle tempokus on üks peamisi tegureid, mis tingib reportaažide erinevust. Seejuures määrab spordiala tempokus palju rohkem kui näiteks reportaaži tegija. Esimesest sõltub suuresti reporteri hääle iseloom ja otsekirjelduste osakaal. Kiiremate alade puhul on reporteri hääle pingestatum ja aeglasemate puhul vestluslikum ning kiiremate alade puhul oli otsekirjelduste maht suurem kui aeglasemate alade puhul.

Nimetatud nüansid leidsid kinnitust ka käesolevas töös. Uute andmete valguses ja vanu andmeid üle vaadates soovin aga häälekasutust puudutava

⁸ Robert Hackett. Decline of a Paradigm? Bias and Objectivity in News Media Studies. — Critical Studies in Mass Communication, 1984, Vol. 1, nr 3, lk 229–259.

⁹ Voldemar Lindström. Toomas: Täpsemalt Heino Mikkinist Toomas Ubani. Üldistatult sport ja teleekraan. Kokkuvõtlikult ühe fanaatiku elutee. Tallinn: Eesti Televisiooni muuseum, 2003.

faktori tähtsust ümber mõtestada. Kui ühest küljest saab öelda, et spordiala tingib teatavat sorti häälekaasutuse, siis teiselt poolt vaadatuna saab ka öelda, et üks või teine hääл sobib paremini kiiremate või aeglasemate alade jaoks. Selline rõhuasetus on õigem, sest töös oli ka reportaaže, kus näiteks vestluslikku hääлt kasutati kiirema tempoga spordiala puhul või pingestatumat hääлt aeglasema tempoga spordiala puhul, ja sellised erandid kinnitasid reeglit — kiirematele spordialadele sobib paremini pingestatum hääл, aeglasematele vestluslik.

Lisaks tuli töös välja veel üks reportaaži element, mis muutub vastavalt spordiala tempokusele. Kui kiiremate alade puhul kasutasid reporterid pigem lihtsamat sõnavara, siis aeglasemate alade puhul oli sõnavara kasutus rikkalikum ja mängulisem. Vastukaaluks, kui reporter hakkas näiteks kiirema ala puhul sõnavaraga mängima, siis tõmbas see asjatult emotsionaalset pinget maha ja mõjus häirivalt seal, kus areenil toimuv olukord justkui nõudnuks pingestatumat lähenemist.

Tegelikult saabki öelda, et spordialade tempokus väljendub ennekõike emotsionaalse pinge kontsentratsioonis ja hoopis see ongi võtmetegur, mis määrab, kas tegemist on kiire või aeglase reportaažiga. Kiire tempoga spordiala tähendab, et see sisaldab ajahikuliselt rohkem emotsionaalse pingekõvera tippu, ning aeglasema tempoga spordialal on samas ajahikuliselt emotsionaalse pingekõvera kõikumisi vähem.

Hea näide sellisest emotsionaalse pingekõvera vaheldumisest on jalgpalli meistrite liiga kodulehel iga mängu järel tehtav statistika, kus märgitakse ära nn ründeinitsiatiivi kõver. Kui meeskond lööb värava, siis on kõver tipus, kui keegi on väravale väga lähedal (nt pealelööb väravaraamidesse), siis on kõver poole peal, ja kui olukord on rahulik ning mäng toimub pigem keskvaljal, siis on kõvera asend keskel. See on sisuliselt väga lähedane emotsionaalse pingekõvera vaheldumisele.

Joonis 1. Väravavõimalused meistrite liiga mängus Celtic vs. Juventus

Allikas: uefa.com¹⁰

Jooniselt 1 võib näha, kuidas 90 minuti jooksul esineb 21 kõrgemat või madalamat tippu. Võib spekuloida, et näiteks kergejõustiku puhul oleks samas ajas esinevate tippude arv mõnevõrra väiksem ja kõver oleks pigem stabiilsem. Veel väiksema vaheldusega võiks see olla näiteks golfi või jooksumaratoni reportaaži puhul. Kiirem võiks vaheldumine aga olla näiteks korvpalli või tennise puhul. Tegemist on huvitava teemaga, mis väärib kindlasti edasist uurimist. Oluline oleks leida meetod, kuidas erinevate spordialade puhul markeerida emotsionaalseid tippu, ja läbi mõelda, mida üldse võiks pidada erinevate spordialade puhul emotsionaalseteks tippudeks. Seejärel oleks võimalik juba arvuliselt mõõta ja võrrelda erinevate spordialade emotsionaalsete tippude vaheldumise kiirust ning anda selge vastus, mis spordiala on kiirem ning mis aeglasem, ja sellest tulenevalt juba selgemalt määratleda ühele või teisele spordialale sobivad reportaažistiilid.

Emotsionaalse pinge tipp tähendab tavaliselt seda, et reporter tegeleb sel ajal otsekirjeldusega, nagu selgus minu bakalaureusetööst, see nüanss sai kinnituse ka magistratöös uuritud reportaažide analüüsis. Ka Hedrick¹¹ on välja toonud, et sportliku pinge aspektist märkimisväärsed sündmused tuleks otsepildis kirjeldada. Sellest lähtuvalt saab ka öelda, et kiiremate alade puhul on otsekirjelduse kontsentratsioon reportaažis suurem ning aeglasemate puhul väiksem. Seda näitas ka töö jaoks uuritud reportaažide analüüs.

Et Eesti spordireporterid oma sõnul pigem ei mõtle reportaažide spordialadest tingitud erinevu-

¹⁰ UEFA Champions League 2012/2013 — Celtic vs. Juventus. <http://www.uefa.com/uefachampionsleague/season=2013/matches/round=2000348/match=2009585/postmatch/index.html> (kasutatud aprill 2013).

¹¹ T. Hedrick 2000, lk 19.

sele, tuleneb ilmselt jällegi sellest, et tegemist on iseõpitud žanriga, kus suur osa on improvisatsioonil. Erinev kommenteerimise stiil tuleneb otseselt spordialast ja kommentaator kohaneb sellega automaatselt, ilma sellele mõtlemata.

10. Eesti spordireporterid on võrreldes USA ja Briti kolleegidega kehvemad emotsionaalse pingekruvijad.

Emotsionaalse pingekõvera tippude erinevus — häälekasutus, sõnavara iseloom ja otsekirjelduse osakaal — pole näha mitte ainult spordialade kaupa, vaid ka ühe reportaaži sees, kus neid saab kasutada emotsionaalse pingekõvera tippude markeerimiseks. Näiteks tempoka spordiala puhul kasutatavat pingestatust häält saab kasutada ka emotsionaalselt pingelise hetke markeerimiseks vähem tempoka spordiala reportaaži puhul. Aga uuritud reportaažides kasutati selliste emotsionaalsete tippude markeerimiseks ka lakoonilisemat sõnavara ja otsekirjeldust.

Üks oluline emotsionaalse pingekõvera tipu markeerimise võtte, mille Eesti spordireporterid töid küll intervjuudes esile, kuid mida uuritud Eesti reportaažides peaaegu üldse ei rakendatud, oli vaikus kasutamine. Briti ja USA reportaažide analüüsidest selgus, et mõne emotsionaalselt märkimisväärse hetke rõhutamiseks olid kommentaatorid rääkimise asemel hoopis vait ja lasid taustahelil ehk publikul reportaaži kanda. Niisuguse võtte kasutamisest on rääkinud Richie Benaud,¹² kes nimetas vaikust oma arsenali kõige tugevamaks relvaks. Kui seda kasutada õigel ajal, võib mõju olla parem kui ükskõik milline kommentaar. Aga osast Eesti spordireporteritega tehtud intervjuudest selgus, et vaikust

mõistetakse pigem reportaaži rahustamisena ja seda kasutatakse hoopis emotsionaalse pingekõvera madalpunktide markeerimiseks. Kindlasti on ka rahustamise aspekt oluline ja mõistlik, aga kui võtta arvesse uuritud Briti ja USA spordireportaaže, milles vaikust kasutati pingelistel hetkedel küllalt sage li, võib öelda, et selline esmalt ehk ebatraditsioonilisena tunduv võtte mõjus tegelikult väga efektiivselt ning kohati paremini kui ükskõik milline muu emotsionaalse pingekõvera markeerimine.

Reportaaži komponendid, millest saab veel välja tuua just Eesti ning Briti ja USA reportaažide selgepiirilisi erinevusi, olid otsekirjelduse maht ja reportaaži tekstiline tihedus. Eestlased kirjeldasid otsepildis toimuvat rohkem ja lisaks esines mahuliselt võrreldes teiste riikide reportaažidega rohkem rääkimist kui vaikimist. Otsekirjelduse kõrgem osakaal on tingitud enamaste emotsionaalsete tippude markeerimisest ja reportaaži tekstiline tihedus vaikuse vähemast rakendamisest.

Seega võib uuritud reportaažide põhjal öelda, et mõlemad erinevused Eesti ja mitte-Eesti reportaažide vahel näitavad, et Eesti spordireporterite emotsionaalse pingekõvera seadmise oskus on tahumatum. Üldistatud kujul saab öelda, et Eesti spordireportaažides markeerivad ajakirjanikud emotsionaalseid tippe sagedamini, jättes nii kohati mulje pidevast emotsionaalsest pingest, või on emotsionaalse tipu ja madalpunkti eristamine justkui digitaalne lülitus — nagu *on-* ja *off-*nupp, kus puuduvad vaheastmed. Uuritud Briti ja USA reportaažides suudeti paremini kohanduda reaalse sportliku pingekõvera „lainetusega“. Siinkohal on tegemist üldistusega. Ka uuritud Eesti reportaažides esines emotsionaalse pingekõvera seadmise aspektist Briti ja USA omadele võrdväärseid näiteid.

¹² Richie Benaud. Benaud on Reflection. London: HarperCollins, 1984.

Organisatsiooni funktsioonide ja toimetaja rollide muutumisest rahvusringhäälingus: staažikate ajakirjanike käsitletus

Sten Teppan

Käesolevas töös otsin vastust küsimusele, kas avalik-õiguslik ringhääling on rahva teener või rahva treener. Pärast olulisi ühiskondlikke struktuurimuutusi 1990. aastate alguses ning sellele järgnenud struktuurireforme organisatsiooni sees on põhjust uurida, kuidas tajuvad aastakümneid raadios ja televisioonis tööd teinud ajakirjanikud ja toimetajad avalik-õigusliku institutsiooni funktsioonide, väärtuste ja põhimõtete muutumist, samuti seda, millisena kõige selle juures tunnetatakse ajakirjaniku rolli.

Vajalike andmete kogumiseks kasutasin semi-struktureeritud intervjuud ja dokumendianalüüsi. Kaasasin staažikad ringhäälingutöötajad, kelle puhul võis eeldada tahet ja võimet sõnastada kolme perioodi jooksul toimunud muutusi (nõukogude aeg, taasiseseisvumise periood, vabariigi aeg). Valimisse kuulusid enamjaolt praeguseni praktiseerivad ajakirjanikud ja toimetajad. Küsitletud 11 ajakirjaniku-toimetaja seas olid esindatud nii telekui raadiotöötajad, kes omakorda jagunesid viie eri valdkonna spetsialistideks: poliitika, sport, lastesaadet jne.

Artikkel põhineb 2013. aasta juunis Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Maarja Lõhmus).

Ringhäälingu staatus ja roll

Intervjueeritavate seas leidub neid, kes ringhäälingu ühiskondlikust staatusest kõneldes toovad kõigepealt esile aatelise külje, võib öelda, et isegi teatud pühalikkuse. Nad müstifitseerivad avalik-õiguslikkuse olemust, mille tunnusteks peavad õilsameelsust, üllust jmt.

See on sama, mis suur Eesti Rahvusraamatukogu. Ta on olemas ja sa võid sinna alati minna. Võib-olla sa ei käi seal iga nädal, aga sa tead, et sul on alati võimalus minna sinna ja sa leiad sealt. Ja see ongi avalik-õiguslik raadio ja televisioon.

Enamik küsitletud ajakirjanikke teab, mida tähendab monopoolne seisund meediamaastikul sisuliselt. Nõukogude ajal oli konkurentsivabalt tegutsenud ringhäälingu juhtpositsioon absoluutne ja valdav. Seejuures ei rõhutata ringhäälingu ühiskondlikku staatust monopoolsest seisundist tulenevalt, vaid võrreldes ajalehtedega tõstetakse esile suhtelist avatust ja tagasihoidlikumat propagandat.

Eesti Raadio on olnud siiski usaldatav kanal. Me ei olnud Rahva Hää, partei häälekandja, kuigi seda meile jälle rõhutati ülemuste poolt.

Ringhäälingu tänase staatuse küsimuses jagunevad inimesed üldisemas plaanis kaheks. Ühed soovivad uskuda, et organisatsiooni avalik positsioon pole märkimisväärselt muutunud.

Nõudlikuma auditooriumi jaoks on nad number üks — nii raadio oma valdkonnas kui ka ETV oma kahe kanaliga televisioonivaldkonnas. Selles pole kahtlustki.

Ja teised leiavad, et paratamatutel asjaoludel, nagu ringhäälingumaastikul tekkinud konkurents, on kunagine staatus kadunud.

Siis [enne taasiseseisvumist — S. T.] oligi üksainus ER ja üksainus ETV. Ja siis oli inimestele ikka väga tähtis. Nüüd on valikuid rohkem ja ma ei teagi... Võib-olla see [avaõiguslik ringhääling — S. T.] enam pole inimestele nii tähtis.

Avaõigusliku ringhäälingu positsiooni nõrgenemist selgitavad ajakirjanikud-toimetajad peamiselt kolme asjaoluga: a) ühiskond ise on muutunud (ehk aeg on teine); b) monopolne domineeriv positsioon on asendunud vabaturu ja konkureeriva erameediaga ja c) tehnoloogia (peamiselt interneti) areng, mis juba iseenesest mitmekesistab tarbijate meediumivalikut. Harvem mainitakse põhjusena kvaliteedi langust. Kvaliteedi langusest räägivad pigem endised töötajad.

Torkab silma, et raadiotaustaga inimesed on murelikumad. Raadio eripärana tuuakse esile sõna tähtsuse marginaliseerumist. Kui vahetult iseseisvuse taastamise eel ja järel oli raadio justkui kõige olulisemate mõtete iseenesestmõistetav tribüün, siis praegu eelistavad tundliku informatsiooni „tilgutajad“ trükimeediat. Raadios kipub sõna õhku haihtuma, mustvalgel paberil tõuseb teema tähtsus ja efektsus märgatavalt.

Raadiouudistes sa võid öelda midagi väga olulist, ja kaks päeva hiljem ilmub see sama asi ajalehes ja siis tsiteerivad seda kõik nagu uut asja.

Samasugust arengut on märganud ka teine intervjueeritav, kes leiab, et raadio pole kaotajaks jäänud mitte ainult konkurentsivõime trükimeediaga, vaid ka rahvusringhäälingu teise poole, televisiooniga. Tema hinnangul tegutsevad inimesed suursugususe kaotanud raadios „tagasihoidlikult ja eesmärgiga mitte ärritada ringhäälingunõukogu“.

Eesti Raadio on orienteeritud mahakäinud inimestele. Sellele põlvkonnale, kes tahabki stabiilsust, kes ei taha... prahmakaid enam. [---] Mul on kurb meel, et Eesti Raadiol ei ole praegu, aastal 2013, niisugust arvamussliidri rolli. Eesti Raadiot ei tsiteerita ju ülearu sageli. [---] Autoriteet puudub täiesti. (Reet Valing)

Silvia Karro hinnangul võttis televisioon teatepulga üle 2000. aastate alguses, kui raadiojuhina lõpetas Ain Saarna ja telejuhina alustas Ilmar Raag.

Ain oskas kuidagi eriliselt raadioinimesi hoida. Palgad olid väikesed, võimalused olid väikesed, aga kuidagi nagu hoiti kokku ja midagi ei lagunenu. Televisioon ei olnud sellel hetkel nii tugev kui raadio. Aga siis hakkas televisioon arenema [---] Kui televisioon muutus tugevamaks, siis raadio jäi nagu natuke varju. Televisioon, ma arvan, on praegu ikkagi number üks.

Mõndagi võib oletada auditooriumi tagasiside põhjal. Üks intervjueeritavatest tõdes, et toimetuse helistavad inimesed on praegusel ajal palju kurjemad kui vanasti. Võimalik, et see pole ainult ajakirjaniku ja tarbijate vahelise kommunikatsiooni tunnus, vaid laieneb kogu ühiskonna mentaliteedile.

Praegu tuleb sagedamini ette, et enne sõimab ta sul näo korralikult täis — enne kui saad talle selletada, et see ei ole üldse mina, kellele te peate seda rääkima.

Kui raadio tähtsuse vähenemist on tajutud sageli, siis televisiooni rolli küsimärgi alla ei seata. Nagu raadiogi puhul on siin spetsiifilised, valdkonda süvitsi katvad saated hääbunud, aga televisioon kui tervik jääb oluliseks ka internetiajastul.

Ta annab kultuurimaailmast pildi, ta annab poliitikamaailmast pildi, ta annab loodusest pildi. Ta ikkagi kajastab kõiki valdkondi. See ongi tema roll. See vorm, kuidas seda tehakse, see muutub ajas. On ju inimesi siiani ja ilmselt jääb neid eluaeg, kes ei kasuta internetti. Kelle jaoks televisioon ongi infoallikas.

Avaõiguslikud printsiibid ja ülesanded ERR-i ajakirjanike käsitluses

Avaõigusliku ringhäälingu funktsioonide hulgas tuuakse eraldi esile nt informeerimist, silmaringi laiendamist, sotsiaal- ja tervisehariduse andmist, eesti keele hoidmist, samuti (kultuuri)väärtuste säilitamist, aga ka sõltumatust. Üks intervjuueeritavatest ütles, et raadio kui meedium saab tänapäeval oluliseks ainult kriisisituatsioonides. Ta toob näiteks 2005. aasta jaanuaritormi ja veeputuse Pärnus, kui kohalike jaoks katkema kippunud kommunikatsiooni muu maailmaga võimaldas auto- või transistorraadio.

Selles mõttes on raadio seniajani operatiivsem, aga ta säilivus on nõrgem. Ta ongi oluliste sündmuste asi. Kui on mingi korralik *action*, just ja praegu, siis on raadio etem igasugustest asjadest.

Oluline on turvatunde andmine kuulajale, leiab teine intervjuueeritav ja toob näite murrangulistest 1990. aastate algusest.

Mäletan ühte ööd, kui olid Riia sündmused ja kardeti, et Tallinnasse tulevad tankid. Öösel olid inimesed kogu aeg stuudios, kogu aeg saade käis, kogu aeg oldi valvel. [---] Raadio oli nagu mingi staap, kes korjas kokku teateid, mida inimesed kuskil tähele panid.

Seega, pidades silmas meediumispetsiifilist rolli, peab raadio olema valmis automaatselt kohanema ja kajastama, peab olema reageerimisvõimeline. Lähiminevikus vähemalt korra on avaõigusliku ringhäälingu tõsiseltvõetavus kannatada saanud. See juhtus 2007. aasta kevadel, kui Pronksiöö kajastamisel täitis avaõigusliku ringhäälingu rolli Kanal 2. Siiski usutakse, et toonasel alareageerimi-

sel kaugeleulatuvaid mõjusid ei ole.

Ma arvan, et kui praegu Ansip tahaks öelda midagi väga tõsist, siis ta ikkagi tuleb Eesti Televisiooni või Eesti Raadiosse — ta ei lähe Kanal 2sse või TV3sse.

George Gerbner¹ kirjeldab oma kultiveerimisteoorias ajakirjanikku kui väärtuste ja normide kinnistajat. Muu hulgas väidab Gerbner, et kultiveerimise määr on eetri mahust ja teistest struktuursetest faktoritest ning et ajakirjanik ei loo uusi, vaid säilitab ja kinnistab ühiskonnas juba olemas olevaid väärtushinnanguid. Üks intervjuueeritav laiendas sama funktsiooni ajakirjanikult organisatsioonile, öeldes, et ainult põhiväärtuste järgimisest tänapäeval ei piisa. Ta usub, et olukorras, kus infokanalite hulk on hoomamatult avardunud, tõuseb avaõigusliku missioonina teatud kindlate hoiakute ja vaadete arendamine varasemast tähtsamale kohale. Ta nimetab seda inimeste „õigel rajal hoidmiseks“.

Võiks olla sellise eluterve, pragmaatilise, konservatiiv-rahvusliku mõttelaadi kasvatamine või arendamine või kinnistamine.

Seega, kas saame rääkida ERR-ist kui meie „elunõunikust“? Üks teine intervjuueeritav märgib, et põhiväärtused ei ole avaõiguslikus ringhäälingus aastakümnete jooksul muutunud, kuid suhe avalikkusega on. Tema hinnangul hõlmab avalikkusega suhte muutumine kogu meediat.

Ajakirjandus kipub tulema väga kergelt vastu madalamale maitsele. Selle asemel, et teda tõsta enda järel ülespoole, pigem laskutakse tema juurde alla, et tal oleks lihtsam seda seedida.

Siit võib välja lugeda viite, et ajakirjanik peab ERR-i ja juldsemalt kogu meedia juures oluliseks eelkõige harivat funktsiooni. Üks intervjuueeritav jõuab järeldusele, et avaõiguslik missioon vajub vildakaks, kui spetsiaalsete meelelahutusaaadete hulk kasvab.

¹ George Gerbner. Growing Up With television: Cultivation Processes. — Media Effects: Advances in Theory and Research. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2002, lk 43–67.

Rahvustelevision ja avaõiguslik raadio võiksid olla ikka tõsiste valdkondade käsitlejad.

Tõsiste valdkondade all peab ajakirjanik silmas avaõiguslike põhifunktsioonide täitmist poliitikast olme ja kultuurini. Üks intervjueeritav möönab, et meelelahutuse hulk on tänapäeval avaõiguslikus ringhäälingus „kohe päris suur“, aga ei käsitle seda miinusena või avaõigusliku ringhäälingu põhimõtetega vastuolus olevana.

Me elame nüüd teisel ajal. Inimestel on nii palju võimalusi saada infot ja saada meelelahutust mujalt. Ja on parem, kui meie suudame seda neile pakkuda ja nad seda vastu võtavad.

Intervjueeritavad kahtlevad, kas saateid saabki teha nii, nagu vanasti. Tõsistest asjadest rääkimine ei ole meelelahutuse voos lootusetult lahustunud, aga veendumust, et räägitu adressaadini jõuab ja mõju avaldab, ei ole.

Inimene ei viitsi enam eriti kuulata, ja ma ei tea, kas talle peabki kõike niimoodi ära nämmutama.

Erinevalt kolleegidest tunnistas üks intervjueeritav, et ta ei tea päris täpselt, mis on avaõiguslikkus. Tema jaoks pole ERR-i väljakujunenud hoiakud ja lähenemine piisavalt eristatavad erameediast, et selle põhjal ära tunda avalik-õiguslikkus.

Ma ei ole tähele pannud, et oleks põhimõttelisi erinevusi. Kui ma kuulan uudiseid — ühed ja samad uudised igal pool. Kõik arutavad asju, mis on valupunktid.

Kaasajal paistab avaõiguslikkusest organisatsioonist väljapoole lihtsustatud pilt, leiab teine intervjueeritav. Ta tunnetab, et ERR tähendab laialt levinud arvamuse järgi riigiraadiot või riigitelevisioni. Et tegu on riiklikult finantseeritud asutusega, tajutakse rahvusringhäälingut osana riigist. Suhtumises ERR-i võib täheldada eelarvamuslikkust — nii positiivset kui negatiivset.

Kui sa võtad riiki tõsiselt, siis sa võtad ka seda [rahvusringhäälingut — S. T.] tõsiselt. Me ütleme ju kogu aeg, et ärge ütlege riigiraadio, me oleme avalik-õiguslik ja me ei ole õukonnameedia.

See on see miinus, mida peetakse, et te peate rääkima seda, mida ette öeldakse.

Ringhääling kui ühiskondlike protsesside algataja

Avaõigusliku ringhäälingu roll ühiskonnas paistab paremini silma murdelistel hetkedel, võib järelda intervjueeritavate mõttekäikudest. See hoiak meenutab eespool kõlama jäänud võrdlust rahvusraamatukoguga — organisatsioon on inimeste jaoks alati olemas, kuid tema väärtus ja funktsioon saab tõeliselt selgeks alles ühiskonna alustalasil kõigutavates protsessides. Küsimus on, millisena tajuvad nende protsesside juures organisatsiooni rolli ajakirjanikud ja toimetajad sisu loojatena. On see kõrvaltvaataja, vahendaja, algataja või mõni muu roll?

Kuigi mõiste „algatama“ kannab vastajate jaoks erinevaid tähendusi, saab kokkuvõtvalt öelda, et avaõiguslik ringhääling ei ole ega peagi olema protsesside algataja. Kõikidest pakutud protsessidest kuulub vaid ühe puhul algataja roll rahvusringhäälingule. See on „Jõulutunnel“, millest on arenenud selgelt markeeritav, konkreetsest projektist kaugeemale ulatuvate mõjudega heategevuslik traditsioon. Võib öelda, et see pani aluse heategevuse uuele mõistmisele Eestis.

Ajades ringhäälingu jälgi ühiskondlikes protsessides, kirjeldasid ajakirjanikud panust aktiivsete ja passiivsete rollide kaudu.

Aktiivsed rollid:

- a) lükkamine [„Ma arvan, et raadio ja television on paljude protsesside lükkaja“];
- b) diskussiooni käivitamine [„Ta võib käivitada dispuute ja tõstatada küsimusi ja neid õhku visata“].

Passiivsed rollid:

- a) peegeldamine, kaasaaitamine [„On protsesse pigem peegeldanud kui käivitanud ... Peaks aitama käivitada ühiskondlikke protsesse“];
- b) foorumi, tribüüni võimaldamine [„Anda võimalus, et küsimustest räägitakse ja nende üle diskuteeritakse, ja minu arvates ta teeb seda küll“].

Üks intervjueeritavatest oli ringhäälingu kui protsesside algataja rolli suhtes kriitiline. Samas arvas ta, et ringhäälingule polegi tähtis niivõrd initsiaatori roll, kuivõrd algatusele kaasaitamine.

See on nüüd liiga palju nõutud, et raadio viskab mingi idee õhku ja see muudab maailma, tähendab Eestit, seda vist ei maksa arvata.

Enamasti seostasid ringhäälinguinimesed organisatsiooni ühiskondlikes protsessides osalemist iseseisvuse taastamisega seotud sündmuste puhul, olgu selleks siis Balti kett, saated „Loominguliste liitude tund“, „Mõtleme veel“ vms. Samas on praegune ühiskond hoopis teine isegi paarikümne aasta taguse ajaga võrreldes, mistõttu kontrolliva rolli hoidmine ja mõju mastaapsuse garanteerimine pole protsessides enam nii lihtne. Üks intervjueeritav tunnetab oma igapäevases töös, et Claude Shannoni klassikalise kommunikatsioonimudeli komponent — sõnumit mõjutav müra — kasvab pidevalt ning auditooriumini jõudmine on raskem kui kunagi varem.

Mitu korda peab rääkima ja seletama seda ühte asja või rääkima millestki, mis tundub oluline, ja ikka ei lähe kohale. See tähendab, et inimestel on taustamüra nii suur.

Töötajate väärtustamine

Struktuurimuutus, mille eesmärk oli organisatsiooni konkurentsivõimelisemaks muutmine kulu- de optimeerimise abil, tõi kaasa töötajate drastilise koondamise. Reformide käigus jäi ainuüksi televisioonis 1986. aastal tööl olnud 1150 inimesest 2001. aastaks alles 360.² Üks intervjueeritavatest märkis, et kuigi inimeste professionaalsus ringhäälingus on paljudes valdkondades kasvanud, ei pruugi see ära hoida tööjõu üldisest nappusest tingitud tagasilööke kvaliteedis.

Võib-olla mingi aeg tagasi oli ta [ringhäälingu tegemine — S. T.] selles mõttes professionaalsem, et iga ameti peale oli inimesi. Nüüd on — see

puudutab rohkem televisiooni, mitte raadiot — ametiinimesi ehk vähem, aga ma ei ütleks, et see alati võit on.

Sarnaselt mõne endise kolleegiga leiab teine intervjueeritav, et ringhääling ei väärtusta töötajaid. Kahe ajastu võrdluses on tajutav töötaja staatuse muutumine — tänapäeval ei väärtustata loomingu- liste inimeste panust piisavalt.

Ma ei mõtle seda rahalises mõttes, ma mõtlen seda kuidagi inimlikus mõttes. See, mida meie tundsiime siin raadios, et igauks, kes midagi te- gi, oli väärtuslik — kolleegide poolt, aga ka kus- kilt juhtide poolt. Sa tegid mingit väikest asja, aga kui sa tegid seda hästi, siis sa said sellest tea- da. Praegu on väärtustatud miski muu.

Kolmas intervjueeritav leiab, et iga inimese pa- nuse väärtustamine on (kasutamata) moodus meeskonnatöö arendamiseks. Inimliku tunnustuse kõrval on oluline ka rahaline külg.

Meeskonnatöö tähendab seda, et samavõrd, kui isegi mitte rohkem, saavad sinu taustajõud. [---] Et ka nemad oleksid rahaliselt motiveeritud, mit- te ainult see, et oi, meil oli koos nii tore.

Pärast Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni koon- dumist Eesti Rahvusringhäälingu lipu alla pole organisatsioonis enam kõik endine. Formaalselt sai kahest asutusest üks, mille puhul kõneldak- se lähtumisest avaõiguslikkuse põhimõttest, kuid erinevate organisatsioonistruktuuride kogemusega intervjueeritavad tunnetavad bürokraatia suure- nemist.

Oli Eesti Raadio eraldi organisatsioon, siis olid paljud toimingud palju lihtsamad. Aga büokraa- tia masinavärk on ERR-is minu hinnangul suurenenud.

Teine intervjueeritav ütleb, et ERR-is peaks olema rohkem mõistmist ja inimeste arvamuse kuulamist ning vähem arrogantsust — loomingu- liste töötajate asemel on esiplaanile tõusnud ametnikud.

Televisioon ei peaks olema ametnike asutus. See

² Ester Vaitmaa. Produtsendiamet Eesti Televisioonis. Võrdlus erapro- dutsentidega. Bakalaureusetöö Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommu- nikatsiooni instituudis. Tartu, 2007.

ei ole mitte ametnike televisioon, vaid ikkagi nende televisioon, kes televisiooni teevad. Ametnike ülesanne on luua kõik tingimused, et televisiooni saaks teha.

Rahvusringhäälingu arengukavas nähakse reformide jätkuna ette uudistetoimetuste lõplikku ühendamist 2015. aastaks. Esimesed sammud selles suunas on tehtud. Intervjuude põhjal ei saa reforme üheselt õnnestunuks hinnata.

Ma ei näe seda lisaväärtust, mida on andnud uudistetoimetuste ühendamine, ja ma ei näe ka seda lisaväärtust, mida on andnud sporditoimetuste ühendamine.

Kokkuvõtvalt võib intervjuueeritavate vastustes täheldada, et organisatsiooni ja selle töötajate suurenenud distants tekitab teatud heitumust. Tegelikult televisiooni ja raadiot tegevad inimesed näevad, et ringhäälingu kesketeks figuurideks on tõusnud hoopis ERR-i juhtkond.

Ajakirjaniku rolli muutumise tajumine

Jagaksin intervjuudes väljatoodud peamised põhimõtted ja väärtused kahte üldisesse kategooriasse: a) loominguline vabadus ja b) usaldusväarsus, mille tunnustena võib käsitleda objektiivsust, ausust, eetikat ja vastutust.

Üks intervjuueeritavatest ütleb, et ajakirjaniku vaatepunktist on loominguline vabadus põhiline.

See võimaldab inimesel teha oma tööd nii, et sellega ise rahul on.

Teine lisab, et meeskonnale on väga oluline, et nende tegevust ei dikteeritaks. See puudutab mitut valdkonda, sealhulgas loodusajakirjandust, kus mõju avaldab avalik tellimus kas riigilt või Euroopa Liidult. Nii on näiteks teadussaateid „Püramiidi tipus“ ja „Rakett 69“, aga ka loodussaadet „Osoon“ rahastanud Euroopa Sotsiaalfond vastavalt TeaMe projekti ja Keskkonnainvesteeringute Keskuse kaudu. „Osoon“ suudab tellimusele vaatamata tegutseda sisulises plaanis sõltumatuna.

Meid aktsepteeritakse kui tõsiselt võetavaid tegijaid ja meile ei kirjutata ette, et peate

kajastama seda või seda.

Loomingulise vabaduse tajumine on tunnetuslik ja olnud aegade jooksul sõltuv ka toimetusest ja valdkonnast, milles ajakirjanik tegutseb. Tartu stuudios töötanud ajakirjanik võrdleb 1980. aastaid pealinna tingimustega:

Me olime siiski piisavalt palju kaugemal, et mitte igal hetkel meile ette dikteerida või öelda saaks. Meil olid palju rohkem vabad käed kui Tallinnas.

1980. aastatel ainult välispoliitikale spetsialiseerunud intervjuueeritav ütleb, et nõukogude ajal tänapäevases mõistes sõltumatust polnud, aga see-eest kuulus ajakirjanike ametioskuste hulka võime informatsiooni peita. Et paremini mõista stiili, kuidas informatsiooniga teadlikult manipuleeriti, toob ta konkreetse näite.

Kunagi oli ju jutt sellest, et atentaadi taga Rooma paavstile on bulgaarlased. Seda ei saanud aga otse öelda. Ma toon näite, kuidas võis kõlada üks lõik kommentaarist: „Lääne agentuurid millegipärast väidavad, et Bulgaaria on selle asja taga.“ Siis sai veel panna kolm-neli lauset, et mida lääne agentuurid siis tegelikult väidavad, mis need bulgaarlased on teinud. Siis võis olla seal kuues lause, et loomulikult TASS-i teatel see asi ei ole võimalik — see asi ei olnud niimoodi, see oli hoopis naamoodi. Aga see, mis lääne agentuurid olid öelnud, see oli sul ära öeldud. Ja kes oskas kuulata, sai aru sellest, et see kuues lause, mis lükab eelmised viis lauset ümber, see on jama.

Toodud stiilinäide kirjeldab ilmekalt toimetajate kohanemisevajadust autoritaarses süsteemis, kus eesmärk oli esitada parteiliselt kallutamata informatsiooni. See polnud võimatu, kuid eeldas piiride proovimist ja mänguruumi head tajumist. Teise üldisema kategooriana räägivad ajakirjanikud sageli usaldusväarsusest, mis hõlmab selliseid väärtusi nagu objektiivsus, vastutus ja eetilisus.

Usaldusväarsusega mängimine on hull asi. Meie küll oleme püüdnud, vähemasti mina olen püüdnud, et ma ei riku seda usaldust, mis mul kuula-

jaga on. See tähendab, et ma ei valeta ja ei vassi talle. Ja ma püüan seista tema eest seal, kuhu tema ise ei ulatu. Vahendada teda sinna, kus ta ise küsida ei saa või kohal olla ei saa.

Tundub, et mõned väärtused, nt objektiivsus, tolerants ja eetilisus, ilmnevad eriti kontrastselt raskete teemade puhul. Värskema näitena võiks tuua rahvuskangelase dopingujuhtumi.³ Nagu praktika kinnitab, pole aktsepteeritav piir maha märgitud kõigi jaoks kaugeltki samale kohale.

Mulle ei meeldinud järgmise päeva lehtede esikaanepildid, kus oli näidatud nutvat Veerpalu [---] sellist pisarate väljakiskumist, mulle see on absoluutselt vastuvõetamatu. [---] Kui ma teisele inimesele sellega haiget teen, siis ma seda sensitiivset materjali ei kasuta.

Intervjuudest ajakirjanikega selgub, et usaldusväärsus võib löögi alla sattuda seoses ootustega, mille kontekst või taustsüsteem võib olla väga erinev.

Ajakirjaniku ja sportlase suhetes on üks oht — sa ei tohi minna liiga semulikuks.

Pidev samade allikatega töötamine võib suhte familiaarseks muuta. See esitab ajakirjanikutööle väljakutse — fookus võib kaduda. Ajakirjanik ei oska küsida õigeid küsimusi või käitub saadud infoga valesti, liiga heldelt või liiga kitsilt. Usaldusväärsus on auditooriumi kõrval tähtis ka allikate suhtes.

Ühte ajakirjanikku võib usaldada, teist mitte. Kui mulle räägitakse *off the record*, et sa ei kasutaks seda kuskil, vaid see oleks sul tagataskus, siis ma seda kunagi ei kasuta. Aga ma tean ajakirjanikke, kes ei suuda sellest kinni pidada. Ja nendega käitub sportlane edaspidi teistmoodi.

Ehkki ajakirjaniku ja toimetaja rollide vaatlus selles töös kohati kattub, toon siin eraldi esile toimetaja funktsioonid nõukogudeaegses ringhäälingus, mis polnud pelgalt ajakirjandusliku sisu loomisega seotud. Üks intervjuueeritavatest kirjeldas neid nii:

a) Et asi laabuks. Et saatejuhiga oleks hea klapp (kõige üldisemas mõttes);

b) Mul oli õnn olla selle asja toimetaja ja hoolitseda, et autor tunneks ennast siis maksimaalselt hästi. Eks see on see toimetaja põhirõõm (loodus- saated Fred Jüssiga);

c) Et inimesed, kes tulevad, tunneksid ennast siin majas turvaliselt. Ühesõnaga umbes nii, et kui on vaja, siis toimetaja on see, kes ütleb, et vaat varuväljapääs on seal, mine sealt (ühiskondlik- poliitiliselt heitlikul ajal „Loomeliitude tunni“ juures).

Seega oli üks toimetaja funktsioone puhtalt organisatoorne, et kindlustada koostöö tõrgeteta sujumine. Hierarhias mahtus toimetaja amet peatoimetaja/direktori ja autori oma vahele.

Toimetaja oli nõukogude ajal kui padi, kuhu mõlemalt poolt tulevad need nätsud. Ühelt poolt autor, teiselt poolt ülemus. (Helgi Erilaid)

Organisatoorsete ülesannete kõrval puutus toimetaja sisulisse loomesse esimese ülevaatajana. Tema oli see, kes parandas tekste ning seejärel kõrgemate ülemustega kooskõlastas (viis viseerimisele). Et autorid olid üldjuhul tõelised spetsialistid ja isiksused, piirdus toimetaja tegelik panus tekstima- terjali töötlemisse enamasti pisiasjadega.

Professionaalsuse indikaatorite muutumine

Kõrvutades ajakirjanike professionaalsust kui sellist ringhäälingu eri perioodidel, tundub mulle möödapääsmatu uurida mõne indikaatori muutumist.

Tööstaaž

Ajakirjaniku ja toimetaja tööstaaži käsitlemine organisatsioonis on muutunud väga märgatavalt. Tänapäeval võib pikaajaline püsimine ühes kindlas ametis töötaja positsiooni kahjustada, varem niisugust mõtlemist polnud.

Vene ajal oli nii, et kui sa istusid oma posti otsas, siis polnud see halb näitaja, kui sa olid seal kaua. See oli hea näitaja. Saad oma tööga hakkama. Praegu kui sa oled viis-kuus aastat ühe koha peal, siis öeldakse, et juured kasvavad alla.

³ Mõeldud on suusatajat Andrus Veerpalu. — *Toim.*

Üldjuhul on ühes valdkonnas või ametis kauem töötanud inimesel uue tulija ees mitu eelist: asjatundmus, pädevus, laiem kontaktide võrgustik jne. Siin on teatav vastuolu, aga kui pole kaalutud uue tulija eeliseid ja kvaliteete võrdluses vana olijaga, ei saa ühest hinnangut anda.

Eruditsioon

Mitu intervjuueeritavat on märganud eruditsiooni põlvkondadevahelist erinevust tänaste noorte kahjuks. Harituse tase meediatöötajate seas langes järsult meediaturu avanemisega eraomandile, kui massiliselt tekkinud jaamad, kanalid ja väljaanded vajasid kiiresti ja palju töökäsi. Kvaliteetse tööjõu puudus ilmnes ka ringhäälingus.

90ndate päris alguses tuli nagu paisu tagant neid, kes olid oma akadeemilises stuudiumis viletsasti õppinud ja otsustasid, et no hääl kannab ja tulen teen midagi. Ja siis oli vaja rohkem uusi hääli ja nad kulusid ka kiiremini, sest tehti pikki päevi. Nende ilma kultuurilise ja haridusliku taustata inimeste hulk eetris on ju päris jube.

Osaliselt on sama häda kandunud kaasaega, kui teha järeldusi katsetest ametikoha täitmiseks uudistetoimetuses.

Nad ei tunne huvi meie praeguse elu vastu ja eelmisest ka ei tea mitte midagi. Kui hakata küsima, et mis meil Eestis toimub, teha mõni kontrollküsimus, siis ei teata ministreidki.

Teine intervjuueeritav on veelgi radikaalsem, küsides otse raadio positsioonilt:

Kas meie hulka on tulnud uusi haritud ajakirjanikke? Ma ei saa aru, kuhu nad lähevad. Miks nad ei taha tulla Eesti Raadiosse? Sest praegu tulevad meile mingid niisugused, ma ei tea, isehakanud kuliibinid.

Võimalik, et omajagu on süüdi ringhäälingu või meedia kui terviku kuvand, mis peibutab pisema potentsiaaliga tegijaid, lisaks see, et haritud inimesi ei motiveeri ajakirjandussfääri pigem keskpärane töötasu ning väljakutseid otsitakse mujalt.

Multiskilling

Ühe intervjuueeritava hinnangul on professionaalsuse üks indikaatoreid *multiskilling*. Ajakirjaniku universaalsuse suurenemise nõue tuleneb peamiselt majanduslikest teguritest. Kui organisatsioon ei suuda palgata piisavalt spetsialiste, peab üks inimene ära tegema mitme töö. See tähendab lisakoormust nii sisuliselt (nt lisaks poliitika valdkonna katmisele kultuur) kui ka tehniliselt (nt lisaks intervjuu sooritamisele selle töötlemine ja edastamine).

Kui raha on vähe, nagu meil taas on, siis selliseid tohutute multifunktsionaalsete oskustega inimesi välja valida ja tööle saada on suhteliselt keeruline. Nad peavad oskama orienteeruda poliitikas, käsitsema arvutit; olema reporter, olema raadiohäälega ja veel ja veel ja veel,

Ahelreaktsiooniga vähe raha — tööjõu nappus — kvaliteedi säilitamine kaasneb toimetaja rolli teisenemine. Sõltub konkreetsest valdkonnast, aga näiteks uudiste puhul on pärast taasiseseisvumist kannatada saanud põhjalikkus ja korrektsus, leiavad intervjuueeritavad.

Loojast vahendajaks

„Uued majandussuhted, millega siginesid igapäevasesse kõnepruuki mõisted nagu eraomand ja kasumiootus, löid pinnase pealiskaudsusele, pehmetele teemadele ja võidujooksule,“ ütles üks intervjuueeritav. Rahvusringhääling on suutnud seda mingil määral vältida, kuid mitte täielikult.

Nüüd on ju uudis niimoodi, et võetakse BNS-i välisuudis, tõlgitud uudis, ja see loetakse ka veel kirjavigadega ette, kui BNS on kirjavea teinud. Või siis võetakse uudis, tõlgitakse inglise keelest ära ja põrutatakse eetrisse. Kogu moos. Originaaluudiseid meil tegelikult enam ei tehta. Kui sul on raadios iga tunni aja tagant saade, siis kes see jõuab neid juurde otsida ja ilmselt pole ka vajadust.

Selle põhjal võib järeldada, et ringhäälingu uudistejakirjanike puhul on looja roll kahanenud ja vahendaja roll kasvanud. Olemuslikult ei saa üht

teisest halvemaks pidada, kuid ranga koormusega kaasnev masinlikkus ja pinnapealsus mõjub loominguilisele inimesele rüsuvalt.

Pead pilku kellal, teed ruttu valmis, ja jooksed järgmisele [sünnimusele, loole — S. T.]. Ja õhtul ei ole sa ise rahul millegagi, sest kõik läks pinnapealselt. Aga igal inimesel on soov mõne asjaga natukese sügavuti tegeleda. Et ta ise ka sisemise rahulduse saaks.

Mõju avaldab sündmuste rohkus. Tänapäeval on toimetaja roll valikutegijana märgatavalt suurem kui varasematel aegadel.

Seda oli lihtsam teha, sest niisugust infotulva kui praegu ju ei olnud.

Uudise neutraalsus

Võimalik, et professionaalsuse indikaatorina on ajas muutunud ka meedia põhikriteeriumide hulka kuuluv neutraalsus. Valitsenud ideoloogilise surve tõttu ei saa me nõukogude aja neutraalsust käsitleda tänasega võrdväärseks. Aga tähelepanu äratav see, et neutraalsust kui kriteeriumi on erinevalt käsitletud ka viimase 25 aasta vältel.

Kui tänapäeval öeldakse, et sa ei tohi uudistes kommentaari öelda — noh, sa pead olema täiesti neutraalne, siis ma arvan, et kuna me [taasiseseisvumise ajal — S. T.] kandsime ise oma uudiseid ette, siis sinna tuli ka hääletoon sisse, mis ei olnud kooskõlas uudise neutraalsusega. See oli ikka selline, et no tahaks ikka ära panna. Sõnavabaduse mõttes oli see üks paremaid aegu.

Inimlikult on mõistetav, miks taasiseseisvumise ajal uudise neutraalsus polnud püha. Intrigeerivalt kõlab „ärapanemise“ ja „sõnavabaduse“ mingil määral samastamine. Hinnangust „oli üks paremaid aegu“ võib välja lugeda, et ajakirjanik peab praegust aega jälle mingil moel piiravaks. Sarnase viite teeb 1990. aastate algusele ka teine intervjueritav.

Mingitel hetkedel oli minu arvates raadiomajas hästi palju eetilist vabadust. Sest et see sõltus sinust endast, mida sa lasid [eetrisse — Toim.] ja kuidas sa seda tegid.

Kolmas intervjueritav rõhutab ranget objektiivsust, öeldes, et uudistetoimetaja pole eetris hinda jaks, kas valitsus on süüdi väikses pensionis.

Mina edastan seisukohti.

Sõna kvaliteedi langus

Koos Eesti vabanemisega saabus 1990. aastate alguses ringhäälingusse hulk uusi tegijaid, kelle puhul võis täheldada erinevat valmisolekut ja taset — oldi vana mentaliteedi poolt rikkumata julged „murdjad“.

Võeti ette teemasid, mis ei olnud nagu tavaliselt, ütleme paberikandjal ilmuvad ajakirjanduse teemad. Õpiti ja osati kasutada julgeid otseütlusi, julgeid paralleele, aga kõik ka tänu sellele — minu meelest —, et ütledad oskasid sõna kasutada.

Ajastute erinevusi mõõtes võib märgata labasemaks muutunud teksti. 1990ndate alguses saabunud ajakirjanike lainel oli ka teine pool, puuduliku haritusega juhuseotsijad. Täienduseks võib lisada, et tekstide kvaliteedi languse põhjuseks võis olla kehvalt haritud meediatöötajatele võimaldatud absoluutne vabadus. Erinevalt nõukogude ajast puudus sõnaga ümberkäimise treenitus, käsitööoskus teksti kultiveeritumalt edasi anda.

Ridade vahele mõtte peitmine, see ei ole seotud ainult tsensuurile või ülemusele meeldimisega. See näitab ka, kuidas sa suudad sõna vallata, et sul on ka oskust rääkida asjadest mitte otse lahise tekstiga. (Reet Valing)

Siin hinnanguid andvad ajakirjanikud lähtuvad eeskätt isiklikust Vikerraadio-kogemusest. ERR-i erinevatele raadiokanalitele lähenemine ei ole selle töö eesmärk. Ainus intervjueritav, kes on töötanud nooremale sihtgrupile suunatud Raadio 2s, märkab vahet suhtumises sõnasse, mis tuleneb arvatavasti nii põlvkondade kui ka jaama profiili erinevustest.

Võib-olla ta [sõnaga ümber käimine — S. T.] on natuke kergemaks läinud. Mulle tundus, kui ma olin Raadio 2s, et oli saateid, kus sõna kaalus vä-

ga vähe. Võib-olla see pidigi niimoodi olema. Ma ei ole siin hindaja. Ma saan siin vaid oma arusaamise võtta. Mina olen õppinud, et sõna on väga oluline ja et tuleb mõelda, enne kui ma ütlen. Et mul ei oleks pärast piinlik.

Tervikpildis peetakse praegusi ajakirjanikke professionaalsemateks.

Nad on sõnaosavamad, nad väljendavad ennast kindlamini ja oskuslikumalt, targemalt.

Interneti ja tehnoloogia mõjude tajumine

John Keane⁴ leiab avaliku sfääri struktuurimuutusi analüüsid, et Euroopa avalikus ringhääling ei suuda täita kõiki printsiipe ja on sisenenud kriisi. Lisaks põhjustele, nagu ringhäälingu ebakindel rahastamine ja poliitiliselt ebamäärane roll, toob Keane välja tehnoloogilised muutused, pidades just neid kõige olulisemaks. Kaabeltelevisiooni ja interneti tulekuga on avalikus ringhäälingu endisest tehnoloogilisest piiratud tingitud sagedusala kasutamise eelisolekud nüüdseks sisuliselt kadunud. Kuidas tajuvad muutusi tehnoloogias, konkreetsemalt interneti levikut, ringhäälingu ajakirjanikud ja toimetajad?

Tehnoloogia arengut nähakse ringhäälingurahva seas üldjuhul positiivsena: ajakirjanik on tänu sellele mobiilsem, ta saab infot väiksema vaevaga ja kiiremini kui varem. Aga mõju ei piirdu ainult tehnilise teostusega. Intervjueeritavad tajuvad interneti levimise tulemusena muutusi ka sisus. Auditooriumi elu *online*'is seab õhtusele uudistesaaatele uued kriteeriumid ja asetab ringhäälinguprogrammid mõneti muutunud ülesannete ette. See puudutab lisaks uudistele ka teisi saateid.

Auditooriumi jaoks on tekkinud sisulised alternatiivid. Sama käib ka operatiivsuse kohta. On väga tõenäoline, et *online*'is elav inimene teab õhtuse uudistesaaate eetriajaks sama palju kui saatejuht või toimetaja. See tähendab, et uudise faktiväärtus väheneb iga sekundiga. Ei tee kahju, kui seada eesmärgiks päev kokku võtta.

Kui sa õhtul uudiseid teed, siis sa pead sellega arvestama, et pead suutma õhtul sinna mingit lisaväärtust pakkuda. Sa pead asjast rohkem teadma kui ainult fakti.

Meelelahutuse roll meedias, sealhulgas avalikus ringhäälingus, on järjekindlalt kasvanud. Siin võib märgata teatud põhimõttelist vastuolu. Ühed leiavad, et internet toob meelelahutuse potentsiaalsele auditooriumile kätte ja televisioon ei peaks „võidurelvastuma“. Teised usuvad, et ka kaaluka info edastamisel peab vaatajat köitma emotsiooniga.

Nüüd, seoses interneti tulekuga, kui maailm on lahti, kui sa informatsiooni hangid väga kiiresti ja operatiivselt, on tähtis, et see antakse sulle pehmes vormis. Emotsioon on tähtis.

Pealegi, kui meelelahutus on tõesti oluline ja vältimatu, siis las tarbija saab selle (korraldatud ja kvaliteetsemal kujul) kätte rahvusringhäälingust.

Inimestel on nii palju võimalusi saada infot ja meelelahutust mujalt. Parem, kui meie suudame seda neile pakkuda ja et nad seda vastu võtavad.

Üks intervjueeritav leiab, et tänu tehnoloogiale on raadio tulnud kuulajale lähemale.

Niisugune vaba vestlus ja mitte ettevalmistatud teksti esitamine on igapäevane. Suhtlus on toonud raadio kuulajale lähemale.

Kõige üldisemalt lähenedes on tehnoloogia ja interneti arenguga suurenenud ringhäälingu mobiilsus ja kiirenenud info liikumine. Esimese teguri üks värvikamaid näiteid on loodussaadete olemise põhimõtteline muutumine. Kui varem näidati stuudiovestluse juurde looma fotot, siis tänapäeval minnakse kaameraga loomale urgu järgele ja stuudiovestlust asendab reportaaž metsast. Üks intervjueeritavatest kirjeldab infohankimise olulist muutumist.

Oli kartoteek. Pidin helistama kõiksugu paiku läbi ja küsima, mis teil juhtub. Ega siis ei olnud nii nagu praegu, et võtame arvuti lahti ja ollal-

⁴ John Keane. Structural Transformations of the Public Sphere. — Digital Democracy: Issues of Theory and Practice. In Kenneth Hacker & Jan van Dijk (Eds.), London: Sage, 2000, lk 70–90.

laa — kõik on olemas! Ei olnud. See käis kõik tunduvalt keerulisemalt.

Uus põlvkond ei kujuta ette montaaži mujal kui arvutis, mis asendab kääre ja liimi, mille abil monteriti materjali veel 1990. aastate esimesel poolel. Siiski kaasnevad tehnoloogilise arenguga ka teatud ebamugavused. Näiteks pidev ja paratamatu vajadus ümber õppida ning masinate tõrkumine.

Tehnika on ka väga haavatav. Ma pean silmas, et kui miski kokku jookseb, siis ta jookseb ikka põhjalikult.

Kui „robotite mäss“ kõrvale jätta, nähakse tulevikus eelkõige positiivset. Pigem heidetakse organisatsioonile ette suutmatust ajaga ühte sammu käia. Tänapäevane ülioperatiivne maailm esitab uusi nõudmisi. Üks intervjueeritav toob praktilise näite, kuidas digitaalsel ajastul elamisest hoolimata käib saadete ettetegevmine nädalases tsükliks ja kuidas see võib usaldusväärse kahtluse alla asetada.

Me rääkisime võõrliikidest, kuna keskkonnaministeeriumist tuli teade, et tuleb ära keelata punakõrv-ilukilpkonnade ja pesukarude sissetoomine, sest et nad satuvad loodusesse ja tekitavad kahju loodusele. Aga meil oli tehtud saade kolm päeva varem valmis ja siis tuli nädalavahetus. Pärast seda kohe šaakaliuudis. Puhtalt võõrliik ja veel missugune. Nüüd tekkis rumal olukord, et meie räägime ka võõrliigist, aga räägime mingist süütust pesukarukesest ja šaakal on siinsamas metsas.

Intervjueeritavad ei taju internetis veel ringhäälingu konkurenti. Pigem käsitletakse internetti koos selle miinuste ja plussidega kui täiendavat koostööpartnerit, sest parimagi pingutuse korral ei suuda ringhääling rahuldada kõiki vajadusi.

Ma loodan, et vaatajad ja kuulajad, välispoliitika huvilised, saavad sealt [internetist — S. T.] infot kätte, kui ka raadios või televisioonis seda välispoliitika mahtu väga palju ei ole.

Interneti suur eelis, eriti televisiooni ees, on mobiilsus — niinimetatud kaasavõtmise efekt, olgu siis telefonis või arvutis. Aga mitte alati ei pea nimetatud efekt töötama ringhäälingu kahjuks.

Inimese suhtlemine raadioga on muutunud, ta ei pea istuma raadio juures, kui seda parasjagu ei saa. Ta kuulab hiljem järele. See on terve uus maailm.

Nüüdisaegne avaõiguslik meedia pole ka ise enam kitsalt ringhääling, vaid kasutab järjest laiemalt võimalust pakkuda sisu otseülekandes interneti kaudu, olgu selleks pressikonverentsid, spordivõistlused, auhinnatseremooniad või muud sellised sündmused, mis avaliku huvi, eelarve piiratuse või mõne muu põhjuse tõttu eetrikünnist ei ületa. Eraldi teema on järelkuulamine või -vaatamine. Hoolimata mobiilsusest ei pea ajakirjanikud tõenäoliselt, et veebiväljund muutub tähtsamaks kui traditsiooniline ringhääling. Põhiargument on portaalide kahjuks rääkiv kvaliteet.

Selge see, et portaalid ei suuda vajalikul tasemel teleülekannet teha. Kui meil on otseülekanne, siis ei ole portaalil seal midagi teha.

Mulle tundub, et see, millisena nähakse raadio ja televisiooni tulevikku ajal, mil internet meediumina köidab aina suuremat auditooriumi ja mõjutab tugevalt inimeste eelistusi, sõltub vastaja vanusest. Töös küsitletud inimesed on staažikad ja kogemusega meediatöötajad, kes usuvad, et ringhääling ei jää kaotajaks.

Vastused uurimisküsimustele

Järgnevalt esitan käesoleva uurimuse empiirilise materjali analüüsil põhinevad järeldused püstitatud uurimisküsimuste kaupa.

Missugusena tajuvad ajakirjanikud avaõigusliku ringhäälingu funktsioone?

Esimese asjana hakkab ajakirjanike käsitluses avaõigusliku ringhäälingu staatusest silma institutsiooni tugev müstifitseerimine. Seda võrreldakse rahvusraamatukogu kui millegi kõrge ja eetilise-

ga. Ringhäälingut seostatakse tõenäoliselt ja usutakse rahva jaoks alati olemas olevat. Väidan, et niisugune tõlgendus on omane töö konkreetsele valimile — ajakirjanikele ja toimetajatele, kelle ühistunnuseks lisaks tööandjale on ühiskondlike struktuurimuutuste üleelamine 1990. aastate alguses. Teine avaõigusliku ringhäälingu tõlgenduse viis on normatiivne — kuidas peaks meedia andma oma panuse demokraatliku ühiskonna toimimisse? Vastusena pakutakse harimist ja seda kahes tähenduses: esiteks silmaringi laiendamine ja teiseks teatud kindla mõtteviisi arendamine, n-ö õigel rajal hoidmine. Lisaks neile tuuakse esile ootusi ja ülesandeid, millest mõni (nt eesti keele ja kultuuriväärtuste säilitamine) on pigem rahvusringhäälingu täita, mõni aga (nt informeerimine) laiendatav meediale üldiselt.

Eesti avalikus ruumis ulatuslikult, kuid väheviljakalt käsitletud meelelahutaja funktsiooni suhtuvad intervjueeritavaid valdavalt skeptiliselt, eelistades näha avaõiguslikku ringhäälingut tõsis- te valdkondade kajastajana. Ometi leidub teisiti mõtlejaid, kes viitavad uue meedia ajastule. Kuna auditoorium saab info ja meelelahutuse igal juhul ka mujalt kätte, siis miks mitte pakkuda seda ise — viisil ja kvaliteedis, mis kohane rahvusringhäälingule.

Mitme pakutud üldise väärtuse seast tõstavad ringhäälingu pikaajagsed töötajad esile usaldusväärsust ja operatiivsust. Esimest rõhutab eriliselt ka ringhääling oma arengukavas. Põhjust oma tugevust rõhutada on, sest 2012. aasta lõpus tehtud Turu-uuringute AS-i uuring näitab, et 79% Eesti elanikest usaldab rahvusringhäälingut. Seejuures on usaldusväärsus viimastel aastatel olnud tõusutrendis. Eraringhäälingu puhul on vastav näitaja 66% ja trükiajakirjandusel 63%.⁵

Operatiivsuse esiletõstmist julgen seostada tegijate mõningase mure või isegi hirmuga meedia fundamentaalselt olulise kriteeriumi pärast. Otseselt intervjueeritavad sõna „hirm“ ei kasuta, ometi võib tajuda ärevust. Raadiorahvas näib tunnetavat, et raadio pole inimestele enam nii oluline ja selle kui meediumi tähtsus ilmneb (ainult)

kriisisituatsioonides. Raadiosõna nõrga säilivuse tõttu eelistavad intrigeeriva ja skandaalse informatsiooni valdajad avalikustamiseks ajalehte või televisiooni. Lisaks tõdetakse, et kui varem suutis raadio luua läheduse ja isikliku seotuse tunnet, siis praegusel ajal näib distants raadio ja kuulaja vahel olevat kasvanud — ehk isegi nii suureks, et pole põhjust rääkida kuulajast, vaid kuuljast. Siin tuleb taas meelde tuletada mõne ajakirjaniku tähelepanekut, et ajastu on teine ja erinevalt internetieelsest perioodist saab auditoorium kõiki vajadusi rahuldada muude kanalite kaudu. Konkurentsist ja auditooriumi süvenemisvõime hajumisest tulevalt jääb mulle mulje, et raadioajakirjanikud ei tunne end (iga päev) vajalikuna — vähemalt mitte sel määral nagu varasematel aegadel.

Võimalik, et raadio funktsiooni ja tähtsuse ebaselgust suhtes ühiskonnaga võimendab inimeste teistsugune väärtustamine organisatsiooni sees. Mitu intervjueeritavat toovad olulise muutusena esile loojate asemel juhtkonna ja bürokraatia esiplaanile tõusmise. Seda arusaama väljendatakse otse, aga samale tendentsile viitab ka ajakirjanike kuvand ringhäälingust 1960. ja 1970. aastatel. Kui praegu on kuvand pigem ametnikukeskne, siis pool sajandit tagasi oli see ülivõimsalt autorikeskne. Inimeste väärtustamisel tuntakse puudust nii tunnustusest kui kõrgemast töötasust, sealhulgas autorite ja taustajõudude proportsionaalsemast tasustamisest tugevama meeskonnavaimu hüvanguks. Võib tajuda inimeste ülitundlikkust hierarhiliste positsioonide (muutumise) suhtes. Ringhäälingust lahkunud või koondatud ja (ehk just seetõttu) avameelsemad intervjueeritavad kritiseerivad tugevalt raadio ja televisiooni liitmist Eesti Rahvusringhäälinguks 2007. aastal. Nende hinnangul pealesurutud sünergia ei toimi ja ühendamisest loodetud kasu pole tõusnud.

Ringhäälingu funktsiooni ühiskondlikes protsessides tajuvad intervjueeritavad ühte viisi. Küsimus sai püstitatud avaõiguslikust ringhäälingust kui ühiskondlike protsesside algatajast, aga niisugust rolli pole vastajad märganud ega pea seda ka vajalikuks. Üldiselt nähakse ringhäälingut kui protsesside peegeldajat ja vahendajat, mis annab aruteludeks foorumi. Seda funktsiooni kirjeldatakse kõige sagedamini näitega loominguliste liitude vahenda-

⁵ Eesti elanikud usaldavad enim päästeametit ja kõige vähem erakondi. — Postimees, 03.01.2013. Vt <http://www.postimees.ee/1091820/eesti-elanikud-usaldavad-enim-paasteametit-ja-koige-vahem-erakondi> (vaadatud mais 2013).

misest 1980. aastate lõpus. Denis McQuail⁶ loetleb meedia vahendajarolle: aken, peegel, värvavaht (filter), teeviit, foorum või platvorm, kaasaraäkija. Ajakirjanike käsitus rahvusringhäälingust kattub täies mahus McQuaili omaga.

Missugusena tajuvad ajakirjanikud oma rolli ja selle muutumist ringhäälingus?

Ajakirjanikutööd iseloomustavate isiklike väärtustena esitavad intervjueeritavad peamiselt põhimõtteid nagu usaldusväarsus ja loominguline vabadus. Kumbki väärtus on ajastuülene, kuigi seotud erineva kontekstiga. Personaalses plaanis kätkeb usaldusväarsus samu tunnuseid mis organisatsioonigi puhul: ausus, objektiivsus, eetika jne. Võrreldes tänapäevaga rõhutatakse sovetiaegset erilist vajadust jääda ausaks iseenda ees. Loomingulise vabaduse tunnetamist võib kirjeldada sinusoidina, mille lainehari kerkis autoritaarsele režiimile ja tsensuurile iseloomulikust madalseisust kõrgpunkti 1990. aastate alguses, kui taasiseseisvumise tingimustes oli ajakirjanikule lubatud peaaegu kõik. Seoses erameedia saabumisega ümberstruktureeritud turule on aga kehtestatud uued normid ja loomingulisest vabadusest 25 aasta taguses tähenduses rääkida ei saa. Nagu üks vastajatest märkis, sarnaneb tänapäev enesetsensuurilt nõukogude ajaga. Tuleb pidevalt jälgida, et oma saatega kellelegi liiga ei tee.

Nõukogude ajal oli ajakirjanik suurel määral ideoloogiasinstrument. On tähelepanuväärne, et Nõukogude Liidu lagunedes kandsid ajakirjanikud sama rolli edasi, aga kui varem oli maailmapildi kehtestamise roll neile peale surutud, siis iseseisvuse taastamise ajal võtsid nad ideoloogiatöötaja rolli endale ise. Viidates päevapoliitikale, kahtlevad mõned intervjueeritavad, kas ajakirjanikud tänapäeval ikka saavad kõigest ja vabalt rääkida. Mida nad konkreetselt kartma peavad, jääb selgusetuks. Kas ajakirjanikud tajuvad ringhäälingus teatud valitsusmeelsust ja kas enesetsensuuri võib tõlgendada hirmuna ametikoha kaotamise ees?

Selliste kahtluste põhjendatust on raske hinnata, sest teiste intervjueeritavate hinnang viitab sõltumatusle — formaalne eelkontroll ajakirjandusliku sisu üle puudub ja kogu vastutus lasub ajakirjaniku

õlgadel. Kui nõukogude ajal tekkisid võimalikud probleemid ideoloogilisel pinnal, siis tänapäevaste näidete varal võib öelda, et vastuolud tulenevad eelkõige uudiskriteeriumide erinevast tõlgendamisest. Ajakirjanike arvates esineb sanktsioone praegusel ajal vähem, samas on need rangemad ja väljenduvad ka inimeste vallandamises. Vallandamisi nõukogude perioodist ei mäletata. Kõige karmim karistus oli eetrikeeld, millega kaasnes n-ö ümberkasvatustlik meede ehk tööle suunamine propagandatoimetusse.

Ajakirjanikud tajuvad professionaalsuse indikaatorite muutumist ringhäälingus. Üks intervjueeritav märgib, et suhtumine staažikatesse ja pikka aega ühel ametipostil olnud inimestesse on muutunud. Varem loeti seda tugevuseks, enam mitte. Mitu vastajat täheldavad põlvkondade võrdluses üldise eruditsiooni langust. Eriti paistis silma taasiseseisvumisjärgne aeg, kui laienenud meediaturg kaasas hulgaliselt madalama kvaliteediga tööjõudu. Kolmas muutunud professionaalsuse indikaator ringhäälingus on universaalsuse piiride avarandumine ehk *multiskilling*. Ootused ajakirjaniku võimekuse suhtes on märgatavalt laienenud ja sisulise ajakirjandusliku töö kõrval eeldatakse tehnika ja tehnoloogia tundmist, samuti oskusi materjali töödelda ja edastada. Sisulise töö olemuse ja kvaliteedi muutusena toovad intervjueeritavad esile nõudmise vähenemise sõna kvaliteedi suhtes, mis on ka eetris tajutav. Tohutult kasvanud töötempo kahandab sisulist kvaliteeti ja uudistetoimetuse ajakirjanik pole enam niivõrd looja kuivõrd vahendaja, kes loeb ette teiste toimetatud tekste, mitte ei koosta neid ise.

Interneti (ja muu tehnoloogia) levikusse suhtuvad suure osa karjäärast tänapäevases mõistes algeliste töövahenditega läbi ajanud ajakirjanikud soosivalt — see kiirendab ja lihtsustab oluliselt info hankimist. Intervjueeritavad on esile tõstnud interneti mõju sisule. Kuna suur osa auditooriumist hoiab end sündmustega kursis interneti kaudu, tuleb pakkuda (juba teada) faktidele lisaväärtust. Arvamusele, et lisaväärtus seisneb pehmemas lähenemises ja emotsioonides, leidub ajakirjanike seas nii pooldajaid kui ka vastaseid. Konkurenti ja ringhäälingule ohtlikku alternatiivi intervjueeritavad internetis ja portaaliajakirjanduses ei näe. Pigem käsitletakse seda kuulaja-vaataja lisavõimalusena

⁶ Denis McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2003.

olla kursis ringhäälingu sisuga ajast ja kohast sõltumata.

Intervjueeritavate räägitu põhjal tundub, et tänapäeval on ringhäälingusisene tagasiside pigem juhuslikku laadi ja mitteformaalne. Nõukogude perioodil esitati tagasisidet korrastatud kujul ja mitmes vormis, muu hulgas n-ö valvekuulamisena. Toimetajad pidid kohustuslikus korras jälgima terveid saatepäevi ja andma tagasisidet. Toimetajad ei hinda toonast süsteemi siiski konstruktiivseks, sest isiklike suhete võimaliku rikkumise oht ei motiveerinud arvustamisse tõsiselt suhtuma. Auditoriumi tagasisidesse suhtuvad ajakirjanikud väga suure eelarvamusega, pidades seda ebakonkreetses ja vaenulikuks. Märgatakse tooni muutumist — inimesed on kurjemad. Võimalik, et see on ühiskonna ja praeguse aja märk, aga pole välistatud, et selles peegeldub üldine suhtumine ringhäälingusse või meediasse laiemalt.

Kokkuvõtteks

Väidan, et alarahastamise tõttu on avaõiguslik programm muutunud vaesemaks. Küsimusele, milliseid muutusi soovitakse ringhäälingus näha, vastasid kolleegid väga sageli, et nende soovitud muutused põrkuvad rahapuudusega. Vaesus ei pruugi ilmtin-gimata väljenduda saadete hulgas või sisus. See võib tähendada žanrilist üheülbalisust, loomingulisuse uppumist võimete piirile lähenevas töömahus jne. See on avaõigusliku ringhäälingu ja tema rahastaja ehk riigi strateegiline otsus, kuidas vaesumisele reageerida. Aktuaalsena on päevakorda tõusnud sponsorteabe edastamise korra karmistamine, mis on sätestatud ringhäälingunõukogu otsusega. Spordiülekanne puhul ärritab niisugune reegel aina vähemaid inimesi. Auditoriumi tehnoloogiateadlikuma osana valivad nad rahvusringhäälingu asemel erameedia või interneti. Nii lihtne see ongi. Süvamuusika auditoriumi suhtes ma nii kindel ei ole. Aga isegi kui nende jaoks eksisteerib mõistlik alternatiiv, tuleb varsti küsida: mis saab avaõiguslikule organisatsioonile seadusega asetatud ülesannetest?

Ringhäälingu olukorda tuleb mõista. Kasinuse tingimustes taanduvad otsused ja valikud sundlukurrale jagada ümber sisemisi ressursse. Tegelikult seda ilmselt kuigi tihti ei juhtu, kuid *lose-lose* olukorrad näivad enam kui reaalsed. Ma ei vaidlusta

siin ringhäälingunõukogu põhimõttelist ettekirjutust, vaid ringhäälingu peremehe elementaarse vastutusvõime puudumist, vältimaks kindlatele ideedele rajatud programmi kärsemist: alguses natuke siit vähemaks, siis natuke sealt.

Ajakirjanike üldise positiivse interneti suhtumise taustal jäi silma fantaasia suhteline piiratus selles, kuidas tehnoloogiliste arengutega kaasnevaid eelseid enda heaks rakendada. Mõeldi kitsas raamis, lähtuvalt tööülesannetest, mis on seotud informatsiooni kogumise ja edastamisega. Laiemaid tähendusi ja võimalusi internetile ei omistatud — heatahtlikkuse varjust paistnud umbusku oskan seostada põlvkonnast tuleneva suhtumisega. Uurimuse jaoks intervjueeritud inimesed on tehnoloogiat mitmekümne aasta jooksul korduvalt uuesti õppinud ja sellega kohanenud. Karjääri hilises faasis iseloomustab neid tehnoloogiline konservatiivsus ja motivatsioonipuudus.

Lõhmus ja Juhanson⁷ (2011) toovad rahvusringhäälingu põhifunktsioone sõnastades välja „koostegevuste toetamise“. Nõustun, et just see tahk väärriks sügavamasisulist arutelu — kuidas koostegevusi soodustada ja milles need täpselt seisnevad. Kahjuks pole peale „Jõulutunneli“ palju õnnestumisi näiteks tuua.

Kui uurida, mida elektrooniline meedia tänapäeval esitab, saab ühe suundumusena välja tuua meelelahutusfunktsiooni täitvate saadete mahu kasvu nii raadio- kui telekanalites, mis viitab üldisele programmide meelelahutuslikumaks muutumisele ning kergema sisu pealetungile. Selle tendentsi puhul ei ole erandiks ka ERR-i kanalid.⁸ Intervjueeritud ajakirjanikud tegid peaaegu eranditult samasuguse tähelepaneku. Tõsi, hinnangud sellele vastandusid. Denis McQuaili arvates⁹ ei saa ajakirjandus tegeliku elu peegeldajana olla parem kui inimesed. Seda võib tõlgendada nii, et meelelahutuslik tonaalsus üldises infovoos on meedia sundkäik. Meelelahutust kasutatakse võttena auditoriumi tähelepanu saavutamiseks. ETV panus-

⁷ Maarja Lõhmus, Ants Johanson. Eesti teel avaõiguslikust ringhäälingust avaõiguslikuks meediaks. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2009/2010. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 58–65.

⁸ Heikko Gross. Tele- ja raadiokanalite programmianalüüs. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2012, lk 73–80.

⁹ Denis McQuail. Denis McQuail meedia muutumisest. — Eesti Päevaleht, 24.03.1998. Vt <http://www.epl.ee/news/kultuur/denis-mcquail-meedia-muutumisest.d?id=50753211> (kasutatud aprill 2013).

tab viimastel aastatel jõuliselt televiisori vaatamise tippajale kella 18.30–22.00ni. Info-, publitsistika- ja meelelahutussaadetest koostatud võõnd toimib hästi ja ETVst sai 2012. aastal esmakordselt pärast 1999. aastat vaadata telekanal Eestis (üle nelja-aastaste puhul 16,1% telerivaatamise ajast, Kanal 2 — 15,2% ja TV 3 — 11,6%).

Walter Benjamin kirjutab oma essees „Kunsti-teos oma tehnilise reprodutseeritavuse ajastul“, et „meelelahutus ja keskendumine on vastuolus“.¹⁰ Meedia puhul ei pruugi see nii olla, ehkki Eestiski on leitud, et avaõigusliku ringhäälingu missioon peaks olema midagi õilsamat kui meelelahutus. Või kui, siis peaks meelelahutus olema ergastavam, võrreldes kasumi maksimeerimisele keskendunud kommertskanalitega.

„Ringvaade“ näitas 2010. aastal meelelahutusliku kallakuga välisuudiste rubriigis, kuidas naine kividega surnuks loobitakse. Järgnes avalikkuse valulik reaktsioon, mille käigus mõisteti ETV üheselt hukka. Ajakirjanik Vilja Kiisler analüüsis Eesti Päevalehes:

Kui Eesti meediat šokeerib naise kividega surnuks loopimise video, siis ei ehmata ajakirjanike mitte see, et naine sellisel võikal moel tapeti, vaid see, et seda julges näidata avalik-õiguslik telekanal. Purjus inimeste näitamine Kanal 2 uudistes või maffiasaates ja meediakogenematute inimeste ärakasutamine ei šokeeri juba ammu enam kedagi. Teleekraanil inimväärkuse alandamine on saanud elu harilikuks osaks — vahendatus teeb alandamise millekski ebarealseks, mis meisse päriselt ei puutu.¹¹

Mida saab sellest juhtumist järeldada? Et avaõiguslik programm ilmutab märke odavat populaarsust püüdvate konkurentide suundumuste mõjust? Või hoopis seda, et avalikkusel on (jätkuvalt, kõigele vaatamata) rahvusringhäälingu suhtes kõrgemad ootused?

Uudiste planeerimine tippajale soodustab taht-

matut televiisorivaatamist, eriti nende puhul, kelle huvi poliitika vastu on väiksem. See parendab demokraatiat, mis ju ongi avaõigusliku programmi üks eesmärke.

Meelelahutus iseenesest ei saa olla halb. Võime vaielda selle üle, kas ja mil määral suudab ETV või ka avaõiguslik ringhääling tervikuna toota ergastavat ajaviidet kui kommertsmeedia. Aga see, et meelelahutuslikult toetatud programm annab võimaluse saadetele, mis muidu varju jääks, on mitmekordselt tõestatud fakt.

Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et avaõiguslik ringhääling tegutseb justkui eikellegimaal, aga heas usus, et õigetele eesmärkidel. Samas pole kunagi kindel, mis suunas üritavad eri huvigrupid eesmärke ja ülesandeid kallutada. Öeldakse, et auditoorium ei saa eksida. Arvestades auditooriumi suurust, samuti väljendatud usaldust, pole etteheideteks avaõigusliku ringhäälingu aadressil põhjust. Ometi tundub vahel, et kuulatavus-vaadatavus ja usaldusväärus pole paljude silmis eriline mõõdupuu. Võimalik, et tuleb lihtsalt leppida sellega, et avaõiguslikkusesse on programmeeritud kriitika objektiks olemine.

Niisiis, kas rahva teener või rahva treener? Ilmselt natuke mõlemat, aga esialgu peab täpsem vastus igapähele endal olema, sest üldkehtivat arusaama ei eksisteeri — ka mitte aastaid ringhäälingu töötanud inimeste seas.

ERR-i ühiskondlike funktsioonide suhtes võib täheldada kogenud ringhäälingutöötajate teatud nõutust: selgelt on märgata murelikkust seoses organisatsioonisiseste tendentside ja arengutega. Kui räägitakse ERR-i muutumisest ametnike asutuseks, kus bürokraatia tase on kõrgem kui enne taasiseseisvumist, siis ilmselt ei saa õhkkonda päris terveks pidada. Tõenäoliselt mõjutab tugeva meeskonnavaimu kaudu defineeritud nõukogudeaegse õhustiku jahanemist ka juba mainitud struktuuri muutusest tingitud sisemise konkurentsi võimendumine. Võimalik, et siit tuleks otsida põhjust, miks rahvusringhäälingu puhul räägitakse ühendatud, aga mitte ühtsest organisatsioonist.

¹⁰ Walter Benjamin. *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. London: Penguin, 1936/1972.

¹¹ Vilja Kiisler. *Surm kui meelelahutus: ETV fopaa*. — Eesti Päevaleht, 04.10.2010 <http://www.epl.ee/news/arvamus/surm-kui-meelelahutus-etv-fopaa.d?id=51283936> (kasutatud aprill 2013).

KAKS
ETTEKANDEKOOSOLEKUT

Kultuur Eesti ajakirjanduses ja kultuuriajakirjandus: arutelu EAAS-i koosolekul 11. oktoobril 2013

Maarja Lõhmus: Oleme mõelnud arutada põhimõttelisi küsimusi: kuidas rääkida poliitikast ja kuidas rääkida kultuurist ajakirjanduses? Mis on muutunud? Mis rollid on poliitikal, kultuuril ajakirjanduses? Alustame kultuuriga.

Kultuuri võime vaadata ka dünaamilise kolmetasandilise identiteedimudelina. Identiteedi kõige sügavam alus on kandev muutumatu osa, mis ühendab kõike ning mille üle ei kaubelda — see on konsensuslik eksistentsiaalne kultuuripõhi. Teise tasandina on kultuuriprotsessid pikal ajajoonel, tunneme neid sellistest definitsioonidest nagu „ajastu“, „suur kultuurimuutus“, „väärtusnihe“ jm. Kolmas tasand on kiirete hoovuste, muutuste tasand.

Nüüd palume kõnelda kultuuriajakirjanikel. Arutamise eesmärk on pilt, millest räägime, kui räägime kultuurist: mis on pärispõhi; mis on põhi-lemendid, mille kohta me ütleme „Jah, tahame, et need oleksid ja kestaksid“, ning mis on see, mis näitab muutusi, uusi aktsente. Kultuuriteoreetiliselt on siin väljal mitme mõtleja, Juri Lotmani, Umberto Eco, Pierre Bourdieu, Michel Foucault' ideid ja meie oma ideed kultuurist ning ajakirjanduse rollidest; oleme nendega jätkuvalt dialoogis.

Lugejal on oluline meeles pidada, et arutelu toimus enne Kaur Kenderi määramist Sirbi peatoimetajaks ning sellele järgnenud skandaali ja diskussiooni Sirbi ja kultuuriajakirjanduse üle (toim).

Oleme kõnelejatele alustusteks andnud neli teemat.

- Milline on kultuuriajakirjanduse roll Eestis?
- Millist kultuuriavalikkust me vajame?
- Mida teeb Eesti kultuuriajakirjandus vs. mida peaks tegema?
- Mida on olnud õppida Eesti kultuuriajakirjanduse varasematest kogemustest ja teiste maade kogemustest?

Pikemad esinemised

Kaarel Tarand: Sirbi peatoimetajana olen ma praktik. Alustama pean kaugelt, mitte Sirbist — sellest, et minu meelest on üks kõige halvemaid iseseisva Eesti riigi valitsusstruktuuris tehtud valitsemisotsuseid see, et 1995. aastal, 1996. aasta alguseks lahutati tagasi eraldi ministereeriumideks haridusministeerium ja kultuuriministeerium, jättes viimase kõige väiksemaks ministereeriumiks ja üldse nagu mingisuguse nurgataguse asjaga tegelejaks. See on järgnenud 17 või 18 aastaga kurvastavalt peegeldunud selles, kui tähtsaks avalike vahendite jaotamisel kultuuri peetakse ja mis üldse Eesti avalikus käsitluses kultuuri mõiste sisse mahub. Mahub vähe — selle tõttu, et ministereerium on seatud valitsema põhiliselt kauneid kunste ja rahvavalgustuslikku võrku üle maa ehk peamiselt raamatukogusid ja

muuseumi. Natuke aidatakse ka kultuuriväärtusi säilitada, eeskätt on nendeks arhitektuuriväärtused. Ja kõik. Öeldakse, et kusagile laiemale pinnale õigupoolest asja ei ole. See on hea ja sobiv mudel mingisuguse minevikus fikseerunud jaotuse jätkamiseks. Näiteks peegeldab Eesti Kultuurkapital täpselt seda jaotust, mis oli nõukogude aja lõpus. Loomeliidud pärandsid meile uude aega, nendele tehti enam-vähem igapäevase oma sihtkapital ja sihtkapitale juurde teha ei saa. Nii ei ole ka ajakirjandusel sihtkapitali, mis on olnud pidevalt jutuks alates Eesti Kultuurkapitali taasloomisest. Täpselt sama moodi peab kultuuriminister enda partneriteks peaaegselt neidsamu loomeliite, mida on mõni üksik juurde tekkinud, kuid nende tähendus Eesti kultuuripildis ei ole kaugeltki enam see, mis ta oli 20 aastat tagasi. Pooled neist loomeliitudest on tänapäeval põhiülesandelt majavalitsused, natuke sotsiaalhoolekandelist funktsiooni juures — see on ka kõik. Tähendab, avalikes debattides nad õigupoolest osalised ei ole, sest neil puudub isegi oma sisemine korraldus ja meetod, et kiiresti ja kaalutletult mingisuguste ühiste seisukohtadeni jõuda. Selline on olukord.

Kultuuriajakirjanduse väljaandmiseks on riik teatavasti asutanud sihtasutuse Kultuurileht, mis annab välja 12 väljaannet. Mitu nendest ei kuulu eriti kultuuriministeriumi juhitava ja valitsetava tegevuse alla, näiteks Täheke, Diplomaatia, aga samuti Akadeemia, Õpetajate Leht ja mingisugune osa ka Sirbist. Selles kultuuriajakirjanduses on asjast üldiselt aru saadud vastupidi riigi valitsemisüsteemile: nimelt nii, et kultuur ja tema ümber askeldamine ei piirdu ainult kaunite kunstidega — viie või kuuega nende hulgast —, vaid see puudutab ka palju muud, peaaegu kõiki elualasid, mida siin Eesti pinnal vähegi viisakal viisil ja eesti keeles viljeldakse.

Kultuuriajakirjandus käsitleb ennast pigem tagasisidestajana, aga ka eestikeelse mõisteruumi arendajana, eestikeelse haritud vestluse ülalpidajana. Kahtlemata jääb alati püsima see roll, et meie oma kunstnikele tuleb tagasisidet anda, sest see on üks sihtasutuse Kultuurileht põhikirjalisi ülesandeid. Aga kuna väga palju muud ja olulist on vaja kogu aeg ka teha, siis — nagu kõik on näinud — tegeldakse seal ka palju muude asjadega. Viiekümne aasta taguses kahe kultuuri temaatika valguses

olen arvanud, et kolmas on see parem — teadust ja kunsti ei tohi lahutada, ei tohi lahutada humanitaariat ja nn kõvu teadusi. See seltskond peaks olema pidevas omavahelises läbikäimises, vähemalt Eesti oludes, kus inimesi on niikuinii vähe — siis saab kokku parem! Mida vähem on neid tugevate vaheseintega sahtleid, seda huvitavam elu, seda suurem meie võimalus eestikeelse kõrgkultuurina areneda ja olla.

Kultuuriajakirjandusel on see hea külg, et kui meil muidu on vähemasti trükiajakirjandus suurtes muutustes ja kannatab arvuliste langusnähtude käes nii nädala- ja päevalehtede kui ka ajakirjade poolel, siis Eesti kultuuriajakirjanduse tiraažide langus juhtus põhiliselt juba 1990ndatel ja pärast seda on seisund olnud erakordselt stabiilne. Paljud kriitikud ütlevad: „Aga meil oli Sirbi tiraaž 80 000 või 90 000 mingil hetkel, umbes 1989. aastal“, kuid seda ei saanud juba siis normiks pidada ja selle poole püüelda oleks praegu täiesti absurdne. See oli lühike defitsiidiajastu ilming.

Ma ei tea, kes on kultuuriavalikkus. Ma kujutan ette, et kui me oleme üks maailma paremini haritud ühiskondi, siis selles kultuuriprotsessis võtab kas ühel või teisel moel looja või tarbijana osa peaaegu kogu elanikkond, teistmoodi ei ole see võimalik. Tõenäoliselt mitte kõik, osa on ju teatavasti välismaal, aga kui meil on [aastas — *Toim.*] üle miljoni teatrikülastuse, siis isegi kui need jagunevad niimoodi, et tegelikult on teatriskäijaid 200 000, saab igaüks vähemasti oma kolme tuttava kaudu üsna usaldusväärsest allikast teada, mis teatris juhtub. Raamatute lugemisega on sama lugu: kui pool elanikkonnast loeb, siis teine pool saab nendelt midagi teada raamatute olemasolust. Mis puudutab teiste maade kogemust, siis see tekitab kadedust ressursi plaanis: kui palju võimalusi on suurtel teha rohkem ja kui palju neil on rohkem aega iga üksiku tüki tegemiseks. Ma arvan, et muus osas me ei ole maailmast sugugi viletsamad. Võtame eilse näite — Nobeli kirjanduspreemia sai järjekordselt isik, kelle ühtegi teost ei ole veel eesti keelde tõlgitud, kelle olemasolust on teadnud väike valitud seltskond.¹ Ühesõnaga, me jaksame eesti keelde vahendada kahjuks erakordselt vähe ja olla vähe teiste kultuuridega dialoogis. See on üks põhiline puudus. Aga

¹ 2013. aasta Nobeli kirjanduspreemia võitis kanadalanna Alice Munro (sünd 1931). Allmärkused ja viited on lisanud toimetus.

selles osas, mis me teeme, ei ole me väga halvad, vaid päris head.

Raimu Hanson: Töötan Tartu Postimehes. Olen ameti poolest reporter, kelle ülesandeks on kajastada kultuuri Tartus. Olen ajakirjanik aastast 1978, hakkasin esimesi kaastöid kõigepealt tegema ülikooli ajalehele, siis ajalehele Edasi, mis oli vahepeal Postimehe nimi. Ma räägin sellest, mis kunagi oli. Sellest, mis juhtus pärast nii-öelda kultuuriteemade langust päevalehtedes 1990ndate algul.

Tol ajal, 1970. aastatel, oli ülikooli lehes, Edasis ja ka Noorte Hääles, mis oli Tallinna leht, algajatel kirjanikel ja noortel autoritel palju võimalusi avaldada oma loomingu, mida praegustes päevalehtedes kohtab väga harva. Ka oli 1970.–1980. aastatel päevalehtedes rohkem süüvivaid ja mahukamaid artikleid kui praegu. Osalt on sellest kahju, et asjad on nõnda läinud, aga teisalt jälle on kultuuri süvitsi minna soovijatel võimalust neid teemasid kultuuriväljaannetest lugeda. 1970.–1980. aastatel oli meil Edasi toimetus kõvasti rohkem kultuurikeskus kui praegu. Kultuuriosakonnas — siis nimetati toimetusi osakondadeks — käis palju autoreid ja aega oli kõikidel rohkem, nii ajakirjanikel kui ka välisautoritel. Siis olid arutelud pikad ja üsna suitsused, mõnikord ka õllesed. Aga selline kultuurisuhtluse klubi oli toona tugevasti tajutav ning see lubas toimetusel ja autoritel suhelda ja sellest kasu saada. Nii oli ka teistes toimetustes.

Kultuuriajakirjanduse roll Eestis, kui ma vaatan praegu oma ametitegevuse seisukohalt, on pigem võimalikult igas kultuurivaldkonnas tähelepanu juhtida uuele ja tähelepanuväärsele; tellida kajastusi ja arvustusi, mis mu praeguste ülesannete hulka kuulub. Millist kultuuriavalikkust me vajame? Vajame ergast kultuuriavalikkust.

Mari Peegel: Olen Eesti Päevalehes töötanud peaaegu kümme aastat erinevatel ametikohtadel, aga ikka kultuuritoimetuses. Kui Raimu Hanson rääkis, et kunagi oli kultuurielu väga elav, viitas ta Edasi toimetusele, mis asus siin Tartu kesklinnas. Olen ka natuke sealt pärit, sest mu isa töötas samas kultuuritoimetuses ja mul on sellest väga toredad muljed. Ma muidugi ei tea, kui palju klubielu jõudis väljundina väljapoole, aga kohapeal olla oli tore ka viieaastasena.

Huvitav on see, et kultuuriajakirjanduse roll hakkab hägustuma — pean silmas suure päevalehe rolli. Palju kultuurilugusid, intervjuusid ja muid tekste, mis liigituvad kultuuriajakirjanduse alla, ei ilmu enam suurtes päevalehtedes või nädalalehtedes, vaid subkultuursetes ja digitaalkanalites. Kas see on halb, et kaotame positsiooni ja võimu? Ma ise arvan vastupidi, et see on väga tore nähe, sest see muudab omakorda meid vabamaks. Me saame ise olla dünaamilisemad ja mitte enam niivõrd tunda oma seljal seda raskust, et me peame üht või teist asja kajastama, ühest-teisest kirjutama, vaid saame vaadata seda, mis puudub, ning sellest kirjutada. Mis muidugi ei tähenda, et kohustuslikest, väga tähtsatest temadest kergekäeliselt loobuksime. Minu jaoks on alati see mõte, et ajakirjandus on neljas võim, tundunud kohutavalt kahtlasena. Ma isiklikult ei tahaks töötada mingis võimuorganisatsioon, võimuinstitutsioonis, vaid tahaksin tegeleda kultuuriajakirjandusega ja kultuuriga.

Millist kultuuriavalikkust me vajame? Siin tuli kohe meelde, mida rääkis mulle skulptor Aili Vahtrapuu, kes ütles, et kui Ansipil oleks olnud hea kunstiõpetuse õpetaja, siis oleks meil praegu hoopis teistsugune kultuuripilt ja Eesti Kunstiakadeemia oleks püsti, väga uhke ja väga suursugune — meil poleks selliseid probleeme nagu praegu. Me vajame sellist kultuuriavalikkust, keda oleks haritud juba maast madalast ja kes ei jätaks oma harimist pooleli ka siis, kui on täiskasvanud. Kaarel Tarand ütles, et inimesed käivad teatris, miljon teatrikülastust, aga samal ajal nad **käivad** [*Toimetuse rõhut.*] seal teatris, kuid me ei tea, kas nad nendest tükkidest aru saavad. Samamoodi võib ka raamatuid lugeda, aga nendest mitte aru saada. Ma peaksin just seda hariduse momenti väga oluliseks.

Mida teeb Eesti kultuuriajakirjandus ja mida ta ei peaks tegema? Mulle tundub, et Eesti kultuuriajakirjandus ajab õiget asja just selle kaudu, et on muutunud veidi isiklikumaks. Inimesed kirjutavad asjadest, mis neid huvitab, ja kuraatorid või toimetuste juhid katsuvad üles leida neid, kes suhtuvad ühte või teise teemasse kirglikult, panevad neid kirjutama või rääkima. Arvan, et seda peabki kultuuriajakirjandus tegema. Sama moodi on hästi oluline, et ajalehtede juures oleks kultuuritoimetused, tekiks teatud taust, tundmine, et on suhted allikatega, sest need asjad ei teki ise õhust — vajalik on järjepide-

vus ja just see järjepidevus tuleb aastatega.

Mida on õppida Eesti kultuuriajakirjanduse varasematest kogemustest ja teiste maade kogemustest? Ma arvan, et Eesti kultuuriajakirjandus nagu eesti ajakirjandus üldse on suhteliselt unikaalne, kui teda võrrelda vana Euroopaga, kus inimesed ostavad ajalehti juba selle pärast, et nende vanaisa, isa ja ema ostsid seda sama ajalehte. Saksamaal ei tekiks iialgi sellist probleemi, et keegi ei osta paberlehte — lihtsalt ostetakse, ja tiraažid on väga suured. Ajakirjandus tunneb end seal ühest küljest turvaliselt, ajakirjanikud on hästi makstud ja saavad igal pool käia, kajastada kõike, mida nad tahavad. Teisest küljest on nad natuke rigiidsemad, uuenduste suhtes veidi immuunsemad, ei karga nii kiirelt iga uue asja peale. Ma arvan, et kuna Eesti ajakirjanduses on olnud kultuuriline katkestus, siis võib-olla peaksime muutma oma praeguse dünaamilisuse ja paindlikkuse enda plussiks, olema *flexible* ja vaatama, mis toimub. Ja samal ajal on oluline, et teame, mis on toimunud. Me teame minevikku ja üritame vaadata siis selle pealt ka tulevikku.

Maris Johannes: Avan oma tausta, milleks on pikk aeg Eesti Raadios, aastast 1980. 1993. aastast olen hakanud tegema kultuuriajakirjandust ja viimased aastad olen sellises naljakas kohas nagu Tallinna Televisioon.

Raadio oli väga traditsiooniline ja iseenesest olid need väärtused mulle väga lähedased. Raadio oli väga hariv koht töötamiseks, mõnes mõttes nagu teine ülikool. Saateid sai tehtud selle järgi, et valisidki selle esineja, kelle puhul teadsid, et tal oli sulle endale midagi öelda, et isiksusena kandis selle välja ja et tal oli ka teistele midagi öelda. Traditsioonid aitasid, mitte ei pärssinud ja seetõttu on mul kohutavalt kahju, et ma pidin raadiost lahkuma. Aga samas võin tagantjärele targana öelda, et see, mis sealt kaasa sain, on jätkuvalt minuga kaasas. Elu läheb edasi ja lõpuks on ka Savisaare propagandarahaga mõnus televisiooni teha. Kui osa sellest saab tõsta n-ö kultuuriloolisesse potti, fikseerida linti need olulised asjad, mida teised võib-olla ei jõua teha või pole tähele pannud, siis mulle tundub, et asjad pole halvasti.

Milline on kultuuriajakirjanduse roll? Arvan, et see võiks suurem olla. Minul kui ajakirjanikul oli peaaegu võimatu kontakti saada inimestega, kes

kujundasid Eesti Raadio üldpilti. Mulle tundus, et ma sattusin aega, mil peatoimetaja põhijõud läks sellele, kuidas teha sellist ajakirjandust, millel on meelelahutuslik kalle. Sealt hakkasid kõik meie konfliktid tegelikult peale. Kui tõsiselt me rahvaga räägime? Kas teeme rohkem *show'd* ja nalja? Kas teeme oma asja kergelt või natuke süvenenumalt? See oli minu jaoks veelahe, millest ma raadios üle hüpata ei osanud.

Millist kultuuriavalikkust me vajame? Toimetaja roll raadios ja televisioonis on olnud see, et ma mitte ise ei esitle seal maailma valulisi küsimusi, vaid toon sinna kellegi, kes räägib, on ja selgitab. Oluline oli ka toimetaja pilk, oluline oli suhteliselt lai haare. Sa ei saanud keskenduda ainult ühele teemale või ühele valdkonnale, pidid igalt poolt haarama. Meie kultuuriavalikkus võikski olla selline, kes saab igal hetkel kultuuriajakirjanduses kaasa rääkida.

Mida peaks tegema? Kultuuriajakirjandus peaks ikka kõvasti enda eest seisma — et teda sisulise tegijana ikka üldse olemas oleks, et teda ära ei kaotataks.

Martin Viirand: Olen töötanud Eesti Raadios rohkem kui 40 aastat. Vahepeal töötasin kolm aastat televisioonis — läksin sinna edevusest, aga tulin sealt tagasi. Nüüd räägin mõningaid võrdlusi. Eesti Raadios oli võimalik kultuuritoimetuses endale profiili ja valdkonda valida ja mina hakkasin tegema pikki saateid, mille nimi on „Pikk intervjuu“. Maris Johannes on ka neid teinud. Palju asju, mis ta siin rääkis, on mulle tuttavad. Ühesõnaga, otsisin välja väärikaid inimesi, igaüks oma erialalt: kultuur, ajalugu, poliitiline ajalugu. Kui olin seal töö lõpetanud, koostas raamatu, paksu telliskivi, kus on viiskümmend valitud pikka intervjuud.² See raamat annab ettekujutuse mu tööst ja neist kultuuriinimestest, kellega ma neid intervjuusid tegin. Nagu ma olen öelnud — kõik on olnud oma valdkonna esimese rea tegijad.

Aga natukene siis noppeid siit ja sealt. Üks Välis-Eesti juhtivaid intellektuaale, natuke ka luuletaja, on öelnud niisuguse mõtte, et siis, kui mindi üle käsumajanduselt turumajandusele, Eesti avalikkus võitis nii palju, kui ta teistpidi kaotas. Kui ma Eesti Raadios töötasin, siis tuli üks noor praktikant

² Olnust olevatele: Martin Viirandi heliarhiivist. Koostanud Martin Viirand. Tallinn: Logofil, 2012.

Tartu Ülikoolist ja ütles: „Oi, teil võis ikka raske olla seal töötada niisuguse režiimi tingimustes.“ See oli raske, see oli pidev võitlus. Aga teisest küljest oli teadmine, et Eesti Raadio kultuurisaated osalevad kultuuriprotsessis. Praegu seda tunnet enam ei ole. Oligi nii, et pidevalt käis tsenseerijate ja ülemustega võitlemine. See ei olnud isegi mitte võitlemine — tekst võeti ette ja näidati, et siitmaalt siinamaani tuleb välja võtta. Mõnikord aga tuli saate lõppu kirjutada lause „Partei 26. kongressi valgusel on nüüd ka Eesti kirjanikel uued töövõidud tulemas“. Niisuguseid lauseid tuli aeg-ajalt kirjutada, aga mitte alati.

Mul on meeles, et esmaspäeva hommikul härra Slutsk³ — meie ülemus — istus oma laua taga ja ootas hirmuga, kas nüüd „Valgest Majast“⁴ lööb jälle välk sisse. Ühesõnaga, kas nädala lõpus on toimunud mingisuguseid ekstsesse. Mingisugused tegelased, mingid instruktorid ja kes nad seal olid, kuulasid raadiosaateid ja esmaspäeval tuli pauk. Slutsk pidi neid asju siis klaarima. Oli ka niisugune lugu, et see sekretärineiu, kes istus telefoni juures, oli läinud korraks tualetti või kohvi jooma, aga keskkomiteest helistati ja ei saadud kohe ühendust, siis löi veel teine välk selle pärast sisse. Nii oli härra Slutsk sunnitud võtma endale tööle veel teise sekretäri. Kui üks läheb tualetti, siis teine istub kohapeal. See natuke iseloomustas meie tööd.

Me saime suuresti ise valida endale teemasid ja esinejaid, ja see oli me töö väga suur eelis. See aeg, enne muutusi olnud aeg, oli selles mõttes muidugi väga keeruline, et me ei pääsenud lääne hoogsama kultuuri ja kunsti juurde. Aga seda ei saa öelda, et kunsti ja kultuuri poleks olnud. Ta oli tsenseeritud, reglementeeritud, aga ta oli täiesti olemas.

Ma olen isegi mõelnud, et kui võtta Moskva elanikkond ja Londoni elanikkond, siis ma usun, et selle perioodi Moskva elanikkond oli näinud rohkem Shakespeare'i tragöödiad kui Londoni elanikkond, sest massikultuuri vohamine hakkas ju läänes peale tunduvalt varem kui meil. Me teame, et massikultuur toetub kahele vaalale: üks on veri ja teine seks. Mina kui vana mees vaatan Eestis näha olevaid kanaleid, ja ütleksin, et verd võiks vähem

olla, aga seksi võiks rohkem olla. Minu arvates seda teemat kommertskanalid ei ekspluateeri üldse.

Üks asi, mida olen tudengitele rääkides juba paar korda üles tõstnud, aga vist tulemusteta, on magus teema, millest ikka räägitakse — tsensuur nõukogude ajal. Kui vaadata neid niisuguseid poolteoreetilisi kirjutisi, siis sõna *enesetsensuur* on praegu välja tsenseeritud. Ma tahan siinolijatele südamele panna, et nad mõtleksid ja tegutseksid selles vallas, et meil räägitaks tsensuurist ja enesetsensuurist ka praeguses Eesti Vabariigis.

Kärt Ulman: Mina olen kaheksa aastat olnud Ameerika eestlaste ajalehe Vaba Eesti Sõna toimetaja. Viimased viisteist aastat olen ma elanud Ameerikas, enne seda olin ETV „Aktuaalse kaamera“ ajakirjanik. Vaba Eesti Sõna ei ole küll otseselt kultuuriväljaanne, aga kuna tegelikult kõikide meie diasporaade elutegevus ongi kultuur, siis ma arvan, et me käime ka kultuuriajakirjandusse alla. Vaba Eesti Sõna on ilmunud aastast 1949, seega 64 aastat igal nädalal. Selle aja jooksul on ta dokumenteerinud Ameerika eestlaste elu nädalase täpsusega: kõik, mis toimus, kõik, kes midagi tegid, mis üritused toimusid. Meil on toimetuse ruumides terve me ajalugu ka visuaalselt silmade ees. Nimelt on ajalehed köidetud ja köidete rida ulatub ühest seinast teise. Selle 64 aasta jooksul on elu palju muutunud. Peale sõda lahkus suur osa meie kultuurist piiri taha, mis tähendas, et alguses oli elutegevus seal väga aktiivne, toimus kirjastustegevus, juba laagrites hakati välja andma ajalehti. Kogu see aktiivsus on tänaseks soikunud. Sellel on mitu põhjust, see on eraldi teema, millest peaks rääkima.

Tegelikult on kogu väliseestlus püsinud kahel vaalal: üks on poliitiline tegevus, teine on kultuur. Kui poliitiline tegevus 1991. aastal kaotas põhjuse, siis praegu püsibki elu kultuuri peal. Meie leht, nagu üldse kogu meie kultuuritegevus, on kadumas. See vanem pagulaseestlaste põlvkond, kes oli väga aktiivne ja löi kõik need kultuuriorganisatsioonid ja toetusfondid, hakkab nüüd kaduma. Koos nendega lahkuvad ka suur kultuurihuvi.

Uutel põlvkondadel on natuke teistsugused huvid, nende kultuur ja kultuuriline tegevus on väikestes subkultuurides, ei ole ühtset järjepidevust ja lojaalsust nagu meie põhilistel lehelugejatel. Kui

³ Aado Slutsk (1918–2006) oli aastatel 1964–1981 ENSV Televisiooni- ja Raadiokomitee esimehe asetäitja, Eesti Raadio direktor.

⁴ Nii kutsuti Lenini puiesteel (praegu Islandi väljak 1) asuvat EKP Keskkomitee hoonet. Nüüd asub selles Eesti Vabariigi välisministeerium.

pagulaspõlvkond Eestist 1944. aastal lahkus, siis nad võtsid kaasa mõttelaadi, et kõigi jaoks ühine paberleht tuleb kord nädalas. Sellest hoiavad nad praeguseni kinni, meie ajaleht on siiani väga oluline. Meie lõpetamisest, nagu teiste Välis-Eesti lehtede lõpetamisest on korduvalt räägitud, see on kogu aeg õhus. Siiaamaani on olnud nii, et ikka tuleb mingi kohalik organisatsioon, leitakse raha ja jätkatakse. Kuid kindlat pikka perspektiivi pole ühelgi paberlehel, kui selleks tahet või eesmärki ei ole.

See kultuuripärand, mis on Välis-Eesti ajalehtedes ja üldse kogu Välis-Eestis peidus, on hämmastavalt suur ja äärmiselt rikkalik. Olen kindel, et ainuüksi meie raamaturiivul on peidus mitu doktoritööd. Tahaksin üliõpilasi ja kultuuriajakirjanikke üles kutsuda rohkem sellega tegelema. Kui väljaspool Eestit elab umbes 200 000 eestlast, siis võiks kodus ka natuke rohkem nende vastu huvi tunda.

Kui on küsimus, millist kultuuriavalikkust me vajame, siis ühes eelnevas ettekandes oli mõte, mida tahan rõhutada — vajame haritud kultuuriavalikkust. Tahan tuua näite, et New Yorgis on paljudel koolidel sõprussidemed kultuuriasutustega. Väikesi lapsi viiakse vaatama ballette, etendusi. Kui teatrite käest on küsitud, mis on selle asja eesmärk, siis on vastus, et kasvatame endale publikut.

Mida kultuuriajakirjandus peaks tegema? Tahaksin lihtsalt soovitada rohkem uudishimu selle vastu, mis toimub Välis-Eestis, millega seal tegeldakse. Seal on väga palju huvitavaid teemasid, väga olulisi asju juhtub. Näiteks sel kevadel oli San Franciscos ESTO festival, kus esimest korda esines Eesti Rahvusballett San Francisco balletiteatris. Aga sellest ei olnud mitte mingit kajastust Eesti ajakirjanduses — sellest on kahju.

Maria Teiverlaur: Mina ei ole ajakirjanik, olen psühholoog. Pikka aega, 22 aastat, olen töötanud praktikuna Jämejala psühhiaatriaiglas. Aastast 1994 olen tegelema psühholoogia õpetamisega ja kandidaadikraadi kaitsesin Peterburis depressioonide alal. Täna ettekande võtsin kitsamal teemal, nimelt laps ja televisioonikultuur.

Lapse ja televisiooni suhe ei ole oma aktuaalsust kaotanud, vaatamata arvuti tulekule inimese ellu. Virtuaalne maailm on juba praegu tähelepanu tõm-

bav keskkond nii lastele kui ka täiskasvanutele ja võib palju tunde päevas asendada reaalsust ning see süveneb veelgi. Kristina Kruuse kirjutab,⁵ et intervjuud 4–7-aastaste lastega näitasid, et televiisori vaatamine on koolieelikutele loomulik igapäevane osa elust. Nad vaatavad televiisorit enne lasteaeda minekut ja öhtul pärast lasteaeda. Väikeste laste tele-eelistustesse kuuluvad põhiliselt lastesaated ja multifilmid. Viies eluaasta on neile murdepunktiks, mil hakatakse vaatama ka kogupere- ja täiskasvanute saateid. George Gerbner, Larry Gross ja Nancy Signorelli rõhutasid juba aastaid tagasi,⁶ et televisioon on muutunud kultuurikeskkonnaks, mis mõjutab inimese mõtlemist ja tegutsemist. Teada on veel, et mida kujundlikum on info, seda veenvam see on.⁷ Laps kui arenev isiksus on aga eriti tundlik ja vastuvõtlik ümbruskonna mõjudele, ka televisioonis nähtule. David Myers toob esile,⁸ et Ameerika laps näeb enne noorukiikka jõudmist meedias pealt 100 000 vägivaldtegu ja 20 000 tapmiskatset. Veel märgib viimati nimetatud autor, et televisiooniprogrammides on vägivalda neli korda rohkem kui õrnust. Sellestki statistikast piisab, et mõista vägivalda hulka teleekraanil. 60% füüsilisest vägivallast on teleekraanidel just kõige vaadataval ajal.⁹ Tänapäeval on vägivald televisioonis ja filmitegemisel aktsepteeritud. Et kommertslik teletööstus enamasti ei mõtle tagajärgedele, mida toob endaga kaasa tapmise, piinamise, kurjuse jms nägemine teleekraanil, siis seda enam peaks sellele tähelepanu pöörama teleajakirjanduspoliitika ja -kultuur.

Märkimisväärset probleemi kujutavad televisioonis näidatavad filmid. Mõne multifilmi sisu võib väikeses lapses genereerida psüühilist ängistust. Aeg-ajalt on pidanud psühhiaatrid ja psühholoogid konsulteerima lapsi, kellele multifilmi tegelane või tegevussüžee on valmistanud hirmu ja selle tagajärjel on tekkinud uneärevus. Nagu

⁵ Kristiina Kruuse. Koolieeliku suhted televisiooniga. — Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011. Indrek Ude, Peeter Vihalemm (Toim). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 111.

⁶ George Gerbner, Larry Gross, Nancy Signorelli. Cultural Indicators. A Research Project on Trends in Television Content and Viewer Conceptions of Social Reality. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1978. Vt <http://www.asc.upenn.edu/gerbner/Asset.aspx?assetID=2597>, (29.10.2013).

⁷ Дэвид Майерс. Социальная психология. С.-Петербург [etc.]: Питер, 1998.

⁸ *Ibid.*

⁹ James Potter. On Media Violence. Thousand Oaks, CA: Sage, 1999.

juba eespool märgitud, hakkavad lapsed üsnagi varakult, enamasti juba viiendast eluaastast vaatama lastesaadetele lisaks ka kõikvõimalikke täiskasvanute saateid ja -filme. Paljud täiskasvanute filmid on aga tulvil vägivalda. Katarsise hüpotees, mis väidab, et vägivalda vaadates vabaneb inimene pingest, sisemisest agressiivsusest, on senini diskuteeritav ja kaheldav. Juba Albert Bandura väitis,¹⁰ et vägivaldset rolli vaadates võidakse seda hakata modelleerima, ja ta seletas seda sotsiaalse õppimise teooria abil. Modelleerimine kujutab endast jäljendamist, matkimist, mis on lastele väga iseloomulik. George Gerbner jt kirjutavad,¹¹ et mida kauem televiisorit vaadatakse, seda suurem on ka selle mõju. Vägivallaga seotud meedia tõstab adrenaliini ja on füsioloogiliselt erutav ning korduv vägivalda vaatamine desensitiseerib meid nii televiisorist vaadatava kui ka reaalse vägivalda suhtes.¹² See tähendab, et laps võib vägivalda suhtes muutuda ükskõikseks. Väga palju uuringuid kinnitavad siiski, et vägivalda vaatamine mõjutab teatud määral käitumist. Positiivse seose meedia-vägivalda ja antisotsiaalse käitumise vahel on esile toonud ka usaldusväärsed meta-uuringud.¹³

Televisioon on osa argielust, sel on suur tähtsus isiksuse kujunemisel ja kui vaadata seadusi, siis näiteks ringhäälinguseaduse paragrahv 7 lõige 1 toob esile, et välisriikidest pärit raadio- ja telesaadete ja raadio- ning teleprogrammide vastuvõtmist ja taas edastamist ei piirata. Lõige 2 toob esile, et erinevalt sama paragrahvi lõikes 1 sätestatust võib kehtestada kooskõlas riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingute nõuetega ajutisi piiranguid, kui teistest riikidest pärit telesaade või programm esiteks rikub selgelt või tõsiselt ringhäälinguprogrammi üldtunnustatud moraalseid ja eetilisi põhimõtteid määral, mis võib kahjustada alaealiste füüsilist, vaimset või moraalselt arengut, sisaldab pornograafiat või põhjendamatut vägivalda. Muidugi tekib küsimus, mis see põhjendatud ja põhjendamata vägivald on.

¹⁰ Albert Bandura. *Aggression: A Social Learning Analysis*. (The Prentice-Hall Series in Social Learning Theory.) Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.

¹¹ G. Gerbner *et al* 1978.

¹² David Giles. *Media Psychology*. Mahwah, N. J., London: Lawrence Erlbaum, 2003.

¹³ Wendy Wood *et al*. *Effects of Media Violence on Viewer's Aggression in Unconstrained Social Interaction*. — *Psychological Bulletin*, 1991, Vol. 109, lk 371–383; Haejung Paik, George Comstock. *The Effects of Television Violence on Antisocial Behavior: A Meta-Analysis*. — *Communication Research*, 21, 1994, lk 516–546.

Inimkultuuri võime vaadata kui informatsioonisüsteemi, milles salvestatakse, säilitatakse, edastatakse individuaalselt indiviidile ja põlvkonnalt põlvkonnale sisukat kogemust. Seega ei tohi me alahinnata laste ja noorte arengu- ja kasvatusprotsessis ka televisiooni, peaksime rohkem tähelepanu pöörama sellega seonduvatele prosotsiaalsetele tunnetele ja omadustele.

Marju Lauristin: Üks asi, mida peaks kindlasti arutama või mõistma, on kultuuriajakirjanduse küllalt spetsiifiline roll võrreldes nn üldkasutatava ajakirjandusega. Numbrite tõlgendamine võib olla väga eksitav ja me oleme näinud seda rahvusringhäälingu puhul, kus pidi sõdima selle eest, et näiteks kultuurisaadete väiksem vaadatavus ei tähenda, et neid pole vaja. See oli väga lihtsameelne tõlgendamine, et mida suurem number, seda rohkem on vaja. Kultuuriajakirjanduse rolli, tema vajalikkust ei saa mõõta sellega, kui suured on jälgitavuse numbrid. Kuigi, mingit infot jälgitavuse numbrit kannavad, näidates, kui suure avalikkuseni jõuab see sõnum, mida kultuuriväljaanded loovad.

Kui võrdleme 2011. aasta küsitluse „Mina. Maa-ilm. Meedia“ tulemuste põhjal erinevaid meediasid kultuuriinfo edastajatena, siis näeme, et elektroonilisel meedial on suur eelis. Näeme, et televisiooni kultuurisaated „OP“ ja „MI“ on kõige jälgitavamad vanemates rahvarühmades, aga kõige nooremas rühmas kukub vaadatavus kahe protsendini. Kui vaatame kultuuriajakirju, siis on kõige suurem probleem seotud Vikerkaarega. See on sisu poolest eestikeelse mõttemaailma avardaja, tegeleb sellega väga aktiivselt ja püüab hoida meid kontaktis sellega, kuidas liigub mõte väljaspool Eestit. Samal ajal on selle pidev loetavus noorema põlvkonna hulgas null. See on suur küsimus meie kultuuriavalikkuse tulevikust — kuhu me niiviisi jõuame?

Kui televisiooni kultuurisaadete jälgitavus on kaks protsenti, siis Klassikaraadio püsib üheksa protsendi juures. Tähendab, et just muusika on noorte kultuuris juhtival kohal.

Sirbist tahan eraldi rääkida, sest tegelikult pean selle kaudu toimuvat kultuurikeskustelu kultuuriavalikkuse seisukohalt kõige olulisemaks. See on see, mis igal nädalal pidevalt toidab kultuurikeskustelu teemade ja probleemidega. Ajakirjade puhul on see esiteks palju harvem ja teiselt poolt väga

palju rohkem suunatud üldisemale harimisele või otseselt kultuuri vahendamisele, loomingu vahendamisele. Sirbi puhul on keskustelu ülalhoidmine kindlasti üks olulisemaid funktsioone.

Kui me noore põlvkonna teema juurde tuleme, siis võib-olla on see minu kiiks, aga me peame eeskätt mõtlema gümnaasiumi peale. Kust mujalt tulevad noored, haritud, aruteluvõimelised ja kriitilised, avara vaimse horisondiga noored inimesed, kui mitte koolist ja gümnaasiumist. Gümnaasiumis peaks noortel olema kirjandusõpetaja, ajalooõpetaja, ühiskonnaõpetaja, miks mitte ka keemia- või matemaatikaõpetaja, kes loeb Sirpi või Vikerkaart ja näeb seost selle vahel, mida ta peab hariduse seisukohalt oluliseks, ja selle vahel, mille üle eestikeelses kultuuriruumis arutletakse. Kui õpetaja seda ei näe, kui tal endal kontakti kultuuriruumiga ei ole, siis jääb see kontakt ka noortel koolis sündimata.

Vaatame, kuidas on lood tudengite hulgas. Kultuuriväljaannete puhul avastame, et vähe on neid tudengeid, kes on lugenud kultuuriväljaandeid enne, kui neile need nii-öelda pihku pistetakse ja öeldakse, et nüüd, palun, analüüsi. See paneb mõtlema ka meie teaduskonnas, milles ju otseselt ühiskonnaprobleemidega tegeldakse. Kui siis võtta sellest veel kaugemad „kövad“ teadused, siis kindlasti on seal olukord veel kehvem, ja selles mõttes on õige Kaarel Tarandi idee, et peaks rohkem viima kokku teaduskeskustelu ja kultuurikeskustelu. Kardan, et noorte jaoks ei ole tähenduslik teaduskeskustelu sellisel viisil, et see on kultuurikeskusteluga seotud. Kui me püüame rääkida millestki, mida meie vajame ja mida eesti kultuuri jätkusuutlikkus vajab, siis minu jaoks on kultuuriajakirjandusel avalikkuse ülalhoidjana oluline, genereeriv ja energiat lisav jõud. Arvan, et küsimus on, mis toimub koolis ja kuidas meie kultuuriväljaanded jõuaksid rohkem kooli. Kultuuriväljaannete toimetuste kontakt koolidega võiks olla üks oluline võimalus, mida pole seni palju kasutatud.

Kui räägime arvudest: kas üks protsent või kaks protsenti elanikkonnast on suur või väike hulk, siis tuleb meenutada Pierre Bourdieud, kes räägib kultuuriväljast ja ütleb, et ilma kultuuriajakirjanduseta, ilma kriitikata, ilma professionaalse kultuurikeskusteluta professionaalset kõrgkultuuri tegelikult ei ole. Üks protsent kultuuri loojaid

ja selle üle arutlejaid on kultuuri enda sisemine avalikkus, kultuuridiskursust kujundav avalikkus. Kui me mõtleme Sirbi või Vikerkaare rolli üle, siis nende väga suur mõju ilmneb kultuuridiskursuse muutmise kaudu. Uus jõuab kultuuriväljaannetes toimuva keskustelu kaudu publikuni ja tekitab uusi vaateid, uusi suhtumisi, ootusi, väärtusi ja ka uut mõistmist.

Kaarel Tarand ütles, et kultuuriministerium on meil selles mõttes üks ebaõnnestunud asutus, et ta on pisendanud oma tegevust. Minu meelest kultuuriministeriumi häda praegu ongi selles, et ta ei kannata selle valu käes, et temal õlgadel lasub vastutus Eesti kultuuri tuleviku eest. Tal on mingid teised valud suuremad. Ja ajakirjanduse valud on võib-olla suuremad kui ministeriumi valud. Aga see ei pruugi alati nii olla. Ministrid on erinevad. Kultuuriministeriumi roll, vastutus ja partnerlus kultuuriavalikkuse ja kultuuriväljaannetega peaks olema strateegilisem ja mõtestatum. Kultuuriavalikkus ongi see, kust peaks tulema kogu aeg kriitika. Kriitika selles suhtes, missugune on kultuuripoliitika, missugune on Eesti kultuuri seisund ja kõik muud probleemid, mis meil on. Selles suhtes on Sirbil Kaarel Tarandi toimetamise ajal olnud palju aktiivsem hoiak kui varem ja ma väga loodan, et see hoiak ära ei kao, ükskõik kes seal siis toimetajaks tuleb.

Sirp oli oma hiilgeaegadel väga aktiivne üldisemate teemade üle diskuteerimisel, mitte ainult kitsamalt loomeprotsessiga seonduvatel teemadel. Tundub, et on niisugune kummaline asi, et kui nõukogude ajal ei olnud poliitilist avalikkust ja kultuuriavalikkus politiseerus, siis miskipärast oleme jõudnud praegu niikaugele, et meil tekib uuesti situatsioon, kus kultuuriavalikkus hakkab uuesti võtma rohkem poliitilise avalikkuse rolli.

Kultuuriavalikkusel on erinevad rollid, aga tal on minu jaoks alati üks olemasolev põhifunktsioon, umbes nii, nagu vereloome on organismis. Kultuuri jaoks toimub see vereloome kultuurikeskusteludes. Küsimus on ainult selles, kuidas tagada selle jätkumine põlvkondade vahetuse puhul. Mu jaoks on praktiline lahendus gümnaasiumid, ma ei näe muud võimalust. See tähendab seda, et kultuuriministerium peaks tagama, et igas kooliraamatukogus oleks Sirbi, Vikerkaare ja Loomingu numbraid, et noored saaksid neid lugeda. Ja lugeda paberilt,

mitte ainult internetist, vaid tõepoolest kultuuriväljaandeid käes hoida.

Sirje Kiin kirjalikult Lõuna-Dakotast. Kultuuriajakirjanduse roll oli kord eksistentsiaalne, sest (kultuuri)ajakirjandus lõi ja kujundas eestlaste kultuurilise ning rahvusliku identiteedi. Roll oli kord ka poliitiline (kitsas tähenduses), võimaldas ja süvendas okupatsiooni ajal suhteliselt vaba mõtlemist ühiskonnast ning iseseisvast riigist. Roll on ka nüüd eksistentsiaalne — arendab eesti keelt ja kultuuri, emakeelset mõtlemist ja terminoloogiat avatud rahvusvahelises arvutimaailmas, kus võõrkeelse info osakaal kasvab. Roll on ka nüüd poliitiline (laias tähenduses), sest süvendab avatud infoühiskonnas ja maailmapoliitikas rahvuskultuurilist iseseisvust.

Esimese Eesti aja kogemusest võiks õppida seda, kuidas lehed rahastasid kirjanikest või kunstnikest reisimehi, kes kirjutasid rikastavaid, tihti tänini loetavaid väärtuslikke kultuurireisikirju ja said selle eest tasutud sel määral, et said edasi rännata. (Mee-nutan näiteks Eduard Vilde, Marie Underi, Artur Adsoni või Friedebert Tuglase reisikirju ja artikleid Euroopa riikidest.) Nii hariti rahvast ja rikastati samas eesti kultuuri.

Teistel maadel oleks pigem õppida meie riigi kogemusest, kes toetab tänuväärset ja missioonitundeliselt kultuuriajakirjandust, rahastab nüüd viimaks ometi süstemaatiliselt kultuuriajakirjade digiteerimist, st muudab need netis tasuta kättesaadavaks. Samuti oleks teistel maadel võimalik õppida Eesti Kultuurkapitalilt. Kui soovida, siis rohkem rahvusvahelisust, võrdlevat analüüsi, avaramat pilku, sügavamaid kultuuriuurimusi ja juba tehtud uurimuste (kirjandusteadus, antropoloogia, keeleteadus, filosoofia, kunstiteadus, teatriteadus, muusikateadus jne) populariseerivat kajastamist kultuuriajakirjanduses, mis seda avastamisväärtset tihti ei märka.

Arutelu

Kaarel Tarand: Neil, kes okupatsiooni ajal ei jälginud veel kultuuriajakirjandust ealiste iseärasuste tõttu, on oluline teada, kuivõrd on olukord muutunud ka mahulises mõttes. Sirp ja Vasar oli ka oma lõpuperioodil 16 lehekülge, kaks korda vähem

tekstimahtu kui praegu.¹⁴ Akadeemia ja Vikerkaar tulid 1980ndate lõpul.¹⁵ Kogu kultuuriajakirjanduse maht, trükiajakirjanduse maht, on sedavõrd palju suurem, et kui hea kiire lugeja seda kõike üritaks iga kuu läbi lugeda, peaks selleks iga päev umbes tunnikese pühendama. Sirpi ei loe näiteks tunni ajaga otsast otsani läbi juba puhtalt teksti mahu mõttes.

Marju Lauristin: Pole ka mõtet kaanest kaaneni lugeda.

Kaarel Tarand: Ei ole. Teine asi ongi, et kogu see n-ö kriitika ja arvustuste osa, selle lugemise eelduseks on ju ka osalemine nendes kunstisündmustes. Me pretendeerime praegu oma kultuuriajakirjandusega väga suurele osale inimese nädala ajabilansist ja arvan, et raske on sellest veel suuremat tükki saada kui praegu. Püüame olla tasemel ja sama nõudlikud ka enda suhtes ja rääkida nendest asjadest, millel võib olla globaalne tähendus, eesti keeles. Sest vastasel juhul, kui eesti keeles ei räägita ka kõige keerulisematest asjadest, kaotame oma tipmise haritlaskonna, kes jääbki tarvitama võõrkeelset ajakirjandust.

Marju Lauristin: Sellepärast ongi tähtis, et Sirp ja Vikerkaar täidavad praegu seda rolli, et toovad rahvusvahelise diskursuse, rahvusvahelise diskussiooni eesti keelde. Ma pole sellega nõus, et me ütleme „Oh, kui tore, haritlased loevad kõike inglise keeles“ — muidugi me loeme inglise keeles. See on sama, mis ülikoolis räägitakse: „Kõik loevad inglise keeles — miks te eesti keeles õpetate!“ Kui me ise loobume eestikeelse kõrgkultuurse diskussiooni arendamisest ja ütleme, et see on üks kohalik „pähh“, siis teeme inglise keele riigikeeleks, *that's it*.

Kaarel Tarand: Samas ei pruugi see diskussioon olla gümnaasiumiõpilaste jõukohane.

Marju Lauristin: Sa alahindad gümnaasiumiõpilast. Mõttele Noor-Eesti peale. Kui gümnaasiumiõpilases ei ärka kõrgkultuurilist pisikut, siis see ei ärka hiljem ka mitte. Gümnaasium on koht, kus see 18.–19. eluaastal ärkab, ja kui seal seda pole, siis vanuses üle 20 see ei ärka, olen täiesti veendunud.

Maarja Lõhmus: Näen kultuuriajakirjanduse

¹⁴ Ilmus aastatel 1940–1941 ja 1944–1989. Seejärel vahetusid nimetused tihti: 7.7.1989 sai nimeks Reede, 4.1.1991–4.2.1994 oli Sirp, 11.2.1994–27.3.1997 Kultuurileht ja alates 4.4.1997 jälle Sirp.

¹⁵ Esimene Vikerkaare number ilmus 1986. aasta juulis, sama nime kandis ka aastatel 1922–1925 ja 1930–1934 ilmunud noorsooajakiri, kuid see pole tänapäevase väljaande vaimne eelkäija. Akadeemia hakkas taas ilmuma 1989. aasta aprillis, eelnevalt 1937–1940.

rolli ka maailma kohaletoomises ja tõlgendamises meie kultuuriruumis, ka geopoliitilises ruumis. See ei ole oluline mitte ainult Sirbi puhul, veel olulisem elektroonilise meedia, raadio ja televisiooni puhul. Üks punkt on siin pärandi küsimus — on pärandit, mis on mõtlematult katkestatud või likvideeritud. Näiteks likvideeriti 1990ndate algul Eesti Raadios kunsti- ja meelelahutussaadete suur toimetus, kus töötasin koos Martin Viirandi ja Maris Johannese-ga. Elujõuline, inimeste igapäevaelu näitlejatek-tide ja lavastustega panustav toimetus likvideeriti, seda pole Eesti Raadios/Vikerraadios taastatud. Kui 1990ndatel midagi vähendasime ja vaesestasime, ehk peaksime asjatult kaotatud väärtusi ja mitme-kesisuse rikkusi praegu taastama? Taastama seda, mis on kandnud kunsti ja üldinimlikke väärtusi, mis mingil hetkel loovutati ringhäälingus lihtsale uudisvoole.

Kaarel Tarand: Kultuuriajakirjanduse põhiline ja suurim puudujääk on see, et meil pole pidevat uudisvoogu. Meil on kommentaar ja analüüs, kõik see järeltulev osa olemas, aga pole kanalit või väl-jaannet, millele oleks esmatähtis just kultuuri, pro-fessionaalsete kunstiuudiste voog. Tehakse katseid seda luua, aga need kõik on natuke nurga taga. Vahet pole, kas mõni rahvusringhäälingu portaal tuleb juurde. Ikka pole kohta, kus kultuuriuudis oleks ainuke ja tähtsaim. Seetõttu jääb kommentaar ja analüüs, see ajakirjanduse teine ots, juba õhku. Inimestel pole seda millegagi seostada, kui nad pole kõigepealt näinud uudist.

Teiseks turundus. Mida rohkem me oma riigi ideoloogilise palge järgi ka kultuuri või professio-naalset kunstielu üles ehitame, seda rohkem on turundust. Eriti hästi on filmi juures näha, kuidas turundus tungib kultuuriajakirjandusse. Järjekord-set Veiko Õunpuu filmi juhatati kõigis ajakirjan-dusväljaannetes umbes kuu aega sisse pikkade intervjuudega. Kõik olid juba enne filmi nägemist veendunud, et tegemist on suurteosega, ja kui vaa-tama minnes selgus, et polnudki nii super, siis tuli tagantjärele nurinat. Kõik on ära turundatud, väl-jaanded neelavad selle alla. Filmis on seda kõige rohkem, aga sama surve on tugevasti peal teatritel.

Näiteks kirjastused ja raamatukultuur on hoopis nõrgemal järjel. Seal pole turundajaid ja seal me saame õnneks alles tagantjärele teada, mida õpeta-tud kriitikud arvavad — siis, kui publik on jõudnud

ka raamatuid lugeda, aga mitte ei ole autorid enne ära seletanud, kui suurepärase teose nad on teinud. See on mu meelest nõrk koht, mille puhul peame peale passima, et see üle möödu ei lähe.

Mari Peegel: Minu meelest ei vasta see tõele, et me kirjutame liiga palju lugusid ette.

Kaarel Tarand: Me peame arvestama, et võrrel-des sellega, mitu sündmust päevas toimus näiteks aastal 1953, on nüüd olukord palju muutunud. Vähemasti mina näen küll Sirbi seisukohast seda, et me suudame toimuvast katta hoopis väiksema protsendi kui varem. See, millele me saame oma mõtetega ja oma jõuga tähelepanu pöörata, on väiksem osa võrreldes kõige-ga, mis toimub. Kõike on rohkem, raamatuid ja õpetust.

Maarja Lõhmus: Kõik ei kasva. Vaadake-m ka seda momenti, et eesti keelt ja eesti kirjandust Tartu Ülikoolis enam eraldi instituudina ei ole. Üks vere-loome, ärkamise ja kõrgkultuuri koht on sellisena vähem, ehkki võib öelda, et nüüd on fookus laiem.

Indrek Treufeldt: Mul on asjale uudistetegija vaade. Minu meelest on tegelikult väga palju näm-mutavaid kultuuriuudiseid. Mingisuguse näituse avamisest on lõputult lugusid. Mulle üldse ei meeldi „kastistumine“, aga mulle tundub sageli, et kultuuri kajastamisel on uudisväärtuse kriteeriumid hoopis teistsugused, et on mingi tsunftikriteerium: see on hea film, see on hea raamat, see on eesti kirjan-duses läbimurre. Harva on kriitilise refleksiooniga lugusid. Kultuuriajakirjandus on muutunud näm-mutavaks ajakirjanduseks, ma nimetaks seda kul-tuurikorruptsiooniks. Üks kildkond, üks seltskond kiidavad omavahel. Seal ei kehti need kriteeriumid, mis tavalises uudisajakirjanduses, et sa pead konf-liktiga tegelema, erinevaid pooli kaasama.

Teine nähtus on see, mida nimetan kultuuri ge-tostumiseks — kultuur, see on midagi erilist. Siis on mul selline tunne, et ma olen nagu mittekultuurne inimene, et ma tegelen mittekultuurilise ajakirjan-dusega. Teatavat fetišit on selle asja juures. Ajad ja olud on muutunud. Endine ajalooline situatsioon, kus kultuur oli ainus väli, kus me saime tegutseda, kommunikeerida rahvuse jaoks olulisi sõnumeid, on muutunud. Elame teistsuguses situatsioonis, meil ei ole seda väljundit sellisel kujul enam vaja.

Marju Lauristin: See oleks niiviisi, kui meil oleks muu keskustelu muudel väljadel nii-öelda kultuu-riliselt vääristatud, mis tähendab seda, et see oleks

kriitilisem, reflektiivsem, vaataks tõepoolest natuke kõrvalt ka seda, kuidas erinevad subjektid eri valdkondades toimetavad. Mu meelest on poliitiline keskustelu meil kultuuriliselt vääristatud ehk teiste sõnadega kriitilisem. Seda paljudel teistel aladel ei ole. Ma vaatasin suure huviga parimate ettevõtete galat, mida ETV Estonia teatrist üle kandis. See lõppes väga voltaire'ilikult. Viimase lausena kõlas: „Elame parimas vabariigis, parima valitsusega, oleme valinud väga hea valitsuse, kes lubab meil ettevõtlust teha.“ Ajakirjanikke, kes oleks seda sündmust kõrvalt vaadanud, ei olnud. Seal olid ainult näitlejad, see oli etendus. Anu Lamp rääkis õrna häälega ärist, aga seal polnud Eesti Televisiooni ajakirjanikke, ei olnud kultuurilist vaadet mitte kopika eest.

Maarja Lõhmus: Küsimus on reflektiivsuses. Kui kõikides valdkondades oleks reflektiivsus tugev? Kultuuri reflektiivsus tähendab kriitilist avalikkust.

Indrek Treufeldt: Ma ütlen, et spordiajakirjanduses valitseb olukord, et kui sa ütled halva sõna, siis sa ei saa selle koondisega reisile minna.

Maris Johannes: Kriitik saab küll olla koos selle näitlejaga, kelle kohta ta on enne midagi öelnud — võib-olla kohe mitte järgmisel päeval, aga ülejärgmisel on see juba võimalik.

Aune Unt: Ma tuleks ühe sammu tagasi. Ma ei ole Kaarel Tarandiga nõus, kui ta ütleb, et uudisajakirjandust ei ole. Pigem olen nõus Mari Peegliaga, et see on päevalehtede rida.

Kaarel Tarand: Ma ei öelnud, et seda ei ole, vaid et ei ole ühtegi väljaannet, kus see oleks peamine.

Raimu Hanson: Kaarel Tarand mõtles võib-olla niisugust uudistevoogu nagu pressiteated ja sellist voogu, nagu on ka näha mitmes kohas veebis.

Kaarel Tarand: Ei, mitte pressiteateid, vaid kultuuriinfot, üks keskne kanal.

Indrek Treufeldt: Kusjuures on veel üks nähtus. Päevatoimetajad on kokku puutunud kultuurinimeste survega: „Täna avatakse minu näitus, „Aktuaalne kaamera“ peab kohale tulema.“ Kui ei tule, siis tähendab, et ETV ei armasta kultuuri.

Hans H. Luik: Mulle meeldis, mida Kaarel Tarand rääkis teemal, et seda kõike on liiga palju. Tõepoolest, nädala lõpul sõidan isa juurde ja siis on mul autos veel lugemata Sirp ja äsja välja tulnud Tuna, samuti Akadeemia ja kindlasti Postimees. Ma arvan, et isa juures loen. Muidugi ma

ei loe, sõidan tagasi ja jääb lugemata. Kultuurile jaotatavat raha on pööraselt palju. See oli vist Andrus Kivirähk, kes hiljuti kirjutas, et praegu külvatakse kõvasti — taotledes saab raha igasugune luulekogu. Ja luulekogusid on seetõttu nii palju, et tiraaž on 200 ja kui raha veel anda, siis on keskmine tiraaž juba 40. Kui vaadata etenduskunsti, olen puhtalt huvist käinud vaatamas projektiteatreid, igasuguseid tantsuteatreid ning pärast vaadanud nende refleksiooni, mida ilmub palju. Kui võtta kino, siis selliseid *show*-tüüpi meelelahutuse refleksioone ilmub kinolehes La Strada, mõnikord ka Müürilehes, mõnikord Sirbis ja päevalehtedes. Mina kirjutasin näiteks Fine Five'i ühest muusikalisest tantsuetendusest retsensiooni, mis ilmus Müürilehes ja mitte keegi ei olnud seda lugenud. KesKus saab riigilt toetust, Müürileht saab riigilt toetust, kinoleht saab — riik jaotab järjest kahaneva elanikkonnaga suhteliselt väikse kultuuri kajastamise raha mingile seitsmele-kaheksale väljaandele. Noortel, Robert Kurvitzal, härra Luigal ja nende pundil on väga kihvt kultuuriveeb ZA/UM — hästi terav. Ja nemad ei räägi sündmustest formaalselt, vaid kultuuri sisust, mis on teatavasti see: miks me armastus nii vähe kestab, kas siin elus on üldse võimalik õndsana käituda ja teised suured asjad. Mitte see, kes sai rolli või kuivõrd kartis Ain Mäeotsa uues vabaõhulavastuses naine hüpata.

Me jaotame sisu nii laiali, et ta atomiseerub ja ei teki ühtset tagasisidet. Nüüd tuli hästi vaimukas film „Kertu“ idiotide ja debiilikute elust, mis tihti on meie filmi põhiteema. Minu meelest on see Ilmar Raagil väga hästi õnnestunud ja nüüd peaks siis rahvas arutlema, kas tal oli õigus selle tüdrukuga nii „teha“ või mis on kogukonna ülesanne. Aga kuidas sa arutled, kui üks asi ilmub La Stradas, teine Ekspressi Arenis, kolmas Postimehes. Ja neid atomiseerivaid väljaandeid tuleb järjest juurde. „Oh, jälle uus väljaanne, Värske Rõhk, anname sellele ka!“ Vastupidi, neid oleks tarvis koondada. Kuidas toimida? Sa teed kas Sirbi paksemaks ja paned Sirbile mitu asepeatoimetajat, kes ei aja tingimata ainult üht laadi juttu. Seda on netis väga lihtne teha. Me läheme sinna, kuhu tehnoloogia meid viib.

Kaarel Tarand: Otsinguga tuleb sul kõik ühte tupp kokku, välja arvatud need, mis on tasulised.

Mis on raha barjääri taga, neid ei viitsi pooled inimesed lugeda.

Maarja Lõhmus: Lisame Välis-Eesti dimensiooni — kuidas maailma eestlased kultuuriväljal suhtlevad?

Kärt Ulman: Mul tekkis küsimus kultuuriajakirjanduse tarbimisest, just kirjasõna tarbimisest. Kui suur osa on selles funktsionaalse kirjaoskuse vähenemisel? Kas noorte inimeste probleem võib olla lihtsalt selles, et kõrgkultuuri tekstid on nende jaoks juba liiga rasked? Meil, Välis-Eestis, on keeleprobleem hästi terav. Rikkalik kultuuripärand jääb kohalikele tarbimatuks tegelikult sellepärast, et neil puudub varsti keeleline võti selle kättesaamiseks.

Marju Lauristin: Seoses funktsionaalse kirjaoskusega tuleme taas koolihariduse juurde. Ma olen väga kurb, et me saime nüüd PISA-testi andmed, mis ütlevad, et me oleme jube head. See takistab arutamast seda, et tegelikult on meil probleeme küllaga.

Kaarel Tarand: Koolis võib-olla takistab arutamast see, et õpetaja ei ole piisavalt hea. Õpilased arvustaks küll, aga keegi peab juhatama. Kui õpetaja jaoks on see keeruline, siis ta tõrjub teemat, ta ei võta keerulist teemat kasutusele.

Raimu Hanson: Mina mäletan, kui ma olin keskkoolis, oli meil õpetajaks Ants Järv, kes oli ka ülikoolis dotsent. Tema tegi igal esmaspäeval kahele inimesele kohustuslikuks refereerida ajakirju Keel ja Kirjandus ning Looming. Õpetajatele peaks ülikoolis selgeks tegema, et nad seda teeksid.

Kaarel Tarand: Ma tahaks välismaa kohta öelda ühe märkuse. Ma ei tea, kuidas on muudel väljaannetel, aga Sirbil, kui jälgida neti lugejaskonda, on pöördumistest stabiilselt 10% välismaalt. Lisaks Soomele on neid kõige rohkem Brüsselist ja Luksemburgist, ehk sinna pigem ajutiselt tööle läinud inimestelt, kes hoiavad ennast kontaktis Eestiga, tahavad olla seotud.

Marju Lauristin: Tulen tagasi Hans H. Luige mure juurde. Äkki on võimalik niisugune kultuurivaldkonna Delfi, üks portaal, mis kultuuriajakirjanduse veebikeskkonnaks kokku koondab, nii et seal tekib dialoog eri väljaannete vahel.

Kaarel Tarand: Muidu oleks kõik väga lihtne ja Sirp teatavasti annab oma tekstid veebis paljundamiseks tasuta ära. Võtku, kes tahab, kui ta viitab ja

ei moonuta teksti. Referaate ma ei poolda. Kui juba, siis levitatakse tervikteksti. Teiselt poolt on see praeguse seisu juures, kuna me autoritele nagunii vähe maksame, autorite suhtes võib-olla ebaõiglane.

Maarja Lõhmus: Nüüd jõuame kapitalide küsimuseni. Kuidas meil oleks võimalik mõelda ja kõnelda ühiskonnas nii, et me ei vastandaks rahaga mõõdetavat kapitali ja kultuuriga mõõdetavat kapitali? Kus on need konverteeritavad? Kas neil on kusagil ühine väli ja ühine huvi? Kus see ühine avalik huvi võiks olla?

Marju Lauristin: See on ju riigi küsimus.

Hans H. Luik: Mida saaks teha, kui rääkida ministriumist kui ümberjaotamisasutusest? Mida saaks selle rahaga veel teha? Teatavasti annab riik meile statistikat: kui suur on munade hind Nõmme turul, Kohtla-Järve turul ja Pärnu turul, kui kallis on toidukorv üldiselt. Aga kui oleks selline suunav funktsioon kultuuriministriumilt (osalt on selle üle võtnud ajalehed, näiteks Eesti Ekspress), et teatud perioodil, ütleme iga kuu, küsitletakse ühte kontingenti, mis iga kord natuke vaheldub: „Mida te peate praegu paremaks muusikalavastuseks, milline on kõige kihvtim luulekogu?“ Siis me saame reitingu. Kui statistikaamet annab meile hinnad Nõmme, Kohtla-Järve ja Pärnu turul, miks ta ei võiks öelda, mida arvavad Margit Tõnson, Jaan Ruus, Mari Peegel sellest, mida praegu näeme raamatulettidel? Mu põhipoint on see, et inimestel võiks aidata orienteeruda. Ma tahaks teada, mida sina, Marju Lauristin, pead viimaseks kolmeks kihvtimaks romaaniks. Ja ma loeks ka, mida Indrek Treufeldt peab ja mida Rein Veidemann peab — see oleks mulle majakaks.

Marju Lauristin: Sul on lehed käes. See on ammu tuntud asi, see on jooksev kirjandus- ja teatriarvustus. Too see ometi tagasi! Oluline on kultuuri enda pidev vaateväljas olek — selle jooksva arvustusega. Mispärast seda ei ole? Näiteks mina arvustasin ajakirjanduse esimesel kursusel Edasis seda, mis on Vanemuises uut. August (Kusti) Luur otsis meid Mari Tarandiga üles, see oli esimesel kursusel, ja ütles, et nüüd on niisugune lugu, et hakake tegutsema: Vanemuises tuli uus tükk, palun minge sinna ja olgu tuleval nädalal arvustus. Nii töötati esimese kursuse filoloogidega. Jooksev arvustus oli üks neid asju, millega pidi üks haritud filoloog toime tulema. Miks ei võiks seda asja ajada?

Hans H. Luik: Praegu see juga on niivõrd suur, mida riik toetab, et see ...

Marju Lauristin: Juga on suur sellepärast, et me ei tee üldse arvustusi.

Hans H. Luik: Mina pakun, et tuntud erialaeksperdid, staarid hindavad ja me saame teada, mida nad arvavad. Ja riik, kes pidevalt tegeleb jagamisega — kompuutrid on sisse lülitatud, kärbsed toast peletatud, toad köetud —, tegelgu ka mingisuguse korrastava tegevuse ehk hindamisega. Me anname metsikult raha ära mingitele projektidele.

Marju Lauristin: See on alati olnud jooksva arvustuse, kriitika funktsioon, seda ei saa anda riigile.

Maarja Lõhmus: Küsimus on, millal avalikusse tullakse: kas gümnaasiumist, esimeselt kursuselt? Meie hakkasime 1980ndatel esimesel kursusel kirjutama ülikooli lehes ja üldavalikus. Kuivõrd on praeguse noortepõlvkonna esilolek oluline noortele endile? Kus on nende enda keskustelu? Kus on noore põlvkonna kultuuriavalikkus?

Joosep Värk: Tänapäeva noortel on natuke teistsugused kanalid ja võib-olla rohkem tuntakse huvi mingi kindla asja vastu. Need, kes tunnevad kultuuri vastu huvi, saavad minu arvates infot sotsiaalmeediast, oma sõpradelt ja tuttavatelt, kes on nende jaoks arvamusiidrid. Ajakirjandusest minu arvates seda infot nii palju ei saa.

Madis Järvekülg: Sellist kõikehõlmavat kultuuriavalikkust pole. See on nišistunud, seal on väga palju erinevaid grappe. Oma grupi sees mängib arutelu mingit rolli, aga ühtsem Eesti ühiskonna kultuuriavalikkus ei toimi.

Joosep Värk: Indrek Treufeldt ütles: see on fetišeerumine, et ollakse kinni mingites oma pisikestes asjades, igaüks on omas kinni. Ühist ja ühtset ei ole.

Maarja Lõhmus: Kuidas te näete, millest see kujuneb või kust see tuleb kümne aasta pärast?

Marju Lauristin: Või pigem on probleem selles, kas on kuskil selline vaatepunkt, kust need erinevad nišid kõik näha oleksid — kultuuriavalikkuse metatasand. Kust kuuse otsast on näha enamust või vähemalt paljusid segmente, et saaks aru, mis tegelikult toimub?

Keegi saalist: Propagandaministeerium.

Marju Lauristin: See ei saa olla propagandaministeerium.

Kaarel Tarand: Aga räägime mahtudest: sada

uuslavastust aastas. Et üks inimene kõik ära vaataks, peaks ta üle kahe nädala teatris käima.

Mari Peegel: Miks ta peab vaatama kõiki?

Kaarel Tarand: Kuna ta juba teab, et pooled on jama.

Hans H. Luik: Sa pead lugema proffide kirjutatud järjestust.

Kaarel Tarand: See proff peab ju käima vaatamas.

Joosep Värk: Olulised on edetabelid. Vahel on olnud Areenis edetabeleid — aasta lõpus on tehtud kokkuvõte, küsitud mõnelt kirjanikult või filmihuviliselt, mis teosed olid lõppeval aastal märkimisväärsed. Siis kerkib esile see, mis on enda jaoks kõige olulisem, mitte see, millest on kõige rohkem räägitud. Seda võiks olla tunduvalt rohkem — neid edetabeleid ja erinevaid inimesi, kes räägivad. Meil on filmide edetabel, aga võiks olla ka raamatute tabel. Võib-olla siis mitte igal nädalal, aga iga kuu, raamatuid nii palju peale ei tule.

Kaarel Tarand: Tuleb-tuleb. Vägaagi tuleb. 800 tükki aastas. Iga päev tuleb 2–3 tükki.

Aune Unt: Kõik teatrikriitikud võtavad ju ennast kokku ja vastavad teatriankeedile.

Hans H. Luik: Ja seda sekretäritööd võiks teha mõni riigipalgaline. Riik niikuinii tegeleb jagamise ja kontrollimisega, jagab paljudele projektidele metsikult väikestes juppides. Praeguse mediakajastuse põhjal ei saa sa pärast teada, kas sealt tuli kvaliteeti või lihtsalt sõbrad käisid korra koos vaatamas.

Marju Lauristin: Aga küsimus on selles, kust ministeerium võtab õiguse otsustada, mis on kõige parem.

Hans H. Luik: Mis ta siin ikka otsustab, ütleb vaid, palju muna hind on ja kuidas Mari Peegli arvates kunstiteos välja kukkus.

Marju Lauristin: Minu meelest oleks parim edetabel see, kus võetakse kokku juba tehtu: kui palju on näiteks ühe või teise lavastuse või raamatu kohta ilmunud jooksvat arutlust, keskustelu — kuivõrd ta on tekitanud avalikku tähelepanu, seda, mis kujuneb spontaanselt. Just nimelt avaliku tähelepanu enda tekkimise protsessi peaks jälgima ja üldistama, sest see tekib niikuinii — tuttavate vahel, sotsiaalmeedias, jutuajamistes erinevates ringkondades, aga kokku annab see pildi, et näete, see või

teine autor, teos, lavastus, film on olnud tähenduslik sel aastal või mingi muu aja jooksul.

Peeter Vihalemm: Mõtestamist või avalikkuse orienteerimist on tõesti vähe. Kuna uute teoste voog on võimas, siis toimetused võiksid püüda asjatundlike hinnangute abil sellest mingi kokkuvõtte teha kas kord kuus või kord nädalas. Anda ülevaadet, mis on olnud oluline sellel perioodil. See on hädavajalik.

Marju Lauristin: Kirjandust peaks turundama rohkem, kui seda tehakse. Film ja kõik teised etenduskunstid on palju paremas olukorras kui kirjandus.

Peeter Vihalemm: Küsimus on õpetajates. Kui arvame, et õpetajad peaksid lapsi suunama või orienteerima, siis kes orienteerib õpetajaid? Õpetajad upuvad täiesti ära, neil võiks aidata saada pidevat ülevaadet asjatundjate arvamustest. Sellest, et need ja need asjad on ilmunud, seal ja seal on tehtud tähtsaid mõtteavaldusi. Seda laadi suunavat tegevust peaks meedias rohkem olema.

Kaarel Tarand: Siin oli juttu, et mitu protsenti kõigest toimuvast üldse jõuab mingi kajastuseni või saab meedia tähelepanu, siis ma arvan, et loominguulistel aladel on see protsent ikkagi palju nirusem kui ütleme näiteks meedias ebaproportsionaalselt ülesindatud juhtimise alal, kus iga tolv, kes ei pruugi kirjutadagi osata, saab millegipärast aegajalt ruumi ja saab moodustada mingeid imelikke lauseid ja jälle on lehekülj raisus. Kusjuures valimiste eel on see täiesti sisutuks muutunud. Selle asemel võiks uurida natuke rohkem ja suuremal määral, mis inimeste peades toimub, mis loominguulistel ja vaimsetel aladel toimub. Selle arvelt võiks seda suurendada kohe kindlasti.

(keegi): Spordi arvelt ka natuke...

Kaarel Tarand: Vähetähtsad asjad ületavad uudisekännise ühiskonnaelu juhtimise alal, samal ajal kui kunstide seisukohalt olulised asjad ei pruugi uudisekännist ületada.

Marju Lauristin: Kui vaadata suuri välislehti, siis näiteks Helsingin Sanomates on kultuur väga tähtsal kohal. Meie üldajakirjanduses toimus paarikümne aasta eest kultuuri taandumine, aga nüüd võiks sinna tagasi jõuda, et kultuuri oleks üldajakirjanduses palju.

Kaarel Tarand: Peab ütlema, et ega kunstnik ei

ole sama aktiivne igast uksest-aknast sissetulija kui näiteks noorpoliitik.

Maarja Lõhmus: Ehk tasub korrata Martin Viirandi mõtet, et kultuuriajakirjaniku enda roll ongi leida suure mõttejõuga intellektuaale ja neid aktiveerida, hoida keskkonda üleval.

Martin Viirand: Mäletan, et Eesti Raadiol oli omal ajal kultuuriringides väga kõrge autoriteet nii televisiooni kui ka lehtedega võrreldes. Kui olin 15 aastat seal töötanud, siis juhtus esimest korda, et pöördusin kellegi poole ja ta ütles ära. Läks 15 aastat, enne kui see juhtus.

Mari Peegel: Ega praegu ka väga ära ei öelda. Kui siin räägiti, et kultuurileheküljed peaksid olema palju tähtsamad, ja saan aru, et ka suuremad, ning et neid peaks olema rohkem, siis me ei saa vaadata ajalehti, nagu nad toimiksid justkui mingis vaakumis. Kui meie ühiskonnas vaadatakse kultuurile veidi nagu kõõrdi ...

Marju Lauristin: Sellepärast vaadataksegi, et meil vahepeal oli niisugune aeg, mil kultuur lükati tähtsate asjade hulgast välja, sest see ei olnud seotud kasumiga, majanduseduga. Mulle tundub, et praegu oleme olukorras, kus võiksime selle tagasi mängida.

Mari Peegel: Ma arvan ka, et turumajandus, millest meile ETV-s näidatakse väga pikalt mingisugust ettevõtjate galat, on mingiks prioriteediks ühiskonnas, aga samal ajal on kultuur marginaalsem. Kui kultuur on tõrjutud marginaalseks, siis me ei saa oodata, et kultuuriajakirjandus selle ära parandaks, vaid alustada võiks väärtushinnangute remontimisest. Arvan, et sellist rolli ei saa kultuuriajakirjandusele panna.

Hans H. Luik: Panen tähele, et kahjuks on kultuuris nagu igasuguses muus tegevuses küllalt palju lihtsalt kasumile suunatud tootmist ja lihtsalt haltuurat. Kaarel Tarand ütles enne, et meil on müügitegevus ja turundus totaalseks läinud. Tihti müüakse suvelavastused välja, ilma et keegi oleks neid enne näinud ja öelnud, et vägev värk on. Ja pärast ei ütle keegi, et haltuura.

Martin Viirand: Olen mõnikord mõelnud, et päevalehtede vahel ei toimu mingit diskussiooni. Poliitiliselt ja äriliselt ei ole see ehk mõttekas, aga teatud olulistest asjadest võiks diskussioon tekkida.

Kodanikuajakirjandus kui tabamata ime: arutelu EAAS-i koosolekul 20. jaanuaril 2013

Sulev Valner: Kodanikuajakirjandus on nähtus, mis on õhus, tekitab palju huvi ja teatavat aukartust, kuid mida tegijad niiviisi ei tunneta. Oleme Kodanikuajakirjanduse Seltsi puhul täheldanud, et Ameerika Ühendriikide suursaatkond või Europarlamendi esindus Eestis on rõõmuga valmis selletemalisi üritusi toetama. Samas, mis see täpselt on ja kuidas seda piiritleda? Sarnaselt teiste mõistetega, mis eesti keeles veidi maagiliselt mõjuva liite „kodaniku-“ külge saavad, kõlab see tähtsalt ja ilmselt on poliitiliselt korrektne öelda, et tegu on millegi perspektiivsega, mis kasvab ja tõuseb ja millel on kindlasti väga suur tulevik.

Erinevalt aktiivsetest entusiastidest arvan, et praegune kodanikuajakirjanduse areng Eestis ei ole plahvatuslik. Tundub, et mingid asjad on teatud tasemel välja kujunenud juba aasta või paar tagasi, ja seetõttu võiks ka väita, et kodanikuajakirjandusel on ikkagi teatud piirid. Võib ka öelda, et tegelikult on see hea märk. Selleks et kodanikuajakirjandus laia kandepinna võtaks, peaks ta täitma rolli, mida pärisajakirjandus ei suuda, ei taha või ei oska. Tundub, et tegelikult ei ole buumi mingite teemade ülestõstmiseks või -ajamiseks kodanikuajakirjandust väga aktiivselt kasutada. Pigem võiks kodanikel olla rohkem seda häält, mida erinevate kanalite kaudu esitada, kui et mingeid kanaleid on hirmsasti puudu. Ma julgeks arvata, et ei ole põletavat vajadust hoopis uut laadi kodanikuajakirjanduse järele. Ei ole seda survet, mis ütleks, et nüüd tuleb midagi hoopis teistmoodi teha.

Kümmekond aastat tagasi rääkisid mõned visionäärid, et uute tehniliste võimaluste ajastul on

traditsioonilise ajakirjanduse päevad loetud, et kohe hakkab igäüks ise oma uudiseid tegema ja oma uudistevalikut kokku panema. Arvan, et tehniliselt ongi see üha võimalikum. Oma täismahulise ajalehe või kodaniku-TV või -raadio tegemine nõuab üsnagi palju investeringuid ja teadmisi, aga *online*'is on üht-teist võimalik paljudel teha. Võib küsida, mitut Memokraati me vajame.

Daniel Vaarik: Kui sa juba ressursse mainisid, siis arvan, et Memokraadil ei pea olema seda tehnilist lahendust, mis seal praegu on. Ma arvan, et kui seal ei oleks ühtegi kujunduselementi, lihtsalt tekstid ja pildid, ega ta siis väga palju teistsugune oleks. See on lihtsalt *nice to have*, kui kasutada ingliskeelset väljendit, et sinna on mingi logo tekkinud. Muidu võiks ikka tunni ajaga üles panna.

Sulev Valner: Ma arvan, et keerulisem küsimus on, kuidas kloonida Daniel Vaarikut. Neid ei ole liiga palju, kes sellist asja sisuga täidaksid. Oleme Kodanikuajakirjanduse Seltsis Võrumaal teinud Külauudiste portaali, mis töötab juba tubli kaks aastat ja selles mõttes on see tubli näide asjast, mida on võimalik õhinapõhiselt täitsa kaua teha. Samas pean tunnustama, et mina olen omal nahal tunnetanud, et vabatahtlikul tööl on mingid piirid. Mõned kuud entusiasm kestab, aga mingil hetkel tekib küsimus, mis on edasine käivitav jõud. Olin ise Külauudistes üks päevatoimetajaid, aga tundsin ka ühel hetkel, et sinna väga suuremahuline panustamine mu isiklike prioriteetide hulka ei kuulu. Tundub, et ühe võimaliku püsimise alusena kujuneb välja niisugune vormilt ja mahult sobiv tegevus, mis ei ole väga koor-mav. Mitte iga päev aina uut nõudev, vaid pigem

vastavalt tegijate võimalustele toimuv, kuhu võib rahulikult sisse tulla pikemaid pause, kui ei sünni mingeid uusi materjale.

Teine võimalik vorm on, et asi muutub ikkagi mingis osas palgaliseks tööks. Kas siis õnnestub seda — pärisajakirjanduse sarnaselt — isetasuvaks ja -müüvaks teha või siis õnnestub kirjutada mõni projekt. Näiteks Bioneerid on aastaid teinud vahepeal vabatahtlikumalt ja vahepeal suudetud mõnest projektist raha saada ja siis saavad toimetajad palka. Mingi aja pärast võib lihtsalt otsustada, et nüüd üks asi lõpeb ja tuleb alustada uuega. Siis algab vähemalt mõnekuine entusiastlik periood. Kodanikuajakirjandusega on tegelikult hästi, teda on täpselt nii palju, kui on. Vajadus seda teha ja tarbida sõltub suuresti sellest, kas ja kui palju on ühiskonnas neid täitmata rolle, mis jäävad suuremast meediast kõrvale. Võimalik, et ühel hetkel tekib kodanikuajakirjanduse algatuste järele suurem vajadus. Kui peaks juhtuma, et mõni maakonnaleht lõpetab oma eksistentsi, siis kindlasti tekib kogukonnades kodanikuajakirjanduse vajadus. Mõned Ameerika esinejad on meile rääkinud nende kodanikuajakirjanduse headest näidetest. Inimesed tahavad küll vaheldust, aga teisest küljest ei kipu harjumused väga muutuma. Samas on uue meediakanaliga alustamine tunduvalt lihtsam kui endise kanaliga majanduslikult toime tuleva mudeli saavutamine.

Elina Allas: Ma ei taha rõhuda sellele, kui võrd entusiastlik või mitte ma kogu kodanikuajakirjanduse suhtes olen. Võib küll öelda, et meie selts¹ tegi kaks ja pool aastat tagasi portaali Kylauudis.ee. Inimestest pool oli hästi tahtmist täis, aga teine osa, nende hulgas ka Sulev, oli natuke skeptiline. Arvan, et kodanikuajakirjandust peaksid tegema need, kes seda tahavad.

Üritan kaardistada, mis on kodanikuajakirjandus üldisemalt. Jay Rosen on öelnud, et kui inimesed, kes varem moodustasid auditooriumi, kasutavad nende valduses olevaid ajakirjanduse tööriistu selleks, et informeerida üksteist, siis see ongi kodanikuajakirjandus.² J. D. Lasica on kodanikuajakirjandust defineerinud kui juhuslikult sooritatud aja-

kirjanduslikku akti.³ Samas võib kodanikuajakirjandust nimetada ka osalusajakirjanduseks ja kasutajakeskseks uudiste tootmiseks. Kodanikuajakirjandust võiks võrrelda turuplatsiga, mis erinevalt professionaalselt meediast pakub väga mitmekesisist infot ja mis valib teemasid, mis võivad üldisemat avalikkust rohkem huvitada.

Teine metafoor on Rootsi laud — selleks et teeneda adekvaatselt erinevate kodanikuühenduste huve, peaks uus meedia olema nagu Rootsi laud, kust ise täpselt valid, mida sa parajasti süüa tahad. Kodanikuajakirjandust teevad amatöörid ja loomulikult võib seda päris palju seostada ka blogidega. Üks uurimus aastast 2010 ütleb, et 45% blogijatest pidas blogimist ajakirjanduseks ja sinna juurde võib liita veel 31%, kes pidas blogimist ajakirjandusega seotuks või seda täiendavaks. Kui uurimustes võrreldi neid blogijaid, kellel oli ajakirjanduslik taust, amatööridest kirjutajatega, selgus, et nende lähenemine ja arusaam asjast kattub. Kokkuvõttes tunnetab umbes 70% küsitletutest, et blogimisel on seos ajakirjandusega. Üha enam on nii ajakirjanikest kui ka mitteajakirjanikest blogijatele muutunud vastuvõetavaks mõte, et blogimine ongi üks ajakirjanduse osa, ja niisiis võiks küsida, miks mitte nimetada seda kodanikuajakirjanduseks? Uurimusest on ka selgunud, et blogijad läbivad tegelikult päris palju ajakirjanduslikke tööprotsesse. Huvitav on ka see tendents, et kui blogijad lingivad oma tekstides väljapoole, siis tavaajakirjandus või levinumad uudisteportaalid lingivad tavaliselt samale väljaandele. Aga näiteks Elu24 või Delfi Publik on hakanud viitama ja linke panema oma saidist väljapoole. Nii et võib öelda, et blogimine või kodanikuajakirjandus on mõjutanud ka tavaajakirjandust. Mitu autorit on leidnud, et traditsiooniliste uudisajakirjandusväljaannete konsolideerumine on toonud kaasa sisu sarnaseks muutumisi. Mitmekesisuse puudumise tunnetamine toidab uute väljaannete-kanalite teket, paljud neist on loonud just kodanikuajakirjanikud.⁴

Mis eristab kodanikuajakirjandust traditsioonilisest ajakirjandusest? Erkki Peetsalu sõnul on kodanikuajakirjandus justkui pargivaht ja traditsiooniline ajakirjandus toimib nagu väravavaht. Pargi-

¹ Eesti Kodanikuajakirjanduse Selts — <http://www.kodanikuajakirjandus.ee/>. Siin ja edaspidi toimetuse märkused.

² Jay Rosen. "A Most Useful Definition of Citizen Journalism". — PressThink, 2008, 14.07. http://archive.pressthink.org/2008/07/14/a_most_useful_d.html

³ J. D. Lasica. "Blogs and Journalism Need Each Other", Nieman Reports, 2003, 57, fall, lk 70–74.

⁴ Vt nt Serena Carpenter. "A Study of Content Diversity in Online Citizen Journalism and Online Newspaper Articles". — New Media & Society, 2010, Vol. 12, nr 7, lk 1064–1084.

vaht käib ja vaatab, et pargis oleks kõik korras — riisub kokku lehed ja muu puru; värvavaht valib, mida oma väljaandesse sisse laseb. Kodanikuajakirjanduse teemakäsitus on mitmekesisem: teemavalik ja -käsitlused on kitsamad ja fokuseeritumad, mis ei tähenda, et juhul kui professionaalses ajakirjanduses kirjutatakse mingitel teemadel foku-seeritult, oleks automaatselt tegemist kodanikuaja-kirjandusega.

Teiseks on kodanikuajakirjanduses rõhk kogukonna konsensusel. Rohkem kirjutatakse neist asjadest, mis võiksid seda kogukonda liita. Selle asemel et tõstatada konflikte ja probleeme, propageeritakse ja reklaamitakse teatavaid tegevusi. Nn objektiivse käsitluse poole püüdluse asemel kaldub kodanikuajakirjandus pigem interpreteerima ja peegeldab sageli kogukonna liidrite vaatepunkte.

Kodanikuajakirjanikud balansseerivad kogukonna vajaduste rahuldamise ja professionaalse sisu loomise soovi vahel. Kogukonnaajakirjandusel ja kodanikuajakirjandusel peaks olema kogukonna võimendaja roll ja paljud kodanikuajakirjanikud tunnetavadki, et nende kirjutatud lood lähendavad kogukonnatasandi probleeme ning tõstavad kohalikku valimisaktiivsust. Kodanikuajakirjandust iseloomustab see, et seal tegutsevad üldjuhul amatöörid ning enamasti tehakse seda vabatahtlikult. Lood on pahatihti toimetamata (muidugi mitte alati), keelekasutus on igapäevasem ning väljaanded ebaregulaarsed. Kodanike genereeritud sisu avaldatakse pigem väikesearvulisele homogeensele publikule. Kodanikuajakirjanikud sõltuvad ajakirjanduslikust traditsioonist ja struktuurist vähem, toodavad lugusid, mis kasutavad rohkem mitteametlike allikaid ja arvamusi.

Räägin Külauudisest⁵ ja meie seltsist. Külauudis sündis puhtjuhuslikult. Ühel hetkel juhtusid ajalehega Võrumaa Teataja kummalised lood — kõik ajakirjanikud tulid lehest ära. Lisandus veel inimesi, ja siis mõtlesime tegema hakata. Oli selge, et tegelikult ei kajasta Võrumaa Teataja kõike kohaliku, nii et võiks teha oma ajakirja, aga kelleski ei olnud motivatsiooni, et uus maakonnaleht teha. Ühel istumisel Erkki Peetsalu juures Haanjas tekkis mõtte teha portaali. Vaatasime, et ainult Võrumaa teemasid ei ole mõtet kajastada — portaali võiks ol-

la selline, kus on rubriikidesse jaotatud maakonnad, edasi vallad või külad. Kuna me ei jõua kogu Eestit läbi käia ja ise lugusid kirjutada, tegime pöördumise, et inimesed saadaksid meile infot ja arvamusi. Seda tehakse praegugi üsna usinasti. Priit Lööper tegi portaali valmis, mingeid kulusid ei olnud. Kuu või kahe pärast oli Delfi kohal ja tahtis portaali ära osta. Isegi kui mõni meist on väsinud ja ütleb, et paneks selle portaali nüüd kinni, näeme, et iga päev tuleb postkasti kirju, milles inimesed paluvad, et nende infot avaldaksime. Mingi publik on igal juhul olemas, praegune põhikasutajate vägi on umbes 10 000 kuus. Ka vabatahtlikke toimetajaid on juurde tulnud, praegu on meil 11 päevatoimetajat. Kuna Külauudise tegemine on põhiliselt vabatahtlik töö, siis tegin väikese uuringu meie päevatoimetajate seas, saamaks teada, mis neid motiveerib vabatahtlikult panustama. Motiveerivaid faktoreid oli palju: võimalus ise midagi teha, areneda, paremaks saada; võimalus midagi olulist ära teha; võimalus eneseväljenduseks; sisemise rahulolu saamine; suhtlusvõrgustiku laienemine, uued tutvused; uute kogemuste omandamine, silmaringi avardamine; koostöö kogunud inimestega; hea tunne, kui asjast on kellelegi kasu ning heameelt.

Küsimus saalist: Kas te olete teinud Külauudise nimel mingi uurimuse?

Elina: Uurimust pole veel tehtud, aga kasvõi see, kui inimesed Facebookis lingivad, näitab, et inimesed on siiski lugenud ja seda infot jaganud. Ja muidugi me oleme aru saanud, et tegelikult loevad Külauudist üsna usinalt just ajakirjanikud. Mu sõber Võrumaalt ütles, et pange see lugu Külauudisesse üles, siis kõik ajakirjanikud võtavadki ühendust. Ja täpselt nii oligi — hommikul luges „Terevisioon“ selle asja ette ja sealt läks ta edasi.

Küsimus saalist: Räpinas on Rahvaleht, aga selle päises on kirjutatud, et see on vallavalitsuse ja vallavolikogu häälekandja. Kas keegi oskab selgitada, kas on olemas sellist vallaväljaannet, kus häälekandja maksab raha?

Saalist: Kui on maksjaid, siis miks mitte raha küsida?

Saalist: Siin on küsimus pigem selles, kas tegu on üldse ajakirjandusega. Hiljuti nägin töökuulutust, milles Tallinna ajaleht Pealinn, mis on olemuselt võibolla Rápina Rahvalehe sarnane, otsib toimetajat. Ja siis oli kirjas, et toimetaja hakkab töö-

⁵ Vt www.kylauudis.ee.

le linnavalitsuse ametnikuna. Seal ongi öeldud, et inimesed võetakse tööle linnavalitsuse ametnikuks.

Indrek Treufeldt: Kui ma vaatan Külauudise või Bioneer.ee tekste, kohtan seal sageli seda sama pressiteadet, mida mitmel pool mujal. See on selline tekstiformaat, mis ei ole võimeline inimesi ühendama.

Sulev Valner: Ma arvan, et lihtne põhjus on selles, et originaalse sisu tootmine on kordi keerulisem kui adapteerimine. Kui pressiteated liialt vohavad, näitab see suuresti, et tegijad on võtnud endale üle jõu käiva ülesande. Nad tahavad palju toodangut anda, aga kui reaalne ajaressurss, mis on nende käsutuses, seda välja ei kanna, tuleb teha enda elu lihtsamaks.

Aksel Löbu: Külaseltsidel on hakanud tekkima Külauudisest selline „ajakirjanduslik“ mulje ja nad tahavad ka oma infot n-ö õigesti edasi anda. Seda võiks tegelikult teha täiesti vabas vormis, aga nad tunnevad justnagu kohustust teha seda pressiteate kombel, sest nii nende meelest tavaliselt tehakse.

Daniel Vaarik: Kodanikuajakirjanduse asjast ei oska ma midagi arvata. Sõltuvalt sellest, kus parajasti fookus on, kahtlustatakse kas mind või teisi inimesi Memokraadi juures tihtipeale kas uue era-konna loomises, kui Memokraadis parajasti jutuks poliitikakriitika, või uue meediaväljaande tegemises, kui kõneaineks meediakriitika. Aga meie lihtsalt tahaks, et meil oleks hea meedia ja meil oleksid head erakonnad. Kui keegi hakkab sellele ajakirjanduse silti panema, siis me tegelikult tunneme ennast halvasti, ja kui hakatakse erakonna silti panema, siis tunneme end samuti väga halvasti. Mulle tundub, et selle ajakirjanduse sildi puhul võib juhtuda, et jääb märkamata kogu tehnoloogilise pöörde ulatus ja mõte. Olen siin täna kuulnud, et kodanikud ehitavad üles mingit samasugust struktuuri nagu kommertsmeedias — seal olgu sama moodi uudistevoo, mingisugused rubriigid ja toimetajad. Loomulikult saab niimoodi teha, aga see ei ole sotsiaalmeedia tugevus. Sotsiaalmeedia tugevus on tema paindlikkus. Tal võib olla ainult viis lugejat, kuid ta võib olla ülimõjukas. Kujutame ette näiteks sellist blogi, millel on parool ja selle tegija on ühe tuntud firma väga kõrgel tasemel olev juht ning see parool on 15 inimesel. Ta räägib seal hästi avameelselt sellest, mis firmas toimub. Selline ettevõtte on Euroopas olemas, aga ta esindajad võibolla ise ei teagi, et

see blogi eksisteerib. Jutt sellest, mitu lugejat sul on, ei ole otseselt tähtis, see on teist moodi tähtis. Sama moodi arvan ma, et Memokraadi puhul pole sugugi tähtis, et tal oleks hästi palju lugejaid. On mõned inimesed, kes mulle korda lähevad ja seda loevad, ning ma olen tähele pannud, et kui neile meeldivad need lood, siis nad kannavad neid ideid edasi.

Kui Postimees ütleb, et tal on 200 000 lugejat, siis kas see tähendab näiteks seda, et tema mingil konkreetsel lool on 200 000 lugejat? Ma usun et mõne aasta jooksul on ilmselt olnud ka mõni selline Postimehe lugu, millel on olnud 0 lugejat, olgugi et lehel endal on 200 000. On nii halbu lugusid, et keegi ei jaks neid lõpuni lugeda — seda kohtab nii kodanikuajakirjanduses kui ka pärisajakirjanduses. Kui juhtub, et tuleb palju inimesi lugema, siis sa oled uhke, satud selle löksu ja hakkad rääkima, et oh, see kuu oli 10 000 lugejat. Siis on oluline jälle meelde tuletada, et suurte ajalehtedega konkureerimine ja lugejanumber kui selline ei ole ju eesmärk.

Üks asi, mida ma olen lugenud, on ühe Kuusalu kooliõpilase blogi. See on ebaoluline ja paarikümne lugejaga, aga minu jaoks on see tähtis. Ma komistasin selle blogi otsa kogemata — ja selles oli väga lahe sissevaade keskmisest loomingulisema kooliõpilase ellu. Mingis mõttes on eluviisi küsimus, kuidas ma oma mõtteid arendan ja salvestan — seal on tihtipeale diskussioonelement väga tähtis. Suurmeedia maadleb kommentaariumi probleemiga, sellega, et ei teki normaalset diskussiooni, aga väiksemates blogides on diskussioon tihtipeale ülikõrge tasemega. Kui sa oled sellise blogi pidaja, kes saab palju tagasisidet, siis sa oled väga õnnelik inimene. Need, kellel on palju tagasisidet, kas siis otse või blogi kaudu, on teadmusühiskonnas alati eelisesisus. Ja blogi on koht, kus sa võid kirjutada pooliku teksti selles mõttes, et võibolla on seal asju, mis ei ole lõpuni läbi kontrollitud, aga koos oma lugejatega jõuad olulise järelduseni. Blogide kõrge tase võib vahel tuleneda sellest, et keegi, kes on audio- ja IT-alal hästi tugev, hakkab seal väga kõrgetasemelist juttu ajama millestki, millest saabki Eestis aru võibolla neli inimest. See, mida nad seal koos arutavad, ei olegi teistele huvitav. Jälle näeme, et traditsiooniline meediamodel ei suuda seda pakkuda.

Palju asju toimub nii samm-sammult, et inimesed arvavad, et see on alati nii olnud. Aga kui me läheksime ajas kümme aastat tagasi, siis märkaks

sime, et tänases meedias on palju sotsiaalmeediast üle võetud asju, mis tollel hetkel, kümme aastat tagasi, ei oleks olnud aksepteeritavad. Näiteks helistas mulle SkyNews ja palus homme siinsamas Tartus teha üheminutilise klipi, kus ma filmin ise enast iPhone'iga umbes minuti jagu. Põhimõtteliselt oleks ju kümme aastat tagasi olnud mõeldamatu, et kui pole tegemist mingi katastroofivideoga, vaid lihtsalt arvamustega erinevatest Euroopa riikidest, läheb see saatesse sisse. Mõnes mõttes näeme, kuidas suur meedia võtab üle blogimiselemente.

Ivar Soopan: Minu kaks aastat tagasi avatud uudisteportaal Läänlane ei ole päris selline portaal nagu Külauudis. Nüüd on mul vähem aega ja ma ei tooda enam nii palju originaaluudiseid. Algul oli eesmärk toota ainult originaalinfot. Loomulikult, kui kuskil ilmus midagi Läänemaa, Haapsalu või ka Hiiumaa kohta, siis ma tsiteerisin seda, viidates algallikale. Üsna pea alustasin helifailide ja videolugude tegemist, mis põhimõtteliselt eristas seda Lääne Elust. Polnud korralikku tehnikat ja Lääne Elu ei olnud nõus seda arendama selliseks, et saaks iga päev, iga hetk uusi uudiseid üles panna.

Põhimõtteliselt on mul tegemist ikkagi ärilise ettevõtmisega, oma portaal toob mulle raha sisse. Hommikul tõustes vaatan uudiseid, jätan meelde ja vaatan oma kalendrist, mis kusagil toimub. Kui on jõudu ja võimalust, lähen kohale ja kirjutan.

Nüüd olen järjest rohkem jõudnud arvamuste juurde. Müün oma leheküljel ka reklaame. Mul ei ole tavaline suure raha peale üles ehitatud portaal, võrreldes teiste ajalehtede ja ka portaalidega on mul suhteliselt vähe klikke. Ma annan võimaluse ennast reklaamida väikestele poodidele, väga väikestele ettevõtetele. Väikesed liikuva bannerid maksavad, aga kõik kuulutused on inimestele ja ettevõtetele tasuta. Ja kuulutusi väga palju. Iseasi, kas neid vaja on, aga no las nad olla — mul ei ole keeruline neid üles panna. Nüüd on mul seal ka valik arvamuse-avaldatajaid, näiteks kirjanik Aidi Vallik, kes mulle regulaarselt kirjutab ja kellele ma selle eest maksan.

Läänlasel on välja kujunenud oma tugev kindel lugejaskond ja ma olen sellega rahul. Loomulikult ei ole nii, et ma panen pressiteate üles üks ühele. Väikeste maakohtade portaalide probleem on inimeste ja seega ka lugejate vähesus. Muidugi on väikesel kogukonnal inimeste jaoks pluss, et nad saavad ja võivad alati oma materjali Läänlasesse saata. Pal-

ju inimesi aga kardab, et ei oska piisavalt hästi eesti keelt ja et neil ei ole midagi öelda. Aga selle hirmu saab pärast mõnda jutuaajamist või telefonikõnet eemale lükata.

Loomulikult ei ole hea, kui inimene ei oska eesti keelt — ei jaga komadest, punktidest, suurtest ja väikestest tähtedest ja kokku-lahkukirjutamisest. Aga ta teab, mida teeb, ja on oma kindlas valdkonnas väga tugev, nagu näiteks üks majandusmagister, kes aga ei suuda kirjutada nii, et saaks aru, kus lause lõpeb. Vestleme, arutame asjad läbi ja siis saadan talle vahepeal toimetatud variandi ja küsin, kas ma sain õigesti aru. See kõik nõuab aega ja loomulikult iga arvamuse puhul ma seda ei tee. Ma teen oma portaali üksi, mis võtab sageli terve päeva ja nädalavahetused. Aga see on saanud harjumuseks. Mul on arvuti alati kaasas. Esmaspäeval kella kuuest vaatan asjad üle ja hakkan juba vaikselt portaaliga tegutsema. Ja siis, kella kaheksa-üheksa paiku tuleb töö ERR-i korrespondendina Lääne- ja Hiiumaal. Vahepeal tuleb raadio- ja teletöös veel üks paus, mil ma jälle teen portaali, kirjutan kirju ja vastan neile, teen reklaamibannereid ning panen kuulutusi üles. Et päev on sellega väga täidetud, ei häiri mind enam. Kui ma kevadel kaks aastat tagasi alustasin, kui tegin ainult portaali, siis ehmatas ära küll.

Minu meelest on ajakirjanike tööviljakus madal. Kui arvatakse, et üks lugu päevas suures lehes on palju, üks keskkonnaartikkel, 2500–3000 tähemärki, siis mina arvan, et seda ei ole palju.

Küll-Riin Tigasson: See on enam-vähem sama, kui sa olid Päevalehes. Ma tahtsin küsida, mida sa mõtled selle madala tööviljakusega? Et ajakirjanikud kuritarvitavad tööaega? See on väga individuaalne.

Ivar Soopan: Jah, muidugi. Lääne Elu on kolm korda nädalas ilmuv ajaleht, ma ei mäletagi, et ma oleks seal kunagi rohkem tööd teinud kui kaheksa tundi päevas. Oli päevi, mil ma tegin 5–7 tundi — kui ma kirjutasin ise, siis kui peatoimetaja olin. Ja mind see häiris. Teed lehte ühe 500-tähemärgilise loo ja saad kella kaheks koju

Küll-Riin Tigasson: Enamik nii töötabki.

Ivar Soopan: Ei, ma ei arva, et enamik nii töötab. Palju sa tead maakonnalehtede elu? Aga me räägime Päevalehest. Seal on korrektsed korralikud lood, väga hästi kirjutatud, inimene on nõus kirjutama kolm lehekülge täis ja ta saab täpselt samapal-

ju palka kui teine inimene, kes kõrval teeb ühe väikese loo päevas ning kui talle öelda, et seda on vähevõitu, siis solvutakse. Ajakirjanikud peaksid ikkagi oma aega korralikult kasutama.

Sulev Valner: See on väga huvitav teema, aga läheme tagasi kodanikuajakirjanduse juurde. Ma lugesin, et sa oled teinud kogukonna jaoks ühe täiesti uue portaali, mida kogukond ilmselt väga vajas. Samas oled sa saavutanud, et see toidab sind enam-vähem ära, või siis teisisõnu — toidab ennast ära. Kui võrd sa ise tunnetad, et selles on kodanikuajakirjanduse ja maailmaparandamise missiooni? Või oli ikkagi ainult mõte, et tegelikult oleks vaja endale tekitada elatusallikas? Või kas neid võib üldse omavahel vastandada? Ilmselt selleks, et saada endale elatusallikas, tabasid sa ära, et portaali on tegelikult ka kogukonnale vaja.

Ivar Soopan: Jah, alguses ma tahtsin lihtsalt, et eelmine koht, kus ma töötasin, Lääne Elu, teeks sellise asja. Nemas aga ei tahtnud.

Sulev Valner: Aga oletame, et selle portaali rahavoog kuivab sul kokku. Kas sa teeksid siis seda edasi, nagu sa oled harjunud, lihtsalt sellise kodanikuajakirjandusena, et Läänemaal on seda vaja ja inimesed tahavad. Ja et ma võin natuke pingutada, ma jaksan ju küll.

Ivar Soopan: On kuid, mil ma portaaliga ei teeni üldse midagi. Sellest ei ole midagi hullu — minu põhitöö on ikkagi Rahvusringhäälingus. Teab mis erilisi kulusid portaali pidamisel ei olegi.

Rainer Eidemiller: Mina olen Rainer Eidemiller Paidest. Meil on paberikandjal ajaleht, mille nimi KoosOlek, Järvamaa kogukonnaleht.⁶ Ajakirjanik ma kunagi ei ole olnud. Kui ma siin neid jutte kuulan, siis tekib küsimus, et äkki on see, mida me teeme, rohkem propaganda. Kuigi vahel tundub, et kui propagandat teeb kodanikuühendus, siis nimetatakse seda maailmaparandamiseks. Asi algas veebist. 2004. aastal, kui kogu see lugu Paides vanalinna liikumisena pihta hakkas, Järva Teatajat elektroonilise väljaandena ei olnud ja Paide linn ei avaldanud oma veebis midagi. Siis me lihtsalt panime ise uudiseid kokku ja tegime oma veebi. Kui aja jooksul tekkisid elektroonilised väljaanded, siis see funktsioon kadus lihtsalt ära ja praeguseks on meie põhileht selliseks staatiliseks leheks, kus on artiklid

ja uurimused linna ajaloost, mis jääb seega üsna kitsasse nišši. Siis tuli mingil hetkel blogiperiood. Blogi on kasvanud isiklikust arvamuselehest portaaliks, kus me kajastame ja reklaamime oma väga arvukaid tegemisi. Aga paberleht tekkis sellest, et meil on oma maja, selline füüsiline keskkond, kus me asume. Me tahame rohkem liikuda selle päriskeskkonna poole, mitte nii palju ise oma asju veebis kajastada. Meie jaoks on tähtis, et oleks koht, kus päriselt viibida, kokku saada. Paberleht sobis selleks paremini muidugi ka seetõttu, et tõenäoliselt on palju inimesi, kelleni veebi kaudu ei jõuaks. 2010. aasta novembris andsime välja esimese lehe. Eesmärgiks ei olnud üldse operatiivselt kajastada, mis juhtub — tahtsime oma ürituste ja ettevõtmiste jaoks natukene reklaamipinda ja avaldada arvamusi lugusid. Meie lehes on olnud lugusid säästvast arengust Inglismaal, looduskapitalismist, monarhiast. Ühesõnaga, ise kirjutatud originaallood. Praeguseks on jäänud neli inimest, kõik on vabatahtlikud. Me teeme tõesti seda, mida tahame, ja tunneme ennast hästi. Esialgu ilmus leht kord kuus, siis tundsimme, et liiga palju hakkab sisse tulema sellist, mis kiiresti aegub, reklaami ja teateid, ning siis vähendasime seda. Praegu ilmub lehte 8 lehekülge, vahel 12 lehekülge. Vahel natukene parandame õigekirja, kuigi on kirjutajaid, kes on selle rangelt keelanud. Tiraaž on olnud tuhat eksemplari. Oleme seda andnud välja erinevate projektide toel, KÜSK⁷ ja EAS on kandnud trükikulud. Ja levinud on see selliselt, et me ei ole jätnud seda kuskile kauplustesse, vaid on mingid kindlad kohad, raamatukogud, kohvikud, linnavalitsus, inimesed, kellele me viime. Järvamaa Keskraamatukogu kaudu läheb see ka väikestesse raamatukogudesse. Ei ole väga uurinud, kui palju seda loetakse, aga umbes nädalaga on kõik lehed tavaliselt kadunud. Ei tea, kas keegi loeb ka, aga igatahes alles neid eriti ei ole. Viimasel ajal on ilmunud rohkem erinumbreid, näiteks Paide festivali erinumber Kolmkõla. Üks teine erinumber, mis mul kaasas, on meie kohalikust kultuurihallist. Ja praegu tõmbame pool aastat hinge, sest see löi hinge suhteliselt kinni, kui kõigi muude tegemiste kõrval tuli järsku ajakirjanikuna tööle hakata. Kevadepool jätkame nii, et leht ilmub 12-leheküljelisena.

Sulev Valner: Need olid nüüd neli päris erinevat

⁶ Vt <http://koosolek.weissenstein.ee>.

⁷ Kodanikuühiskonna Sihtkapital.

näidet kodanikuajakirjandusest. Küsimusi ja kommentaare?

Kalle Mälberg: 1970ndate lõpus ehitati Tallinnas see, mida praegu tunneme linnahallina, ametlikult oli selle nimi Lenini-nimeline Kultuuri- ja Spordipalee. Mina olin juhuslikult Õhtulehe korrespondent, minule anti kajastada olümpiaobjektid. Arhitektid ja veel mõned ütlesid, et mis kuradi Stalini-Lenini-nimeline spordipalee, selle asja nimi on linnahall. Läksime toimetusse ja rääkisime linnavalitsusega. Nemad panid püsti trammipeatuse sildi nimega Linnahall. Mina tegin rubriiki „Kontrollpost“ — et kuidas ehitus areneb ja muu hulgas kirjutasin ka sellest, et inimesed tulevad Linnahalli peatuses trammi pealt maha ja lähenevad hoonele, mille nimi ei ole mitte linnahall, vaid hoopis midagi muud. Keeleteadlane kirjutas uudise ja pani Õhtulehest võetud tsitaadi selle kohta sinna sisse. Linnahalli nimi läks üha rohkem kasutusse, nii et pärast seda, kui Lenini-nimeline Kultuuri- ja Spordipalee avati, unustasid kõik ametliku nime kiiresti ära. Linnahall sündis niimoodi, keset nõukogude ajakirjandust, 2-3 kodaniku arutelust. Kas see on nüüd kodanikuajakirjandus või ei ole?

Teine asi, mille puhul tahaks küsida, on seotud skandaali tekitanud Silver Meikari artikliga reformierakonna rahastamisest Postimehes, mille järel hakati Daniel Vaarikut ja Memokraati süüdistama selles, et kavatsetakse teha uut erakonda. Kas Vaariku tegevus oli kodanikuajakirjandus?

Daniel Vaarik: See on huvitav, kui valuliselt on reageeritud paljudele asjadele, mida Memokraat tegi või mida ma ise tekitan. Reformierakonna rahastamise looga oli asi nii. Minule helistas Meikar, keda tunnen tegelikult põgusalt, ja palus oma teksti üle vaadata. Seejärel läheks see lehte ja Meikar sai selle eest otsekohe tohutult palju peksta. Sain aru, et Meikar tehakse täiesti maatas, sest erakonna kogu masinavärk läks väga kõvasti käima. Siis helistas Eesti Televisioon — öeldi, et tuleb kommenteerida. Läksime Meikariga „Hommikutelevisiooni“, kus me seda asja lahkasime. Enda arvates suutsin ma rääkida neutraalselt, kuigi see neutraalne tähendas, et ma ei olnud reformierakonna suhtes just väga positiivne. Aga need asjad, mis ma välja tõin, olid loogiliselt kontrollitavad või testitavad.

Kui ma sealt välja tulin, siis läks mööda pool tundi, kui hakkasid kolmest kohast tulema küsimused,

et kas teen uut erakonda. Surve tuli nii tugev, et ma pidin oma blogis ametliku allkirjaga kinnitama, et ma ei kavatsen teha uut erakonda.⁸ Edaspidi rünnakud kordusid, pidin tihtipeale ennast kaitsma. Näiteks kui Valdo Randpere tormas TV3s peale, öeldes et Memokraat on mingi väike kildkond, sama seltskond, kes Ansipi tamme maha raius jne.

See, et minu vaikse tegevusega kaasneb aeg-ajalt tohutu möll, on minu jaoks siia maani arusaamatu. Selline tohutu tagasiside tekib kuidagi äkki. Ja see aitab sul edasi tegutseda. Näiteks ma olin alati unistanud NO-teatriga midagi koos teha ja siis tänu Memokraadile see juhtuski, et tegime „Ühtse Eesti“. Tegelikult ma ei tundnud neid, aga alati mõtlesin, et nad on lähedad tüübid — päris ehe kunst. Siis nad kunagi helistasid ja ütlesid, et Memokraat meeldib, saame kokku. Alguses nad tahtsid teha ajakirjanduspoliitilist etendust, aga kui kokku saime, oli mõte juba muutunud.

Võibolla tuleb vastust otsida võrguteooriast. Lihtsalt see dünaamika, kuidas avalik arvamus kujuneb, on muutunud. Tiheda võrgustumise korral piisab, kui igal inimesel on kaks sõpra, et kõigi inimesteni jõuda.

Üks asi, mis tahaks ma juurde öelda. Olen aru saanud, et ei ole mõtet kopeerida meediaformaati, mis on välja kujunenud ajaloolistel põhjustel; seda, et sul on igal päeval värske ajaleht. See tekitab ootusi, sa pead neid iga päev täitma, sul peavad olema fotod ja uudised isegi siis, kui sul pole lehte õieti midagi panna. Tuleks ära kasutada sotsiaalmeedia tegevus — kirjutad siis, kui sul on tõesti midagi kirjutada. Ja kindlasti tuleks mõelda, kas tekst annab kellelegi midagi erilist. Kui avastad, et ei anna, siis ei ole mõtet seda lihtsalt ruumi täiteks üles panna.

Mulle tundub, et ajalehed teevad selle vea, et jäävad oma lugeja lõksu ja kaotavad liidrirolli, mõtte-liidri rolli. Loomulikult on sellel erilised põhjendused, aga kui lugeja peegeldab kogu aeg oma ootusi tagasi, siis ei saa mingi innovatsioon olla võimalik, kui nüüd majandusterminites rääkida.

Rasmus Pedanik: Ma olen püüdnud oma tutvusringkonnas propageerida, et kirjutage. Aga nad ei julge. Inimesed kardavad, arvavad, et teevad endale häbi. Ma tegutsen Bioneeris ja teen tegelikult sotsiaaltööd. Muidugi on suureks barjääriks

⁸ Poliitiline kiri. — Memokraat 24.05.2012. Vt <http://memokraat.ee/page/7>.

ka see, kui me püüame tavainimest panna kirjutama nii, nagu seda teevad ajakirjanikud. Näiteks me kutsusime Mart Raudsaare koolitust tegema, ja arvan, et pooled osalejad tundsid sel ajal barjääri. Formaat, allikad, žanrid — kõik see on hirmutav, ega ole see, mida tahetakse teha. Paljudel ei ole tegelikult oma kogukonda taga, mis annaks neile võime ja julguse tulla ja oma arvamust väljendada. Ühiskonnas on alati üksikuid uitajaid, kes tajuvad mingeid probleeme ja tahavad sellest rääkida. Ma olen aru saanud, et inimeste rääkima panemine on kohutavalt ajamahukas ja see on sisuliselt sotsiaaltöö. On ka selliseid, kellega on väga raske suhelda. Oluline on inimestega tegelda, panna neid mõtlema kui kodanikke ja aidata neil oma arvamust vormistada.

Kodanikuajakirjandus ei ole mingil juhul professionaalne ajakirjandus, pigem on see eluviis, tahtmine ennast aeg-ajalt ühel või teisel viisil väljendada.

Daniel Vaarik: Tegelikult on institutsionaalne ajakirjandus selle aja jooksul, mil ma Memokraati olen pidanud, paremaks läinud. Võibolla on see natuke seotud sellega, mida Marju mainis: kui inimesed saavad rääkida, siis nad muutuvad tegelikult ise rohkem selle asja osaks, see tuleb neile lä-

hemale. Minu arvates on Eesti ajakirjandus kõige mustemast august üle saanud. On leiutatud, kuidas minna edasi — alates kommentaariumist, mis raudselt peab muutuma mingiks muuks asjaks. Ta peab kommentaariumiks jääma, aga mitte sel kujul. Ja lõpetades mingite vanade formaatidega, mida ei saa ka ära jätta, sest siis on lugeja kohe kallal. Aga kui ma vaatan näiteks tänast Postimeest, võibolla ka Rahvusringhäälingu mõningaid produkte, võibolla mingeid elemente ka kuskil mujal, siis minu meelest on tekkinud olukord, kus ajakirjanik mõtleb jälle ise ja kaitseb oma ametit.

Kõige masendavam hetk oli millalgi 2008, kui oli ainult äri-äri. Juhid ei ole alati väga andekad ja kalduvad kopeerima kusagilt asju, mis on viis aastat tagasi juhtimiskonverentsidel ärimeeste seas kõneks olnud. See, et iga ettevõtte eesmärk saab olla ainult kasum, jõudis kõrgpunktini aastal 2005, kuigi paljud ütlesid juba siis, et ei ole vist päris nii. Nüüd hakkab ainult kasumi tähtsaks pidamine minu meelest üle minema. Ajakirjaniku amet muutub nagu iseteadlikumaks ja inimestel tekib tunne, et ajakirjandus peab ise rohkem kodanikuks muutuma.

POLIITIKA JA KRIITIKA

Ajakirjanduse ja poliitikute roll ning suhted poliitilises skandaalis Silvergate'i näitel

Taavi Eilat

2012. aasta 22. mail avaldas Reformierakonna liige Silver Meikar Postimehes arvamuse „Erakondade rahastamisest. Ausalt“. Ta tunnistas, et annetas 2009.–2010. aastal erakonna kontole raha, mille päritolu ta ei tea ning mille talle andis Kalev Lillo, annetuse palus tal teha toonane peasekretär Kristen Michal. See avaldus hakkas levima meedias ning juba samal päeval nõuti mitmelt poliitikult vastuseid ja arvamusi liidritelt hinnanguid. Kalev Lillo ja Kristen Michal lükkasid kõik süüdistused tagasi. Meikari artiklist sai alguse skandaal, mille jooksul vähenes Reformierakonna toetajaskond ja usaldusväärsus. Tekkinud poliitiline skandaal tituleeriti üsna pea Silvergate'iks.

Ajalooliselt on meedia roll skandaali kujunemisel meedia tööpõhimõtete teisenemise tõttu muutunud — meedia ei ole enam pelgalt vahendaja, vaid tal on ka edasiviija ja arendaja roll. Nii on poliitilise skandaali arengus olulisel kohal meedia, kelle tööst sõltub, milliseks kujuneb juhtumi mõju süüdistajale ja süüdistatavale.

Poliitiliste skandaalide jõudmine meediasse on hea, sest meedia levitab informatsiooni taotleb juhtumites selgusele jõudmist. Avalikustamist on demokraatlikus riigis peetud ka poliitikute usalduse proovikiviks.¹ Ent teisalt on meedia ka filter, mil-

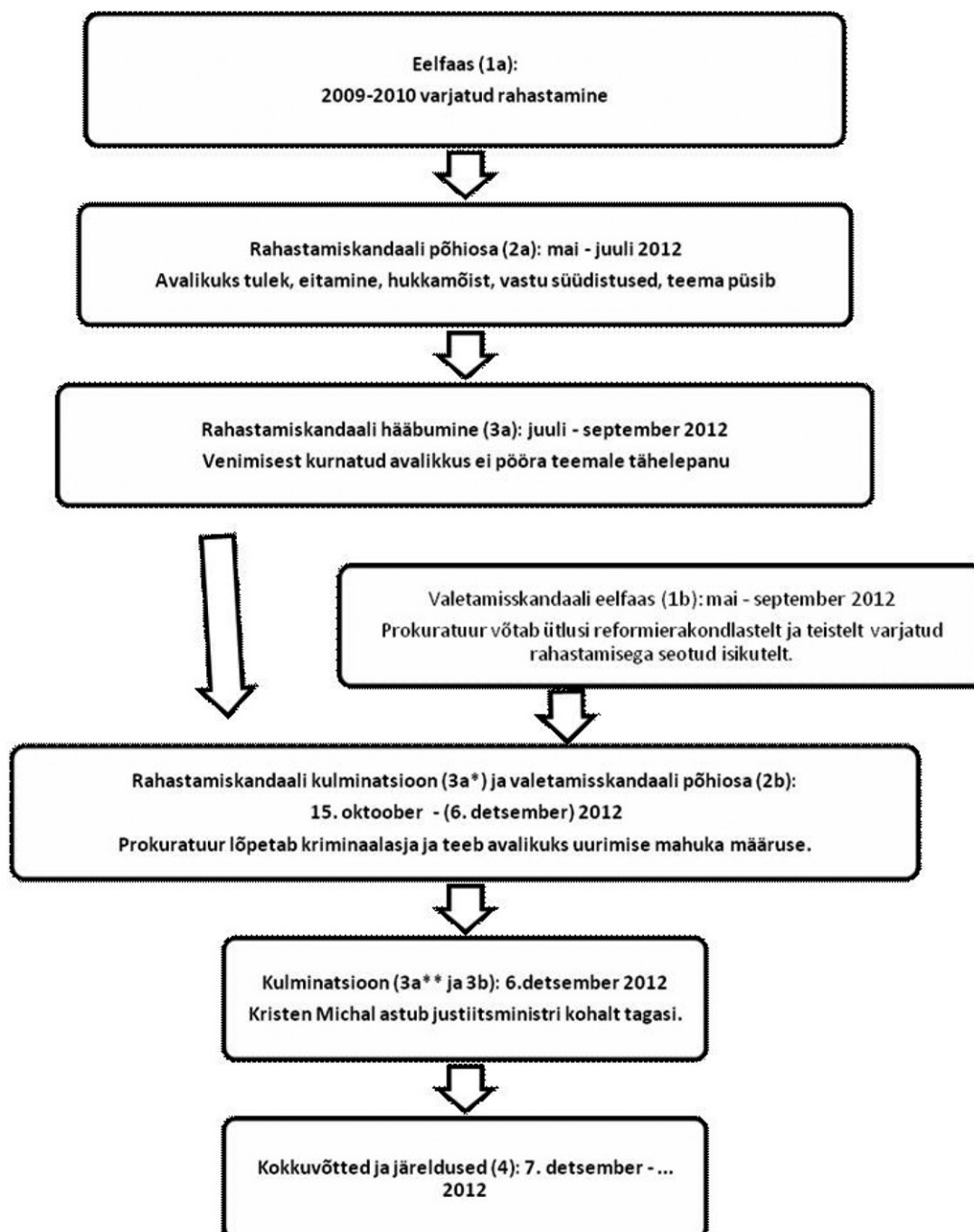
le reeglid määravad, milline informatsioon jõuab avalikkuse ette ning kuidas teemat käsitletakse. Siit nähtub, et meedia roll on poliitilises skandaalis äärmiselt oluline ja seepärast vajaksid selgitamist suhted skandaali klassikalises kolmnurgas poliitikud-meedia-avalikkus.

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, millised olid ajakirjanduse ja poliitikute rollid ja suhted Silvergate'i jooksul. Teoreetilises osas määratlesin, mis on poliitiline skandaal ja milline on selle roll ühiskonnas. Edasi selgitasin, kuidas jõuab skandaal avalikkuseni ehk milline on skandaalis meedia kui vahendaja ülesanne. Seejärel vaatlesin, milline on enamasti poliitilise skandaali kulgu ja etapid, ning teoreetilise osa lõpuks määratlesin, milline on poliitilise skandaali mõju poliitikute usaldusväärsusele. Uurimistöös empiirilises osas otsisin vastuseid järgmistele küsimustele.

1. Milline oli Silvergate'i ajaline kulgu?
2. Millised olid peamised kõneained, millest skandaali jooksul meedias räägiti ja kuidas need ajas muutusid?
3. Milliseid hinnanguid anti Reformierakonna ja teiste osaliste tegevusele ajakirjanduse vahendusel?
4. Millisena nägid osalised oma rolle ja suhteid poliitilises skandaalis?

Artikkel põhineb 2013. aasta juunis Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitsnud bakalaureusetööl (juh Marju Lauristin). Vt <http://hdl.handle.net/10062/31311>.

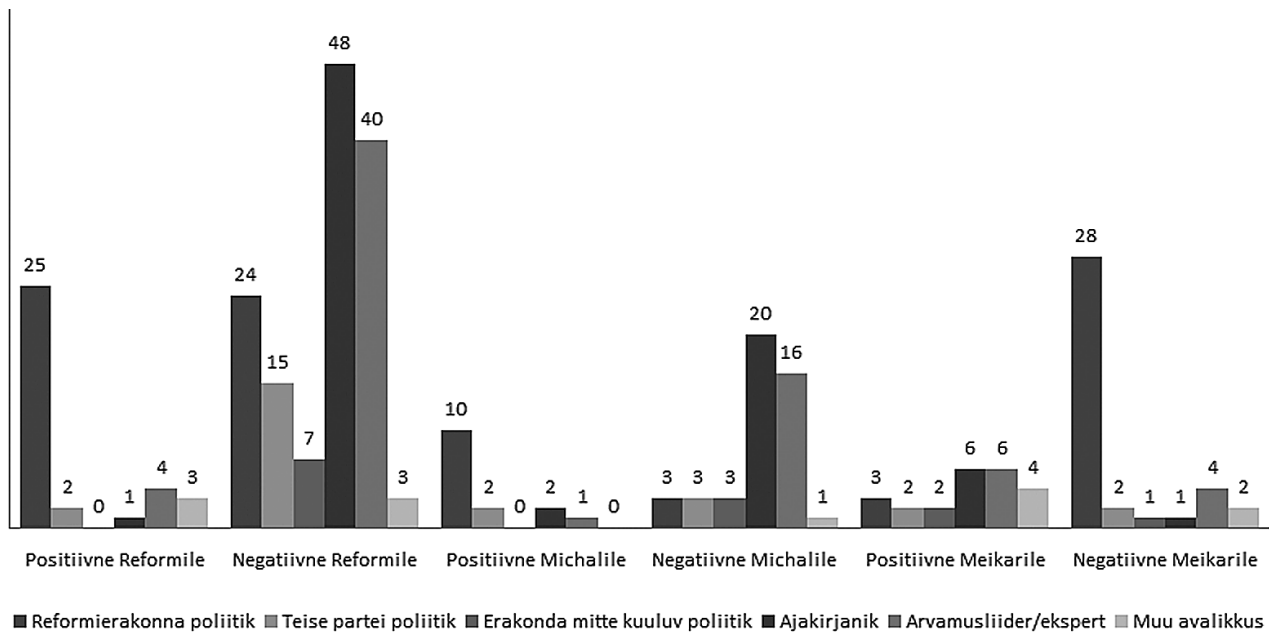
¹ John Thompson. *Political Scandal: Power and visibility in the media age*. Cambridge: Polity Press, 2000, lk 115.

Joonis 1. Silvergate'i kulg

Empiirilises osas kasutasin uurimismeetodina meediatekstide kvantitatiivset ja kvalitatiivset kontentanalüüsi, samuti intervjuude kvalitatiivset analüüsi. Valim sisaldas 406 meediateksti ajavahemikust 22. mai kuni 7. detsember 2012, eelkõige uudiseid ja arvamyslugusid ajalehtedest ja portaa-

lidest ning mõnd telesaadet. Valim koostati lümpallimeetodil. Intervjuud tegin kuue inimesega, kellest kaks olid skandaali osalised (Silver Meikar ja Kristen Michal), kaks ajalehtede peatoimetajad (Anvar Samost ja Urmo Soonvald) ning kaks ajakirjanikud (Mikk Salu ja Kärt Anvelt).

Joonis 2. Artiklites ilmnenu hinnangud Reformierakonnale, Kristen Michalile ja Silver Meikarile

Skandaalile järgneb skandaal

Võrreldes Silvergate'i John B. Thompsoni esitatud poliitilise skandaali mudeliga,² tuleb välja, et Silvergate oli komplitseerituma ülesehitusega. Kui Thompsoni mudel kujutab skandaali kulgu neljas etapis, siis see juhtum jagunes ajalises järgnevuses seitsmesse ossa (vt joonis 1). Võib rääkida ka kahest teineteisele järgnenud skandaalist: rahastamiskandaal ja valetamiskandaal.

Neid kahte skandaali võib pidada ühe skandaali osadeks, sest hoolimata sellest, et rahastamiskandaal kulmineerus formaalselt prokuratuuri otsusega uurimine lõpetada, pinged ei vaibunud ja rahastamiskandaali lõpetas tegelikult alles valetamiskandaali lõppemine Kristen Michali tagasiastumise järel.

Silvergate'i jooksul toimunud sündmused jagunesid enam-vähem võrdselt reaalsete sündmuste ja meediasündmuste telgedel, kus reaalsed sündmused toimusid objektiivses tegelikkuses³ ja meediasündmused tõukusid juba varem meedias diskuteeritust.⁴ Kui rahastamiskandaali meediasündmu-

sed said peamiselt tõuke reaalsetest sündmustest ja kommenteerisid neid, siis valetamiskandaali puhul muutusid meediasündmused ka reaalsete sündmuste tekitajateks.

Ajakirjandus määrab kõneaine

On tavaline, et skandaali avalikustamise puhul ei saa meedia välja tuua kõiki sündmusi, vaid seab skandaalile raamid⁵ ning siis tekivad teatud kõneained, millest lähtuvalt juhtunust kõneldakse (*agenda setting*)⁶. See on seotud skandaali „puhkemise“ momendiga, mil avalikkuse huvi teema vastu kasvab plahvatuslikult suureks. Ühe sündmuse uudislikkuse äkiline kasv välistab selle täieliku kajastamise, sest meedia valduses ei ole kogu informatsiooni, vaid ainult osa sellest. Uue informatsiooni ilmnedes võidakse raamid ümber paigutada või neid laiendada.

Üsna sarnaselt kujunesid kõneained ka Silvergate'i jooksul ja skandaalist rääkides tekkis kolm pea-

² 1993. Refereeritud teose kaudu: Penelope Ploughman. The American Print News Media „Construction“ on Five Natural Disasters. — The Journal of Disaster Studies and Management, 1995, Vol. 19, nr 4, lk 308–326.

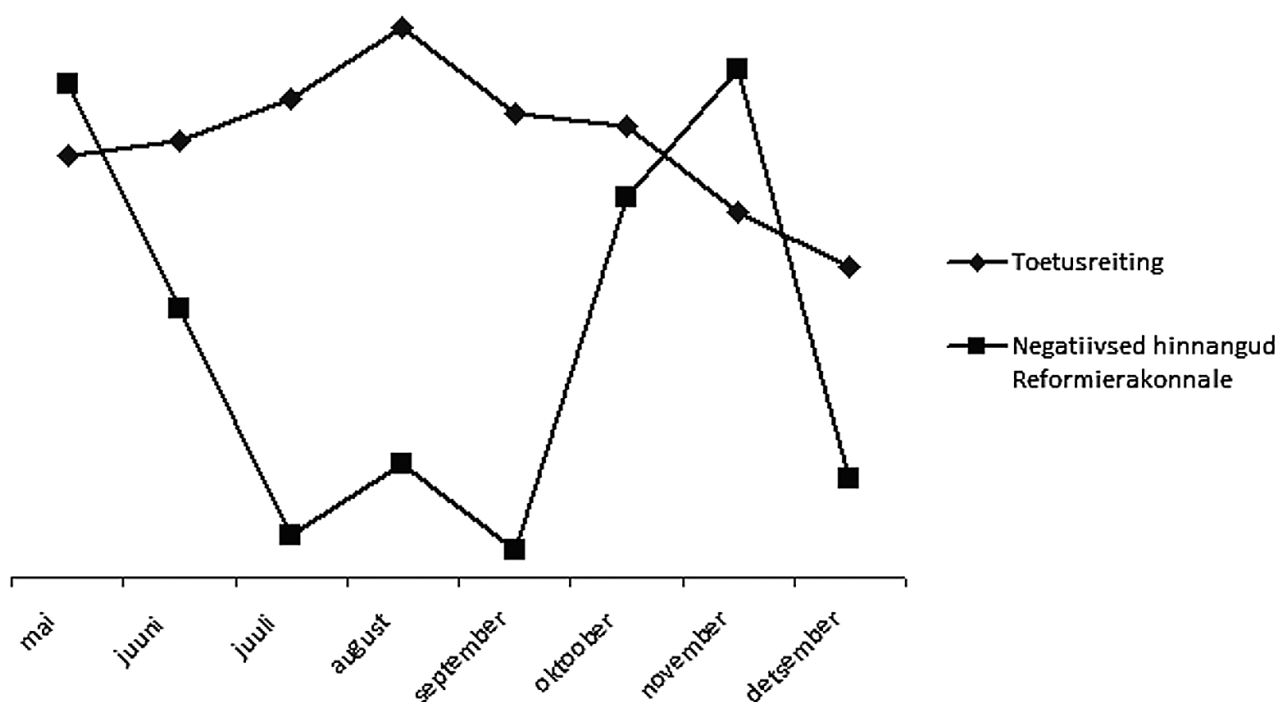
³ Robert Entman, Susan Herbst. Reframing Public Opinion as We Have Known It. — Walter Lance Bennett, Robert Entman. (Toim.) Mediated Politics: Communication in the Future Democracy. Cambridge etc: Cambridge University Press, 2001, lk 203–225.

⁶ James Dearing, Everett Rogers. Agenda-Setting. Thousand Oaks, CA: Sage, 1996.

² *Ibid.*, lk 74.

³ Indrek Treufeldt. Ajakirjanduslik faktiloome erinevates ühiskondlikes tingimustes. (Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2012, lk 28.

⁴ Jonathan Benthall. Disasters, Relief and the Media. London: I.B. Tauris,

Joonis 3. Reformierakonna toetusreitingu ja meedias antud negatiivsete hinnangute tendents kuude kaupa

mist, enamasti ajakirjanduse tõstatatud kõneainete rühma ja tagaplaanile jäid teemad, mida proovisid aktuaalsena hoida poliitikud, eelkõige Reformierakonna esindajad. Kolm peamist kõneainete rühma olid erakondade rahastamine, skandaali tegelaste käitumine ja poliitiline kultuur Eestis.

Paljuski meedia loodud raamid kulgesid lisaks loogilist alguse-lõpu liini pidi ka ühelt kõneainelt teisele. Näiteks valetamist puudutavalt kõneainelt liiguti aja jooksul hoopis laiemale teemale, milleks oli demokraatia kriis.

Ajakirjanikud ise annavad hinnanguid

Lisaks meediatekstide kvalitatiivsele analüüsile vaatasin kvantitatiivse kontentanalüüsi käigus, mil määral anti ajakirjanduse vahendusel hinnanguid ja kes olid peamised hinnangute andjad (vt joonis 2).

Tulemustest nähtub, et Reformierakonna ja Kristen Michali suhtes olid kõige enam negatiivselt meeletatud ajakirjanikud. Sellest järeldub, et ajakirjandus võttis poliitilises skandaalis tavapärasest

selgemaid seisukohti ning kauges klassikalisest vahendaja positsioonist.

Negatiivsete hinnangute andmine Reformierakonnale ei mõjutanud otsekohe erakonna toetusreitingut, tegelikult see alguses hoopis tõusis. Kui Reformierakonna toetusreiting oli enne skandaali algust 30%, siis augustiks ulatus see 39%-ni. Toetus hakkas muutuma alles pärast kolmandat plahvatuslikku negatiivsete hinnangute lisandumist (vt joonis 3). Ilmselt jõudis siis laiem avalikkuse teadvusse selge arusaam ajakirjanduse esitatud sõnumist, et Reformierakond on eksinud poliitilise kultuuri normide vastu. Detsembriks oli erakonna toetus langenud 22%-ni.

Erakonna reitingu püsimisele aitas skandaali alguses kaasa asjaolu, et liikmed hoidsid meedias hinnanguid andes ühtlast joont ja sellega näidati avalikkusele erakonda ühtsena. Erakonna liikmed hindasid negatiivselt vaid Silver Meikari tegevust. Erimeelsused erakonna sees hakkasid ilmne skandaali lõpus, kui tuli esile kriitilisi arvamusi erakonna enda suhtes.

Eelöeldu näitab, et poliitilises skandaalis mõju-

tavad negatiivsed hinnangud avalikku arvamust oodatust pikema viitajaga.

Neist tulemustest lähtuvalt pidasin vajalikuks vaadata lähemalt nii ajakirjanike kui ka poliitikute tegevust skandaali jooksul — millisena nähti enda positsiooni skandaalis ja millisena skandaali tege- laste käitumist?

Poliitikud on ohvid ja ajakirjandus ründab

Töö viimases osas viisin läbi intervjuud skandaali osaliste ja ajakirjanikega. Tulemused viitavad mit- mele olulisele juba varem mainitud punktile.

Ka siin tuleb välja, et ajakirjanikud ise saavad aru, et nende roll poliitilises skandaalis ei ole enam olla pelgalt vahendaja. Ajakirjandus püüdis teemat üle- val hoida ja lisaks arvamusplatsi loomisele võttis skandaali jooksul ka ise tugevaid seisukohti. Selle põhjuseks oli ajakirjanike arusaam, et ühe poliiti- ku esitatud jutt vastab tõele, aga teise oma mitte. Ajakirjanikel ei olnud enda sõnul selget stratee- giat, kuidas teemat kajastada. Michali tagasiastu- mist peeti üheks eesmärgiks, millega oleks saanud skandaali juba varem summutada. Seda ilmestab näiteks ka kahe peatoimetaja väljaõeldu: „Meedia pingutas mingil hetkel lausa selle nimel, et Michal maha võtta“ (Urmo Soonvald) või „Mingi hetke- ni nõudis ajakirjandus Michali tagasiastumist“ (Anvar Samost). Tuletan meelde, et Meikari avalda- tud rahastamisskeemi olemasolu teised poliitikud avalikult ei tunnistanud. Peatoimetajate sõnul olevat seda tehtud suletud uste taga.

Kuigi ajakirjanduse esindajad väidavad, et neil puudus teema käsitlemiseks kindel strateegia, siis teadjarolli võtmine poliitilises skandaalis muudab ikkagi tugevalt klassikalist arusaama ajakirjandusest kui vahendajast. Ma ei väida, et ajakirjandus käitub sellega valesti, kuid tekib küsimus, mis peaks pak- kuma poliitikutele kaitset ajakirjanduse rünnakute eest, mille allikaid ei saa avalikkuse ette tuua.

Teine oluline järeldus intervjuudest on see, et poliitikute rollid skandaalis olid vastanduvad ja sellest tulenevalt erinesid ka nende seisukohad. Nii Silver Meikar kui ka Kristen Michal püüdsid luua endast kannataja või skandaali ohvri rolli. Selleks kasuta- ti endale sobilikke näiteid, mis rõhutaksid nendele põhjustatud kahju. Kristen Michal laiendas kan-

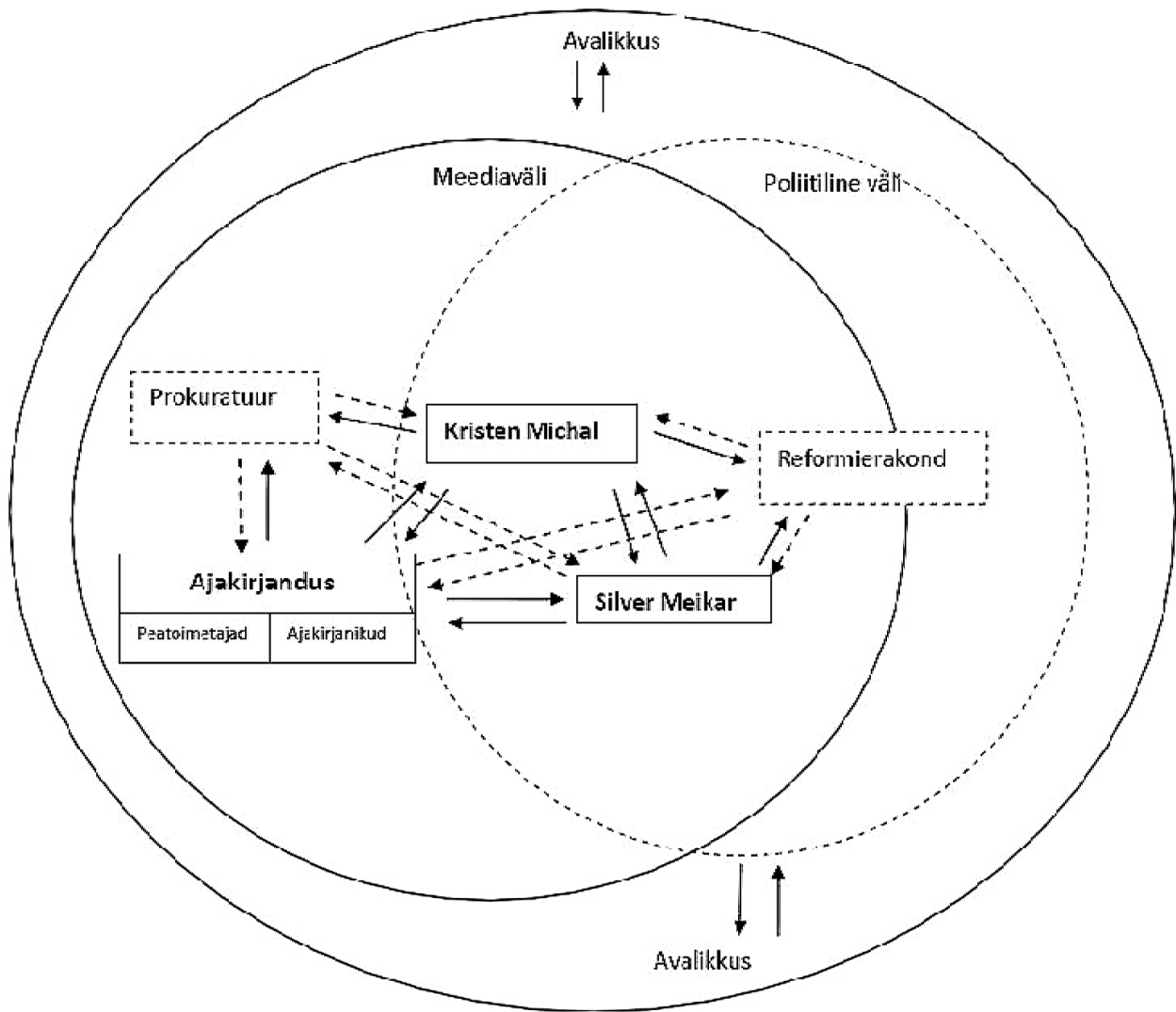
natajarolli endalt kogu erakonnale, keda avalikkus olevat kiusanud. Silver Meikari loodud kannataja- kuvand seostus Reformierakonna väljaastumistega, millega püüti teda häbivääristada.

Kannatajaroll eeldab pettumist. Kui Silver Meikar pettus oma erakonna tegevuses ja selles, et paljud talle näiliselt noa selga löid, siis Kristen Michal väl- jendas pettumust nii ajakirjanduse, prokuratuuri kui ka laiema avalikkuse suhtes. „Tekkis meedia ja õiguskaitse interaktsioon,“ ütles endine minister uuringu tarvis tehtud intervjuus. Kõnekaid süüdis- tusi, kus skandaali üks või teine pool räägib, kuidas talle liiga tehti ja „need teised“ kuskil tänu sellele edu saavutavad, on rohkelt.

Erakonnast väljaheidatud Silver Meikar võrd- les endale tehtut nõukogudeaegse parteist välja- viskamisega: „Sama nagu Jüri Kuke represseeri- mine“. Meikar oli selgelt erakonna ohver. Kristen Michal seevastu võrdles ennast korduvalt Andrus Veerpaluga, Eesti sangariga, keda paljud dopingus- kandaali ajal uskuda ei tahtnud, kuid kellel tekkis spontaanselt suur toetajaskond. Kui minna loogi- list samastamisteed, siis kehtivad laused: „Usume Andrus Veerpalu!“, „Usume Kristen Michalit!“.

Selle kõige juures ütlesid mõlemad pooled sarna- selt ajakirjandusega, et strateegiat neil ei olnud ning lähtuti aususest ja avatud olekust. Seda seisukohta võib poliitilise kommunikatsiooni vaatenurgast ni- metada ka veaks. Kui erakonna endine peasekretär ütles soovitus peale rääkida kommunikatsiooni- ekspertidega: „Mis kommunikatsiooni sul vaja on, kui sa tead, et pole nii teinud?“, siis on selge, et maad oli võtnud peataolek.

Lähtuvalt intervjuude käigus ilmnenuid suhete mudelist konstrueerisin kogu Silvergate'i suhete skeemi (joonis 4). Joonisel on näha, et skandaal toi- mus meediaväljal, mille peamiseks tegelasteks olid ajakirjandus, Silver Meikar ja Kristen Michal. Vii- mane esindab oma seisukohtadega ka Reformiera- konda, kes oli skandaali üks võtmetegelasi ja kellelt oodati reaktsiooni. Silver Meikar, Kristen Michal ja Reformierakond on poliitilise välja tegelased, kuid vahendatud skandaali avalikuks tuleku järel toimus suhtlus meediaväljal. Samuti sisenes meediaväljale prokuratuur, kelle tegevuse üle ajakirjanduse vahen- dusel arutleti ja kes andis avaldatud informatsioo- niga juurde uut kõneainet selle kohta, mis toimus reaalsel väljal ehk prokuratuuris ütluste andmisel.

Joonis 4. Silvergate'i suhete skeem meediaväljal.

Skandaali tegevus näitab kõikide osaliste omavahe- list suhestumist ja see sai tänu meediavälja tegevu- sele teatavaks ka laiemale avalikkusele. Avalikkus võttis aga paljuski selle positsiooni, millisena püüdis osaliste tegevust näidata ajakirjandus.

Poliitilise skandaali definitsioon

Kui võtta kokku töö tähtsamad tulemused, siis on oluline rõhutada, et poliitilise skandaali kulgemi- se juures on kaks olulist sündmuste telge: reaalsete sündmuste telg ja meediasündmuste telg.⁷ Poliitiline skandaal kulgeb paljuski tänu meediasündmustele,

mis viivad skandaali edasi. Tegemist ei ole ainult ajakirjanike seisukohtadega, vaid meediaväljale on tulnud ka poliitikavälja tegelased. Meediaväljal aset- leidva skandaali käigus püüavad pooled avalikkuse mõjutamiseks oma sõnumiga domineerida. Poliiti- lises skandaalis käib võitlus avalikkuse heakskiidu nimel.

Kuna skandaali kõiki nüansse pole võimalik meedias ühekorraga kajastada, siis seab ajakirjan- dus raamid, mis määravad mingi hetke konkreetse aruteluteema.⁸ Raamid võivad ajas muutuda ja edasi areneda, kuid nende olemasolu on tarvilik, et foo- kus teemal püsiks. Enamasti määrab ajakirjandus raamid ise, kuid kõneaine kujundamisse püüavad

⁷ Indrek Treufeldt. Kriisikommunikatsioon: Ametivõimud ja raadio „Es- tonia“ katastroofi esimesel päeval. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjan- duse osakond, 1996.

⁸ R. Entman, S. Herbst 2001.

sekkuda ka poliitikud, kes esitavad oma seisukohti oponeerivate poliitiku kohta või on kriitilised õigus-kaitseorganite ja ajakirjanduse suhtes. See, kas poliitikute pakutud teema tõuseb kõneaineks, on eelkõige ajakirjanduse otsustada, kuid poliitikute parim viis skandaali sekkuda on tehes muutusi reaalsest sündmuste käigus.

Lähtuvalt empiiriliste uuringute tulemustest koondasin James Thompsoni teoreetilised printsiibid⁹ poliitilise skandaali definitsiooniks: poliitiline skandaal on skandaal, mis leiab aset poliitilisel väljal, kus mõne poliitiku üleastumine kehtestatud normist saab avalikuks ja toob kaasa tugeva avaliku reaktsiooni.

Kuna empiiriliste tulemuste üks olulisemaid järeldusi seisnes selles, et skandaali peamine arendaja ja edasiviija on ajakirjandus, siis on oluline definitsiooni sisse tuua ajakirjanduse otsus, kas tegemist on normist üleastumisega või mitte. Teine täiendus definitsioonile on seotud väljaga, kus poliitiline skandaal aset leiab. Normist üleastumine ise toimub küll poliitilisel väljal, kuid skandaali ajal käib arutelu meediaväljal. Sellest lähtuvalt formuleerisin uue, täpsema definitsiooni: poliitiline skandaal on skandaal, mis leiab aset meediaväljal, kus ajakirjandus tajub üheselt mõne poliitiku üleastumist poliitilisel väljal kehtestatud normist ning see üleastumine toob kaasa tugeva avaliku reaktsiooni.

Poliitilise skandaali roll saab avalduda liberaal-demokraatlikus ühiskonnas, kus sel on võimalus poliitilist kultuuri parandada. Poliitilise skandaali abil tulevad näevavalgele probleemid, mida ava-

likkus seni ei teadvustanud. Kuigi see võib muuta inimesi veel küünilisemaks poliitika suhtes, on sel avalikkuse jaoks tervendav mõju. Poliitiline skandaal tõmbab pidurit arrogantsusele ja üleolekule. Seejuures on aga oluline tuginemine õigetele alustele, sest vaadeldud skandaali puhul oli ajakirjanduse meelest tegemist üheselt mõistetava eksimusega, kuigi see fakti kinnitust ei leidnud. Ajakirjanduse nägemus viidi avalikkuse ette ja see mõjutas ka erakonna usaldusväarsust. Poliitilisel skandaalil on mõju normist üleastunud poliitikute usaldusväarsusele. Mõju positiivset või negatiivset iseloomu võib olla keeruline hinnata, sest see avaldub sageli pikema aja jooksul. Näiteks vaadeldud skandaali puhul oli esmane mõju erakonna usaldusväarsusele positiivne, mis viitab sellele, et erakonna valijad, kes polnud oma eelistuses täiesti kindlad, otsustasid, et erakonda tuleb raskes olukorras toetada. Avaliku arvamuse muutumine negatiivseks toimus aga pärast järjekordset normide rikkumist ja selle avalikuks tulekut.

Erakonna toetuse languse taga oli ka avalikkuses levinud arusaam, et partei sees ei valitse enam üksmeel ja leidub erakonna vastu kriitiliselt meeletatud inimesi. Olukord on paradoksaalne: demokraatlikus riigis on debatt erakonna sees normaalne ja tavaline, kuid ometi toetus sageli kahaneb, kui sisemised vaidlused avalikuks saavad. Seega tuleb erakondadel leida ikkagi ühine kommunikatsiooni-strateegia, kuivõrd ja kuidas näidata sisemisi erimeelsusi. Selle strateegia leidmine Reformierakonnal üldiselt ebaõnnestus.

⁹ J. Thompson 2000.

Ajakirjanduskriitika ajakirjanduse rollist Eesti ühiskonnas 2011–2012: Ajakirjanduskriitika või demagoogia?

Kadri Inselberg

Ajakirjanduskriitika kirjutamine ja avaldamine oma väljaannete lehekülgedel või eetris on üks moodus, kuidas ajakirjandus täidab oma avalikkusele aruandmise kohustust. Kuna ühiskondlikult on kokku lepitud, et demokraatlikus riigis sõnavabadust, mille üks osa on ajakirjandusvabadus, seadustega ei piirata, siis peab meedia oma usaldusvääruse tõestamiseks taluma ja publitseerima igasugust kriitikat oma tegevuse kohta ning sellele ka avalikult vastama.

Uurimistöös analüüsisin aastatel 2011–2012 ilmunud ajakirjanduskriitilisi arvamuseartikleid, mille autorid ei ole ajakirjandust õppinud ega ise ajakirjanduses töötanud, nt riigikogulane Rait Maruste, kunstnik Sandra Jõgeva, tõlkija Krista Kaer, ettevõtja Alar Tamming, režissöör Andres Maimik, perearst Ruth Kalda jt.

Töö eesmärk oli saada teada, kuidas kujutavad ajakirjandust valdkonnavälised arvamused: millisel tasandil ajakirjandust kirjeldatakse, millised ajakirjandusest rääkimise diskursused esile kerkivad ning milliseid rolle ajakirjanduselt

ühiskonnas oodatakse.

Uurides 16 arvamuseartiklit kriitilise diskursusanalüüsi meetodil, selgus, et kuigi iga kirjutaja isiklikud hoiakud ja motivatsioon artikli kirjutamiseks erinesid, leidus arvamustes siiski palju sarnaseid ootusi, etteheiteid ja hoiakuid.

Ajakirjandust käsitleti peamiselt institutsiooni tasemel ning igasugust konkreetsete väljaannete ja ajakirjanike nimede väljatoomist välditi. Tegijateks on „ajakirjandus“ ja „meedia“ ning räägitakse „mõnedest ajakirjanikest“.

Lisaks sellele, et jäetakse nimetamata ajakirjanikud, ei eristata enamasti isegi väljaandeid. Küll nenditakse aeg-ajalt, et on küll eri väljaandeid, kuid vaid Allar Jõks mainib, et väljaannete kajastus ja tööpõhimõtted võivad olla erinevad:

Õhtulehe ja Postimehe kujutatud ja kujundatud maailmad on erinevad, kuigi see erinevus on viimastel aastatel vähenenud.¹

Kirjutajad ei eristanud isegi erameediat ja avalikguslikku ringhäälingut. Mitu autorit jaotas ajakirjanduse uudisvooks ja uurivaks ajakirjanduseks —

Artikkel põhineb 2013. aasta juunis Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud magistritööl (juh Halliki Harro-Loit ja Veronika Kalmus).
Vt <http://hdl.handle.net/10062/31091>.

¹ Ivor Onksion. Valimisi juhivad kallutatud ajakirjanikud. — Delfi, 02.02.2011.

vaid viimast pidasid nad kvaliteetseks ja tõsiseks ajakirjanduseks.

Samas, isegi kui uuriva ajakirjanduse olemasolu Eestis nenditakse, siis ei nimetata otse ühtegi väljaannet ega ajakirjanikku, kes seda viljeleks. Mainides uurivat ajakirjandust vaid möödaminnes ja anonüümselt, jäetakse mulje, et tegemist on erandliku ja vähe esineva, tagaplaanil oleva nähtusega, mis üldist ajakirjanduspilti siiski eriti ei mõjuta. Sealjuures nimetatakse „kollast ajakirjandust“ vaid ühes artiklis ja kõmureporterit teises ning needki tuuakse artiklites välja erijuhtudena.

Samas mõjutavad arvamusiidrite kirjutised auditooriumi ehk enim ning kui need autorid ei tegele konkreetse analüüsiga ja väga palju üldistavad, võib see tekitada olukorra, kus üldistav artikkel, mis on sündinud halvast kogemusest ühe ajakirjaniku või väljaandega, panustab kogu ajakirjanduse negatiivse maine väljakujunemisse.

Teisalt võivad autorid soovida konkreetseid ajakirjanikke ja väljaandeid mitte solvata, kuna peavad nendega edaspidigi koostööd tegema. Lisaks on võimalik, et need autorid ei pööragi meediakajastusele nii spetsiifilist tähelepanu, et alati jälgida ja meelde jätta, kelle kirjutatud on artikkel või kelle kokkupanud kõnealune saatelöik.

Tehes üldistusi kogu ajakirjanduse kohta, vihjatakse sellele, et ajakirjandus on institutsioon, aga tegelikult on suisa vastupidi – iga väljaanne on eri nägu ja iga artikli on kokku pannud tavaliselt üks selgepiiriliste väärtushinnangutega inimene. Neid institutsiooni taga olevaid inimesi nimetamata jättes depersonifitseeritakse kogu ajakirjandus. Näidates ajakirjandust ühtse massina, muudetakse kõik kindlate isikute ja väljaannete vead kogu institutsiooni vigadeks.

Ajakirjandusest rääkides joonistusid kõige selgemalt välja kaks diskursust: äridiskursus ehk meedia muutumine tavaliseks teenuseks, mille tegijate eesmärk on võita enda poole võimalikult palju kliente ja teenida raha, ning neljanda võimu diskursus, mille puhul tõdeti, et arvestades tema ärihuvisid on ajakirjandusel tänapäeval ühiskonnas liiga suur võim. Seega heideti ajakirjandusele ette, et nad on hakanud avalikkuse huvide asemel teenima komertshuvisid.

Kui valitsus on täidesaatev ja riigikogu seadusandlik, siis meedia on meie ideoloogiline võim. Meedia määrab, mida mõeldakse. [---] Meie silmad võivad veel näha aegu, kui meedia pürgib absoluutsele võimule.²

Priit Pullerits õpetab, et meedia on esmajoones äri, aga ta on ka (neljas) võim. Selline kooslus on alati riskantne. [---] Aga vigade klaarimist tasub meedial tõsiselt võtta ning usaldust ega võimu ei maksa kuritarvitada.³

Ajakirjandus tähendab kohustusi ja vastutust, mitte ainult kasumi teenimiseks lugeja madalaima huvi tasemele langemist. Vastasel juhul võiks küsida: mis ajast peab meelelahutustööstus enast neljandaks võimuks?⁴

Usku meedia (liigsesse) võimu näitab ka see, et meediakajastust kirjeldatakse sõnadega „kohtuprotsess“,⁵ „kastratsiooniriitus“⁶ ja „meediatapp“.⁷ See viitab mõjule, mis on meedial kajastatavatele inimestele või organisatsioonidele, seda võrreldakse suisa kohtu, riituse ja avaliku hukkamisega.

Sellest, mida peaks meedia muutma, et jälle oma võimu vääriliseks saada, räägivad aga vaid üksikud autorid. Pigem tunduvad liigest võimust rääkivad aramusartiklid olevat avalikkusele suunatud meedia puudujääkide „paljastused“, mis peaks auditooriumi panema meedia usaldusvääruse üle rohkem järele mõtlema. Eelkõige peavad ajakirjanduse jõudu liiga suureks esmakordselt sõna võtnud poliitikud, kelle arvamused on tõenäoliselt kantud tundest, et nende jõud ei käi meediast üle, ja kuigi nemad peaksid valitsema, siis ajakirjandusel on rahva arvamusele suurem mõju kui neil.

Autorid käsitlevad ajakirjandusest kirjutades ka mõisteid „tegelikkus“ ja „reaalsus“ ning väidavad, et ajakirjanduse vahendatud maailm ei peegelda tegelikult toimuvat. Üks autor võrdleb meediakajastust suisa väljamõeldisega.

² Raivo J. Raave. Meediast on saanud uus kirik. — Delfi, 16.03.2011.

³ Jürgen Ligi. Tõeline p...o ehk kes valitseb tegelikult. — Postimees, 21.08.2012.

⁴ Allar Jõks. Kes ütleb, mis on tähtis. — Postimees, 07.02.2011.

⁵ Andres Maimik. Canossa teekond: vales ja vastutusest poliitikas ja meedias. — EPL, 27.01.2011.

⁶ *Ibid.*

⁷ A. Jõks 2011.

Kodanik ei saa seda kunagi täpselt teada, ent riiki ei juhi samad inimesed, keda talle valitsejate-na näidatakse.⁸

See, mida meedia meile iga päev pakub, on meedia loodud pilt reaalsusest, millel ei pruugi tegelikkusega pistmistki olla. See on ainult pisut teisti kui nende reporteritega, kes ajakirjanduse ajaloos ose [*sic!*] uudiseid välja on mõelnud. Meedia ei ole tegelikkuse peegeldaja, vaid meediale kui süsteemile sobiva sotsiaalse tegelikkuse looja.⁹

Süüdistades meediat tegelikkuse teadlikus moonutamises, soovitatakse meediat mitte usaldada.

Ootused ajakirjanduse rollile demokraatlikus ühiskonnas on autoritel traditsioonilised ning ühtivad Denis McQuaili¹⁰ väljatoodud ajakirjanduse peamiste rollidega: otsida ja vahendada tõde, valvata ühiskonna institutsioonide tegevuse üle, filtreerida infovoost välja oluline ja tuua see auditooriumini, aidata kaasa rahva ühtse identiteedi ja solidaarsuse kujunemisele.

Analüüsi tulemustest võib suurimaks ohumärgiks pidada seda, et peaaegu üheski sõnavõtt ei peetud vajalikuks välja tuua ajakirjanduse tegevuse positiivset poolt ning vajalikkust.

Ühelt poolt on küll selge, et on ajakirjanduskriitikale olemuslik, et seda ajendab tavaliselt kirjutama mingi mure või etteheide. Peaaegu kõik Denis McQuaili väljapakutud auditooriumi ootused ajakirjanduse ühiskondlikule rollile käisid tekstidest läbi ja seega neid rolle ikkagi tajutakse. Teisalt on murettekitav, et ajakirjandust ei käsitletud kui head tegelast, vaid pigem kui kedagi, kes on oma huvide eest väljas, moonutab infot ja käitub inimestega, sh riigivalitsejatega ebaõiglaselt.

Kui poliitikutel on meedia imago kahjustamiseks tõenäoliselt omad põhjused – ehk tahetakse näiteks vähendada meedia ja seega ka kriitika tõsiseltvõetavust –, siis kurjana kujutasid ajakirjanikke ka kunstnik, filmitegija, arst ja teadlased, kelle arvates ajakirjanikud ei hooli pärast meediakajastust põrmugi oma allikatest ja nende käekäigust. Rääkimata siis veel auditooriumiliikmetest, keda arvatakse

ajakirjanike silmis olevat vaid numbrid, mille abil reklaamiandjate või riigi raha kokku kühveldada. Arvamusliidrite selliste avalduste põhjal võiks arvata, et Eestis ajakirjandust ei usaldata. Samas näitavad arvamusuuringud seni veel vastupidist: Turu-uuringute AS-i korraldatud institutsioonide usaldusväarsuse uuringu järgi usaldas 2012. aasta detsembris rahvusringhäälingut suisa 81%, eraringhäälingut 69% ja trükiajakirjandust 62% vastanustest.¹¹ Kusjuures võrdluseks võib tuua, et 21. sajandi alguses usaldas meediat vaid 30% ameeriklastest.¹²

Kuigi meedia usaldusväarsuse vähenemist Eestis küsitlus veel ei näita, annavad analüüsitud arvamusartiklid siiski selgelt märku, et ühiskonna aktiivsem osa on ajakirjanduse „ärihuvide“-nimelist haigust näinud ja seda sõna levitatakse igal võimalusel ka ülejäänud avalikkusele. Seega tundub, et nii nagu Glen Feighery¹³ rõhutas, ei tohi ajakirjandus usalduskriisi olukorras lahata eetikaküsimusi suletud uste taga, vaid peaks kaasama kodanikud läbi- ja vastasse, tasakaalustatud dialoogi ja näitama üles valmidust oma praktikaid muuta. Ja Eestis peaks seda ennetava meetmena tegema juba praegu.

Arvamusliidrid käsitlevad ajakirjandust enamasti kui ühtset institutsiooni, mille tööpõhimõtted ei erine ei väljaannete ega ajakirjanike kaupa. Veelgi enam, ajakirjandust on asunud depersonifitseerima ehk ajakirjandust ei kujutata kui midagi, mida loovad üksikud ajakirjanikud, vaid midagi, mis ise kujuneb. Selle protsessi peatamiseks oleks minu hinnangul vaja, et ajakirjanikud ise auditooriumiga rohkem suhtleksid ning põhjendaksid oma tegetsemisviise ja otsuseid – täidaksid paremini oma aruandekohustust.

Enamikus artiklitest käsitletakse meediat kui võõrast, mitte oma. Vaid Krista Kaer kasutab väljendeid „meie meedia“ ja „meie ajakirjanikud“¹⁴ ning Raivo J. Raave nimetab meediat „meie ideoloogiliseks võimuks“.¹⁵ See kinnitab veelgi, et enamik

¹¹ Elanike usaldus riigiinstitutsioonide vastu on 2010. aasta IV kvartalis suurenenud. — http://www.turu-uuringute.eu/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=39&cntnt01dateformat=%25e%2F%25m%2F%25Y&cntnt01lang=et_EE&cntnt01returnid=51

¹² David L. Geary. The Decline of Media Credibility and its Impact on Public Relations. — Public Relations Quarterly, 2005, Vol. 50, nr 3, lk 8–12.

¹³ Glen Feighery. Conversation and Credibility: Broadening Journalism Criticism Through Public Engagement. — Journal of Mass Media Ethics, 2011, Vol. 26, nr 2, lk 160.

¹⁴ Krista Kaer. Kuidas ajakirjandus Eesti kirjanduse kolliks muutis. — ERR uudisteportaal, 23.01.2012.

¹⁵ R. Raave 2011.

⁸ J. Ligi 2012.

⁹ R. Raave 2011.

¹⁰ Denis McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.

autoritest ei käsitle ajakirjandust demokraatliku ühiskonna hädavajaliku osana, vaid pigem kui ühte äri, teenust, mis mõjutab paljude elu. Valdavalt on artiklite autorid ajakirjandusest distantseerunud.

Suur osa autoreid kujutab end ohvrina, asetades meedia endast kõrgemale ja isegi ärakasutaja rolli. Näiteks Jürgen Ligi kirjeldab, kuidas ajakirjanikud on talle liiga teinud:

Pealkirjad võivad teha poliitikust ka kohtuniku ja jumala, nagu juhtus minuga. Mulle omistati väide, et Meikari tegevus on riiklik kuritegu, ja seegi ringleb tõestisündinud loona. [---] Geniaalsus muidugi kriitikat ei kannataks ning seepeale pühendati kaks roosat lehekülge minu isikule — mõistagi koos „ründamise“ ja „ämbrisse astumise“ kõikevõitvate argumentidega —, ent kommentaari enam ei soovitud.¹⁶

End meedia ohvrina esitlenud poliitikute artiklistest jäi mulje, et autorite eesmärk oli panna lugejaid endale kaasa tundma ja ajakirjanduse vastu kriitiline olema, vahest isegi ajakirjanduse vastu pöörduma. Igatahes väljendatakse ja juurutatakse nii seisukohta, et ajakirjandus on ebaõiglane.

Kuid millest ikkagi võis tulla analüüsitud arvamused artiklite autorite viha ajakirjanike vastu? Seda aitab ehk mõista aastatel 2011–2012 toimunu kontekst: valimisdebattide „ajakirjanike kogu“, kellele oli antud õigus debateerivate poliitikute sõnavõtte kommenteerida ja ümber lükata ning olla niivõisi kõrgem võim, aga ka Reformierakonna rahastamiskandaal, kus meedia otsustas uskuda ühte inimest ja kuulutada valeks kõigi teiste poliitikute sõnad. Kindlasti tekitas ajakirjanduse selline võimunäitamine poliitikutes viha ja ebaõigluse tunnet, mida nad oma ajakirjanduskriitilistesse arvamused artiklitesse valasid. Võimuvõitlus ajakirjanduse ja poliitikute vahel väljendus ka poliitikute algatatud kohtuasjades meediaväljaannete vastu. Kultuuriinimesi ja teadlasi ärritas aga tõenäoliselt kolletuva meedia pealetung ja tõsise kultuuri ja teaduse kajastamine üha väiksemas mahus — tendentsid, mis on süvenenud juba mitme aasta jooksul.

Kõikides tekstides esitati ajakirjandusele hulganisti nõudmisi, kuid seda tehes eeldati ühtlasi,

et ajakirjandusel on tegelikult rahva teenimiseks piisavalt ressursse. Kordagi ei tõstatatud küsimust, kui palju on ajakirjanikel aega või võimalusi teemadega tegelemiseks. Räägiti küll ärihuvidest tulude, aga mitte kulude poole pealt. Meediaväljaanded on praegu peaaegu eranditult kahjumis ning ressursid on äärmiselt piiratud. Aga mida vähem on võimalusi kuhugi kohale sõita või teema uurimisele aega kulutada, seda pealiskaudsem ongi kajastus. Niikaua kuni ajakirjandus on (peamiselt) eraettevõtlus, ei saa tema tegevuse analüüsist ka ressurside piiratust kõrvale jätta.

Teine oluline eeldus tuli välja siis, kui räägiti meedia võimust. Nimelt oletati ajakirjandusele tema liigset mõjuvõimu ette heites, et auditooriumil või rahval endal infofiltrit ei ole ning meediast kuulatud sõnades ei kahelda.

Tegelikult määrab meedia selle, mis rahva meelele ja keelele [---] meedia on meie ideoloogiline võim. Meedia määrab, mida mõeldakse.¹⁷

Pealkirjad võivad teha poliitikust ka kohtuniku ja jumala, nagu juhtus minuga.¹⁸

Seega viidatakse, et ajakirjandusel on absoluutne vastutus selle eest, mida rahvas usub ja arvab.

Minu hinnangul olid analüüsitud arvamused artiklid valdavalt siiski pigem konkreetsete isikute emotsionaalsed sõnavõtted kui ajakirjanduse rolli demokraatlikus ühiskonnas reflekteerivad analüüsid. Samas kumas tekstidest läbi, et ootused ajakirjanduse rollile on vaatamata aja jooksul toimunud suurtele muutustele siiski samad — ta peab otsima ja vahendama tõde, valvama ühiskonna institutsioonide tegevuse üle, filtreerima infovoost välja ja tooma auditooriumini olulise ning aitama kaasa rahva ühtse identiteedi ja solidaarsuse kujunemisele.

Kuid mitme meediateoreetiku järgi on keskkond ja tingimused, milles ajakirjandus tegutseb, tänaseks niivõrd muutunud, et ka ajakirjanduselt ei saa oodata enam samade ülesannete täitmist. „Ajakirjanikud seisavad vahina värava ees, kuid väravat ei ümbritse enam aed,“ on Kovach ja Rosenstiel¹⁹ tabavalt sõnastanud. Internetiajastul, mil igaüks saab

¹⁷ R. Raave 2011.

¹⁸ J. Ligi 2012.

¹⁹ Bill Kovach, Tom Rosenstiel. *Blur: How to Know What's True in the Age of Information Overload*. New York: Bloomsbury, 2011, lk 171.

¹⁶ J. Ligi 2011.

ise infot kontrollida ja erinevatest allikatest juurde leida, on auditooriumi liikmed ise muutunud aktiivseteks tegijateks ja otsustajateks selle üle, mis on õige ja mis vale. Ajakirjanike ülesanne on neile vaid info ja taust ette anda. Kuid need muutused on nii hiljutised, et neid pole endale õieti teadvustanud ei ajakirjanikud ise ega ka auditoorium. Ajakirjandus alles otsib oma uusi ülesandeid ning meediamaastrik on mitmekesisem kui iial enne. Selle uurimistöö valimisse kuulunud artiklite analüüsist selgus, et kokku on põrganud inimeste traditsioonilised ootused ja ajakirjanduse identiteedikriis, millest on sündinud suur segadus, mille lahendust ehk ajakir-

janduse tulevikku polegi veel võimalik ette näha.

Edasisteks uurimistöodeks oleks minu arvates huvitav kõrvutada ajakirjanike, meediateadlaste ning arvamuslimidrite ühel ja samal perioodil kirjutatud ajakirjanduskriitikat. Lisaks võiks uurida ka lugejakirju, mis küll avalikkuses nii laialdast tähelepanu ei saa, kuid näitavad ehk, mida auditooriumi lihtliikmed ajakirjandusest arvavad, mida kritiseerivad ja mille eest tänavad. Samuti võiks näiteks küsitluse või fookusgrupi intervjuudega uurida täpsemalt ajakirjanduse ja ajakirjanike mainet ehk siis selgitada välja, kas usalduskriis on midagi, mille pärast ka Eesti ajakirjandus peaks muretsema.

A J A L U G U

Äratusest rahvuseni

Juhan Peegel

Üsna varsti tähistame eesti ajakirjanduse 225-aastaseks saamist: 1766. aasta novembrikuus (või hiljemalt detsembri algupoolel) hakkas Põltsamaal ilmuma nädalajakiri Lühhiike õppetud, mille pani kokku arst Peter Ernst Wilde (sünd Pommeris 1732, surn Põltsamaal 1785). Käsikiri oli saksa keelne, selle tõlke maakeelde tegi pastor August Wilhelm Hupel. Väljaannet trükiti aastatel 1766–1767 kokku 41 numbrit Põltsamaa külje all Kuningamäel, kuhu Wilde oli haigla ja apteeği kõrvale karjamõisa piimakotta rajanud ka pisukese trükikoja.¹ Ajaloolaste teadmist mööda olevat see olnud esimene eratrükikoda terves vägevas Vene riigis (kokku polnud neid tollases impeeriumis kümnetki, Eestis ja Lätis aga oli neid tervelt neli).²

Eestikeelne ajakirjandus loodi ajal, millal eesti rahvas oli pärisorine talupojaseisus, kelle majanduslik ja õiguslik järg oli armetu. Puudus omakeelne rahvuslik haritlaskond. Äratamistö tuli väljastpoolt, nagu paljude teistegi — eriti väikerahvaste puhul. Ometi oli olemas üks peamisi eeldusi: lugemisoskus. Kultuuriloolased on väitnud,³ et eestlaste lugemisoskus oli XVIII sajandi teisel poolel tunduvalt ees mõnegi suure Euroopa rahva omast, rääkimata Venemaast. Muidugi oli siin suur osa talurahvakoolil (1786/1787. a koolitalvel oli Eestimaal 32 kihelkonna- ning 183 küla- ja mõisakooli, Liivi-

maa Eesti alal 1785/1786. õppeaastal vähemalt 249 mõisa- ja külakooli; kogu Venemaal oli 1786. a lõpul 165 rahvakooli, needki vaid linnades), aga ka koduõpetusel. Kui Põltsamaal ilmus esimene eestikeelne ajakiri, oskas igast neljast täiskasvanud koguduseliikmest kolm lugeda; Venemaal oli 1797. a kirjaoskajaid 3–7%.

Nagu üldiselt teada, pakkus ajakiri talupojale kasulikke arstlikke nõuandeid, õhutas paremini oma maja pidama, võitles liigjoomise ja ebausust vastu.

Kuid olulisem on ajakirja hoiak oma arvatava lugeja suhtes. Siin avaldub selgesti Wilde seisukoht, et kõik inimesed on sünnipäraselt võrdsed ja et neil kõigil on loomulik õigus paremale elujärjele. Ajakirja esimeses numbris kirjutab ta nõnda (tsitaat on esitatud tänapäevases kirjaviisis):

Armas sõber! Ära pane imeks, et ma sind omaks sõbraks hüüan, sest et ma küll tean, et mina ep ole nenda kui sina pärisorjaks vaid prii inimeseks sündinud ning et mina palju ausam sind olen, siiski ei taha mina mitte selle tühja vahe peale uhke olla ehk suur; ma tunnen ning mõistan tõeste, et sina oled inimene niihästi kui mina, ning et meie sellepärast keik ühesugused oleme. Mu süda on üleväga rõõmus, kui ma seepeale mõtlen, et sina mu ligimine oled Jumalast enesest mul sugulaseks loodud. Usu aga, et mina sind tõepoolest südamest armastan, seepärast teen mina ka heameelega, mis inimese kohus on teiste vastu, see on, ma tahan sulle nõu anda, mislābi sinu käsi edespidi peab paremini käima, et sa pead sigima, et su ajalik õnn peab paremaks ja suuremaks minema kui — Jumal paraku — rumaluse läbi sinu lugu siitsaadik on olnud.

Eriti oluline on see, et Wilde peab talupoega arenemisvõimeliseks inimeseks, sest et selle rahva hulgast on tulnud kirikuõpetajaid ja väeülemaid ning meistreid, kes ei jää alla isegi õppinud sakslastele. Vaja on haridust, ilmalikke teadmisi.

Artikkel kujutab endast konsepti ettekandele, mille Juhan Peegel pidas 7. detsembril 1991. a Tartus toimunud koosolekul, millega tähistati eesti ajakirjanduse alguse 225. aastapäeva ja Postimehe päevalehena ilmuma hakkamise 100. aastapäeva. Teksti aastaraamatus avaldamise üheks ajendiks on see, et lähenemas on aasta 2016, mil eesti ajakirjanduse algusest täitub 250 aastat. Peaksime hakkama mõtlema selle tähtpäeva väärikale tähistamisele. (Toim)

¹ Kodulooliselt huvipakkuvat vt Helen Piisang. Põltsamaa linn ajakirjanduse peeglis 1926–1939. Põltsamaa muuseumi väljaanne. Põltsamaa: ValiPress, 2006.

² Eesti kohta vt nt Fr.[iedrich] Puksoo, Tallinna esimesed eratrükikojad XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. — Vana Tallinn, 3. köide. Tallinn, 1938, lk 5–23. (Toim)

³ Uno Liivaku. Eestlased kui raamaturahvas. — Keel ja Kirjandus, 1991, nr 7. Juhan Peegli poolt tsiteeritud Uno Liivaku andmed pärinevad raamatust Eesti kooli ajalugu. 1. köide: 13. sajandist 1860. aastateni. Peatoimetaja F. Eisen, tegevtoimetaja E. Laul. Tallinn: Valgus, 1989. Selgitusi erinevate koolitüüpide kohta — Haridusinstituutsioonid Eestis keskajast kuni 1917. aastani. Koost Allan Liim. Tartu: Rahvusarhiiv, 1999. (Toim)

Wilde suhtumine on kantud valgustusfilosoofiast, eeskätt loodusõiguse õpetusest,⁴ millega ta oli tutvunud Saksamaa ülikoolides õppides. Halles oli üheks tema õppejõuks professor Daniel Nettelbach — silmapaistvamaid saksa õigusteadlasi-filosoofe, valgustaja-idealist. Loodusõiguslased rõhutasid inimeste võrdsust, nägid filosoofia praktilist ülesannet inimeste õnnelikuks tegemises. See õpetus oli Venemaal muidugi rangelt keelatud. Valgustajana pidas Wilde loomulikult haridust selleks põhiteguriks, mis võib parandada inimese elu ja ühiskonda tervikuna. Üks P. E. Wilde biograafe on teda nõnda iseloomustanud:

Ta katsus sellel maal õpetatust levitada, eeskätt kasulikke teadusi. Jah, ta tahtis isegi alamrahvast õnnelikuks teha. Ta püüdis sellele kasulike teadmiste andmisega luua olukorda, kus ta ise ennast saaks hädas aidata, ja kirjutas lõpuks eesti ja läti nädalalehti.

Wilde humanistlik deklaratsioon oli — eestlasele öeldi esimest korda tema emakeeles, et ta on saksa võrdne ... Kui vaadata sellele väljaastumisele avaramalt, rahvuse kujunemise seisukohalt, siis võime seda pidada ajalooliselt oluliseks äratamistöö alguseks. See oli esimene aste sellel pikal teel, kus me tänapäevalgi peame pidama rasket võitlust — seekord rahvuse säilitamise eest. Selle võitluse konkreetne sisu on meil kui väikesel rahval olnud algusest peale püüe saada haritud rahvaks, et sel kombel olla väärrikas, suurte võrdne ja paremgi. Kooli ja hariduse edendamine oli oluline teema ka O. W. Masingu ja J. V. Jannseni lehtedes, see on põhiline käsitusvaldkond ka järgnevatel kümnenditel.

Möödunud sajandi keskel, millal ajalehed hakkasid ilmuma eesti meeste käe all, kasvas siit ajakirjanduses välja järgmine etapp — rahvuslik eneseteadvus, rahvustunde vajalikkuse rõhutamine.

Laasigem aga seda rumalust eneste ja teiste küljest maha, et meie oma keele ja sugu pärast ei häbene, nagu see mitmel veel laiduväärt veaks on. [---] Enam ei või ükski olla kui inimene ja inimene on eestlane ka. (Perno Postimees 1859).

Ja pisut hiljem:

Suuremat häbi ei või inimene enesele teha, kui omast isast ja emast häbeneda.

Ning ikkagi on see lahutamatu seotud haritusega. Jannsen kirjutab, et kui keegi on lammas, siis on saksa lammas niisamasugune lammas kui eesti lammas ...

Kui siiani oli väljastpoolt tulnud äratamine olnud õpetlikult hariv, siis peame küll imestama, kui ruttu (20 aastaga!) see hariduspüüul tuginev iseteadvus üle kasvas konkreetseks rahvuspoliitikaks, mille kandjaks sai Jakobsoni Sakala — ajaleht, mille teened on tänane juubilar nii põhjalikult kokku võtnud oma mahukas monograafias.⁵ Võib-olla pole see tänases päevapoliitikas ehk populaarne, et Jakobson oli oma võitluses n-ö idaorientatsiooniga, kuid tollases strateegias oli see arvatavasti ainuke konkreetne tee.

Kuid Sakala poliitilise programmi kogumahuks on ikkagi suur osa ka võitlusel rahvuskultuuri eest: rahvakooli arendamine, rahvusliku kiriku taotlus, oma kirjanduse ja rahvaluule hindamine, eesti haritlaskonna värbamine ühistööle, võitlus saksastumise vastu. Ja üldse — meenutagem, et sajandi teisel poolel kasvas kogu meie ajakirjanduse, niipalju kui seda oli, organisatoorne osa. See oli tagantjärele vaadates isegi hämmastavalt suur. Meenutagem esimest laulupidu 1869. a, Eesti Kirjameeste Seltsi asutamist, laulu- ja mängukooride ning muude seltside loomist, rahvusteatri algust.

Ning hilisemast ajast, kui rahvustööle langes venestusike, siis kujunes Jakob Hurda poolt 1888. a algatatud rahvaluule suurkogumine, võiks öelda maailma ainulaadseim kultuuriüritus, tänu ajakirjanduse kaasabile sisuliselt omamoodi rahvuslikuks vastupanuliikumiseks. (Mingit paralleeli sellele pakkus tänapäeval ehk kodu-uurimine ja selle ülekasvamine muinsuskaitseks.)

1905. a jõuti teatavasti esimese rahvusliku partei loomiseni.⁶ See oli muidugi samm edasi rahvusliku liikumise teel, kuigi Jaan Tõnissoni erakond tema enda sõnutsi ei pürginudki „kõrgesse poliitikas-

⁵ Siinkohal peetakse silmas ajaloodoktor Ea Janseni, kes oli 1971. a avaldanud monograafia „C.R. Jakobsoni „Sakala““ ja kes 14. detsembril 1991 tähistas oma 70. sünnipäeva. (Toim)

⁶ Eesti Rahvameelne Eduerakond (ERE) asutati 26.11.1905 Tartus. Põhikirja kinnitas 22.03.1907 Liivimaa kuberner. (Toim)

⁴ Eesti keeles kasutatakse *Naturrecht* ja *law of nature* vastena mõistet loomõiguse. (Toim)

se“. Tema arvates oli ajajärgu otsustav ülesanne see, „kuidas meie oma rahva kultuurilist ja hariduslist jõudu suudame kasvatada“. Nõnda ütles ta eduera-

konna koosolekul 1907. a. Kogu kultuuriline areng oli Postimehel teatavasti maakeskne.

Eesti Ajakirjanike Liit — ajas muutuv ja kestev: noppeid EAL-i arhiiviriieileit

Helle Tiikmaa

2014. aasta juunis saab Eesti Ajakirjanike Liit tähistada oma 95. juubelisünnipäeva. Sellest võib kahtlusteta järeldada, et organisatsioonil on oma pika eksisteerimise jooksul olnud enam kui üks nägu, see on järginud mitmesuguseid väärtusi ja põhimõtteid, püüelnud erinevate eesmärkide poole. Eakas institutsioon ei ole ilmtingimata vana ja aegunud, pigem hoopis ajaloo, ja säilinuna ilmselt ka uuene-misvõimeline. Tuleb ainult ette võtta ja teha, mitte kritiseerida ja kurta.

Uurimused väidavad, et ajakirjandus omandab oma keskkonna, seda ümbritsevate sotsiaalsete ja poliitiliste struktuuride vormi ja olemuse.¹ Seega võib eeldada, et koos keskkonna muutumisega teiseneb ka ajakirjandus. Kuna ajakirjandus ei ole asi iseeneses, vaid ajakirjanike töö tulemus, nende looming, siis kajastuvad ühiskonna struktuurid ja olemus ajakirjanikeski. Nemad omakorda kujundavad oma ühendused ja liidud, seavad paika väärtused ja põhimõtted, mida organisatsioonis peab järgima ja ellu viima. See toimub muidugi vaid siis, kui sellist struktuuri vajalikuks peetakse — teistsugusel juhul ei kujundata midagi, ja kui struktuur ongi varasemast säilinud, lastakse laguneda olemasolevalgi. Ehk teisisõnu on kõik liikmeskonna kätes.

Väga robustselt võib Ajakirjanike Liidu ajaloo

jagada perioodideks, mis vastavad kehtinud korrale, keskkonnale:

- 1) sõjajaelne periood (alates Ajakirjanikkude Ühingu loomisest 1919. aastal kuni Ajakirjanike Liidu tegevuse lõpetamiseni 1940. aastal);
- 2) nõukogude periood (liidu (taas)asutamisest 1957. aastal kuni 1990. aastani);
- 3) turumajanduslik periood (1990. aastast tänaseni).

Nimetagem siinkohal neist perioodidest vaid mõned iseloomulikud põhimõtted ja väärtused. 1919. aasta suvel registreerisid Ajakirjanikkude Ühingu kolm ajakirjanikku, kelle hinnangul oli oluline just ametit otseselt pidavate isikute liidu loomine oma „hariduslise ja majanduslise tasapinna tõstmiseks“.² Muidugi ei jäänud Ajakirjanikkude Ühing päris sellisena kestma, sest tegevuse alguseks oli ju valitud keeruline, poliitilistes tõmbetuultes kõikumise aeg. Aga just selle ühingu eestvõttel ja korraldusel võeti 1922. aastal kasutusele kutsetunnistus ehk ajakirjaniku pass, mis võimaldas pääseda mõndagi paika, kuhu „tsiviiliskul“ tavaliselt polnud asja.³ Niisiis oli lisaks ajakirjanike haridustaseme ja majandusliku seisukorra parandamisele eesmärgiks ka infole ligi-

¹ Frederick Siebert, Theodore Peterson & Wilbur Schramm. *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet.* Urbana, IL: University of Illinois Press, 1963.

² Krista Aru. Eesti Ajakirjanike Liidu süünd. — *Keel ja Kirjandus*, 2009, nr 12, lk 925–940; Toivo Tootsen. Seitsmes suurriik Eestis: Fakte, mälestusi ja mõtteid Eesti Ajakirjanike Liidu 85. aastapäeva puhul. Tallinn: Revelex, 2004, lk 21

³ T. Tootsen 2004, lk 25.

pääsu parandamine. Sarnaseid põhimõtteid võib leida ka ühingu järeltulija, Ajakirjanike Liidu 1925. aastal kinnitatud ja 1934. aastal taaskinnitatud põhikirjast, mille esimene paragrahv ütleb, et liidu eesmärgiks on „ajakirjanikkude kutsetöösse süvenemise tarviliste teadmiste levitamine, nende ainelise seisukorra parandamiseks kaasaaitamine ja kutsehuvide kaitsmine“. Liikmeskonda kuulusid kõik, kes ajakirjanduse alal tööd tegid — elukutseliste ajakirjanike kõrval ka kaastöölised ja harrastajad. Liitu peeti üleval liikmemaksudest, aga ka valitsuse loaga peetud loteriide sissetulekuist, annetustest, ettevõtlustulust ning „liidu heaks määratud summadest“. Ettevõtluse alla kuulus kindlasti 1927. aastal ostetud Kose krunt, kuhu loodi Ajakirjanike Kodu, mille üürisummad seisid tuludes märkimisväärsel kohal. Eraldi tasub välja tuua Kultuurkapitali loomisel Ajakirjanduse sihtkapitali asutamine 1925. aastal. Selle saavutuse taga olid seisnud riigikogus töötanud ajakirjanikud, kuid ilmselt mitte üksnes. Sihtkapital ei tunnistanud ajakirjandust mitte ainult kultuuri osaks, vaid just toetamist vääriva kultuuri osaks.⁵

Periodiseeringust võib näha 17-aastast vägivaldset katkestusperioodi, mis on nii mõnelgi korral andnud alust väita, et praegune liit on nõukogudeaegne relikv, või siis, et seda perioodi, mis eelnes 1990. aastail liidu tegevuse ümberkorraldamisele, ei maksa väga meenutada. Kuid kuna ühiskond oma poliitilistes ja sotsiaalsetes struktuurides ei ole mustvalge, siis pole seda ka ajaloolised rollid ning kogemused.

Eesti NSV Ajakirjanike Liidu organiseerimisbüroo kutsuti Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee büroo otsuse alusel kokku 1957. aastal,⁶ mil samalaadseid institutsioone moodustati mujalgi toonase „suure kodumaa“ piirides. Ka Nõukogude Liidu Ajakirjanike Liit, mille allüksusteks nimetati kõik vabariiklikud liidud, loodi just siis. Vastavalt nõukogude ühiskonnas ajakirjandusele määratud rollile oli ka ajakirjanike liitude, sealhulgas siis Eesti liidu eesmärgiks „kaasa aidata partei ja valitsuse otsuste elluviimisele, tõsta Nõukogude ajakirjanike ideelist taset ja kutsemeisterlikkust,

arendada nende loomingulist initsiatiivi“.⁷ Selle kõige saavutamiseks oli lisaks noorte ajakirjanike kasvatamisele ja juba sellel põllul tegutsevate harimisele ette nähtud sidemete loomine välisajakirjanikega, mis ei piirdunud vaid „suure kodumaa“ vennaliku perega, vaid võimaldas taotleda pääsu isegi piiri taha, väljapoole NSV Liitu. Ka majanduslikku külge ei jätud hooletusse — kuigi sellest räägitakse praegu ehk põlastavaltki kui autoostulubadele, puhkusetuusikutele ja korteritaotlustele keskendunud tobedast nõukogude ametiühingust, mis seisis oma liikmete huvide eest vaid moepärast või teoreetiliselt.

Punase põhitooni kõrval paistab silma muudki. Ajakirjanike Liidu arhiivist leiab omajagu huvitavat seltsielu kohta, mis vajab omaette analüüsi — alates 1960ndate keskelt toimusid erinevate väljaannete ajakirjanike osalusel Eestimaa paikades iga-aastased suvepäevad. Aga teatavasti on meil isiklikud sidemed ja tutvused ikka hinnas olnud ning teabe levimisele kaasa aidanud ka siis, kui võimukandjad polnud sellest nii väga huvitatud.

Aja ja võimaluste muutudes muutus ka organisatsioon. 1988. aasta loomeliitude pleenumil osales Ajakirjanike Liit ühena teiste seas nii otsese institutsioonina (näiteks allkirjastades pleenumi märkikirjad) kui ka sõna saanud liikmete tasemel.⁸

Loomeliidule omast ei peetud keerukaks ühendada ametiühingulisega — 1990. aastal loodi Ajakirjanike Liidule omamoodi katusorganisatsioon, ametiühinguliste ülesannetega Eesti Ajakirjandustöötajate Liit (EATL), kuhu siis „asuti toimetuste kaupa“.⁹ EATL-i eesmärgiks oli nii töötajate-töövõtjate suhete korraldamine ja miinimumpalkade kehtestamine kui ka vabakutseliste eest seismine — kaaluti juriidilist abi osutamist ning pandi paika usaldusisikud, kelle toel võis iga ajakirjanik oma õigusi kaitsta. Plaanid ei jäänud vaid plaanideks, kuid kõik algatatu pole kestnud tänaseni. Puudulikud arhiivimaterjalid ei võimalda praegu öelda, millal ja miks miski hingusele läks: millele sai saatuslikuks saanud (rööv)turumajandus või tehtud poliitilised vali-

⁴ Eesti Ajakirjanike Liidu põhikiri. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1925.

⁵ K. Aru 2009; T. Tootsen 2004.

⁶ Rein Hanson. Eesti NSV Ajakirjanike Liit: Ajalugu ja tegevus. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder, 1973.

⁷ Nõukogude Liidu Ajakirjanike Liidu põhikiri. Tallinn: Eesti NSV Ajakirjanike Liit, 1960.

⁸ Eesti NSV loominguliste liitude juhatuste ühispleenum. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.

⁹ Eesti Ajakirjanike Liidu X kongressi revisjonikomisjoni aruanne, 1995. EAL-i arhiiv.

kud, millele aga inimlikud eksimused, puudused või ka näiteks puhas ahnus. Segased ajad — sel moel saab iseloomustada üsna pikka perioodi, mis aga ei tähenda, et seda ei tuleks ega saaks lõpuks selgeks uurida. Üks paistab silma — Ajakirjanike Liidust püüti ka äriettevõtet kujundada, aga looming ja äri ei pruugi samas struktuuris hästi kokku klappida. Sama perioodi sündmuste seas on ka liikmeskonna vähenemise algus, kuid ka teiste ajakirjanike organisatsioonide moodustamine, mis näitab, et tegelikult on ühist tegevusruumi vaja.

Selgemad Ajakirjanike Liidu tegevuse eesmärgid ja põhimõtted on taas nähtavad 1990. aastate lõpust. Põhikirjade redaktsioonides on üsna läbivalt eesmärkidena kirjas kutsealaste õiguste eest seismine, töövõtjate-tööandjate suhetes abistamine, loometegevuse toetamine ja ka selleks majanduslike, poliitiliste ja õiguslike tingimuste taotlemine. Liit ei ole taotlenud parteipoliitiliste eesmärkide propageerimist ega kellelegi otsese majanduskasu tootmist. Püüd organisatsiooni ajakirjandusväljalt mõne partei poliitvankri ette rakendada või selle kaudu omakasu teenida ei ole andnud häid tulemusi ei liidule ega poliitikuile.

1998. aastast alates näitab EAL-i kongresside materjalide analüüs kätte olulisemad otsustusteemad — nagu korduvad kinnisvara võõrandamise arutelud, juhatuse töö tasustamise probleemid, liikmemaksumäärad ja põhikirja kohendamine —, aga ka muutused näiteks liikmeskonna kujunemisel. Veel 2000. aastal oli neid ametialasid, kellele liidu loomeinimestest pressikaarti võimaldati, märksa lihtsam klassifitseerida kui praegu — pea-, vanem-, noorem- ja lihtsalt toimetaja, eri- ja tavaline korrespondent, reporter, operaator, režissöör ja pressifotograaf.¹⁰ Seltsielu korraldamine, üle-eestiliste sidemete loomine ja teadmiste laiendamine tulid päevakorda siis, kui selleks leiti võimalusi — eelkõige rahalisi, kuid rolli mängis ka teha tahtmine liidu otsustajate seas. Nii oli üks tihedamaid ürituste aegu just see periood 2000. aastate keskel, mil Ajakirjanike Liit sai riigitoetust, sest vaid liikmemaksudest korraldavaks tegevuseks palju ei jätkunud. Raha pani taas kord rattad käima.

Euroopa Ajakirjanike Föderatsiooniga (rah-

vusvahelise ajakirjanike ametiühingute Euroopa osaga) 1998. aastal ühinenud liit sai laia rahvusvahelise võrgustiku ja võimaluse välja anda rahvusvahelist pressikaarti, mis nüüd on just vabakutseliste ajakirjanike seas omajagu hinnas. Samast organisatsioonist võetud eetikakoodeksi printsiibid, ennekõike ausa ajakirjanduse nõue juurutati Eesti ajakirjanike eetikakoodeksisse,¹¹ mõjutades sel moel mitte ainult oma liikmeskonna väärtusvalikuid.

Segaste aegade järel või tagajärjel, rahvusvahelisse ametiühinguorganisatsiooni kuulvana ja lõpuks ka Eestis ametiühingute registrisse kantuna oli Ajakirjanike Liit poliitilise sfääri vaatenurgast rohkem ametiühing kui loomeliit ning ajakirjandus pigem äri kui looming, mistõttu seda ei ole peetud vääriks saama tagasi oma sihtkapitali Kultuurkapitalis ega kuuluma loomeliitude ja loovisikutte seaduses loominguliste alade nimekirja.¹² Kuna see on poliitiline otsus, siis ei ole seni tulemust andnud liidu juhatuste püüdlused muuta vaatenurka. Aga neist püüdlustest pole veel loobutud.

Ajakirjanike Liit on muutunud mitmel korral ja mitmes suunas, sõltuvalt suurematest või vähematest muutustest ühiskonnas ja ajakirjanduse-ajakirjaniku kontseptsioonis. Nagu Tallinna linn, ei saa seegi organisatsioon kunagi valmis ja selle sisu, muutuste suuna ning sügavuse määravad ajakirjanikud ise — ennekõike liidu liikmed, nende otsused ja olemasolevad väärtused, nende soov tegutseda. Viimane ei ole vaid juhatuse liikmete eesõigus või kohustus. Samas määravad muutuste suunda ka need ajakirjandusväljal tegutsejad, kes mistahes põhjuse või valiku tõttu liitu ei kuulu.

Eestis ei ole ajakirjanikke ja ajakirjandustöotajaid nii arvukalt, et luua ühendusi vaid omavahel sobivate vaadetega liikmetest. Kümnekonna väikese — sarnase ea, mõtteviisi, kultuuritraditsiooni, rahvuse või mis iganes muu ühise tunnuse alusel moodustatud organisatsiooni hääl ei kaja kindlasti sama tugevalt kui ühe erinevate tunnustega, kuid suurema organisatsiooni oma. Ja väita, et ajakir-

¹¹ Eesti Ajakirjanike Liidu kongressi otsus, 1999. EAL-i arhiiv.

¹² Loovisikutte ja loomeliitude seadus. — Riigi Teataja, 16.12.2004. <https://www.riigiteataja.ee/akt/824850>

¹⁰ Eesti Ajakirjanike Liidu kongressi otsus, 3. märts 2000. EAL-i arhiiv.

jandusväljal ei ole vaatamata erinevusele mingeid sarnaseid huvisid, on lihtsustav vaatenurk.

Praegusesse Ajakirjanike Liitu kuuluvad need, kellele on seda vaja, ja need, kes peavad oluliseks, et säiliks struktuur, mida uuendada, parandada.

Sest midagi ei muutu, kui vaid kõrvalt vaadata ja öelda, et seda tuleks teha, keegi peaks seda reorganiseerima, kuskilt peaks algama muutus. Ehk korrates tuntud rahvatarkust — kus viga näed laita, seal tule ja aita.

V A R I A

Lõpetajad ja lõputööd Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis 2013. aastal

Peeter Vihalemm

2013. aastal lõpetas bakalaureuseõppe 56 inimest, mis on ligikaudu samapalju, kui oli lõpetajaid mõni aasta tagasi, 2009 ja 2010. Möödunud ja ülemöödunud aastal oli neid oluliselt rohkem — 2011. a 90 ja 2012. a 74 inimest. Instituudist/osakonnast aastatel 1957–2013 vähemalt kolmeaastase bakalaureusehariduse saanute koguarv oli 2013. aasta lõpuks 1279.

Magistrikraadi saanute arv oli 2013. aastal suurem kui kunagi varem, 45 inimest. 2012. a aastal oli neid 32, veel varem 25 ja 37. Instituudist/osakonnast on aastate jooksul saanud magistrikraadi 249 inimest.

Ka doktoritöid kaitsti 2013. a instituudis rohkem kui aasta varem, neli tööd (aasta varem kaks tööd, 2011. a neli ja 2010. a kolm tööd). 13. märtsil kaitstes doktoritöö Taavi Tatsi — „Transformations of museum-embedded cultural expertise“ (Muutused muuseumipõhises kultuuriekspertiisis (Eesti Rahva Muuseumi näitel), juh Pille Pruulmann-Vengerfeldt). 20. septembril kaitstes oma väitekirja Krista Lepik — „Governmentality and cultural participation in Estonian public knowledge institutions“ (Valitsemiskunst ja kultuuriosalus Eesti avalikes teadmusasutustes, juh Pille Pruulmann-Vengerfeldt ja Nico Carpentier Belgiast). 28. oktoobril kaitstes esimese välisdoktorandina oma töö Lukas Blinka Tšehhist — „The ‘good’ and the ‘bad’ of the internet: Studying subjective well-being as an outcome of young people’s online practices“ (Interneti võimalused ja ohud: noorte *online*-praktikate mõjud nende subjektiivsele heaolule, juh Veronika Kalmus ja Andra Siibak). 28. novembril kaitstes oma doktoritöö Ragne Kõuts-Klemm — „Media-connected

society: the analysis of media content and usage patterns from a systems-theoretical perspective“ (Meedia kaudu seostatud ühiskond: meedia sisu ja kasutusmustrite analüüs süsteemiteoreetilisest perspektiivist, juh Peeter Vihalemm, vt ülevaadet käesolevas aastaraamatus). Kokku on aastatel 1997–2013 kaitstud 27 instituudis/osakonnas ettevalmistatud doktoritööd, neist 23 Tartus ja 4 välismaal.

2013. aasta 56-st bakalaureusetaseme lõpetajast kirjutasid 30 bakalaureusetöö (54%) ja 26 tegid lõpueksamit (46%). Eksamitegijate osakaal on aastast aastalt suurenenud, aasta varem oli neid 27% lõpetajatest. 13 bakalaureusetööd (43% töödest) seonduvad ajakirjanduse ja meediaga, 17 muude kommunikatsioonivaldkondadega. Aasta varem seonduvad ajakirjanduse ja meediaga palju rohkem, 70% bakalaureusetöödest. Ajakirjanduse ja meediaga seonduvatest töödest käsitles suurem osa, neli tööd erinevate sündmuste ja protsesside representatsiooni meedias. (Vt nimekirja allpool, tööde digitaalsed täistekstid on kättesaadavad TÜ raamatukogus, aadressid on toodud tööde juures.) Käesolevas aastaraamatus on esitatud ülevaade kolmest bakalaureusetööst (Taavi Eilat, Mihkel Tamm ja Sten Teppan).

42 uuest magistrist lõpetas 23 magistritööga (55%) ja 19 lõpueksamiga (45%). Aasta varem oli eksamiga lõpetajate osakaal sama suur, 44% uutest magistritest. 15 kaitstud tööd (36%) seonduvad ajakirjanduse ja meediaga (vt nimekiri allpool), kaheksa muude kommunikatsioonivaldkondadega. Aasta varem oli ajakirjanduse ja meediaga seonduvate magistritööde osakaal samal tasemel, 34%. Käesolevas aastaraamatus on esitatud ülevaadet neljast

magistritööst (Eveliis Eek, Kadri Inselberg, Tiina Kaukvere, Peeter Liik).

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2013

Eveliis Eek (*cum laude*). Ülikoolis omandatavate veebiajakirjandustöök vajaminevate pädevuste vastavus tööandjate ootustega. (<http://hdl.handle.net/10062/30887>)

Kristina Hermann (*cum laude*). Ekraanimeedia roll soostereotüüpide kujundamisel: Eesti algklassiõpetajate ja õpilaste arusaam. (<http://hdl.handle.net/10062/31077>)

Kadri Inselberg. Ajakirjanduskriitika ajakirjanduse rollist Eesti ühiskonnas 2011–2012. (<http://hdl.handle.net/10062/31091>)

Signe Ivask. Ajakirjanduslike töövõtete ja *online*-väitluse formaadi väljaarendamine Postimees.ee *online*-väitluse näitel. (<http://hdl.handle.net/10062/31049>)

Tiina Kaukvere. Postimehe paber- ja veebiväljaande lugemine üliõpilaste hulgas. (<http://hdl.handle.net/10062/31069>)

Liliana Klement. Eestis õppivate ja elavate soomeugri väikerahvaste meediakasutus. (<http://hdl.handle.net/10062/31064>)

Kristjan Kostabi. Riigiasutused sotsiaalmeedias — kasutajate kogemused ja ootused. (<http://hdl.handle.net/10062/29809>)

Peeter Liik. Televisiooni spordireportaažidele iseloomulikud jooned Eesti, USA ja Briti ajakirjanduspraktikas. (<http://hdl.handle.net/10062/31122>)

Liina Raudvassar. Õpetajate võimalused õpilaste meediapädevuse arendamiseks läbiva teema kaudu. (<http://hdl.handle.net/10062/31071>)

Liis Rohtmets. Demokraatia mõiste kasutamine Eesti ajakirjanduses omariikluse taastamise

aegu ning aastatel 2011–2012. (<http://hdl.handle.net/10062/33149>)

Kädli Rooste. Algklassiõpetajate ja -õpilaste suhtlustrendid Facebookis: õpetajate kogemused. (<http://hdl.handle.net/10062/31061>)

Helis Rosin. Välja- ja tagasirände representatsioon Postimehes ja Eesti Päevalehes 2008. ja 2012. aastal. (<http://hdl.handle.net/10062/31054>)

Anu Toe. Setode kui etnilise grupi meediarepresentatsioon trükimeedias aastatel 1992–2012. (<http://hdl.handle.net/10062/31024>)

Madis Vaikmaa. Ajakirjaniku töö retrospektiivne analüüs interneti videodebattide formaadi näitel. (<http://hdl.handle.net/10062/31075>)

Marianne Võime. Laste interneti liigkasutus ja selle seosed vanemliku vahendamisega. (<http://hdl.handle.net/10062/31081>)

Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd 2013

Taavi Eilat. Ajakirjanduse ja poliitika roll ning suhted poliitilises skandaalis Silvergate'i näitel. (<http://hdl.handle.net/10062/31311>)

Kristel Härma. Tervishoiutöötajate streigi diskussioon päevalehtedes. (<http://hdl.handle.net/10062/31315>)

Liina Ilves. „Aktuaalse kaamera“ 2009. aasta formaadimuutus. (<http://hdl.handle.net/10062/32244>)

Liis Jürimäe. Eesti produktsioonifirmade toodetud populaarsemate meelelahutussaadete vastuvõtt noorte auditooriumis 2012. aasta sügishooajal. (<http://hdl.handle.net/10062/31313>)

Lenel Karu. Vähese töökogemusega ajakirjanike eetikakoodeksi jälgimine oma igapäevatoos. (<http://hdl.handle.net/10062/31316>)

Silver Kuusik. Meedikute streigi kajastamine ETV

- uudistes. (<http://hdl.handle.net/10062/32108>)
- Eveli Lehtsalu. Üliõpilaste hoiakud Eestist väljäreände suhtes ja selleteemalise meediarutelu retrospeksioon. (<http://hdl.handle.net/10062/31314>)
- Mari Mets. Kultuurisündmus Eesti uudisajakirjanduses. (<http://hdl.handle.net/10062/32223>)
- Kätlyn Metsmaa. Telesaadete vaatamine internetist ja telerist üliõpilaste hulgas. (<http://hdl.handle.net/10062/32229>)
- Mari-Liis Männik. Raadio Elmar: Programm ja kuulajad. (<http://hdl.handle.net/10062/34400>)
- Viljar Rääsk. Eesti Panga töötajate Facebook'i kasutus: alusmaterjal hea tava väljatöötamiseks. (<http://hdl.handle.net/10062/31300>)
- Mihkel Tamm. Uudiste lugemine paberlehest, veebiväljaandest ja nutitelefonist. (<http://hdl.handle.net/10062/32224>)
- Sten Teppan. Organisatsiooni funktsioonide ja toimetaja rollide muutumise tajumine rahvusringhäälingus pika staažiga ajakirjanike käsitluses. (<http://hdl.handle.net/10062/34640>)
- Ere Uibo. Saatejuhi roll ETV saates „Vabariigi kodanikud“. (<http://hdl.handle.net/10062/32225>)

Tallinna ülikooli kommuni- katsiooni instituudis 2013. aastal kaitstud meedia- ja ajakirjandusteemalised lõputööd

Barbi Pilvre

Tallinna ülikooli kommunikatsiooni instituut (TLÜ KI) loodi 2010. aastal peamiselt reklaami ja imago-
loogia õppe baasil. 2012. aastal avati ajakirjanduse
õpe bakalaureusetasemel, 2013. a sügisel kommu-
nikatsiooni magistriõppe ajakirjanduse õppesuund.
Seega ei ole TLÜ-s veel ajakirjanduse bakalaureuse-
kraadiga lõpetajaid — esimesed tulevad 2015. a ke-
vadel ning kommunikatsiooni magistritava ajakir-
janduse suuna esimesed magistrid kaitsevad keva-
del 2014.

Samas on aastate jooksul senise kommuni-
katsiooni- ja reklaamiõppe lõpetajad kaitsnud töid ka
ajakirjanduse ja meedia alal.¹

2013. kevadel lõpetas TLÜ KI bakalaureusekraa-
diga 31 inimest, neist 22 tegi bakalaureuseksami
ja üheksa kaitses bakalaureusetöö. Tööde teemad
hõlmasid turundust, reklaami, organisatsioonikom-
munikatsiooni ja kommunikatsioonijuhtimist.

2013. aastal lõpetas TLÜ KI ka 20 magistrit, kes
kõik kaitsesid magistritööd. Valdkondadest on esin-
datud ajakirjanduslik ja meedia (ka sotsiaalmeedia)
sisu, sealhulgas meediakujutise analüüs erinevatest
kriitilistest vaatenurkadest lähtuvalt, ajakirjaniku
identiteet ja roll, meediakasutus.

Ajakirjanduse ja meediateemalisi magistritöid 2013:

Kristina Haavala. LHV kujutis Eesti meedias.

Karmen Heinmaa. Facebook'i kasutajate tüübid
fännilehekülgede järgimise näitel.

Kaia-Liisa Kallas. Kuulmispuudega inimeste ja
kuuljate meediatarbimise harjumused ja nende
erinevused.

Ulla Kaur. Naisajakirjanike identiteet Eesti ajakir-
jandusorganisatsioonides: Sooline vaatenurk.

Karita Kivi. Innovatsiooni tähenduse konstrueeri-
mine uudisajakirjanduses BNS-i näitel aastatel
1992–2012.

Annika Koppel. Meedia roll riskide vahendajana
Nord Streami gaasijuhtme näitel.

Karin Kopra. Raadios töötavate eesti kultuuriajakir-
janike sõltumatus ja nende töö võimalikud mõ-
jutajad.

Jekaterina Larionova. 3–7-aastaste laste internetika-
sutus ühe Eesti lasteaia näitel.

¹ Vt <https://www.tlu.ee/UserFiles/Kommunikatsiooni%20Instituut/L%C3%B5put%C3%B6%C3%B6d.xls>

Evert Paas. Eesti riigikaitse kujutamine Eesti kirjutavas meedias aastatel 2011–2012.

Katrin Seppel. „Miks kaunis lilleneiu loodusmuuseumi direktoriks pandi?": Naisjuhi kujutamine Eesti suuremates ajalehtedes Heidi Vilu näitel. (Töö kaitsti TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudis, juhendaja kommunikatsiooni instituudi dotsent Barbi Pilvre.)

Kristiina Sild. Avaliku arvamuse uuringute tulemuste kajastamine Eesti meedias.

Jane Susi. Võim ja vihakõne: Verbaalne vaenamine kui enamuse võimu rakendamise vahend vähemuse suhtes.

Kadri Vainomäe. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku Mari-Liis Sepperi kujutamine meedias.

Preemiad, aunimetused, stipendiumid 2012–2013

Sulev Uus

Aasta ajakirjanikud 2012

- Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiate konkursi peaauhinna ja aasta ajakirjaniku tiitli sai Eesti Päevalehe ajakirjanik REIN SIKK.
- Aasta parima noore ajakirjaniku tiitli pälvis PIIA PUURAIID Eesti Päevalehes ilmunud lugudega „Videvikukütuse jahil: kuldkettides vene ärikad ja tolmused garaažid“ ja „Marek Helm: salakütuseäri ei ole meie riigis see, millele peaks kaasa tundma“. Preemia on välja pannud Tartu ülikooli ajakirjandusosakonna 1984. aasta vilistlased.

Aasta ajakirjanikud 2013

- Aasta ajakirjanik 2013 on Äripäeva ajakirjanik KATARINA KRJUTŠKOVA.
- Noore ajakirjaniku preemia sai KRISTJAN PIHL Eesti Päevalehest.

Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiad 2012

- Aasta parima üleriikliku uudise auhinna võitis RASMUS KAGGE Eesti Rahvusringhäälingu uudisteportaalil ilmunud looga „Politseiühidid vaikisid maha sadade inimeste võltsitud karistused“.
- Aasta parima arvamusaluse auhinna pälvis SILVER MEIKAR Postimehes ilmunud seeriaga „Puhastustuli on ainuke võimalus“, „Nii nad tapsidki teema“ ja „Erakondade rahastamisest. Ausalt“.
- Parima olemusloo auhinna sai KIRSTI VAINKÜLA Eesti Ekspressis ilmunud lugudega „Väga vaese pere isa sööb vaid korra päevas“ ja „Väga vaese isa totaalne muutumine“.
- Parima maakonnalehes ilmunud uudise auhin-

- na võitis HANS VÄRE Sakalas ilmunud looga „Soomaa jäi NATO hävitajate harjutusalasse“.
- Parima maakonnalehe arvamusaluse auhinna pälvis ERIK GAMZEJEV Põhjarannikus ilmunud lugudega „Siseriiklik külm sõda“, „Ainuvälitsuse murdmine“ ja „Oma erakonda maha salates“.
- Parima maakonnalehe olemusloo preemia võitis TEET ROOSAAR Pärnu Postimehes ilmunud kirjutistega „Me pole inimesed, vaid rida Exceli tabelis“ ja „Korra tagamiseks tuleb kombineerida“.
- Aasta parima uudisfoto ja pressifoto auhinnad anti (koos Eesti Pressifotograafide Liidu ja Nikoniga) TAIRO LUTTERILE Õhtulehes avaldatud foto „Põdrajaht“ eest. Parima olemusfoto auhinna teenis ILMAR SAABAS Delfis ilmunud fotoga „Presidendi sääsetõrje“, parima portreefoto auhinna BIRGIT PÜVE fotoga „Eesti tuleviku tähed 2013“ Eesti Ekspressis, parima spordifoto auhinna KARLI SAUL fotoga „Tanel Leoki üks sõber“.
- Ajalehtede kujunduskonkursil sai uuenduse kategoorias auhinna POSTIMEES kogu kujunduse uuendamise eest. Suurtest lehtedest sai kogu kujunduse auhinna ÕHTULEHT, väikestest lehtedest SAARTE HÄÄL. Olemuslugude kujunduse kategoorias võitsid EESTI EKSPRESS fotolooga Tallinnast 1944. aastal ja tänapäeval ning SAARTE HÄÄL teabegraafikaga tulekahjude arvust Saare maakonnas.
- Uuriva ajakirjanduse auhinna ehk Bonnierpreemia pälvis Äripäeva ajakirjanik PIRET REILJAN videolooga „Süsteemne larisamine“ ja looga „Riigi kulul suusakuurordis. Äripäeva info käivitas maanteeametis uurimise“. Preemia on välja pannud meediakontsern Bonnier ja ajaleht Äripäev.

Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemiad 2013

- Aasta parima üleriikliku uudise auhinna võitis KADRI IBRUS Eesti Päevalehes ilmunud lugudega „Rein Lang: kohtusin tõesti oma kabinetis Väljataga ja Kenderiga“ ja „Toomas Väljataga: minister Lang määras koos Kenderiga Sirbi koondamised“.
- Aasta parima arvamuse auhinna pälvis ANDREI HVOSTOV LP-s ilmunud ilmunud looga „Minu elu Annleenaga“.
- Parima olemusloa auhinna sai MADIS JÜRGEN Eesti Ekspressis ilmunud lugudega „Kes meist oli KGB agent „Leo“?“, „KGB agent „Leo“ on teada!“ ja „Kuidas KGB Eve Pärnaste ukse taga kitsehäält tegi“.
- Parima maakonnalehes ilmunud uudise auhinna võitis JÜRI SAAR Tartu Postimehes ilmunud lugudega „Arendaja omavolitses Supilinnas võõras aias“, „Oa tänava maja heidab linna asjaajamisele varju“ ja „Abilinnapea Raimond Tamm „Rääkida maja täielikust lammutamisest pole kohane““.
- Parima maakonnalehe arvamuse auhinna pälvis RAUL VINNI Saarte Häälis ilmunud looga „Suure väina sild kui prohvet Maltsveti valge laev“.
- Parima maakonnalehe olemusloa preemia võitis AIME JÕGI Tartu Postimehes ilmunud looga sellest, kuidas ta koos fotograaf MARGUS ANSUGA käis Lõuna-Eestis vaatamas, kes elavad kollaste akende taga.
- Aasta parima pressifoto auhinna sai ANNIKA HAAS fotoseeriaga „Meie mustlased“, mis oli ka parim olemusfoto. Parima uudisfoto auhinna sai ANDRES PUTTING Delfist fotoga „Lahkumine lennates“; parima portreefoto auhinna BIRGIT PÜVE Eesti Ekspressist fotoseeriaga „Elada mitmuses“ ja parima spordifoto auhinna HENDRIK OSULA Delfist fotoga „Ühe õnnetus on teise õnn“.
- Ajalehtede kujunduskonkursil sai uuenduse kategoorias auhinna ÕPETAJATE LEHE kogu kujunduse uuendus. Suurtest lehtedest sai kogu kujunduse auhinna ÕHTULEHT; väikestest lehtedest SAARTE HÄÄL. Olemuslugude kujunduse kategoorias võitsid LP „Raudse Raio

anatomia“ ja SAARTE HÄÄLE „Noortel oli kõvasti ütlemist“.

- Uuriva ajakirjanduse auhinna ehk Bonniери preemia pälvisid MARGUS JÄRV ja DANNAR LEITMAA Eesti Ekspressis ilmunud looga „Kes reformierakondlastest varastas vanainimeste e-hääli?“.

Eesti Ringhäälingute Liidu aastapreemia

Kuldmikrofoni pälvis 2013. aastal kuulajatele Eesti Raadiost ja Raadio Kukulust tuntud raadiohääli TÕNIS ERILAIK.

Valdo Pandi preemia

Valdo Pandi ajakirjanduspreemia sai 2013. aastal Vikerraadio pikaaegne toimetaja ja saatejuht KAJA KÄRNER.

Hea Sõna auhind

Eesti Naistoimetajate Ühenduse Hea Sõna auhinna pälvis 2013. aastal Eesti Televisiooni saatejuht ja toimetaja TIINA JAAKSON.

Oivalise Ajakirjanduse preemia 2012

Hans H. Luige asutatud Oivalise Ajakirjanduse preemiaga väärtustati seekord toimetajate tööd. Preemia jagati kaheks, selle said Maalehe vanemtoimetaja SULEV OLL ja Õhtulehe uudistetoimetuse juhataja JAAN VÄLJAOTS.

Kuldsulg 2013

Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi ja Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi üliõpilastööde konkursil „Kuldsulg“ tunnus-tati 2012. aasta parimate ajakirjanduslike kaastööde autoreid kolmes kategoorias.

Parima pressiloo eest said Kuldsule kolmanda aasta bakalaureuseüliõpilane KRISTJAN PIHL reportaažiga Eesti Ekspressis ja teise aasta bakalaureuseüliõpilane PIIA PUURAIK kirjutistega Eesti Päevalehes. Parima raadioloo eest sai Hõbesule teise aasta magistriõppe üliõpilane MIRJAM

NUTOV looga Kuku saates „Ilmaparandaja“. Parima teleloo eest said Hõbesule teise aasta magistrirõppe üliõpilane KEN ROHELAAN spordiuudisega Eesti Televisioonis ja kolmanda aasta bakalaureuseüliõpilane TAAVI EILAT uudisega „Aktuaalses kaameras“.

Auhinnad anti üle traditsioonilisel Juhanipäeval (professor Juhan Peegli sünniaastapäeval) akadeemilise ajakirjandusseltsi koosolekul.

Kalev Kesküla preemia

Eesti Sommeljeede Assotsiatsioon andis kolmandat korda välja kultuuriajakirjaniku, kirjaniku ja veinieksperti Kalev Kesküla nimelise preemia. Selle võitis SAKARIAS LEPPIK kirjutisega „Nähtamatu nähtavus“ ajakirjas VINE. Eripreemia parima veinipiirkonda kajastava loo eest sai ARNE PAJULA artikliga „Veinid Pikavalgepilmemaalt“ samas ajakirjas.

Eesti teaduse populariseerimise auhind

Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti Teadusagentuuri konkursil jagatakse preemiaid mitmes kategoorias. Toome ära eeskätt meediaga seotud auhinnad.

- 2013. aastal said Tiiu Silla nimelise elutöö preemia astronoomia pikaajalise populariseerimise eest astronoomid HELLE ja JAAK JAANISTE.
- Teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest audiovisuaalse ja elektroonilise meedia abil pälvis peapreemia Kuku teadussaate „Kukkuv õun“ toimetaja ja saatejuht MARGUS MAIDLA, teise preemia Raadio 2 saade „Puust ja punaseks“, saatejuhid-toimetajad MADIS AESMA, HELEN SÜRJE ja ARKO OLESK.
- Teaduse ja tehnoloogia populariseerimise eest trükisõna abil said peapreemia „Teistmoodi füüsikaraamatu“ autorid KERTU SAKS ja AARE BAUMER, teise preemia raamatu „Higgsi bosoni lugu“ autorid ANDI HEKTOR ja KRISTJAN KANNIKE.
- Kategoorias „Parim teadust ja tehnoloogiat populariseeriv teadlane, ajakirjanik või, õpetaja“ tunnustati Saaremaa Ühisgümnaasiumi õpetajat INDREK PEILI õpilasteaduse ja teaduse po-

pulariseerimise eest Saaremaal, teise preemia sai IVO JUURVEE Eesti lähiajaloo värskemate uurimistulemuste laiema üldsuseni viimise eest Eestis ja maailmas, sealhulgas Sofi Oksaneni raamatute ajalooõustajana.

- Parima uue algatuse peapreemia pälvis elektrit, elektroonikat ja robotikat populariseeriv internetikeskkond „Skeemipesa“, mille eestvedaja ja toimetaja on HEIGO MÖLDER, teise preemia Tallinna ülikooli videosari „Ühe minuti loeng“, mille produtsent on AIRI ILISSON-CRUZ.

Teadusajakirjanduse sõbra auhind

Eesti Teadusajakirjanike Seltsi teadusajakirjanduse sõbra auhinna pälvis 2012. aastal füüsik MART NOORMA, 2013. aastal merelainete uurija TARMO SOOMERE.

Euroopa ajalehtede kujunduskonkursi auhind

Euroopa ajalehtede 15. kujunduskonkursilt sai mitu auhinda POSTIMEES: üleriigiliste ajalehtede kategoorias esikülje auhinna lisa AK (Arvamus.Kultuur) esikülje kujunduse eest, reklaamidega sisekülgede kujunduse auhinna Estonian Airi teemalise paariskülje eest. TARTU POSTIMEES võitis auhinna kohalike lehtede kategoorias Emajõe paadisadamatest rääkiva paariskülje eest. Postimees on sellel konkursil ka varem edukalt esinenud.

Andres Küngi stipendium

Vabakutselisi ajakirjanikke toetava Andres Küngi fondi stipendiumi sai 2012. aastal ARVED BREIDAKS, 2013. aastal HELLE TIIKMAA Eesti Ajakirjanike Liidu ajaloo uurimistöök.

Aasta arvamusiidri

Postimees valis 2012. aasta arvamusiidriks Linna-lehe peatoimetaja, toonase teleajakirjaniku TIINA KANGRO, kelle kirjutised on oluliselt mõjutanud sotsiaalvaldkonnas tehtud otsuseid ja otsustajate mõtteviisi.

Aasta 2013 arvamusiidri tiitel kuulub esseisti-

le ja filmimehele ILMAR RAAGILE, kes oma esseedes on otsinud lahendusi valusatele küsimustele, mis puudutavad eestlase minapilti.

Pressisõber ja -vaenlane

Eesti Ajalehtede Liit valis 2013. aasta pressisõbraks

suvel Paides aset leidnud Eesti esimese arvamusfestivali algataja ja korraldaja KRISTI LIIVA. Esmakordselt pärjati pressisõbraks suhtekorraldaja. Pressivaenlaseks tunnistati juba kolmandat korda endine kultuuriminister REIN LANG.